

AKADEMİK BAKIŞ

Uluslararası Hakemli
Sosyal Bilimler
E-Dergisi
ISSN: 1694 - 528X

www.akademikbakis.org

İmtiyaz Sahibi
Közhan YAZGAN
Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı

Baş Editör
Prof. Dr. Mehmet YÜCE

Genel Yayın Yönetmeni
Doç. Dr. Kutluk Kağan SÜMER

dergi@akademikbakis.org

AKADEMİK BAKIŞ ULUSLARARASI HAKEMLİ SOSYAL BİLİMLER E-DERGİSİ
ACADEMIC SIGHT INTERNATIONAL REFEREED ONLINE JOURNAL

Sayı / Issue: 68 Temmuz-Ağustos / July- August 2018

ISSN: 1694 – 528X

Sahibi / Owner

Közhan YAZGAN

Baş Editör / Editor in Chief

Prof. Dr. Mehmet YÜCE (Uludağ Üniversitesi)

Yardımcı Editör / Asistant Editor

Prof. Dr. Kutluk Kağan SÜMER (İstanbul Üniversitesi)

Yayın Kurulu / Editorial Board

Hayati BEŞİRLİ – A. Vecdi CAN – Muhittin ZÜGÜL – Ömer ÖZKAN
Kürşad GÜLBELAZ – Çetin YAMAN – Köksal ŞAHİN
Sadettin BAŞTÜRK - Hamit BASIK

© Her Hakkı Saklıdır.

Dergide yer alan yazılar kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Yazıların her türlü sorumluluğu yazarlara aittir. Dergiye yayınlanmak üzere gönderilen yazılar yayınlansın veya yayınlanmasın iade edilemez.

Haberleşme / Information

Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı

Kemalpaşa Mah. Bukalidede Sokağı No:4 – Ankaravi Mehmet Efendi Medresesi

Posta Kodu: 34134 / Posta Kutusu: 9 Saraçhane / Fatih / İstanbul TÜRKİYE

<http://www.akademikbakis.org> - dergi@akademikbakis.org

ALAN EDİTÖRLERİ / FIELDS EDITORS

Fatma TARLACI	Gülcan YÜCEDAĞ
Ferat KAYA	M. Zahit CAN
Mehmet Töre YILDIRIM	Kadir TUĞ
Pınar Krom AYDIN	Toğrul İSMAYIL
Mehmet DURUEL	Nadim MACİT
Fatih YILMAZ	Ahmet ESKİCUMALI
Erkan YAMAN	Mehmet Barış HORZUM
Ergün ÖZTÜRK	Suat KOL
Mustafa BEKTAŞ	Ahmet AKIN
Murat İSKENDER	Alparslan OKUR
Durmuş Ali ARSLAN	Kürşad GÜLBAYAZ
Nihal ÖTKEN	Gürbüz AKTAŞ
Mehmet ÇERİBAŞ	Selçuk Kürşad KOCA
Selçuk Bora ÇAVUŞOĞLU	Ömer ÖZKAN
Selim İNANÇLI	Kamile AKGÜL
Kutluk Kağan SÜMER	Muhittin ZÜGÜL
Remzi ALTUNIŞIK	Mahmut ALBOLAT
Kamil TAŞKIN	Mustafa Fedai ÇAVUŞ
Ferruh TUZCUOĞLU	Habib YILDIZ
İlhan ERSOY	Deniz Özdemir TUNÇER
Esra KARAOL	Ayşegül Aral ALTIOK
Nilgün Doğrusöz DİŞİAÇIK	Köksal ŞAHİN
Abdolvahit SEZEN	Remzi DURAN
Hayati BEŞİRLİ	Çetin YAMAN
Sadettin BAŞTÜRK	Oğuz TÜRKAY
Mehmet Malik BANKIR	Toğrul İSMAYIL

BİLİM HAKEM KURULU / REFEREE BOARD

Abdulkadir AKIL	Erkan YAMAN
Abdullah TEMİZKAN	Erol DURAN
Abdulvahit SEZEN	Erol EROĞLU
Agah SİNAN ÜNSAR	Esra KARAOL
Ahmet AKIN	Eyüp UZUNKAYA
Ahmet ESKİCUMALI	Eyyup YARAŞ
Ahmet KOLBAŞI	Eyyüp TANRIVERDİ
Ahmet Vecdi CAN	Fatih YILMAZ
Ahmet YATKIN	Fatime BALKAN KIYICI
Ahmet ŞİMŞEK	Fatma Neşe ŞAHİN ÖZDEMİR
Ali AYATA	Fatma TARLACI
Ali BAŞ	Fatma YURTTAŞ ÖZCAN
Ali Murat KIRIK	Ferhat ÖZBEK
Ali Osman UYSAL	Ferruh TUZCUOĞLU
Alparslan OKUR	Fikret ÇELİK
Aydın KAYABAŞI	Fuat SEKMEN
Aysel DEMİR	Güseli Aygül ERNEK ALAN
Ayşegül ARAL ALTIÖK	Gürbüz AKTAŞ
Ayşegül KOYUNCU OKCA	Habib YILDIZ
Bülent KURTİŞOĞLU	Hakan CEVHER
Bünyamin KOCAOĞLU	Hakan TUNAHAN
Canan SANCAR	Haktan BİRSEL
Canan SEYFELİ	Halil İbrahim SAĞLAM
Cengiz BUYAR	Haluk SELVİ
Çetin YAMAN	Harun GÜNGÖR
Cüneyt BİRKÖK	Hasan DURAN
Demet ZAFER GÜNEŞ	Havva YAMAN
Deniz GÜNEŞ	Hayati BEŞİRLİ
Deniz ÖZDEMİR TUNÇER	Hulusi ALP
Dilorom HAMRAEVA	Hülya Gülay OGELMAN
Dilşad TÜRKMEÑOĞLU KÖSE	Hüsamettin İNAÇ
Durmuş Ali ARSLAN	Hüseyin ALPTEKİN
Dusan MİTİC	Kadir TUĞ
Emine DEMİRAY	Kamil AYDIN
Engin YILMAZ	Kamil TAŞKIN
Ercan MASAL	Kamile AKGÜL
Ercan TAŞKIN	Kasım TATLIOĞLU
Erdal AYDOĞMUŞ	Kutluk Kağan SÜMER
Ergün ÖZTÜRK	Kürşad GÜLBEBAYAZ

Erkan AKGÖZ	Mustafa BEKTAŞ
Kürşad YILMAZ	Mustafa Fedai ÇAVUŞ
Kürşad ZORLU	Mustafa TALAS
Köksal ŞAHİN	Mustafa USLU
Levent ERASLAN	Mustafa ÜNAL
Lokman ÇİLİNGİR	Muzaffer ŞEKER
Lütfi ÖZCAN	Mübin KIYICI
M. Murat HATİPOĞLU	Nadim MACİT
Mahmut AKBOLAT	Naim DENİZ
Mehmet Barış HORZUM	Nazım CAFEROV
Mehmet ÇERİBAŞ	Nazım HASIRCI
Mehmet DURUEL	Necdet HACIOĞLU
Mehmet GEDİZLİ	Nevin Güngör ERGAN
Mehmet Malik BANKIR	Nihal ÖTKEN
Mehmet Onur HASDEDEOĞLU	Nilgün DOĞRUSÖZ
Mehmet SAĞ	Nur Dilbaz ALACAN
Mehmet Salih ERKEK	Nurhodja AKBULAEV
Mehmet YÜCE	Oğuz TÜRKAY
Mehmet Öcal ÖZBİLGİN	Osman TİTREK
Metin ARIKAN	Ramazan YILDIRIM
Metin BAYRAK	Recep KAYMAKCAN
Metin EKE	Remzi ALTUNIŞIK
Metin ÖZARSLAN	Remzi DURAN
Metin ÖZKUL	Rıdvan KARACAN
Mimar TÜRKKAHRAMAN	Sadettin BAŞTÜRK
Muhammed Asif YOLDAŞ	Seçil TAŞTAN
Muhittin ZÜGÜL	Selami GÜNEY
Murat ÇEMBERCİ	Selçuk Bora ÇAVUŞOĞLU
Murat ERCAN	Selçuk Kürşad KOCA
Murat YEŞİLTAŞ	Selim İNANÇLI
Murat İSKENDER	Serdar UĞURLU
Muratgeldi SOYEGOV	Sevgi COŞKUN KESKİN
Musa EKEN	Sibel KILIÇ
Mustafa AKAL	Soyalp TAMÇELİK
Mustafa ALTUN	Suat KARAKÜÇÜK
Mustafa BAYRAKÇI	Suat KOL
Tahsin TAPUR	Tuğrul KORKMAZ
Talaghir LAURENTIU GABRIEL	Tuncay AYAS
Tarkan YAZICI	Tülay YENİÇERİ
Terane ŞİRANOVA	Ufuk BİRCAN
Toğrul İSMAYIL	Vahit TÜRK
Tofik MUSTAFAZADE	Yasin ŞERİFOĞLU

Yavuz DEMİREL	Zeki PARLAK
Yavuz KÖKTAN	Zikri TURAN
Yaşar AYYILDIZ	Ömer ANAYURT
İbrahim AKIŞ	Ömer Okan FETTAHLIOĞLU
İbrahim Halil TÜRKER	Ömer ÖZKAN
İbrahim YILDIRAN	Özlem KARAKUŞ
İlhan ERSOY	Şaban KAYIHAN
İsa İPÇİOĞLU	Şenol BEŞOLUK
İsmail AKTÜRK	Şenol DURGUN
İsmail ÖNDER	Şerife GÜVENÇOĞLU
Yunus DEMİRLİ	Şerife UZUN
Yusuf AYMANKUY	Şevki ULAMA
Yüksel GÜÇLÜ	Şule YÜKSEL YİĞİTER
Yılmaz IRMAK	Şükran Güzin ILICAK AYDINALP

67. SAYI HAKEMLERİ / REVIEWERS OF 67's ISSUE

AGAH SİNAN ÜNSAR	KÜRŞAD YILMAZ
AHMET AKIN	MEHMET CEM ODACIOĞLU
ALİ AYATA	MEHMET ÇINAR
ALİ MURAT KIRIK	MEHMET ONUR HASDEDEOĞLU
ALİ TÜRKER	MEHMET SALİH ERKEK
AYDIN KAYABAŞI	MEHMET TORE YILDIRIM
CANAN SEYFELİ	METİN ARIKAN
CÜNEYT BİRKÖK	MUHAMMED ASIF YOLDAŞ
DAVRAN YULDAŞEV	MURAT ERCAN
DİLŞAD TÜRKMENOĞLU KÖSE	MURAT İSKENDER
ELVETTİN AKMAN	MUSTAFA AKAL
EYYUP YARAŞ	MUSTAFA FEDAİ ÇAVUŞ
FATMA NEŞE ŞAHİN ÖZDEMİR	MÜBİN KIYICI
FERAT KAYA	NAİM DENİZ
FERHAT ÖZBEK	NEVİN GÜNGÖR ERGAN
GULCAN YUCEDAG	NUR DİLBAZ ALACAN
HALİL İBRAHİM SAĞLAM	PINAR KROM
HALUK SELVİ	RIDVAN KARACAN
HAYATİ BEŞİRLİ	SADETTİN BAŞTÜRK
HULUSİ ALP	SEÇİL TAŞTAN BAL
HÜSAMETTİN İNAÇ	SELİM İNANÇLI
İBRAHİM HALİL TÜRKER	ŞENOL DURGUN
İLYAS TOPSAKAL	UFUK BİRCAN
KASIM TATLIOĞLU	YUNUS DEMİRLİ
KÜRŞAD GÜLBAYAZ	

AKADEMİK BAKIŞ YAYIN İLKELERİ / PUBLICATION PRINCIPLES

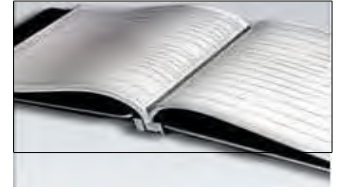
- 1 Dergimiz sistemine üye olmadan yayın kabul edilmez.
- 2 Dergimizin yayın kabul ettiği alanları dışında yapılan çalışmalar kabul edilmez.
- 3 Dergimizin yayın süresi yılda 6 defa olmak üzere; Ocak, Mart, Mayıs, Temmuz, Eylül ve Kasım aylarında. Bu sürelerde derginin yayın sistemine bağlı olarak kaymalar oluşturabilir. Bu nedenle dergimiz hiçbir talep ve sorumluluk altında bulunmaz.
- 4 Hiçbir çalışmanın bir başka çalışmadan farklılığı veya üstünlüğü yoktur. Her bir yazar ve çalışma aynı hak ve eşitliğe sahiptir. Her hangi bir ayrıcalık tanınmaz.
- 5 Hiçbir yazar dergimiz üzerinde bir hak iddiasında bulunamaz.
- 6 Yapılan her bir çalışmanın sorumluluğu tek taraflı olarak yazara aittir. Dergimiz bu konuda bir yükümlülük altına sokulamaz.
- 7 Dergimize gönderilen çalışmaların her türlü hakkı yazar tarafından dergiye verilmiştir. Bu işlem için yazardan bir imza ve onay bilgisi istenmez. Sisteme yüklenen çalışmalar her hakkı ile dergimize devredilmiş olur.
- 8 Dergimiz bünyesinde değerlendirilmek koşulu ile gönderilen çalışmaların, her hangi bir nedenle bir başka yerde kullanılmamış veya değerlendirmeye gönderilmemiş olması gerekir. Böyle bir durumda çalışma reddedilir ve yazar hakkında hukuki işlem başlatılır. Yayınlanmış olsa bile yayından kaldırılır.
- 9 Çalışmaları değerlendiren alan editörleri ve hakemler tamamen bağımsız hareket ederler, dergimizin editör ve hakemler üzerinde bir yaptırım ve özel talebi olmaz.
- 10 Her bir çalışma alanında uzman iki hakem tarafından değerlendirilip, iki hakemden olumlu görüş alan çalışmalar sıraya alınmak koşulu ile yer olması durumunda ilk sayıda, yoksa bir sonraki sayıda yayına alınır.
- 11 Dergimizde çalışmaları değerlendirme süresi (hakemlerden gelen dönüşlere göre) iki aydır. İki ay içerisinde dönüş alınamayan çalışmalar bir başka hakeme yönlendirilir. Bu durumda süre uzayabilir ve bu durumda yazar/yazarlar hiçbir hak iddiasında bulunamaz, makaleyi sistemden çekemez.
- 12 Yazarlar çalışmalarının hangi hakemler tarafından değerlendirildiğini bilemez ve bilmek isteme hakkına da sahip değildir. Bu durum sadece baş editör tarafından bilinir ve gizli tutulur.
- 13 Yayın değerlendirmesine ilişkin hakem raporu ilgili birinci yazara gönderilir. Düzeltme istenen çalışmaların düzeltme süresi 15 gündür. Bu süre içerisinde düzeltmesi yapılmayan çalışmalar sistemden çıkarılıp reddedilir. Bu durumda yazar dergimiz hakkında bir yaptırım hakkına sahip olamaz.
- 14 Düzeltmeler majör ve minör şeklinde yapılır. Her bir düzeltme sadece iki hakka sahiptir. İki talep doğrultusunda istenen düzeltmenin yapılmaması durumunda çalışma otomatik olarak reddedilir.
- 15 Tez, sunum veya bildiri şeklinde daha önce kullanılmış çalışmalar makaleye dönüştürülüyor ise mutlaka daha önceki kullanımına yönelik bilgi makalenin dipnotunda bulundurulmalı ve açıklanmalıdır. Aksi durumda intihal olarak kabul edilir ve dergimiz bu yükümlülüğü kabul etmez.
- 16 Dergimiz bünyesinde değerlendirmeye alınan ve birden fazla yazarlı çalışmalarda çalışmayı dergimiz üyelik sistemine yükleyen yazar muhatap alır, diğer yazarlarla bir ilişki içerisinde bulunmaz ve diğer kişilere bilgi vermez.

İÇİNDEKİLER

SİNEMADA ARAPLARIN TEMSİLİNE BİR ÖRNEK: “KESKİN NİŞANCI” FİLMİ	1
LİSE ÖĞRENCİLERİNİN OKUL GİYSİLERİNİN GELİR DURUMUNA GÖRE İNCELENMESİ	14
KONSERVATUVAR TÜRK HALK OYUNLARI BÖLÜMÜ ÖĞRENCİLERİNİN MÜZİK ÖĞRETİMİ ÖZ-YETERLİKLERİNİN BELİRLENMESİ	29
EKONOMİK BÜYÜMEDE İŞ KAZASI VE MESLEK HASTALIKLARININ ÖNEMİ VE SOSYAL TARAFLARIN SORUMLULUKLARI.....	43
AVRUPA BİRLİĞİ’NDE BEŞERİ SERMAYE VE ÇEVRESEL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK ARASINDAKİ İLGİLEŞİM ÜZERİNE BİR SINAMA	56
DERİ-BENZERİ SELÜLOZİK MALZEMEDEN TASARLANAN GELENEKSEL İŞLEMELİ GERDANLIĞIN ESTETİK AÇIDAN YORUMLANMASI	75
E-TİCARET VE ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN ELEKTRONİK TİCARETE İLİŞKİN TUTUM VE İLGİLENİM DÜZEYLERİNİN BELİRLENMESİ: BİR ALAN ARAŞTIRMASI.....	83
BEPS EYLEMİ KAPSAMINDA DİJİTAL EKONOMİNİN VERGİLENDİRİLMESİNE İLİŞKİN ALINAN ÖNLEMLER.....	105

TANZİMAT DÖNEMİ AYDINLARINDAN FATMA ALİYE	124
ALİŞVERİŞ MERKEZLERİNDE TÜKETİCİ HAKLARI FARKINDALIK DÜZEYİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA: KONYA ÖRNEĞİ.....	140

SİNEMADA ARAPLARIN TEMSİLİNE BİR ÖRNEK: “KESKİN NİŞANCI” FİLMİ

Güliz ULUÇ*

Ayhan KÜNGERÜ*

Öz

Hollywood kendi egemen ideolojik sinemasal anlatısını kurarken, dünyanın diğer halklarına karşı önyargılı davranmakta ve belirli basmakalıp yapılardan hareket etmektedir. Bu basmakalıp temsillere yoğun bir şekilde maruz kalanlarda Ortadoğulular ve Araplardır. Hollywood Sineması’nda Araplar yoğun olarak barbar, terörist, radikal ve Müslüman olarak temsil edilmektedirler. Bu temsiller bir taraftan Arapları öteki olarak kurarken, diğer taraftan da Amerikan politikalarının içselleştirilmesine hizmet etmektedir. Bu çalışmada Hollywood sinemasında Arap kimliğinin temsiline dair değişik sinema filmlerinden örnekler verildikten sonra Arapların ötekileştirilmesi pratikleri son dönem Arap temsiline örnek teşkil edeceği düşünülen 2014 yılı yapımı “Keskin Nişancı” (American Sniper) adlı film özelinde, ideolojik film eleştirisi yöntemi ile incelenmeye çalışılmaktadır. Bu bağlamda filmdeki ana karakter Chris Kyle üzerinden ABD’nin Irak işgalindeki politikalarının meşrulaştırılıp, yüceltildiği ve onun karşısında Arapların filmde kullanılan negatif basmakalıp önyargılar ile “vahşiler” olarak ötekileştirildiği ve terörist olarak genelleştirildiği gözlemlenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hollywood Sineması, Arap Temsilleri, Vahşiler, Öteki, Kurtarıcı Kompleksi

AN EXAMPLE OF THE REPRESENTATION OF ARABS IN CINEMA: “AMERICAN SNIPER”

Abstract

While setting its own dominant ideological cinematic narrative, Hollywood is biased to worlds’ other nations and is acting within particular stereotyped structures. Yet, those exposed to these stereotyped representations are the Middle Easterners and Arabs. Arabs are intensely represented as “barbaric, terrorist, radical and Muslim in Hollywood Cinema. These representations, on the one hand, forms Arabs as other and on the other hand serves internalization of American policies. In this study, following the exemplifying of various movies about the representation of Arabian identity, othering practices of Arabs, specifically in the movie American Sniper, 2014 which is considered to be set an example in the current representation of Arabs are tried to be analyzed. In this context, through the main character Chris Kyle in the movie, it is observed that policies of the U.S. in the invasion of Iraq have been legitimized and exalted and on the contrary, with the negative preconceptions used in the movie, Arabs are othered as “savages” and generalized as terrorists.

Keywords: Hollywood Cinema, Arabs Representation, Savages, Other, Savior Complex

GİRİŞ

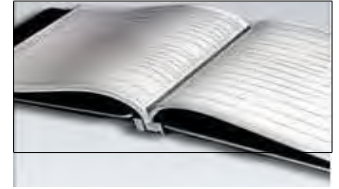
Sinema temsil politikalarının uygulama alanı bulduğu en önemli mecralardan biri olarak ortaya çıkmaktadır. Hollywood sinema endüstrisi her dönemde Amerikalı olmayı yüceltirken, ötekileştirdiği halkların temsilini de günün politikasına göre gerçekleştirmektedir.

Kovboy filmleri on yıllar boyunca Amerikan mitinin bir temsilini sunarken, yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmış Kızılderilileri de kafa-derisi yüzen, medeniyetten nasibini almamış düşmanlar olarak betimlemiştir. Bu durum spagetti Western filmlerinde Clint Eastwood’ın canlandırdığı karakterler karşısında acizleşen, salt kötü Meksikalılar olarak kendini göstermiştir. İkinci Dünya Savaşı ve Soğuk Savaşı anlatan filmlerde de öteki “düşman” rolünü Almanlar ve Ruslar üstlenmiştir.

Soğuk Savaşın sona ermesiyle Amerika aradığı düşmanı terörist Ortadoğulular ve Araplarda bulurken, Hollywood Sineması da filmlerinde olumsuz basmakalıplaştırmayı gerçekleştireceği ötekisine kavuşmuştur.

* Prof. Dr., Ege Üniversitesi Radyo Televizyon ve Sinema Bölümü, gulizuluc@yahoo.com

* Arş. Gör., Ege Üniversitesi Radyo Televizyon ve Sinema Bölümü, akungeru@gmail.com

Arap temsilleri yüzyıllar içerisinde olgunlaşan Oryantalist unsurların izlerini taşıırken, bu temsillerde çeşitli basmakalıp yapılar ortaya çıkmaktadır. Televizyon ve sinemada Araplar ve Ortadoğulular hakkında yaygın 5 yaygın basmakalıplaştırmanın kullanıldığı söylenebilir (Nittle 2017). Bunlardan ilki çöldeki Araplardır. Araplar çöl ve deveyle birlikte sunulur. İkincisi Arapların kötü ve terörist olarak sunulmasıdır. Üçüncü basmakalıplaştırma, Arapların barbar olarak temsilidir. Dördüncüsü Arap kadınların kapalı, başörtülü ve dansöz olarak sunulmalarıdır. Son olarak Araplar Müslüman ve yabancı olarak gösterilirler.

Bu çalışma kapsamında son dönem Arap temsiline örnek teşkil edeceği düşünülen 2014 yapımı “Keskin Nişancı” (*American Sniper*) filmi seçilmiştir. Filmde, bir taraftan Arapların temsili incelenirken, diğer taraftan ana karakter Chris Kyle üzerinden Amerikan politikalarının temsili de irdelenmektedir. Böylece Amerikalı karakter üzerinden Arapların nasıl ötekileştirildiğinin gösterilmesi amaçlanmaktadır. Yukarıda beşli kategorileştirmeye bakılacak olursa filmde Arapların barbar, kötü, terörist, Müslüman, kapalı, başörtülü olarak temsil edildiği gözlemlenebilmektedir. Çalışma ideolojik film eleştirisi yöntemi ile “Keskin Nişancı” (*American Sniper*) filminde Araplara yönelik Amerikan politika ve bakışının nasıl temsil edildiğini ve ötekileştirmenin nasıl gerçekleştiğini ortaya çıkarmayı hedeflemektedir. Bu bağlamda filmdeki diyaloglar üzerinden ötekileştirmenin nasıl yapıldığı gösterilmeye çalışılmaktadır.

Arap Kimliği Üzerine

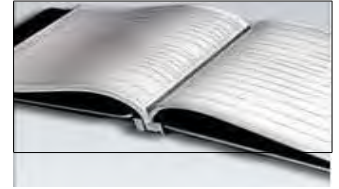
Edward Said (2003: 324) Batı'nın “Arap zihniyeti” ya da “Arapların mizaç ve karakteri” olarak oluşturduğu imgelemi “Şarkiyatçılık” adlı eserinde şöyle tarif eder:

“Araplar... disiplin sağlamada ve birlik oluşturmadaki yetersizliklerini kanıtlamışlardır... Organizasyon ve koordinasyon eksiklikleri gösterdikleri gibi, işbirliği konusundaki yeteneklerini gösterir bir ipucu da yoktur. Ortak yarar ya da karşılıklı kazanç için yapılan ortak eylemler onlara yabancı gelmektedir. Araplar potansiyellerini geliştirmek ve toplumdaki konumlarını tanımlamak, gelişime ve değişime ilişkin inanç taşımak konusunda çok az bir şansa sahiptirler ve kurtuluşu da ancak öbür dünyada bulabilirler.”

“Arap zihniyeti”ne dair literatürde birçok çalışma mevcut olup bunların çoğunda Arapların Batı tarzı endüstrileşmeye, gelişmeye ve beraberinde de demokratikleşmeye direnç gösterdikleri belirtilir. Örneğin Raphael Patai (aktaran Uluç, 2009:327-328) “Arap Zihniyeti” adlı çalışmasında Araplar'ın durgunluğunu ve geri kalmışlığını tanımlarken psikolojik ve kültürel tanımlamalara gönderme yaparken, kitabının bir bölümünde “problem”in kitabının adında da belirtildiği gibi zihinsel yapılanmaya dayandığını iddia eder. Ona göre Araplar kendilerini geleneksel kültürlerinden ayırmalarına izin vermeyen bir tür marjinallik duygusuna sahip olup kendi eksiklikleri ve hataları konusunda suçu başkalarına atma eğilimine sahiptirler ve bu bağlamda Arap zihniyetine göre Batı hazırda beklemekte olan bir günah keçisi olarak suçlamaların çoğunu ve hatta kaçınılmaz bir biçimde nefreti üstlenmelidir.

George Orwell 1939'da Marakeş'te gördükleri üzerinden Arapları şöyle betimler (Aktaran Said, 2003: 263):

“Burası gibi, en az yirmi bin insanın sırtındaki paçavralardan başka hiçbir şeye sahip olmadığı iki yüz bin nüfuslu bir kasabada gezdiğinizde, insanların nasıl yaşadıklarını, dahası ne kadar kolay ölüp gittiklerini gördüğünüzde, insanlar arasında yürüdüğünüze inanmak güç gelir. Tüm sömürge imparatorlukları bu

gerçek üzerine kurulu aslında. İnsanların yüzleri kara, ne kadar da çoklar! Sahiden sizin etiniz gibi mi etleri? Adları da var mı? Yoksa arılar ya da mercan sinekleri kadar bireysellikten uzak, bir tür ayrımlaşmamış kara malzemedenden mi ibaretler sadece? Yerden bitiveriyorlar, birkaç yıl ter döküp açlıktan kıvrandıktan sonra gerisingeri mezarlıktaki adsız tepeciklerin altına giriveriyorlar, kimse de yokluklarının farkına varmıyor. Mezarlar bile güneşin altında çabucak yerle yeksan olup gidiveriyor.”

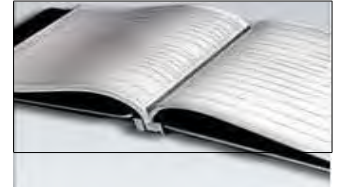
Sania Hamady (Aktaran Said, 2003: 325-327) “*Arapların Mizacı ve Karakteri/ Temperament and Character of the Arabs*” adlı çalışmasında Arapların şimdiye değin, disiplinli ve kalıcı bir birlik kurma becerisine sahip olmadıklarını kanıtladıklarını, ortak heyecan patlamaları yaşadıklarını ama sabır gösterip çoğunlukla gönülsüz katıldıkları ortak girişimleri sürdürmediklerini, örgütlenmede eşgüdüm ve uyum eksikliği sergilediklerini, kaldı ki birlikte çalışma yeteneğine sahip olduklarını da gösteremediklerini, ortak yarar ya da karşılıklı çıkar sağlayacak ortaklaşa hareketlere yabancı olduklarını, dolayısıyla çetin, engelleyici bir ortamda yaşayan Arabın, olanaklarını geliştirme, toplumdaki konumunu belirleme konusunda pek bir şansı olmadığını söyler.

Said (2005: 324-325) Arapların, Avrupalılar ve Amerikalılardan farklı olarak, bireysellik duygusuna, şahsi hayat görüşüne sahip olmadıkları, Rönesans, Reform ve Aydınlanma sürecinden geçmiş Avrupa ve Amerika kültürlerinin sevgi, dürüstlük ve anlayış gibi değerlerinden nasiplenmemiş olduklarına dair yanlış yargıyı eleştirirken hiçbir kültür ya da medeniyetin kendi kendine var olmadığını; hiçbirinin bireysellik ve aydınlanma gibi değerlerin tümüyle dışında olmadığını; hiçbirinin toplumsallık, sevgi, yaşama verilen değer ve diğer temel insani vasıflar olmaksızın yaşayamayacağını, Fas’tan Basra Körfezi’ne dek, Araplar tarafından üretilen edebiyat, sinema, tiyatro, resim, müzik ve popüler kültür ürünlerinin muazzam çeşitliliğine bir bakıldığında bunun görülebileceğini, Arapların gelişmişliğinin göstergesinin, sadece verimlilik veya sanayi üretim istatistiklerinin yeterli düzeyde olup olmadığı değil, aynı zamanda bu sayılanlar da olduğunu belirtir.

Bu söylemin en tipik örneklerinden olan, 1882 ile 1907 arasında İngiltere’nin Mısır’daki temsilcisi ve efendisi Cromer Lordu Evelyn Baring’in iki ciltlik yapıtı “*Modern Mısır/ Modern Egypt*”da Arapların budalalığı, enerji ve girişkenlik yoksunluğu, aşırı dalkavukluğu, dümen çeviriciliği, kurnazlığı, hayvanlara eziyet edişleri sergilenir. Şarklılar yoldan da, kaldırımdan da yürüyemezler (karışmış akıllarıyla zeki Avrupalının hemen kavradığı şeyi, yollarla kaldırımların yürünsün diye yapıldığını anlayamazlar): müzmin yalancıdırlar, uyuşuk ve şüphelidirler, her durumda Anglo-Sakson ırkının açıklığının, dolaysızlığının, asaletinin karşıtıdırlar (Said, 2003: 48-222). Aşağıda, yukarıdaki satırlarda Patai, Orwell, Hamady, Baring gibi dönemlerinin önemli yazar ve düşünürlerin çalışmalarından örneklerle betimlenmeye çalışılan Araplar hakkındaki önyargılarla yüklü, olumsuz, indirgemeci ve genelleyici düşünce ve değerlendirmelerin sinema filmlerindeki yansımaları farklı film örnekleri üzerinden incelenecektir.

Sinemada Arapların Temsili

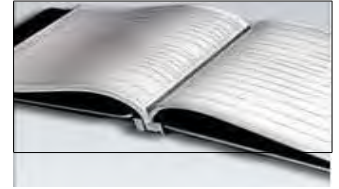
Said’e (2003: 300) göre, sinemada ve televizyonda Arap, ya bir şehvet düşkünüdür ya da kana susamış bir namussuz. Cinselliğe aşırı düşkün bir ahlaksız, sadist, kalles, süfli biri olarak çıkar ortaya. Köle taciri... deveci... sarraf... yanardöner bir alçak: Sinemadaki bazı geleneksel Arap rolleridir bunlar. Arap lider (çapulcuların, korsanların, “yerli” asilerin lideri), tutsak alınmış Batılı kahraman ile sarışın kıızı hırılıtlı sesiyle tehdit ederken görülür sık sık: “Adamlarım sizi

gebertecek, ama önce biraz eğlenmek istiyorlar.” Konuşurken müstehcen imalarla yüklü bakışlar atar: Rudolph Valentino’nun *Şeyh* filminin günümüzdeki biçimidir bu.

William Booth (aktaran Uluç. 2009: 80) ise “*Kötü Araplara İlişkin Hollywood Stereotipleri/ ‘Reel Bad Arabs’ Takes on Hollywood Stereotyping*” başlıklı makalesinde, Hollywood’un Araplarla ilgili olarak İngilizcede b harfi ile başlayan 3 kelimeye “dansözler, milyarder şeyhler ve bombacılar” (belly dancers, billionaire sheiks and bombers) tiplmelerine takıntısını vurgularken bu üç unsurun Arap eleştirisinde her zaman kullanıldığını söyler. William Booth, “*Televizyon Arapları-The TV Arab, Makara Kötü Araplar- Reel Bad Arabs, Suçlu? 9/11 Sonrası Hollywood’un Araplar Hakkındaki Hükmü- Guilty? Hollywood’s Verdict on Arabs after 9/11’nin*” yazarı Lübnan kökenli Profesör Jack Shaheen’in araştırmaları boyunca binlerce film ve televizyon şovu izlediğini, bulduğu şeyin ise ekranda fazlasıyla kötülen, iftira edilen insanlar olduğunu söylemektedir. Sinemanın ilk dönem filmlerinden, daha yakın tarihli “*Sleeper Cell*” ve “*24*” gibi popüler televizyon şovlarına uzanan periyodda Shaheen, Arap kadınlarının ya “çölün gülleri” olarak göbek dansı-oryantal yaparken ya da gözleri dahi gözükmeyen siyah kumaş yığınları şeklinde iki stereotip üzerinden sunulduklarını belirtir. Arap erkekleri ise eğer eğlencelik soytarılar veya yapmacık kibar halı satıcıları ya da ahlaksız şeyhler olarak temsil edilmemişlerse (ki yapımlarda genellikle yağ tulumu sultanların sarışın Batılı kadınlara zaafi vurgulanmaktadır!) o zaman patlak gözlü uçak korsanı-bombacıdırlar. James Cameron’un *Gerçek Yalanlar-True Lies* (1994) adlı filminde Arnold Schwarzenegger’in baş kötü karakter Salim Abu Aziz’i füze fırlatarak öldürmesi ya da *Kutsal Hazine Avcıları- Raiders of the Lost Ark* (1981) filminde Indiana Jones’un kendisine kılıç savuran iri yarı Arap’a karşılık olarak omuz silkip silahı ile vurması sahnelerinde olduğu gibi filmlerde Araplar sadece tehlikeli değil aynı zamanda son derece beceriksiz olarak temsil edilirler. Negatif Arap stereotipi ile yüklü filmlere örnek olarak bir James Bond filmi olan *Asla Asla Deme- Never Say Never Again* (1983) filminde Kim Basinger kötü dişlere sahip pis, açgözlü Araplara açık artırma ile satılmaya çıkarılır, *Geleceğe Dönüş- Back to the Future* (1985) filminde ise aniden bir çift Libyalı “kaba saba insan” ellerinde makineli tüfeklerle Christopher Lloyd’un canlandırdığı Dr. Brown’u öldürmek için meydana çıkarlar, *Gelinin Babası II- Father of the Bride Part II* (1995) filminde Eugene Levy zavallı Steve Martin’i dolandıran yoğun aksanlı Bay Habib olarak temsil edilir, Disney’in Oscar ödüllü *Alaeddin/ Aladdin* (1992) filmi şu şarkı sözleri ile başlar: “Oh, ben bir ülkeden geldim, çok uzak bir yerden, deve kervanlarının dolaştığı, eğer yüzünüzü beğenmezlerse, kulağınızı kestikleri yerden, ilkeldir fakat evimdir!” Şarkının sözleri Arap kökenli Amerikalıların protestosundan sonra değiştirilmiştir (aktaran Uluç. 2009: 81-82).

Kurgusal yapımlarda Arapların en olumlu temsil örneklerinin Avrupa kumarhanelerinde para saçan playboylar olabileceğini belirten Akbar’a göre (aktaran Uluç. 2009: 369) Arapların Körfez savaşı sırasında imgelemi ise “deve jokeyleri” ve “çöl zencileri” idi. Arap teröristlerin Goodyear balonunu kullanarak Süper Kupa futbol karşılaşmasına saldırdığı *Black Sunday* (1997) ve yine Arap teröristlerin ABD elçiliğine saldırdığı *Death Before Dishonor* (1987), Chuck Norris’ in oynadığı ve Arap teröristlerin böcek sürüsü gibi ezildikleri *The Delta Force* (1986), çocukların babalarını radikal bir Orta Doğu devletinden kurtarmak için jet uçurdıkları *Iron Eagle* (1986), Charlie Sheen’in Orta Doğulu teröristleri kovaladığı ve yakaladığı *Navy Seals* (1990), eski Deniz Kuvvetleri Bakanı ve Virginia senatörü Jim Webb’in hikâyesinden uyarlanan, Samuel L. Jackson ve Tommy Lee Jones’un başrolünde oynadıkları, Yemen’deki ABD elçiliği kuşatmasına dair *Rules of Engagement* (2000) anti-Arap yapımlara örnektir (Aktaran Uluç, 2009:82-83)

Yazar Amos Oz'un "My Michael" (1967) adlı romanından uyarlanan ve yönetmen Dan Wolman tarafından çekilen "Michael Sheli" (1974) adlı filmde Hannah Gonan adlı genç bir kadının sıkıcı evliliğinden bir kaçış yolu olarak, çocukluk arkadaşları Halil ve Aziz adlı Arap ikizlerle ilgili hayali maceralara yönelmesi ile Paul Bowles'ın "The Sheltering Sky" (1949) adlı romanından uyarlanan, Bernardo Bertolucci'nin yönettiği ve "Çölde Çay" (1990) olarak Türkçeye çevrilen aynı adlı filmde 1947 yılında Kuzey Afrika'ya seyahat eden Amerikalı Kit Moresby adlı kadının Arap Tuareg kabilesinden Belqassim ile karşılaşmasının sonuçları şaşırtıcı derecede birbirine benzerdir. Her ikisinde de Arap erkeklerle karşılaşan Batılı kadın fiziksel ve mental olarak zarar görür, akli kontrollerini yitirir, karanlığın ve deliliğin derinliklerine gömülürler. "Michael Sheli"deki Arap ikizler, "The Sheltering Sky"deki Arap Belqassim gibi vahşi hayvanları çağrıştırmaktadır. Arap erkeğini vahşi, içgüdüsel, ilkel bir yaratık olarak gören bu bakış açısı Araplara ilişkin ondokuzuncu yüzyıl Avrupa stereotipleri içinde belirgin olup adı geçen filmler söz konusu bakış açısının yirminci yüzyıl edebiyatında da az ya da çok bozulmadan korunduğunu göstermektedir (Aktaran Uluç. 2009: 197-200). "Michael Sheli"deki Arap ikizler ile "The Sheltering Sky"deki Belqassim arasında kurulan birliktelik Araplara ait coğrafyanın geleneksel ahlakın ihlal edildiği ve edebe saldırıldığı bir yer olarak resmedildiği sömürgeci söylemi yansıtır.

Sömürgeci söylemin karakteristik bir özelliği de çeşitli zıt inançları aynı anda kapsamasıdır. Bertolucci'nin filme aldığı *The Sheltering Sky**, Araplar hakkında birbirine zıt sayısız inancı işler: Araplar hem neşeli hem saldırgandır, hem konuksever hem reddedendir, hem kirlenmemiştir hem haşere istilasına uğramıştır. Araplar hem cezbedici biçimde güzel hem de garip bir biçimde iğrençtir. Onların sağlıklı, heykelsi ya da dejenere olmuş, şeytani vücutları vardır. Onlar menfaat gözetmeksizin başkalarını düşünen davranışlar sergileyebildikleri gibi paragöz de olabilirler ve kolaylıkla ahlaksız davranışlar sergileyebilirler. Bertolucci'nin bu yaklaşımında Arap kültürü hem mükemmel hem de kötücüdür (aktaran Uluç. 2009: 201).

1. Dünya savaşı öncesinde Osmanlı İmparatorluğunun bölgedeki hakimiyetini sonlandırarak Arap yarımadasını İngiltere'nin manda rejimi altına sokmak amacıyla Arapları içi boş bağımsızlık vaatleriyle Osmanlı'ya karşı kıskırtarak 1916 yılında gerçekleşen ve "Arap Ayaklanması" olarak adlandırılan olayın başat aktörlerinden biri olan İngiliz subay ve casus Arabistanlı Lawrence'ı (Thomas Edward Lawrence) konu alan yönetmen David Lean'ın *Arabistanlı Lawrence- Lawrence of Arabia* (1962) filminde Lawrence, Arapların özgürlüğünü sözümlerine kendisine amaç edinmiş bir kişilik olarak sunulup dağınık kabileler halindeki Araplar ise filmde sözde Osmanlı "baskısı" altında gösterilirken bundan "kurtulabilmek" için Lawrence'ın onları yönlendirmesine muhtaç, aciz bir halktır. Organizasyon ve koordinasyon yetersizlikleri, öz bilinç geliştirme yeteneksizlikleri nedeniyle eyleme geçebilmek için Batılı bir yabancıya muhtaç Arap güruhunun yer aldığı *Arabistanlı Lawrence* filmi basmakalıp bir Arap algısına ve başarısız bir sunuma sahiptir.

Değişik zamanlarda çekilen tüm bu filmlerde Arap kimliğine dair söz konusu çarpık bakış açısı, son dönem Hollywood sinemasında Arap temsiline örnek teşkil edeceği düşünülen, 6 dalda Oscar adayı olan ve Clint Eastwood'un yönetmenliğini yaptığı 2014 yılı yapımı "Keskin Nişancı" (American Sniper) adlı film örneğinde sorgulanarak eleştirilecektir.

Çalışmanın Yöntemi ve Örneklemi

* Orijinal adı "Esirgeyen Gökyüzü" olarak çevrilebilen film, Türkiye'de İtalyanca adından tercüme ile "Çölde Çay" adı ile vizyona girmiştir.

Bu çalışmada 2014 yapımı “Keskin Nişancı” (*American Sniper*) filmi ideolojik film çözümlemesi yoluyla analiz edilmeye çalışılmaktadır. Yöntem, bir taraftan metinlerin arkasındaki ideolojik arka planın ortaya çıkarılmasını sağlarken, öbür taraftan buna neden olan söylemlerin de incelenmesini de gerektirmektedir. “İdeolojik film eleştirinin amacı, tüm sınıfların düşünce ve yaşam biçimine derin bir biçimde işlemiş olan ve egemen ideolojinin kendisini sürdürmesini sağlayan kültürel, filmsel pratiklerin ve söylemlerin açığa çıkarılmasını sağlayarak özgürleşim yolları önermektir (Özden, 2000:141-145).”

Film, ABD Savunma Bakanlığı'ndan teyit edilen bilgilere göre 4 kez katıldığı Irak savaşında 160'ın üzerinde Iraklıyı öldüren, deniz kuvvetlerinde görev yapmış olan ABD'li keskin nişancı Chris Kyle'ın hayat hikayesine dayanmaktadır. Bu çalışmada “Keskin Nişancı” filmindeki ana karakterin nasıl bir işlev üstlendiği ve film boyunca düşmanlaştırılan Arap karakterlerin nasıl temsil edildiği sorularından hareket edilmektedir. Bir tarafta Amerikan değerlerinin temsilcisi olarak temsil edilen Chris Kyle karakteri, diğer tarafta da film boyunca yok etmeye çalıştığı Arap karakterler bulunmaktadır.

11 Eylül saldırısı ve devamındaki gelişmeler filmin olay örgüsünde önemli bir yer tutmaktadır. 11 Eylül saldırısından hemen sonra Hollywood yapımlarında dehşeti arttırmaktan çok azaltma eğilimi görülmüş, ne var ki bu eğilim uzun soluklu olmamıştır:

“11 Eylül'den günler ve haftalar sonra Hollywood geçici olarak 1990'lar sonu ana akım sinemaya hakim olan aşırı şiddet yüklü gösterimlerden vazgeçti. Dünya Ticaret Merkezi'ni gösteren sekanslar yeniden kurgulanmış ve halkın 11 Eylül'ün dehşetinden kaçışını sağlamak için “aile” filmlerinin yayına veya üretime sokulmasında acele edilmiştir. Ancak tahmin edileceği üzere, tarihin bu ters dönmesi çok uzun sürmemiş ve yakın zamanda Hollywood bir hayli başarılı olduğu “yık ve yak” filmlerine kaldığı yerden devam etmiştir.” (Dixon, 2004: 3).

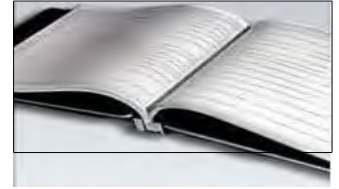
Hollywood Bush döneminin saldırgan ve müdahaleci dış politikasına da seyirci kalmamıştır. Filmler yaşanan dönemin bir aynası konumundadır:

“İçinde bulunduğumuz dönemin bazen gizli kalmış tasvirlerini 2000'li yılların önemli filmlerinde açıkça görmek mümkündür. Görece barış ve refah içindeki Clinton-Gore döneminden Bush-Cheney yönetiminin militarist müdahaleciliğine ve türlü türlü krizine geçiş, 11 Eylül'den önce ve hemen sonra çekilen savaş ve siyasi gerilim filmlerinde öngörülmüştür...11 Eylül'de New York'taki Dünya Ticaret Merkezine ve Pentagonu düzenlenen terörist saldırılardan önce Hollywood filmleri, ABD topraklarına düzenlenen terörist saldırılar ve çeşitli terörist grupların saldırı tehditleri gibi konuları işlemiştir (Kellner,2013,s.36)”

Filmin Konusu

Chris Kyle Teksaslı olduğunu özellikle belirten bir kovboydur. Kardeşiyle birlikte rodeo yarışmalarına katılmaktadır. Chris bir gün televizyonda yurt dışındaki Amerikan büyükelçiliklerinde patlama olduğunu görür ve askere yazılmaya karar verir. Kara Kuvvetleri'ne gittiğinde onu SEAL'e¹ yönlendirirler. SEAL belli ki ABD'nin en seçkin askerlerine sahiptir. Chris eğitimini başarıyla tamamlamış ve keskin nişancılık eğitimine yönlendirilmiştir. Barda Taya isimli bir kızla tanışır ve beraber olmaya başlarlar. Bu arada Chris de eğitime devam etmektedir. Bir sabah Taya Chris'i salona çağırır. Televizyon alevler içinde çöken kuleleri göstermektedir. 11 Eylül saldırıları gerçekleşmiştir. Chris

¹ Deniz, hava ve karada savaşabilen ABD özel kuvvetleridir (military.com, 2017).

gözlerini televizyondan ayıramaz. Chris ile Taya evlendikleri gün Chris'in Irak'a görevlendirildiğini öğrenirler. Chris Irak'ta yaptığı atışlarla ve öldürdüğü kişi sayısı ile efsane lakabını almıştır. Film boyunca Chris'in diğer askerleri kurtarmak için yaptıklarına ve düşman safındaki keskin nişancı Mustafa ile arasında geçen mücadeleye tanık oluruz. Chris Iraklıları vururken, Mustafa ise Amerikalı askerleri vurmaktadır. Filmin sonlarında Chris Mustafa'yı vurur ve artık evine döner. Amerika'da ise savaşta yaralanmış askerlerle ilgilenmeyi sürdürür. Bir gün destek olduğu bir gazi tarafından öldürülür ve film Chris'in cenazesini gösteren gerçek görüntülerle sona erer.

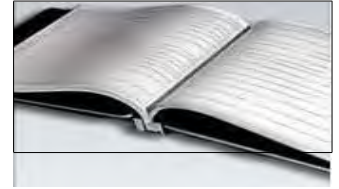
Chris Kyle ve Amerikan Müdahaleciliği

ABD 11 Eylül saldırısı sonrasında terörü destekledikleri ve kitle imha silahı barındırdıkları gerekçesiyle önce Afganistan'ı sonra da Irak'ı işgal etmiştir. ABD ve koalisyon güçleri tarafından işgalin adı "Irak'ı Özgürleştirme Operasyonu" olarak adlandırılmıştır. Bu Amerikan müdahaleciliğinin somutlaşmış halidir. Irak ötekileştirilip yasadışı ilan edilmiştir: "Washington ve Londra, Irak'ı komşuları ve bütün dünya için bir tehdit oluşturan "haydut bir devlet" olarak ilan ettiler. Irak "yasadışı" bir ulustur (Chomsky, 2002: 11). Amerika "Şer Ekseni" ilan ettiği ülkelere karşı, kendini savunamayacak ülkeleri koruma ve dünya düzenini yeniden eski haline getirme görevini üstlenmiştir. "Keskin Nişancı" filmi de söz konusu Amerikan müdahaleciliğini "Amerikalı olmak" ın unsurlarından biri olarak tasvir eder. Chris'in babası yemek masasında dünyada üç çeşit insan olduğundan bahseder:

"Koyun, kurt ve çoban köpeği. Bazı insanlar bu dünyada kötülüğün olmadığına inanır. Ne zaman karanlık kapılarını çalsa kendilerini nasıl koruyacaklarını bilmezler. Böyleleri koyun olanlardır. Sonra avcılar gelir. Zayıfları avlamak için şiddete başvururlar. Onlar da kurt olanlardır. Bir de sürüyü koruması gereken saldırı ve üstünlük yetenekleri olanlar vardır. Kurtlara göğüs geren böylelerine ender rastlanır. Onlar ise çoban köpekleridir. Ailemizde koyun falan yetiştirmiyoruz. Kurt olursanız da sizi dövmekten beter ederim. Ama yine de kendimizi koruyacağız. Birisi sizle kavga ederse ya da kardeşine vurmaya çalışırsa karşılık vermeniz için izin veriyorum... Öyleyse kim olduğunu biliyorsun. Gayeni biliyorsun."

Filmde dayak yiyen kardeşini kurtaran Chris Kyle çoban köpeğini temsil ederken, çoban köpeği metaforu ile Amerikan müdahaleciliği de meşrulaştırılmaktadır. Birinci Körfez Savaşı'nda Kuveyt'i Irak işgalinden kurtaran ABD, Irak işgali ile birlikte de Irak'ı demokrasi ve özgürlüğe inanmayan Iraklılardan kurtarmaya çalışırken, kendi topraklarındaki insanların da güvenliğini sağlamaktadır. Bekçi/çoban köpeği olmanın getirdiği sorumluluklar vardır ve bunlar mutlaka yüklenilmelidir. Gaye bellidir. "Irak'ı Özgürleştirme Operasyonu" bir taraftan Amerikan müdahaleciliğini yansıtırken, diğer taraftan özgür dünyanın kurtarıcısı olarak ABD'yi işaret eder.

Chris Kyle'ın ABD'nin gelmiş geçmiş en ölümcül keskin nişancı olmasında üç aşama bulunmaktadır. Bunlardan ilki Amerikan elçiliklerine düzenlenen saldırılardır: Chris kardeşiyle otururken televizyon haberini görür: "Tanzanya, Darüsselam ve Kenya Nairobi'deki Amerikan elçiliklerinde patlatılan bombaların birilerinin Birleşik Devletlere karşı savaş açma girişiminin bir parçası olduğu çok açık. Düşmanımızın kim olduğu hala netlik kazanmamıştır. Asıl amacın elçilikleri hedef alıp Amerikalıları öldürmek olmadığı açıkça ortadadır." Haberde dikkat çeken unsurlar eylemin faalinin kim olduğunun belli olmaması ve saldırıların savaş açma girişiminin bir parçası olduğudur. Olayın savaş açma girişiminin bir parçası olarak gösterilmesi ABD'nin ileride açacağı savaşların onaylanması ve

meşrulaştırılması gibidir. ABD, kendisine açılan savaşlara karşılık vermiştir. Irak işgaline giden yolun ve Chris'in askere gitmesinin ilk aşaması budur. Bu haberden sonra askere gider ve SEAL'a katılır. İkinci dönüm noktası 11 Eylül saldırıdır. Chris'in televizyonda ikiz kulelerin yıkılışını gördükten sonra eğitim sırasında keskin nişancı tüfeğiyle yaptığı sahneye geçeriz. Bu düşman askerlerinin başına gelecekleri göstermektedir. Chris eğitimi sırasında hedefi vurmadığı atışların ardından konsantrasyonunu bozan bir yılanı vurur: "Nefes alırlarsa daha iyi vuruyorum." der. Üçüncü aşama ise Irak Savaşı'nın başlamasıdır. Evlendiği gün göreve çağrılır ve asker arkadaşlarıyla birlikte gururla "Hooyah" çekerler. Zaman artık aldıkları askeri eğitimi uygulama zamanıdır. Bu üç aşama Chris Kyle'ı en ölümcül keskin nişancı olarak tarihe taşıyacakken, ABD'yi de Irak'ı Özgürleştirme Operasyonu'nu gerçekleştirmeye yaklaştıracaktır.

Chris Kyle: "Efsane" ve Kurtarıcı Kompleksi

Chris Kyle'a efsane lakabını kazandıran keskin nişancılıkta gösterdiği maharettir. Kyle, "Irak'ı Özgürleştirme Operasyonu" ndaki görevinde öldürdüğü insan sayısından ötürü ABD tarihinin gelmiş geçmiş en ölümcül keskin nişancısı unvanını almıştır. "Efsane" lakabı da bundan dolayı takılmıştır. "Efsane" lakabı Kyle'ın ne kadar kişiyi öldürdüğü ve ne kadar Amerikalıyı kurtardığıyla ilişkilidir.

Keskin Nişancı filmi Amerika'nın mesihvari kurtarıcı kompleksini de yüceltmektedir. Mesih kompleksi psikolojisi "kişinin günün kurtarıcısı olduğuna veya yakın gelecekte öyle olacağına inandığı karmaşık bir psikolojik hal" olarak ifade edilmektedir (flowpsychology, 2017). Chris ilk önce kurtarıcı kompleksiyle Amerikan milliyetçiliğini birleştirir: Bardayken Taya'nın SEAL'dakilerle ilgili dediklerine karşılık verir: "Ben-merkezci olduğumu nereden çıkardın? Ülkem için hayatımı vermeye hazırım ben... Çünkü burası dünyanın en güzel ülkesi ve onu korumak için elimden gelen her şeyi yaparım." Böylece, kendini diğer insanlar için feda eden kurtarıcı Mesih figürü film boyunca Chris karakterinde kendini bulur.

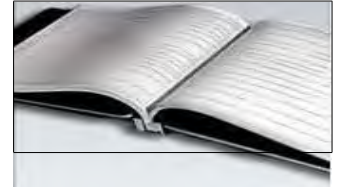
Chris Kyle'in kurtarıcı olduğu düşüncesinin ortaya çıktığı diğer bir sahne de Irak'ta evlerin aranmasında bahriyelilerin tecrübesiz olduğunu düşünen Chris'in onlara koçluk yapmayı istemesidir. Ekip arkadaşı Marc Lee buna itiraz eder: "Hayır yapamazsın. Bizi gözetlemen gerekiyor... Ev ev dolaşmak en ölümcül iştir. Bir çeşit kurtarıcı kompleksin mi var senin?" Chris ise sadece kötülerini yakalamak istediğini söyler. Keskin nişancı tüfeğinden baktığında bahriyelilerden birinin vurulduğunu görür ve aşağı ineceğini söyler. Ne var ki, bu dünyaya herkes Chris gibi kurtarıcı içgüdüleriyle gelmemiştir:

Chris: "Bahriyelilerle ev temizlemeye gidiyorum ben. Geliyor musun?"

Goat: Tabii ki de gelmiyorum. Olmaz adamım. Hayatımı seviyorum ben. Evime canlı dönmek istiyorum. Kapı çalmak benim görevim değil. Yanlış görevi seçen onlar. Ben elimi bile sürmeyeceğim."

Chris: "Tamam, öyle olsun. Eğer seni aşağıda görmezsem, bir daha sakın seni de görmeyeyim."

Chris, Amerika'ya geri döndüğünde artık eskisi gibi olmadığı yönünde karısı Taya tarafından eleştirilir. Tansiyonu yüksektir, akli karısında ve doğacak çocuğunda değildir, Chris savaşın devam etmekte olduğunu ve insanların öldüğünü söyler: "Kimse bu konudan bahsetmiyor bile. Sanki hiçbir şey olmamış gibiler. Elimizde telefonlar, basit basit hayatlarımızı yaşıyoruz. Haberlerde bile geçmiyor. Kimse umursamıyor. Orada bir savaş oluyor, bense burada alışveriş merkezine gidiyorum. Burada değil, orada olmam gerekiyor." Böylece Chris'in

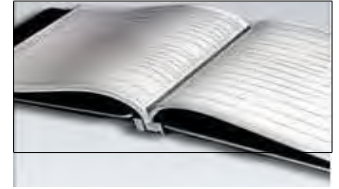
ağzından Amerikan halkının Irak işgali konusundaki vurdumduymazlığı eleştirilmektedir. Amerikan askerleri Irak'ta savaşırken, insanların alışveriş merkezine gitmeyi düşünmesi Chris'i rahatsız eder.

Filmin sonlarında, Chris doktorla görüşmektedir. Doktor 160'ın üzerinde kişiyi öldüren biri olarak Chris'in keşke olmasaydı dediği şeyler olup olmadığını sorar: "Ben öyle değilim. Hayır... Sadece dostlarımı koruyordum. Askerlerimizi öldürmeye çalışıyorlardı ve ben yaratıcımla buluşmaya ve açtığım her ateşin hesabını vermeye hazırım. Aklımdan çıkmayan şey kurtaramadığım dostlarım. Orada olmaya hazırım ve bunu yapabilirim ancak orada değilim. Buradayım. Bıraktım." der. Böylece ABD'nin Irak işgali sırasında ölen milyonlarca Iraklı için pişmanlık duymadığı öğrenilir. Hissedilen pişmanlık sadece ölen Amerikalı askerler içindir. Düşman, Amerikalıları öldürmeye çalıştığı için yok edilmiştir. Doktor, hastanede kurtarılacak çok kişi olduğunu söylediğinde Chris tekrar bir gayeye kavuşmuş olur: Kurtaracağı yeni askerler vardır. Filmin başından beri ona "Efsane" lakabını kazandıran da durmak bilmeyen kurtarıcılık düşüncesidir. O diğer insanlar için vardır. Onları kurtarıırken kendini de gerçekleştirilmektedir.

Felluce: Herkes Terörist

"Keskin Nişancı" filmi Irak işgalini meşrulaştırmak, orada yaşananları haklılaştırmak ve Chris Kyle'ı kahraman olarak göstermek için olay örgüsünün içine küçük bir nüans yerleştirir. Bu da şehrin Amerikan askerleri tarafından boşaltılmış olduğudur: "Felluce'ye hoş geldiniz. Eski Orta Doğu'nun yeni vahşi Batısı. El-Kaide kellelerinize ödül koydu. Dünya çapındaki radikaller ise kelle toplamak için sınırları istila etmeye başladı... Şehir boşaltıldı. Ortada dolanan asker çağında bir erkek varsa, sizi öldürmek için oradadır." Birinci görevin açılış sahnesi her şeyi açıklar niteliktedir. Operasyon Felluce'de geçmektedir. Artık eski Ortadoğu ortadan kalkmıştır. Irak işgal edilmiştir; fakat orada yerel halka karşı savaşılmamakta, El-Kaide ve dünyanın her yerinden gelen radikallere karşı savaşılmaktadır. Hepsi Amerikan askerlerinin kellerini istemektedir. Şehirde yaşayan halkın başka yerlere gönderildiği anlaşılmaktadır. Son olarak şehir boşaltıldığından dolayı Felluce'de bulunan birileri varsa Amerikalıları öldürmek için oradadır. Bu da film boyunca Chris'in eylemlerinin meşrulaştırılması, öldürmek için izin verildiği anlamına gelmektedir.

Şehrin boşaltıldığı bilgisi izleyiciyi şehirde bulunan herkesin terörist olduğu önermesine götürür. Sadece asker çağındaki erkekler değil herkes potansiyel teröristtir. Filmin başında Amerikan birlikleri Felluce sokaklarında ilerlemektedir. Chris keskin nişancı tüfeğinden baktığında Iraklı bir kadın ve çocuk görür. Kadın ve çocuk Amerikan askerlerinin olduğu yere doğru ilerlemektedir. Kadın taşıdığı Rus yapımı el bombasını çocuğa verir. Çocuk bomba ile birlikte askerlere doğru koşarken Chris onu vurur ve daha sonra bombayı yerden alıp koşan annesini de vurur. Chris'in ilk öldürdüğü kişi Iraklı bir çocuktur. Chris'in yanındaki asker: "Şeytan kadına bak" der. Chris'in dürbününden bakınca sadece askerlik çağındaki erkekler değil, kadınlar ve hatta çocuklar da terörist olabilmektedirler. Bir anne çocuğunun eline bomba sıkıştırıp onu askerlerin üzerine gönderebilecek kadar insanlıktan uzaklaşmıştır. Chris kadın ve çocuğu vurduktan sonra birliğine döndüğünde daha önce böyle bir şeyle karşılaşmadığından bahseder: "Annesi eline el bombası tutuşturup askerleri öldürmesi için yolladı. Daha önce karşılaşmadığım şeytanca bir düşünceydi." Burada anne figüründeki Iraklı kadın şeytanlaştırılarak ötekileştirilmektedir. Çocuğunun eline bomba verip ölüme gönderecek kadar radikalleşmişlerdir. Çocuklar da terörist babalarının küçük birer kopyası gibidirler. Bir başka sahnede ise Chris gene dürbününden birliği izlemektedir ve bazuka ile birliğe ateş etmekte olan bir teröristi vurur. Hemen yandaki küçük çocuk etrafa bakar ve

bazukayı eline alır ve zor bela kaldırır, sanki çocuk terörist olmak için yaratılmıştır. Chris onu vurmadan birden çocuk Amerikan askerlerine doğrulttuğu silahı elinden bırakır ve kaçır. Bu sahneler Irak'ta yaşayan insanlar üzerindeki terörist basmakalıp yargısını göstermektedir. Irak'ta yaşayan küçük bir çocuk içinde bile apriori olarak bir terörist yatmaktadır. Bir bakıma, Chris'de küçük yaşlarda beliren kurtarıcılık ve çoban köpeği olma düşüncesi, Iraklı çocuklarda yok etmek ve terörist olmak şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Vahşiler: Iraklı Araplar

Felluce'dekilerin terörist olarak temsil edilmesinin dışında Chris tarafından “vahşiler” olarak tanımlanırlar. Oxford Sözlüğü'nde (2017) vahşilerin konumuza uyan iki tanımı bulunmaktadır. Bunlardan birincisi ilkel ve barbar olarak kabul edilen bir grubun üyesi olmak, ikincisi de acımasız ve kötü olan insan anlamlarıdır. Filmde, Arapların temsilinin bu iki tanıma da uyduğu görülmektedir. Chris Amerika'ya döndüğünde televizyonda Amerikan askerlerinin vurulma görüntülerini görür ve karısı Taya'ya şunları söyler: “Öldürdüklerini kaydeden bir keskin nişancıydı o. Adı Mustafa. Videoları sokaklarda satıyor. Bunlar Amerikan askerleri... Canım onlar vahşi insanlar. Onlar kahrolası vahşiler.” Mustafa öldürdüğü askerlerin görüntülerini televizyonda yayınlayacak kadar ahlak yoksunu bir keskin nişancıdır. Chris ise sadece vahşileri öldürmektedir ve bunu Amerikan askerlerini kurtarmak için yapmaktadır. Komutanı albay, Chris Irak'a geri döndüğünde onlar için şöyle der: “Bu vahşilerin ödünü koparmanı ve herifin (Kasap) izini bulmanı istiyorum.” “Kasap” acımasız bir katildir. Amerikalılara bilgi verdiğini düşündüğü Iraklıları matkapla öldürmektedir. Amerikalılara yardım eden şeyhin oğlunun kafasını da matkapla deler. “Kasap” lakaplı Iraklı'nın yaptıkları genellenerek tüm Iraklılara mal edilir ve hepsi “vahşi” olarak yaftalanır. “Terörist” kelimesi Amerikalılara karşı caydırıcı eylemde bulunanlar için ifade edilirken, filmde sıklıkla Araplar için kullanılan “vahşi”nin daha totalize edici ve kapsayıcı bir anlamı vardır. Vahşiler Irak'ta yaşayan tüm Arapları temsil etmektedir.

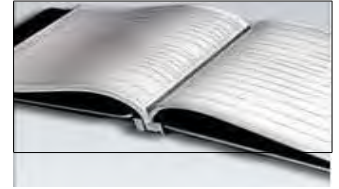
Arapların vahşi ve teröristten sonraki bir diğer temsili de Amerikan askerlerinin eğittiği Irak güçleridir. Amerikan askerlerinin eğittiği Iraklı askerlerde filmdeki karakter Biggles tarafından “kahrolası hacı askerleri !” olarak nitelenir. Böylelikle onlara teröristlerle savaşmalarında yardım eden Araplar dahi ötekileştirilmekte, “hacı” olma durumu üzerinden Müslüman olmak ve İslam aşağılanmaktadır. Öbür taraftan diğer bir temsil de şeyh temsili olup şeyh Felluce'deki evinde eşleriyle birlikte yaşamaktadır. Amerikalılara, yüz bin dolar vermeleri karşılığında, Kasap kod adlı teröristi yakalamaları için yardım edeceğini söyler ama oğlunun kafası “Kasap” tarafından matkapla delinir ve kendisi de vurulur.

Irak'ta Chris ve ekibiyle çatışan Arapların yüzleri kapalıdır, örtülmüştür. Yüzlerinin kapalı olması terörist temsilini güçlendirmektedir. Bir yerde “suratsızlar (uglies)” olarak nitelendirilirler. Amerikalılarla savaşanlar ya terörist, ya vahşi ya da suratsızdır. Bu durum film boyunca kendini hissettir.

SONUÇ

Keskin Nişancı (American Sniper) Amerikan yayılcılığının ve politikalarının izdüşümünü taşıyan, 6 dalda Oscar adayı olmuş ve en iyi ses kurgusu dalında da bu ödülü kazanmış bir filmidir. Altı dalda adaylık bir anlamda da, filmdeki Chris Kyle üzerinden gerçekleşen Amerikalı ve düşmanı Arap temsillerinin Akademi tarafından meşrulaştırılması gibidir.

Film, Chris Kyle karakterini “efsane” olarak kurarken, Iraklı Arapları da düşman, terörist ve vahşi olarak inşa etmektedir. Felluce'de kadın, erkek ve çocuk herkes terörün bir parçasıdır. Kadınlar anne figürü üzerinden çocuğunu canlı bomba yapacak kadar şeytanlaştırılırken,

erkekler de çocukların kafasını matkapla delecek kadar vahşileştirilmektedir. Çocuklar da terörist babalarının birer kopyası olma yolunda ilerlemektedir.

Chris Kyle'ın keskin nişancı dürbününden bakıldığında kadın, erkek, çocuk ayırt etmeden izleyici tüm Iraklıları hedef olarak görmektedir. Bu hedefler çarşafli bir kadın, küçük bir çocuk, yüzlerini kapatan Iraklı teröristler veya Kyle gibi keskin nişancı olan Mustafa karakteridir. Film Iraklıların Arap ve Müslüman olmalarıyla cihatçı ve El-Kaideli olmayı bir potada eritmektedir. Böylece filmde her Arabın cihatçı ve El-Kaideli olduğu algısı oluşturulmaktadır.

Filmin gösterime girmesinden kısa bir süre sonra Arap Amerikan Ayrımcılık Karşıtı Komite (The American-Arab Anti-Discrimination Committee-ADC) tarafından Arapları ve Müslüman Amerikalıları hedef alan şiddet dolu mesajlarda önemli derecede artış olduğu gözlemlenmiştir (Islamweb, 2015). Tehditlerin çoğu sosyal medya platformları olan Facebook ve Twitter üzerinden gerçekleştirilmiştir. Bir Twitter kullanıcısı “Keskin Nişancı” filminin kendisinde Arapları vurma isteği yarattığını ifade etmiştir (Boroff, 2015). Söz konusu tespit ve değerlendirmeler filmde Araplara yönelik olarak kullanılan olumsuz söylemin Amerikan toplumu içinde yansımalarını bulduğunu göstermektedir.

Chris Kyle ve diğer Amerikan askerlerinin Irak'ta yaptıkları hakkında derin bir bağlam sunmayan “Keskin Nişancı” filmindeki bazı sahnelerde ve diyaloglarda Amerika'nın neden Irak'ta olduğuna dair göstergeler yer almaktadır. Chris bir sahnede şöyle der: “Burada şeytan var. Onu gördük... Bu şerefsizlerin San Diego ya da New York'a gelmelerini ister misin? Bu pislikten daha fazlasını koruyoruz.” ABD askerlerinin orada bulunmaları sebebinin Amerikan halkını korumak olduğu anlaşılmaktadır. Filmde Irak halkının savaşta neler yaşadığı hakkında herhangi bir bilgi verilmemektedir. Bunun yerine Kyle ve silah arkadaşları tarafından “vahşiler” olarak adlandırılmaktadırlar. Görüldüğü üzere, “Keskin Nişancı” filmindeki Arap temsilleri Hollywood'un tarihsel Arap temsilleri ile de benzerlik göstermektedir. Jack Sheen konu ile ilgili temel teşkil edecek çalışmasında şöyle demektedir: “Hollywood'un çarpıtılmış merceğinden bakıldığında Araplar farklı ve tehditkar görünmektedir. Irksal ve dini çizgiden çıkan basmakalıplar Amerikan sinemasında derin bir şekilde yerleşmiştir. 1896'dan bu güne kadar film yapımcıları toplu bir şekilde Arapları –vahşi, kalpsiz, barbar dinci fanatikler ve özellikle Hristiyanlar ve Yahudiler olmak üzere medeni Batılıları terörize etmeye eğilimli para delisi kültürel ötekiler- 1 numaralı halk düşmanı olarak itham etmektedirler” (Shaheen, 2003: 172).

Chris Kyle, bir taraftan ailesinin yanında olmak isteyen, ancak bir taraftan da asker arkadaşlarını kurtarma içgüdüsüne engel olamayan karmaşık yapıdaki bir karakter olarak sunulurken, filmde Araplar tek boyutlu bir şekilde barbar olarak sunulurlar. Bir sahnede Chris ve ekibi bir eve girerler. Evin babası onları bayram sofrasına davet eder ve sofrada herkesin yeri olduğunu söyler. Ancak adam evinde cephanelik saklayan bir düşmandır. Bu durum Arapların izleyiciler tarafından, ne kadar cana yakın davransalar da hiçbir zaman güvenilmemesi gereken insanlar olarak algılanmasına neden olur. Öbür taraftan filmin başında Chris'in Iraklı anne ve çocuğu vurmasıyla geyiği vurma sahnesi paralel bir şekilde verilmektedir. Bu sahne Irak'ın vahşi doğası ile Chris'in “vahşiler” olarak tanımladığı Iraklıların temsili arasındaki paraleliği doğrular. Iraklıların vahşiler olarak tanımlanması aynı zamanda onların insani özelliklerden mahrum olduğunu düşündürmektedir. “Eski Ortadoğu'nun yeni vahşi batısı” olarak tanımlanan Felluce'de yaşayan Araplar “vahşiler” olarak değersizleştirilir ve ötekileştirilirken film, Araplara yönelik tarihsel olarak varolan

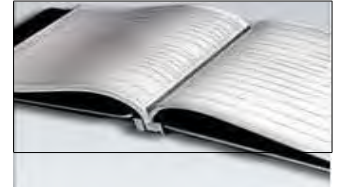
AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 68 Temmuz – Ağustos 2018

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZİSTAN

<http://www.akademikbakis.org>

“kahraman Amerikan düşman Araba karşı” şeklindeki olumsuz klişe temsillere bir yenisini eklemektedir.

Toplumlar, ırklar ve dinlere dair yanlış temsiller ve mesajlarla yüklü sinema filmleri halkların birbirini doğru anlayıp yorumlamasını engellemekte, önyargıların artarak ötekileştirici ve ayrımcı uygulamaların yaygınlaşmasına neden olmaktadır. Arapları “tehlikeli”, “şiddet yanlısı” bir halk olarak gösteren bu indirgemeci ve çarpık bakış açısı toplumları kutuplaştırmadan başka bir şeye hizmet etmemektedir. Filmlerde Arapların çatışma üzerinden karakterize edilmesi, düşman ya da tehdit unsuru olarak algılanmalarını, Araplara antipatiyle yaklaşılmasını sonuçlamaktadır. Böylelikle, temsillerin çarpık olması dünyayı algılama biçimimize dair ciddi bir sorunsal oluşturmaktadır. Bilinçli bir izleyici olarak bu tür kışkırtıcı, negatif imajlarla dolu medya ürünlerine karşı üzerimize düşen görev, bu tuzaklara düşmeyip, ötekileştiren söylemleri sorgulamaktır. Filmlerde uygulanan sığ yaftalama ve kutuplaştırma taktiklerinin farkında olarak, günümüz dünyasında toplumsalar arası ilişki ve bağların önemini ayırdında olmaktadır.

Kaynakça

- Chomsky, N. (2002). *Amerikan Müdahaleciliği*, Taylan Doğan, Barış Sezen (çev.), Aram Yayıncılık, İstanbul
- Dixon, W. W. (2004). *Film and Television after 9/11*. SIU Press.
- Kellner, D. (2013) *Sinema Savaşları*, Gürol Koca (Çev.). İstanbul: Metis Yayınları
- Özden, Z., (2000). *Film Eleştirisi: Film Eleştirisinde Temel Yaklaşımlar ve Tür Eleştirisi*, Afa Yayınları, İstanbul
- Said, E. (2003). *Şarkiyatçılık, Batı'nın Şark Anlayışları*, Berna Ülner (çev.), Metis Yayınları, İstanbul
- Said, E., (2005). *Oslo'dan Irak'a ve Yol Haritası*, Murat Uyraklı (çev.), Agorakitaplığı, İstanbul
- Shaheen, J. G. (2003). Reel bad Arabs: How Hollywood vilifies a people. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 588(1), 171-193.
- Uluç, G. (2009). *Medya ve Oryantalizm Yabancı, Farklı ve Garip...Öteki*, Anahtar Kitaplar, İstanbul

İnternet Kaynakları

- Islamweb, (2015). “ADC: ‘American Sniper’ prompts threats to Arabs, Muslims”, <http://www.islamweb.net/en/article/202342/adc-american-sniper-prompts-threats-to-arabs-muslims>, 10.08.2018
- Boroff, D., (2015). American Sniper' movie sparks hateful reaction toward Arabs on Twitter, <http://www.nydailynews.com/entertainment/movies/american-sniper-sparks-hate-arabs-twitter-article-1.2084010>, 10.03.2018
- Flowpsychology, (2017). *Messiah Complex Psychology*, <https://flowpsychology.com/messiah-complex-psychology/>, erişim tarihi, 05.06.2017
- Military.com, (2017). “What is Navy Seal?”, <http://www.military.com/special-operations/what-is-a-navy-seal.html>, 05.06.2017.

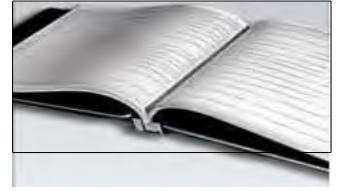
AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 68 Temmuz – Ağustos 2018

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZİSTAN

<http://www.akademikbakis.org>

Nittle, N. K. (2017). “5 Common Stereotypes of Arabs and Middle Easterners in TV and Film”, <https://www.thoughtco.com/tv-film-stereotypes-arabs-middle-easterners-2834648>, 29.05.2017

Oxforddictionaries, (2017). “*savage*”, <https://en.oxforddictionaries.com/definition/savage>, 06.06.2017.

LİSE ÖĞRENCİLERİNİN OKUL GIYSİLERİNİN GELİR DURUMUNA GÖRE İNCELENMESİ¹

Seher AKDENİZ²

Gülçin ÜSTÜN³

ÖZ

Bu araştırmanın amacı; Ankara'daki lise öğrencilerinin okul giysilerine yönelik memnuniyet durumları ve sorunları ile ilgili görüşlerinin gelir durumuna göre belirlenmesidir. Araştırmanın evrenini, Ankara'nın lise kısımlarında okuyan öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklem grubu ise Ankara ilinde eğitim veren 6 farklı lisenin öğrencilerinden basit seçkisiz örnekleme yöntemiyle seçilen 420 kişi olarak belirlenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, halen kullanılan lise okul giysi modellerinin ergonomik açıdan vücut ölçülerine uygun olmadığı, öğrencilerin beklenti ve ihtiyaçlarına cevap vermediği tespit edilmiştir. Araştırma sonuçlarına dayanarak gelir durumuna göre lise öğrencilerinin okul giysileri konusunda görüşlerinin alınması, değerlendirilmesi ve isteklerini dikkate alarak yeni tasarımlar oluşturulmasına dikkat edilmesi, öğrencilerin memnuniyeti açısından önerilebilir.

Anahtar Kelimeler: lise öğrencileri, gelir durumu, ergen, okul giysileri, okul giysi tercihleri.

HIGH SCHOOL STUDENTS' OF UNIFORMS INVESTIGATION ACCORDING TO THE INCOME STATUS

Abstract

The purpose of this study, of high school students in Ankara is determined intend to school uniforms satisfaction state and problems related views. The population of the study consisted of parts of the secondary education schools in Ankara. The sample group of the study with a simple random sampling of students from 6 different high school education in Ankara, which is designated as selected 420 people. According to the survey, currently used school uniforms that do not comply with ergonomically body size models, it was determined that students respond to the expectations and needs. According to the survey, the income situation of opinion on the form taken by high school students, assessing and considering the request to pay attention to the creation of new designs, suggested in terms of student satisfaction.

Key words: high school students, income status, adolescents, school uniforms, uniforms of option.

¹ Bu çalışma, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsünde Yrd. Doç. Dr. Gülçin ÜSTÜN danışmanlığında hazırlanan yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

² Haliç Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, Moda Tasarımı Programı, seherogretmen@hotmail.com

³ Yrd. Doç. Dr. Gazi Üniversitesi, Giyim Endüstrisi ve Moda Tasarımı Eğitimi Anabilim Dalı, gustun@gazi.edu.tr

GİRİŞ

Giysiler sosyal bir varlık olan insanın en önemli ve vazgeçilmez parçalarından birisidir. Yaşam boyunca farklı tarz ve özelliklerde üzerimizde taşıyacağımız bu parçaların kişiye rahatlık, mutluluk ve konfor hissini vermesi çok önemlidir. Giysilerin insanoğlunun geçirdiği değişime paralel olarak evrimleştiği ve artık üzerimizde taşıdığımız her bir parçanın ayrı bir dili ve özelliğinin olduğunu söylemek mümkündür. Giysi konusu, dış görünümün yanı sıra konfor açısından da büyük önem taşımaktadır (Ünal, Öndoğan, 2006).

Okul giysilerinde dayanıklı kumaşlar ve termal konforu sağlayan doğal lifler kullanılmalıdır. Okul giysileri bedene uygunluk, kullanışlılık, termal koruma sağlaması ve estetik görüntü vb. niteliklere sahip olmalıdır (Ağaç, Yıldız, 2008: 306). Okul giysi kullanımında öğrencilerin kendilerini rahat ve mutlu hissedip ifade edebilmeleri önemlidir. Okul giysisi giyen öğrencilerin rahat hareket etmesini sağlayan beklenti ve tercihlerine göre üretim ve tasarım yapmak, okul giysisine yüksek konfor performansı kazandırılması açısından gereklidir.

Ergonomi ilkelerine dayanarak oluşturulması gereken giysi grupları: iş elbiseleri, iç çamaşırları, uyku giysileri, ev-hafta sonu giysileri, okul giysileri, bebek giysileri, hamile giysileri, büyük beden giysileri gibi özel kullanım amaçlı giysilerdir (Solak, 2003: 415). Ergonomik yaklaşım, korunmak ve rahatlık için ne kadar önemliyse, sosyal tatmin için de giysi tercihinde de o kadar önemlidir. Giysilerin içinde rahat hareket edebilmek, rahat hissetmek ancak bedene uygun, rahat hareket sağlayan, hava şartlarına uygun giysilerle sağlanır (Vural ve diğerleri, 2006: 343). Yakartepe (1995)'e göre; hareket etme, kol uzatma, adım atma vb. gibi tasarımın doğru yapılması ile oluşturulan giysinin uyumu gibi konfor öğelerini içermektedir. Kişinin beden ölçülerine uygun olmayan bir giysi, sık görünmeyeceği gibi rahatsızlık hissi de verir. Bu durumun sebebi, sıklıkla kalıbın, dolayısı ile giysinin beden ölçülerine uygun olmamasından kaynaklanmaktadır (Şener, Atmaca, 2009: 62).

Forma kelimesi; Latince; “formattus”, Fransızca; “format”; şekil, biçim, biçimlendirilmiş sözcüğünden türetilmiştir. Yapılan tarihsel bir takım araştırmalara göre okul giysileri 16. yy’ da İngiltere’de düşük gelirli ailelerin çocukları ile yetim olan çocukları ayırt etmek amacıyla ortaya çıkmıştır (Üstün, Çeğindir, 2006: 2). Ergenler yaşamlarının 15 ile 19 yaş arasındaki en önemli 4 yılını ise lise eğitimi aldıkları dönemde geçirmektedirler. Türk eğitim sisteminde; öğrenciler bu dönemde lise eğitimini geçirdiği okulun belirlediği okul giysisini giymek zorundadır.

Okul giysisi giymenin fiziksel, sosyal ve psikolojik açıdan birçok amacı vardır. Okul giysilerinin asıl amacının; bireye ve çevresine, belirlenen bir gruba dâhil olma ayrıcalığının hissettirilmesi ve bu grubun üyesi olma bilincinin yüklenmesi olduğu ifade edilir (Üstün, Çeğindir, 2006: 2). Bu nedenle ergenlerin en önemli yaş dönemlerinin büyük bir kısmında üzerlerinde sürekli taşıyacakları okul giysilerinin her açıdan taşıdığı özellikler önem kazanmaktadır.

Okul giysi tasarımında dikkat edilmesi gereken faktörlerden en önemlileri fonksiyonellik ve uygunluktur (Ağaç, Yıldız, 2008: 308). Öğrencilerin okullara göre giydikleri tek tip okul giysileri, öğrencilerin diğer bireylerden kolay ayırt edilmesini ve hangi okula ait olduklarının anlaşılmasını sağlamaktadır (Kıral, Kıral, 2009: 60).

Türkiye Eğitim sisteminin son yıllarında gündeme sık getirilen konuların en başında "okul ortamında öğrenci giysisi" konusu olmuştur. Ülkemiz "giysi" düzenlemeleri açısından zenginlik göstermektedir. Memurlar, güvenlik güçleri ilk sıralarda olmak üzere hemen her meslek grubunun ve hatta öğrencilerin de yazılı yönetsel metin niteliğinde özel "kıyafet yönetmelik" düzenlemeleri vardır (Açıkalın, 2003: 5).

Daha çok 14-18 yaş aralığındaki ergenlerin kendilerini ifade edebilmek amacıyla sarf ettikleri çabaları, süse ve giysiye karşı gösterdikleri ilgileri, özentili ve ihtiyaçları görmezden gelinemez (Akça, Baran, Bıçakçı, 2011: 176). Öğrenci tüm gününü okulda geçireceğinden okula giderken giyeceği giysisini kendi, isteği ve zevki doğrultusunda seçebilmeli, kişiliğini net bir şekilde giysisi aracılığıyla yansıtabilmelidir (Dinçer, 2005: 7). Ergenlik dönemde uyum, diğer dönemdekilere nazaran daha önemlidir. Bu çağdakiler, sevdikleri arkadaşlarının giyindikleri şekilde giyinmeyi arzularlar (Pamuk, 2002: 23).

Ergen bireylerin dış görünüşüne diğer yaş gruplarından oldukça fazla odaklandıkları görülmektedir. Ergenler daha çok giysilerinin çeşitli bedenleri, özellikleri ve fiziksel görüntüleriyle ilgilenir, gerçek ya da hayali kusurlarını örtmek amacıyla ayrıca kozmetik, saç biçimi ve giysi kullanma yoluna gitmektedirler (Dinçer, 2005: 2).

Modayı takip etmek arzusu göz önüne alındığında kişilerin gelir düzeyleri alım gücünü etkilemektedir. Gelir düzeyleri iyi olan aileler için giyim ihtiyaçları karşılamaktan ziyade çeşitliliği ve lüksü arttırmak içindir (Pamuk, 2002: 25). Genellikle kişi sayısı çok olan aileler gelirlerinin büyük bölümünü giysiye harcamak üzere ayırmak zorundadırlar. Buna karşın gelir düzeyi az ya da çok olsun herkesin giysi tercihinde ekonomik olması gerekmektedir (Güdül ve Karakülah, 1993: 15).

Giysiye ayrılan harcamaların, büyük oranda müşterilerin sosyo-ekonomik düzeylerinden etkilendiği belirlenmiştir. Kırsal ve kentsel bölgelerde yaşayan ailelerle ilgili yapılan çalışmalarda kentlerde yaşayan ailelerin giysi giderlerinin, kırsal kesimlerde yaşayan ailelere oranla daha çok olduğu ve gelir seviyesi arttıkça giysi alımının artış gösterdiği gözlenmiştir (Aydinç, 2001: 18).

Gelir düzeyi düşük öğrencilerin gittiği devlet veya vakıf okullarında okul giysileri genellikle yoksul, yetim çocuklar için eşitleme işlevi görmektedir. Bu durumun günümüz Türkiye'si için de geçerli olduğu söylenebilir (Hesapçioğlu, Giorgetti, 2009: 1737).

Dünyada güçlü eğitime sahip olan saygın okullarda genel olarak okul giysileri kullanılmaktadır (Gür, Özoğlu, Coşkun, Görmez, 2012: 13). Eğitimin devlet tarafından verildiği ya da belli bir düzen içinde olan bilhassa milli değerlerin yeniden ortaya çıkmasının temel amaç olduğu eğitim sistemlerindeki okullarda okul giysileri kullanılmaktadır. Hong Kong, Japonya, Çin Halk Cumhuriyeti, Tayvan vb. devletlerde tarihsel zaman içinde öğrenciler yönetimin belirlediği okul giysileri kullanırken diğer devletler okul okul giysileri kullanmamıştır. İngiltere, Birleşik Devletler ve Fransa vb. devletlerde ise öğrenciler okul giysileri kullansalar da bütün öğrencilerin tek tip okul giysileri kullanmasına ilişkin merkezi uygulamalar yapılmamıştır (Hesapçioğlu, Giorgetti, 2009: 1719).

Türkiye'de öğrencilerin okul giysilerine yönelik yapılan ilk düzenleme çalışmaları 1981 yılından itibaren yapılmaya başlanmıştır. İlerleyen dönemlerde yönetmelik değişikliği yapılarak, liselerdeki giysiler birtakım kurallara uyulması koşuluyla serbest bırakılmıştır (www.tekstildershanesi.com.tr). 2008 yılı eylül ayında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yeni öğrenci giysi düzenlemesi uygulanacağı duyuruldu. Milli Eğitim Bakanlığı'nca, alternatif okul giysi modelleri kamuoyuna sunulmuştur. Okulların, öğrenci okul giysilerini sunulan okul

giysi modellerinden seçmeleri söz konusudur. MEB 2008'deki yönetmelikte belirtildiği gibi, okul disiplini içerisinde öğrencilerin rahat edebilecekleri kıyafetleri kullanmaları amacıyla duyurulmuştur. 27 Kasım 2012 tarihinde MEB'e bağlı bulunan okul öğrencilerinin kılık-kıyafetlerine ilişkin yönetmeliğin yürürlüğe girmesine dair verilen Bakanlar Kurulu'nun kararı, Resmi Gazete'de yayımlanmıştır (Gür, Özoğlu, Coşkun, Görmez, 2012: 14). Yönetmelik ile konulan sınırlamalar dışında lise, ortaokul, ilkokul ve okul öncesinde kılık-kıyafet serbest olmuştur. Öğrenciler okullarda ve sınıf, şubelerde okul giysisi giymek için zorlanamayacak. Fakat öğrenci velilerinin en az yüzde altmışının onayı ile MEB'e bağlı bulunan özel kurum lise, ortaokul, ilkokul ve okul öncesinde okul yönetimlerince okul kıyafeti belirlenebilecek (<http://gundem.milliyet.com.tr/siyahonlugunartikalbumlerdekalanseruveni/gundem/gunde-mdetay/01.12.2012/1635397/default.htm>).

Artık Türkiye'de farklı okul giysi uygulamaları yapılmaktadır. Bu çalışmada da klasik okul giysileri kullanan okullar ile daha spor okul giysileri kullanan okullar, öğrencilerin gelir durumuna göre karşılaştırılmış ve öğrencilerin okul giysilerine ilişkin görüşleri elde edilerek gençlerin okul giysileri tercihleri, beklentileri ve yaşadıkları sorunların ne olduğuna değinilmiştir. Gelişen teknoloji ile kumaşların daha fazla özellikler kazanması, okul giysilerinde ihtiyaca göre değişiklik yapılabilmesi olanağını sağlamaktadır. Bu nedenle gelir durumuna göre lise öğrencilerinin okul giysileri seçiminde karşılaştıkları sorunları ve okul giysilerinde aradıkları özellikleri belirleyerek elde edilen sonuçlar yönünden yeniden yapılandırabilmek açısından bu çalışma önem taşımaktadır. Ayrıca çalışmanın sonuç ve önerileri, giysi tasarımcılarının yeni oluşturacakları okul giysilerinde dikkate alması gereken noktalara işaret edeceğinden önemlidir.

Bu çalışma Ankara ilindeki farklı 6 lisenin 10. ve 11. sınıf öğrencilerinden 420 öğrenciye hazırlanarak uygulanan anketlerden alınan cevaplar ile sınırlıdır. Bu araştırma; lise öğrencilerinin gelir durumları ile bağlantılı olarak beklentilerine uygun okul giysileri giyemediği, memnuniyetsizlik ve sorun yaşadığı, seçilen örneklem grubunun Ankara'daki bütün okulları temsil ettiği varsayımlarına dayanır.

Bu araştırmanın amacı; Ankara'daki lise öğrencilerinin gelir durumuna göre okul giysilerine yönelik memnuniyet durumları, beklentileri ve sorunları ile ilgili görüşlerinin belirlenmesidir. Bu araştırma, nüfusun bir bölümünü kapsayan lise öğrencilerinin okul giysilerinde karşılaştıkları giysi problemlerini belirlemek, onların tercih ve beklentileri doğrultusunda üretici firmalara önerilerde bulunmak konu ile ilgili kişilerin dikkatini çekmek ve bu konuda araştırmalara yol göstermek amacıyla planlanmış ve yürütülmüştür.

İnsanların yaşamında önemli bir yere sahip olan giyim, bazı tüketici grupları açısından daha fazla önem kazanmaktadır. Özellikle lise öğrencilerinin ergenlik döneminde olmalarından dolayı vücutlarındaki fiziksel değişiklikler nedeniyle giysilerinin önemi daha da artmaktadır. Fonksiyonel ve rahat okul giysileri lise öğrencilerinin fiziksel ve duygusal rahatlığını etkilemektedir. Öğrencilerin beklentilerini karşılayan renk, kumaş ve tasarım açısından ergonomik tasarlanmış okul giysileri fiziksel aktiviteyi de etkileyeceğinden lise öğrencilerinin kendilerine olan güvenlerini de arttıracaktır.

Araştırma: "Lise öğrencilerinin gelir durumuna göre okul giysilerine ilişkin görüşleri nelerdir?" problem cümlesi ile;

Lise öğrencilerinin okul giysileri ile ilgili tasarım, kullanım ve satın alma özellikleri gelire ilişkin olarak farklılaşmakta mıdır?

Lise öğrencilerinin okul giysilerinde kalıp formundan kaynaklanan problem düzeyleri gelire ilişkin olarak farklılaşmakta mıdır? alt problemlerini içermektedir.

Bu tür araştırmalar Türkiye’de yok denecek kadar azdır. Bu nedenle yapılan araştırma; lise öğrencilerinin okul giysileri ile ilgili beklentilerini karşılayacak nitelikte tasarımların oluşturulabilmesi için bir ön çalışma niteliği taşımaktadır.

YÖNTEM

Bu bölümde, araştırmada izlenen bilimsel yöntem açıklanmış ve araştırmanın modeli, evren örnekleme, verilerin toplanması, verilerin analizi ve değerlendirilmesi aşamalarında yapılan çalışmalar hakkında bilgi verilmiştir.

Araştırma modeli

Bu araştırma, genel tarama modeline dayalı betimsel bir araştırmadır. Araştırmada; verilerin elde edileceği örneklem grubunun tespiti için öncelikle Ankara ilindeki liselerin okul giysileri incelenmiştir. Okul giysileri araştırma konusu olarak incelenmiş klasik ve spor giyim tarzını yönetmelik kapsamınca benimseyen okulların giysileri iki farklı grup olarak gelir düzeyine göre değerlendirilmiştir.

Evren ve örneklem

Araştırmanın evrenini Ankara’nın lise kısımlarında okuyan öğrenciler oluşturmaktadır. Bu amaçla araştırma örneklemini oluşturacak bireyler Ankara’daki liselerden basit seçkisiz örnekleme yöntemi ile seçilmiştir. Kaç birey seçileceğini belirlemek için örneklem büyüklüğü formülünden yararlanılmıştır (Yamane, 2010: 124). Ankara’daki lise öğrenci sayısı resmi olarak 318 677 kişidir (2011-2012 Milli Eğitim İstatistikleri: 104).

Araştırmanın örneklem grubu, Ankara’da eğitim veren ve kullandıkları okul giysileri, spor ve klasik giyim tarzı olarak gruplandırılan 6 farklı lisenin öğrencilerinden basit seçkisiz örnekleme yöntemiyle seçilen 420 kişi oluşturmaktadır. Okulların belirlenmesi aşamasında Ankarada’ki 3 ilçe olan Çankaya, Yenimahalle ve Mamak seçilmiştir. Her bölgede spor ve klasik giyim tarzını tercih eden okullar tespit edilerek çalışma gerçekleştirilmiştir. Spor giyim tarzını yönetmelik kapsamınca tercih eden okullarda kız öğrenciler; tişört, etek, pantolon, swit short, hırka, gömlek, pantolon etek, kazak giyerken erkek öğrenciler ise; gömlek, tişört, pantolon, kravat, kazak, hırka, uzun kollu penye üst giysi parçası giymektedirler.

Klasik giyim tarzını yönetmelik kapsamınca tercih eden okullarda kız öğrenciler; tişört, gömlek, etek, pantolon, süveter, hırka giyerken erkek öğrenciler ise; tişört, gömlek, pantolon, kravat, süveter, hırka, ceket giymektedirler.

Veril toplama aracı

Anket formunun son hali uzman görüşleri alınarak ve farklı çalışmaların anket soruları incelenerek oluşturulmuştur. Anket soruları likert ve seçenekli sorulardan oluşmaktadır.

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 68 Temmuz- Ağustos 2018

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZİSTAN

<http://www.akademikbakis.org>

Örnekleme spor okul giysileri kullanan öğrenciler için ayrı ve klasik okul giysileri kullanan okul öğrencileri için ise farklı olmak üzere iki ayrı anket uygulanmıştır.

Veri toplama aracı; uzman görüşleri alınarak kapsam geçerliliği sağlanmış ve bu yönde anket soruları ile ilgili gerekli değişiklikler yapılmıştır. Pilot çalışma, klasik ve spor giyim tarzını benimseyen 60 öğrenciye uygulanmıştır. Pilot çalışma sonrası ankette yer alan Likert ölçeğine sahip soruların güvenilirlik katsayıları hesaplanmıştır. Bu bağlamda Cronbach alfa değeri okul giysilerinin kumaş özelliklerine sahip ölçek için .76, okul giysilerinin kullanım özelliklerine ilişkin ölçek için .75 olarak elde edilmiştir.

Anket formu Milli Eğitim Bakanlığından gerekli izinler alındıktan sonra, Ankara ilinden basit seçkisiz örnekleme yöntemi ile seçilen okullardaki öğrencilere gönüllülük esasına dayanarak ders süresi içerisinde ortalama 20 dakikada uygulanmıştır. Uygulama öncesinde Ankara'daki 3 adet ilçe Çankaya, Yenimahalle ve Mamak olarak belirlenmiştir. Bu ilçelerden seçilen liselerden ikişer adedi, spor giyim ve klasik giyim tarzını yönetmelik kapsamınca tercih eden okullar olarak seçilmiştir. Tespit edilen 6 okulun rastgele seçilen 10. ve 11. sınıflarına hazırlanan anket uygulanmıştır.

Veri analizi

Çalışmada demografik değişkenlere göre karşılaştırmalarda hangi testin kullanılacağına karar vermek için verilerin normal dağılımı evrenden gelip gelmediği, yani normallik varsayımının sağlanıp sağlanmadığı, Kolmogorov-Smirnov testi ile incelenmiştir. Normallik varsayımı sağlandığı için çalışmada parametrik testler kullanılmıştır. Kategorik değişkenler arasındaki ilişkilerin araştırılmasında ki-kare testleri kullanılmıştır.

Veriler uygulanan anket doğrultusunda değerlendirilip yorumlandıktan sonra, çalışma için yapılan analizler sonucu ulaşılan bulgular 0.01 ve 0.05 anlamlılık düzeyi göz önünde bulundurularak yorumlanmıştır. Çalışma sonucu elde edilen verilerin analizlerinin yapılması ve yorumlanması için SPSS 21.0 paket programı kullanılmıştır.

BULGULAR

Araştırma sonucunda elde edilen bulgular; bu bölümde verilmektedir. Birinci alt başlıktaki bulgular; öğrencilere ilişkin kişisel bilgileri içerirken, diğer alt başlık ise araştırma konusuna ilişkin bulguları içermektedir. Okul giysilerinin genel olarak aynı özelliklere sahip olduğu görülmüş, bununla birlikte giysi parçaları üzerinde model ya da kumaş açısından bir takım değişikliklerin söz konusu olduğu tespit edilmiştir. Spor ve klasik giyim tarzını yönetmelik kapsamınca tercih eden okullarda okul giysileri;

50. Yıl Lisesi klasik okul giysi türü (Çankaya): Kız öğrenciler; beyaz tişört ve gömlek, pilili lacivert etek, lacivert pantolon lacivert süveter ve hırka. Erkek öğrenciler; beyaz tişört ve gömlek, lacivert pantolon, lacivert kravat, lacivert süveter, hırka, lacivert ceket.

Atatürk Anadolu Lisesi spor okul giysi türü (Çankaya): Kız öğrenciler, lacost bordo tişört, gri etek, kanvas gri pantolon, siyah swit short. Erkek öğrenciler; lacost bordo tişört, kanvas gri pantolon, siyah polar, kravat.

Halide Edip Lisesi klasik okul giysi türü (Yenimahalle): Kız öğrenciler, beyaz klasik gömlek, tişört, gri pilili etek, gri yüksek bel pantolon, kenarı beyaz çizgili lacivert hırka, lacivert süveter. Erkek öğrenciler; beyaz klasik gömlek, tişört, gri pantolon, lacivert kravat, lacivert ceket, lacivert süveter.

Batıkent Anadolu Lisesi spor okul giysi türü (Yenimahalle): Kız öğrenciler; beyaz ya da krem gömlek, lacost tişört, camel kanvas şort etek, camel kanvas pantolon, gri kazak, hırka, süveter.

Erkek öğrenciler; beyaz ya da krem gömlek, lacost tişört, camel kanvas pantolon, kırmızı beyaz çizgili kravat, kahverengi kazak.

Hurin Yavuzalp Lisesi klasik okul giysi türü (Mamak): Kız öğrenciler; beyaz gömlek; lacivert pilili etek, gri, siyah pantolon, lacivert süveter, hırka. Erkek öğrenciler; beyaz gömlek, gri ya da siyah pantolon, lacivert ya da siyah kravat, lacivert süveter, ceket.

Başkent Anadolu Lisesi spor okul giysi türü (Mamak): Kız öğrenciler; camel ya da mavi polo tişört, kanvas füme şort etek, kanvas füme pantolon, camel ya da mavi uzun kollu penye üst giysi parçası, bej ya da gri hırka. Erkek öğrenciler; mavi lacost tişört, füme kanvas pantolon, mavi uzun kollu penye üst giysi parçası, bej ya da gri hırka olarak tespit edilmiştir.

Örneklem Grubunun Demografik Özellikleri

Örneklem grubunu oluşturan öğrenci grubunda erkeklerin ve kızların cinsiyet dağılımı %50 oranında eşit olarak sağlanmıştır. Katılımcıların %19.7'sini 51-55 kg ve %19.1 oranı ile 56-60 kg ağırlığında olan öğrenciler oluşturmaktadır. Örnekleme oluşturan öğrencilerin aile gelir durumu dağılımlarında 1701 TL ve üzeri aile gelirine sahip olan öğrencilerin en yüksek orana sahip olduğu görülmektedir.

Araştırma konusuna ilişkin sorulara ait öğrenci görüşlerinin gelir durumuna göre karşılaştırılması

Bu bölümde öğrencilerin okul giysileri ile ilgili biçimsel beklenti ve tercih durumları gelire göre karşılaştırılmış ve sadece istatistiksel açıdan anlamlı fark bulunan tablolara yer verilmiştir.

Tablo 2. Gelire göre Öğrencilerin Pantolon Fermuar Dikim Tekniği İstekleri Ki-Kare Testi

Dikim tekniği		0-750	751-1000	1001-1700	1701 ve üzeri	Toplam	Ki-kare	p
Tek Taraflı	Sayı	2	6	17	39	64	19.18*	.02
	%	5.3	7.0	14.5	21.8	15.2		
Çift Taraflı	Sayı	3	6	8	14	31	19.18*	.02
	%	7.9	7.0	6.8	7.8	7.4		
Patletli	Sayı	10	21	36	54	121	19.18*	.02
	%	26.3	24.4	30.8	30.2	28.8		
Gizli	Sayı	23	53	56	72	204	19.18*	.02
	%	60.5	61.6	47.9	40.2	48.6		
Toplam	Sayı	38	86	117	179	420	19.18*	.02
	%	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0		

* p<.05

Tablo 2 incelendiğinde, okul pantolonunda olması istenen fermuar dikim tekniği ile gelir arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür [$\chi^2 = 19.18$; p<.05]. Buna göre okul pantolonunda tercih edilen fermuar dikim tekniğinin gelire göre farklılık gösterdiği söylenebilir. Oranlar incelendiğinde en fazla tercih edilen fermuar dikim tekniğinin gizli fermuar dikim tekniği olduğu görülmüştür. Gizli fermuar dikim tekniği geliri 1000 TL ve altında olan ailelerin çocuklarında daha fazla tercih edilmiştir. Ayrıca gelir arttıkça tek taraflı dikim tekniği isteğinin de arttığı görülmüştür.

Tablo 3. Gelire göre Öğrencilerin Pantolon Kemer Dikim Tekniği İstekleri Ki-Kare Testi

Model		0-750	751-1000	1001-1700	1701 ve üzeri	Toplam	Ki-kare	p
Düz	Sayı	1	6	22	19	48	25.35*	.01
	%	2.6	7.0	18.8	10.6	11.4		
Köprülü	Sayı	16	37	42	73	168	40.0	
	%	42.1	43.0	35.9	40.8	40.0		
Pervazlı Bel	Sayı	3	5	9	26	43	10.2	
	%	7.9	5.8	7.7	14.5	10.2		
Ucu Üçgen Kapamalı	Sayı	16	35	34	45	130	31.0	
	%	42.1	40.7	29.1	25.1	31.0		
Ucu Düz Kapamalı	Sayı	2	3	10	16	31	7.4	
	%	5.3	3.5	8.5	8.9	7.4		
Toplam	Sayı	38	86	117	179	420		
	%	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0		

* p<.05

Tablo 3 incelendiğinde, okul pantolonunda olması istenen kemer dikim tekniği ile gelir arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür [$\chi^2_{12} = 25.35$; p<.01]. Buna göre okul pantolonunda tercih edilen kemer dikim tekniğinin gelire göre anlamlı farklılıklar gösterdiği söylenebilir. Diğer yandan tablodaki oranlar incelendiğinde en fazla tercih edilen kemer dikim tekniğinin köprülü dikim tekniği olduğu bunu ucu üçgen kapamalı tekniğin takip ettiği görülmüştür. Gelir arttıkça ucu üçgen kapamalı şekle ilişkin tercih düzeyinin azaldığı dikkat çekmiştir.

Tablo 4. Gelire göre Öğrencilerin Roba Model İstekleri Ki-Kare Testi

Roba Modeli		0-750	751-1000	1001-1700	1701 ve üzeri	Toplam	Ki-kare	p
Robasız	Sayı	6	15	8	35	64	21.06*	.01
	%	35.3	27.3	14.0	43.2	30.5		
Düz Kesikli Roba	Sayı	-	5	13	11	29	13.8	
	%	-	9.1	22.8	13.6	13.8		
Üçgen Kesikli Roba	Sayı	9	29	27	26	91	43.3	
	%	52.9	52.7	47.4	32.1	43.3		
Verev Kesikli Roba	Sayı	2	6	9	9	26	12.4	
	%	11.8	10.9	15.8	11.1	12.4		
Toplam	Sayı	17	55	57	81	210		
	%	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0		

* p<.05

Tablo 4 incelendiğinde, klasik okul gömleği giyen öğrencilerin tercih ettikleri roba modelleri ile gelir düzeyi arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür [$\chi^2_9 = 21.06$;

p<.01]. Tabloya göre, geliri 1701 TL ve üzeri olan ailelerin çocukları en fazla robasız modelini tercih ederken geliri 1700 TL ve altında olan ailelerin çocukları en fazla üçgen kesikli roba modelini tercih etmişlerdir.

Tablo 5. Gelire göre Öğrencilerin Etek Model Detay Değişikliği İsteği Ki-Kare Testi

Seçenekler	Cevap		0-	751-	1001-	1701	Toplam	Ki-kare	p
			750	1000	1700	ve üzeri			
Okul Eteğinin Fermuar Yerinin Değiştirilmesini İstiyorum	Evet	Sayı	8	25	21	39	93	14.59*	.02
		%	32.0	59.5	38.9	43.8	44.3		
	Kısmen	Sayı	2	7	3	14	26		
		%	8.0	16.7	5.6	15.7	12.4		
	Hayır	Sayı	15	10	30	36	91		
		%	60.0	23.8	55.6	40.4	43.3		
Toplam		Sayı	17	55	57	81	210		
		%	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0		

* p<.05

Tablo 5 incelendiğinde, okul eteğinin fermuar yerinin değiştirilmesini isteme durumu ile gelir arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür [$\chi^2 = 14.59$; p<.05]. Bu seçenek için öğrenci oranı 0-750 TL gelir arasında %32 iken 751-1000 TL arasında %59.5'dir.

Tablo 6. Gelire göre Öğrencilerin Okul Giysileri Satın Alırken En Çok Dikkat Ettikleri Özellik Ki-Kare Testi

Özellik		0-	751-	1001-	1701	Toplam	Ki-kare	p
		750	1000	1700	ve üzeri			
Uzun Ömürlü Olması	Sayı	2	8	11	20	41	37.73**	.00
	%	5.3	9.3	9.4	11.2	9.8		
Kullanışlı Olması	Sayı	12	20	21	27	80		
	%	31.6	23.3	17.9	15.1	19.0		
Marka Olması	Sayı	2	4	12	43	61		
	%	5.3	4.7	10.3	24.0	14.5		
Görüntüsünün Şık Olması	Sayı	6	21	24	38	89		
	%	15.8	24.4	20.5	21.2	21.2		
Üzerimde Güzel Durması	Sayı	16	33	49	51	149		
	%	42.1	38.4	41.9	28.5	35.5		
Toplam	Sayı	38	86	117	179	420		
	%	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0		

** p<.01

Tablo 6 incelendiğinde, okul giysileri satın alınırken en çok dikkat edilen özellik ile gelir arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür [$\chi^2 = 37.73$; p<.01].

Oranlar incelendiğinde, en çok dikkat edilen özellik okul giysilerinin öğrencinin üzerinde güzel durma özelliğidir. 0-750 TL gelir arasında bu seçeneğe ilişkin oran %42.1 iken 1701 TL ve üstü gelir durumunda %28.5'tir. Ersoy, Arpacı ve Demirci'nin (2004)'te yaptığı çalışmalarında, öğrencilerin giysi ve ayakkabı satın almadan önce piyasa araştırması yapmalarına ihtiyaç duyduğuna, sadece markaya değil, kalitesi ile fiyatın da beraber değerlendirilerek tercihte bulunmalarına önem vermeleri gerektiğine değinmişlerdir (Ersoy, Arpacı, Demirci, 2004: 10-11). Ağaç ve Çeğindir (2006)'da yaptıkları araştırmalarında, öğrencilerin, giysi alırken öncelikle tarzlarını yansıtmasına önem verdiklerine, daha sonra ürününü kaliteli olmasına dikkat ettiklerine değinmişlerdir. Öğrencilerin genellikle moda ürünler yerine beğendikleri giysileri tercih ettikleri kişisel beğenilerini önemsedikleri görülmüştür (Ağaç, Çeğindir, 2006: 1)

Okul giysilerinin kalıp formundan kaynaklanan problemlere ait öğrenci görüşlerinin gelire göre karşılaştırılması

Bu bölümde öğrencilerin okul giysilerinin kalıp formu ile ilgili yaşadıkları problemler ve memnuniyet durumları gelire göre karşılaştırılmış ve sadece istatistiksel açıdan anlamlı fark bulunan tablolara yer verilmiştir.

Tablo 7. Gelire göre Öğrencilerin Tişört/Gömlek Yakasında Yaşadığı Problem Ki-Kare Testi

Seçenek	Cevap		0-750	751-1000	1001-1700	1701 ve üzeri	Toplam	Ki-kare	p
Yaka Çevresi	Evet	Sayı	8	27	44	49	128	13.15*	.04
		%	21.1	31.4	37.6	27.4	30.5		
Boynuma Göre Çok Geniş	Kısmen	Sayı	3	16	25	43	87	13.15*	.04
		%	7.9	18.6	21.4	24.0	20.7		
	Hayır	Sayı	27	43	48	87	205	13.15*	.04
		%	71.1	50.0	41.0	48.6	48.8		
Toplam		Sayı	38	86	117	179	420		
		%	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0		

* p<.05

Tablo 7 incelendiğinde, yaka çevresinin boyuna göre geniş olması durumu ile gelir arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür [$\chi^2 = 13.15$; p<.05]. Oranlar incelendiğinde, yaka çevresinin geniş olması probleminin 0-750 TL aralığında, diğer gelir aralıklarına göre daha az olduğu görülmüştür.

Tablo 8. Gelire göre Öğrencilerin Tişört/Gömlek Belinde Yaşadığı Problem Ki-Kare Testi

Seçenek	Cevap		0-750	751-1000	1001-1700	1701 ve üzeri	Toplam	Ki-kare	P
Bel	Evet	Sayı	17	23	57	72	169	13.94*	.03
		%	17.0	23.0	57.0	72.0	169.0		

Ölçüsü	%	44.7	26.7	48.7	40.2	40.2	
Uygun	Kısmen	Sayı	10	21	18	45	94
Değil		%	26.3	24.4	15.4	25.1	22.4
	Hayır	Sayı	11	42	42	62	157
		%	28.9	48.8	35.9	34.6	37.4
Toplam	Sayı	38	86	117	179	420	
	%	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	

* p<.05

Tablo 8 incelendiğinde, bel ölçüsünün uygun olmaması problemi ile gelir arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür [$\chi^2 = 13.94$; p<.05]. Oranlar incelendiğinde, 751-1000 TL arasındaki gelir düzeyi için oranın diğer düzeylere göre daha düşük olduğu görülmüştür.

Tablo 9. Gelire göre Öğrencilerin Okul Giysileri Pantolon Paçasında Yaşadığı Problem Ki-Kare Testi

Seçenekler	Cevap	0-750	751-1000	1001-1700	1701 ve üzeri	Toplam	Ki-kare	p	
Paça Genişliği Çok Geniş	Evet	Sayı	13	36	71	87	207	15.51*	.02
		%	34.2	41.9	61.2	48.6	49.4		
	Kısmen	Sayı	5	11	15	30	61		
		%	13.2	12.8	12.9	16.8	14.6		
	Hayır	Sayı	20	39	30	62	151		
		%	52.6	45.3	25.9	34.6	36.0		
Toplan	Sayı	38	86	117	179	420			
	%	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0			

* p<.05

Tablo 9 incelendiğinde, pantolon paça genişliğinin çok fazla olması ile gelir arasında istatistiksel açıdan anlamlı ilişki olduğu görülmüştür [$\chi^2 = 15.51$; p<.05]. Problem, 0-750 TL arasındaki gelir düzeyi için %34.2, 1001-1700 TL aralığı için %61.2 oranında görülmüştür.

Tablo 10. Gelire göre Öğrencilerin Okul Giysileri Bedeninde Yaşadığı Problemleri Ki-Kare Testi

Seçenekler	Cevap	0-750	751-1000	1001-1700	1701 ve	Toplam	Ki-kare	p
------------	-------	-------	----------	-----------	---------	--------	---------	---

		üzeri							
Gömlek Boyuna Kısa	Evet	Sayı	2	6	8	22	38	15.51*	.02
		%	11.8	10.9	14.0	27.2	18.1		
	Kısmen	Sayı	1	2	7	13	23		
		%	5.9	3.6	12.3	16.0	11.0		
	Hayır	Sayı	14	47	42	46	149		
		%	82.4	85.5	73.7	56.8	71.0		
Göğüs Çevresinde Yığılma	Evet	Sayı	3	22	11	26	62	14.78*	.02
		%	17.6	40.0	19.3	32.1	29.5		
	Kısmen	Sayı	-	9	5	12	26		
		%	-	16.4	8.8	14.8	12.4		
	Hayır	Sayı	14	24	41	43	122		
		%	82.4	43.6	71.9	53.1	58.1		
Bedendeki Cep Yerleri Uygun Değil	Evet	Sayı	9	30	36	31	106	16.50*	.01
		%	52.9	54.5	63.2	38.3	50.5		
	Kısmen	Sayı	1	7	6	25	39		
		%	5.9	12.7	10.5	30.9	18.6		
	Hayır	Sayı	7	18	15	25	65		
		%	41.2	32.7	26.3	30.9	31.0		
Toplan		Sayı	38	86	117	179	420		
		%	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0		

* p<.05

Tablo 10 incelendiğinde, gömlek boyunun kısa olması problemi ile gelir arasında istatistiksel açıdan anlamlı ilişki olduğu görülmüştür [$\chi^2 = 15.53$; p<.05]. Bu problem en az 751-1000 TL aralığında (%10.9) en fazla ise 1701 TL ve üstünde görülmüştür (%27.2). Göğüs çevresinde yığılma problemi ile gelir arasındaki ilişki ise anlamlı bulunmuştur [$\chi^2 = 14.78$; p<.05]. Bu problem en fazla 751-1000 TL aralığında (%40) en az ise 0-750 TL arasında görülmüştür (%17.6). Benzer şekilde, bedendeki cep yerlerinin uygun olmaması problemi ile gelir arasında da istatistiksel açıdan anlamlı ilişki olduğu görülmüştür [$\chi^2 = 16.50$; p<.05]. Bu problemin en fazla 1001-1700 TL aralığında (%63.2) en az ise 1701 TL ve üzerinde olduğu görülmüştür (%38.3).

SONUÇ

Öğrenciler tarafından en fazla tercih edilen fermuar dikim tekniğinin gizli fermuar dikim tekniği olduğu görülmüştür. Gizli fermuar dikim tekniği geliri 1000 TL ve altında olan ailelerin çocukları tarafından daha fazla tercih edilmiştir. En fazla tercih edilen kemer dikim tekniğinin köprülü dikim tekniği olduğu bunu ucu üçgen kapamalı tekniğin takip ettiği görülmüştür. Klasik okul gömleği giyen öğrencilerden geliri 1701 TL ve üzeri olan ailelerin çocuklarının en fazla robasız modeli tercih ettikleri tespit edilirken, geliri 1700 TL ve altında olan ailelerin çocuklarının en fazla üçgen kesikli roba modelini tercih ettikleri görülmüştür. Kız öğrencilerin okul eteğinin fermuar yerinin değiştirilmesini isteme durumu 0-750 TL gelir aralığında en az görülür iken 751-1000 TL gelir aralığında en fazla görülmüştür. Okul giysileri satın alınırken en çok dikkat edilen özellik ile gelir arasındaki ilişki sonucuna göre tüm öğrenciler için en çok dikkat edilen özelliğin okul giysilerinin öğrencinin üzerinde güzel

durma özelliği olduğu tespit edilmiştir. Yaka çevresinin boyuna göre geniş olması problemi tüm öğrenciler için gelir düzeyi 1701 TL ve üstünde olanlarda daha fazla görülmüştür. Tüm öğrenciler için bel ölçüsünün uygun olmaması problemi 751-1000 TL arasındaki gelir düzeyinde daha düşük oranda karşılaşılan bir problem olduğu görülmüştür. Tüm öğrenciler için okul giysilerinin pantolon paça genişliğinin çok fazla olması probleminin 1001-1700 TL arasındaki gelir düzeyi için daha fazla karşılaşılan bir sorun olduğu tespit edilmiştir. Gömlek boyunun kısa olması problemi en az 751-1000 TL aralığında, en fazla ise 1701 TL ve üstündeki gelir düzeyindeki tüm öğrenciler için karşılaşılan bir sorun iken, göğüs çevresinde yığılma problemi en fazla 751-1000 TL aralığında görülmüştür. Bedendeki cep yerlerinin uygun olmaması problemi en fazla 1001-1700 TL aralığında görülmüştür.

Bu sonuçlar doğrultusunda okul giysileri seçiminde öğrencilere ve öğrencilerin okul giysileri tercihini yönlendiren anne babalara, eğitimcilere, yöneticilere, tasarımcılara ve tüketicilere şunlar önerilebilir:

Elde edilen sonuçlardan yola çıkılarak öğrencilerin gelire göre biçimsel beklenti ve yaşanan sorun düzeyleri, memnuniyet ve tercih durumları doğrultusunda ortak noktalar yaratılmalıdır. Ankara'da öğrenciler okul giysileri ile ilgili sorun yaşamaktadır ve okul giysileri kullanım açısından memnun değildir. Lise öğrencilerinin okul giysileri oluşturulurken bireylerin ihtiyaç ve beklentilerinin göz önünde bulundurulması, beklentilerini yansıtan model ve kumaşların seçilmesi, daha kullanışlı okul giysilerinin oluşturulması gerekmektedir. Okul giysileri öğrencilerin kendilerini rahat hissetmeleri, sağlıklı olmaları ve estetik görünmeleri açısından önemlidir. Tüketici firmalar ergenlerin fiziksel gelişim süreçlerinin farklılık gösterebileceği düşüncesiyle okul giysileri üretimlerinde uygun tasarımlar oluşturarak üretim yapmalıdır.

Yapılan bu çalışma ile gelir durumuna göre öğrencilerin okul giysilerinden memnun olmadığı, kullanım ve konfor açısından sıkıntılar yaşadığı, beklentilerine uygun olarak okul giysilerinin olmadığı, öğrencilerin beklentilerine uygun modellerde ve renklerde, farklı kumaş ve dokumalarda tasarlanan daha spor ve kullanışlı okul giysileri istedikleri sonucuna ulaşılmıştır. Var olan sıkıntılar dikkate alınarak öğrencilere uygun okul giysileri oluşturulması, hazır giyim endüstrisini, okul yöneticilerini ve ailelerin doğru kararlar vermesini sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

- Açıkalın, A., (2003). Daha Bir Okul-Önlük-Forma-Giysi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 6(33), 5-7.
- Ağaç, S., ve Çeğindir, N. (2006). Üniversite Öğrencilerinin Giyim İhtiyaçlarını Karşılama ve Moda Konusundaki Görüş Ve Davranışları. *Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar E-Dergisi*, 1, 1-15.
- Ağaç, S., ve Yıldız, Ş. G. (2008, Ekim-Kasım). *Hemşirelerin Giysilerine İlişkin Memnuniyet Düzeyinin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma*. Gazi Üniversitesi 14. Ulusal Ergonomi Kongresinde sunulmuş bildiri, 305-313. Trabzon.
- Anonim 1. *Ankara Bölge Planı*, (2012).
http://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2012_12/06021046_meb_istatistikleri_orgun_egitim_2011_2012.pdf adresinden 5 Ocak 2011 tarihinde internetten erişilmiştir.
- Anonim 2. MEB. (2008, 09 Eylül). *İlköğretim ve ortaöğretim için kıyafet modelleri*.
http://www.meb.gov.tr/haberler/haberayrinti_basinaciklama.asp?ID=1384 adresinden 29 Aralık 2013 tarihinde erişilmiştir.

- Anonim 3. MEB (2012, 30 Mart). *Millî Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim National Education Statistics Formal Education 2011-2012*, Resmi İstatistik Programı, Ankara.
- Aydıncı, S. (2001). *Çalışan Kadınların Giysi Tercihlerinde Rol Oynayan Bazı Psiko-Sosyal ve Ekonomik Değişkenler*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Dinçer, T. (2005). *Lise Öğrencilerinin Okul Üniformalarının İlişkin Tercihlerinin Ve Sorunlarının Belirlenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Ersoy, A. F., Arpacı, F., ve Demirci, A. (2004). Üniversite Öğrencilerinin Giysi ve Ayakkabı Tüketiminde Markaya Yönelik Davranış Ve Tercihleri. *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi*, (14), Ankara. 1-12.
- Güdül, Z., ve Karakulah, G. (1993). *Kız Sanat Okulları İçin Giyim. 1-2-3* (6. Baskı). Ankara: Milli Eğitim.
- Gür, B., S., Özoğlu, M., Coşkun, İ., ve Görmez M. (2012, Aralık). 2012’de eğitim. *Seta Analiz*, (58), 20. (file.setav.org/files/pdf/20130104114533_seta_analiz_2012).
- Hesapçıoğlu, M., ve Giorgetti, Meşeci, F. (2009). Siyah Önlük Beyaz Yakanın Kökeni. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, s.1717-1750, İstanbul.
- <http://gundem.milliyet.com.tr/siyahonlugunartikalbumlerdekalanseruveni/gundem/gundemdetay/01.12.2012/1635397/default.htm> adresinden 4 Ocak 2013 tarihinde internetten erişilmiştir.
- <http://www.webrehberi.biz/3,1-1-3/ankaradaki-butun-liselerin-listesi.aspx> adresinden 18 Ocak 2012 tarihinde internetten erişilmiştir.
- Kıral, B., ve Kıral, E. (2009). Japonya İlköğretim Sistemi ve Türkiye İlköğretim Sisteminin Karşılaştırılması. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (12), 53-65.
- Kurtuluş, K. (1989). *İşletmelerde Araştırma Yöntem Bilimi*, İ.Ü. İşletme Fakültesi: İstanbul.
- Pamuk, B. (2002). *Uygulama Teknikleri Temel Kalıp ve Dikim Uygulama Teknikleri* (1. Baskı). İstanbul: Ya-pa.
- Pekşen, Akça, R., Baran, G., ve Yıldız, Bıçakçı, M. (2011). *15–18 Yaş Grubu Ergenlerde Giysi Seçimini Etkileyen Faktörler*. 6 (2), Kayseri.
- Solak, L. (2003, Ekim). *Ergonomi İlkeleri İle Oluşturulan Giyside Çıkan Sonuç Kullanıcı Konforu*. Mimar Sinan Üniversitesi 9. Ulusal Ergonomi Kongresinde sunulmuş bildiri. 415-421, Denizli.
- Şener, F. H., ve Atmaca, Z. (2009, Ekim). *Ergonomik Açıdan Giysilerde Yaşanılan Problemler*. 15. Ulusal Ergonomi Kongresinde sunulmuş bildiri. 61-71, Konya.
- Ünal, Z., ve Öndoğan, Z. (2006). Bebek Giysilerinde Temel Ölçüler Esas Alınarak Ölçü Tablosu Geliştirmede İstatistiksel Bir Model. *Tekstil ve Konfeksiyon Dergisi*, (4), 279-287.
- Üstün, G., ve Çeğindir, N. Y. (2006). *İlköğretim Çağı Çocukları ve Annelerinin Okul Önlük Ve Formalarının Konforundan Memnuniyet Durumlarının İncelenmesi*. <http://www.sdergi.hacettepe.edu.tr/gu.htm> adresinden 12 Mart 2012 tarihinde

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 68 Temmuz- Ağustos 2018

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZİSTAN

<http://www.akademikbakis.org>

erişilmiştir.

Vural, T., Koç, F., Koca, E., ve Pamuk, B., (2006, Kasım). *Geleneksel Kadın Giysilerinde Kol Formu Özelliklerinin Giysi Konforu Açısından İncelenmesi*. Gazi Üniversitesi 12. Ulusal Ergonomi Kongresi Bildiriler Kitabı, 343–349.

www.tekstildershanesi.com.tr adresinden 19 Aralık 2013'te erişilmiştir.

Yakartepe, M., ve Yakartepe, Z. (1995). *Konfeksiyon Teknolojisi Kumaştan Hazır Giyime*. 1. (1. Baskı). İstanbul: T.K.A.M.

Yamane, T. (2010) *Temel Örneklem Yöntemleri*. (Çev: A. Esin, M., A. Bakır, C. Aydın, & E. Gürbüzsel). İstanbul: Literatür.

KONSERVATUVAR TÜRK HALK OYUNLARI BÖLÜMÜ ÖĞRENCİLERİNİN MÜZİK ÖĞRETİMİ ÖZ-YETERLİKLERİNİN BELİRLENMESİ

Zeynel TURAN¹

Öz

Bu araştırmada, Konservatuvar Türk Halk Oyunları Bölümü son sınıf öğrencilerinin Müzik Eğitimine yönelik öz-yeterlik algı düzeylerinin çeşitli değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediği araştırılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu 2016-2017 eğitim-öğretim döneminde öğrenimlerine devam eden 5 üniversitenin Türk Müziği Devlet Konservatuvarları Türk Halk Oyunları Bölüm öğrencileri oluşturmuştur. Çalışma, Dicle Üniversitesi (n=28), Ege Üniversitesi (n=20), Gaziantep Üniversitesi (n=21), Giresun Üniversitesi (n=23) ve Sakarya Üniversitesi (n=14) olmak üzere, Konservatuvar Türk Halk Oyunları Bölümlerinde öğrenimlerine devam eden ve çalışmaya gönüllü olarak katılan, 4. Sınıf öğrencileri ile tamamlanmıştır. Toplam 106 kişiden oluşan çalışma grubunun 52'si erkek (%49,1), 54'ü (%50,9) kadındır. Araştırmada, Özmenteş (2011) tarafından geliştirilen ve 23 maddeden oluşan "Müzik Öğretimi Özyeterlik Ölçeği" kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen veriler SPSS (sürüm 20.0) ile analiz edilmiş ve değerlendirilmiştir. Analizlerde, ilişkisiz gruplar için t-Testi ile Tek Faktörlü Varyans Analizi (ANOVA) kullanılmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre, konservatuvar Türk halk oyunları bölüm mezunlarının müzik öğretimi özyeterlik durumlarının orta seviyede (3,65) olduğu görülmüştür. Bu durumda Türk halk oyunları bölüm öğrencilerinin müzik öğretimi öz-yeterlikleri "yeterli düzeydedir" demek güç olmaktadır. Çalışmanın sonucuna göre; "Konservatuvar Türk Halk Oyunları Bölümlerinde öğrenim gören 4. sınıf öğrencilerinin, Müzik Öğretimine yönelik Öz-yeterlikleri, cinsiyet ve öğrenim gördükleri okullar değişkenine göre pozitif yönde eğilim göstermektedir denilebilir. Ancak her ne kadar bu iki değişkene göre çıkan sonuç pozitif eğilim gösterse de, yapılan analizler sonucunda Konservatuvar Türk Halk Oyunları Bölüm öğrencilerinin Müzik Öğretimine Yönelik Öz-yeterlik algıları orta seviyede kalmıştır. Bu durumda, konservatuvar Türk halk oyunları bölüm öğrencilerinin lisans döneminde aldıkları müzik eğitiminin yanı sıra, müzik öğretmenliği mesleğiyle örtüşen alan derslerine de yoğunluk verilmelidir denebilir.

Anahtar Kelimeler: Türk Müziği Devlet Konservatuvarı, Türk Halk Oyunları, Halk Dansları, Müzik Öğretmenliği, Özyeterlik.

A SURVEY OF MUSIC TRAINING SELF-EFFICACIES OF STUDENTS AT CONSERVATOIRES TURKISH FOLK DANCE DEPARTMENTS

Abstract

This research investigates whether or not the self-efficacy perception levels of senior students at conservatoires' Turkish folk dance departments regarding music training differ based on various factors. The study group of the research consists of students continuing their studies at Turkish Folk Dance Departments of Turkish Music State Conservatoires from 5 universities in the 2016-2017 academic year. The research was conducted through voluntary participation of senior students continuing their studies at Turkish Folk Dance Departments of Turkish Music State Conservatoires from Dicle University (n = 28), Ege University (n = 20), Gaziantep University (n = 21), Giresun University (n = 23) and Sakarya University. The study group consists of 106 people, 52 (49.1%) of which are male, while 54 of which (50.9%) are females. The research employs the "Music Instruction Self-Efficacy Scale" consisting of 23 items developed by Özmenteş (2011). The data obtained in the study were analyzed and evaluated through SPSS (version 20.0). Analyses employ the One-way Analysis of Variance (ANOVA) with t-Test for unrelated groups. The results of the research suggest that self-efficacy levels of

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Türk Müziği Devlet Konservatuvarı Türk Halk, Oyunları Bölümü, zeynelturan@hotmail.com

graduates of Turkish folk dance department at conservatoires' regarding music training are intermediate (3,65). In this case, it is difficult to postulate that the music training self-efficacy levels of the Turkish folk dance students are "adequate". The results of the study, on the other hand, might suggest that the self-efficacy senior students studying at conservatoires Turkish folk dance departments towards music training show a tendency towards positive regarding the variables of students' genders and the schools where they study. Notwithstanding the positive tendency of these two variables, the music training self-efficacy levels of graduates of Turkish folk dance department at conservatoires remain intermediate. This might suggest that Turkish folk dance students at conservatoires should receive courses related to music education major during their undergraduate studies.

Key Words: State Conservatory of Turkish Music, Folk Dance , Music Education, Self-Efficacy

GİRİŞ

Eğitimin en temel taşlarından biri olan öğretmen, kendisine yüklenmiş olan görevleri, hedefleri ve eylemleri en üst düzeyde gerçekleştirmekle yükümlüdür. Ancak bu görevlerini yerine getirirken bazı içsel faktörlerin etkisinde olması muhtemeldir (Duru, 2014). Öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının mesleki açıdan kendilerini yeterli hissetme durumları son zamanlarda üzerinde oldukça fazla durulan konulardan biridir ve bunun için “öz-yeterlik inancı ya da öz-yeterlik algısı” kavramları kullanılmaktadır (Özdemir, 2008).

Öz-yeterlik, bireyin belirli bir alanda performans göstermesi için gerekli etkinlikleri organize edip başarılı olarak gerçekleştirme kapasitesine ilişkin kendi yargısıdır (Bandura, 1986: akt. Senemoğlu, 2005). Diğer bir deyişle öz-yeterlik bireyin gelecekte karşılaşılabileceği güç durumların üstesinde gelmede ne derece başarılı olabileceğine ilişkin kendi hakkındaki inancıdır (Yokuş, 2014).

Öz-yeterlik kavramı ilk defa Bandura'nın Sosyal Öğrenme Kuramında ele alınmıştır. Bandura öz-yeterlik kavramını, davranışların oluşmasında etkili olan bir nitelik ve bireyin, belli bir performansı göstermek için gerekli etkinlikleri organize edip, başarılı olarak yapma kapasitesi hakkında kendine ilişkin yargısı olarak tanımlamaktadır (Bandura, 1977).

Bandura, bir işe yönelik sonuç beklentilerinin altında kişinin o işteki yeterliğine ya da yapabilirliğine ilişkin düşüncelerinin yer aldığını fark etmiş ve Mesleki Müzik Eğitimi Alan Öğrencilerin özyeterliği'ni, kişinin tasarlanmış bir hedefe ulaşmak için yapması gereken işleri düzenleyebilmesine ve yerine getirebilmesine ilişkin sahip olduğu yeterlik inancı olarak tanımlamıştır (Özmenteş, 2014).

Meslek seçimini bir gelişim süreci olarak gören gelişim kuramcıları, meslek seçiminin bir anda verilen kararlarla açıklanamayacağı vurgusuna dikkat çekmektedirler. Onlara göre birey bir işe girme çağına gelinceye kadar oluşan, gelişen ve büyük ölçüde geri dönülmez olan davranış örüntülerinin birikimi sonucunda bir mesleğe ilgi duyup yönelmektedir (Aytekin, 2005).

İnsanlar genellikle kendilerini yetkin gördükleri alanlarda çalışmayı seçerler. Bununla birlikte, özyeterlik inançları, bir insanın bir işi bitirmeye ve o işteki güçlükler ile mücadele etmeye yönelik ne kadar çaba harcayacağını belirler. Özyeterlik inançları ayrıca kişilerin düşünce biçimlerini ve duygusal tepkilerini de etkiler. Kişinin bir konu ile ilgili özyeterlik inancı düşük ise o konuyu olduğundan daha zor ve karışık olarak algılayabilir, öğretim sürecine kendilerini tam olarak vermez, öğrenme istekleri azdır ve zorluklarla

karşılaştıklarında ise yüzleşmek istemeyebilirler. Özyeterlik inançları yüksek olan bireyler karşılıklarına çıkan işler ya da konular karşısında daha az korku ve stres yaşarlar (Özmenteş, 2011; Girgin, 2015; Bandura, 1993).

Öğretmenlerin özyeterlik algıları, öğretmenlik mesleğinin gerektirdiği yeterlikleri yerine getirmeleri, görev ve sorumluluklarının üstesinden gelebileceklerine olan inançları ile yakından ilişkilidir. Öğretmen özyeterliğini, kendi alanlarına yönelik öğretme performanslarına ilişkin kendi yeteneklerine olan inançları olarak tanımlayabiliriz. (Ekinci, 2013).

Müzik öğretmeni adayı, mesleki yaşantısı boyunca ihtiyacı olan bilgi ve beceriyi, alanı ile ilgili lisans programından edinmektedir. Bu bilgi ve becerilere zamanla, mesleki deneyim de eklenir. Bir müzik öğretmeni yapılanmış malzemenin yanı sıra, özgün sentezlemeye ihtiyaç duyar. Dersin amaçlarına ulaşması ve kaliteli bir müzik eğitimi verilebilmesi için, müzik öğretmenin alanda yeterli olmasına ek olarak, yaratıcı yönünü de geliştirmiş olması önemlidir (Batıbay ve Piji, 2006).

Nitelikli müzik eğitimcisi tanımlanırken çoğunlukla sesini ve çalgısını iyi kullanabilen, müzik kültürü donanımlı ve estetik bireylerden söz edilir. Bu özelliklerin anlam kazanması, beden dilini kullanma yetisiyle yakından ilişkilidir. Ancak beden dilini kullanma yetisinin geliştirilmesi genellikle göz ardı edilmektedir (Özevin, 2006). Öğretmen adaylarının bilgi, beceri ve deneyim bakımından kendilerini algılama ve kendilerini yargılama biçimi, meslek yaşamları boyunca etkili öğretim hizmeti vermelerinde ve karşılaştıkları pedagojik zorluklarla baş edebilmelerinde önemli rol oynamaktadır (Özdemir, 2008).

Araştırmanın Konusu ve Amacı

Müziksel kimlik gelişimi açısından çok önemli olan müzik eğitiminin, beceri odaklı bir özelliğe sahip olduğu düşünülebilir. Dersin amaçlarına ulaşılabilmesi için müzik öğretmenin müzik teorisi ve terminolojisi, müzik sayma yeteneği ve müziğin yapısı hakkında temel bir bilgiye sahip olmasının yanı sıra, öğrencilerinin yaratıcılığını geliştirici farklı araçlarla ritim çalışmaları yapmaları, müzik eşlikli oyunları kullanmaları ve öğrencilerine müziksel farkındalık kazandırmaları beklenir.

Müzik ve sahne sanatları alanında sanatçı yetiştiren konservatuvarlar, ülkemizin kültürünü ve sanat eğitimini şekillendiren mesleki müzik eğitimi veren kurumlarımızdandır. Ancak bu kurumlardan mezun olan öğrenciler, günümüz koşullarında iş istihdamlarının sağlanmaması gibi nedenlerden dolayı müzik öğretmenliği mesleğini seçebilmektedirler (Yazıcı ve İlgım, 2015).

Türk Müziği Devlet Konservatuvarı Türk Halk Oyunları Bölüm öğrencileri öğrenim gördükleri 4 yıllık süre boyunca Türk müziğine ilişkin bilgilerin yanı sıra, Temel Müzik Eğitimi, Piyano, müzik derslerine eşlik edecekleri ikinci bir Çalgı Dersi, Halk Müziği Repertuarı, Okul Müziği, Ritim Eğitimi, Temel Hareket Eğitimi ve özel alan dersi olan Halk Oyunları Dersleri gibi birçok alanda eğitim almaktadırlar. Eğitimini tamamlayan bölüm öğrencileri, konu ile ilgili birimlerden alacakları formasyon eğitimi sonunda, MEB tarafından Müzik öğretmeni olarak istihdam edilmektedirler.

Buradan hareketle, müzik ve dans konularında kendilerini yetiştirmek zorunda olan halk oyunları bölüm öğrencilerinin “Müzik Öğretimi Öz-yeterlikleri” hakkındaki algılarının ölçülmesi, bu dersin amaçlarına ulaşılabilmesi açısından oldukça önemlidir.

Gerek uygulamalı, gerekse gözleme dayalı yapılan birçok çalışmada Müzik Öğretmeni Adaylarının, Müzik öğretimine yönelik tutum ve öz-yeterlikleri hakkında çalışmaların varlığı gözlenmektedir. Oysa Konservatuar Türk Halk Oyunları Bölümleri ile ilgili literatür tarandığında konu ile ilgili çalışmaların sayıca yok denecek durumda olması dikkati çekmektedir ve bu durumu incelemeyi değerli kılmaktadır.

Konservatuar Türk Halk Oyunları Bölümlerinde öğrenim gören 4. Sınıf müzik öğrencilerinin, Müzik Öğretme Öz-yeterliklerinin belirlenmesi bu çalışmanın konusunu ve amacını oluşturmaktadır. Aynı zamanda bu çalışma, konu ile ilgili alandaki eksikliğin giderilebilmesi amacıyla yapılmıştır.

Çalışmanın Problem Cümleleri

Bu araştırmada, Konservatuar Türk Halk Oyunları Bölümlerinde öğrenim gören 4. sınıf öğrencilerinin Müzik Öğretimine Yönelik Öz-yeterlik algılarının bazı değişkenlere göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu amaçlar doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır.

- 1- Konservatuar Halk Oyunları Bölüm öğrencilerinin müzik öğretimine ilişkin öz-yeterlik algıları ne düzeydedir?
- 2- Konservatuar Halk Oyunları Bölüm öğrencilerinin müzik öğretimine ilişkin öz-yeterlik algıları cinsiyet değişkenine göre farklılık göstermekte midir?
- 3- Konservatuar Halk Oyunları Bölüm öğrencilerinin müzik öğretimine ilişkin öz-yeterlik algıları öğrenim gördükleri okul değişkenine göre farklılık göstermekte midir?

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Bu araştırma, tarama modeline dayalı betimsel bir çalışmadır. Tarama modelleri, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu haliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır (Karasar, 2007:77).

Çalışma Grubu

Araştırmaya, Türkiye’de 2016-2017 eğitim-öğretim yılında öğrenimlerine devam eden 8 Üniversitesinin Türk Müziği Devlet Konservatuarları Türk Halk Oyunları Bölüm öğrencileri dâhil edilmiştir. Ancak 4. Sınıf düzeyinde öğrencisi olmayan bölümler düşünüldüğünde, bu çalışma toplamda 5 bölüm üzerinden yürütülmüştür.

Çalışma, Dicle Üniversitesi (n=28), Ege Üniversitesi (n=20), Gaziantep Üniversitesi (n=21), Giresun Üniversitesi (n=23) ve Sakarya Üniversitesi (n=14) olmak üzere, Konservatuar Türk Halk Oyunları Bölümlerinde öğrenimlerine devam eden ve çalışmaya

gönüllü olarak katılan, 4. Sınıf öğrencileri ile tamamlanmıştır. Toplam 106 kişiden oluşan çalışma grubunun 49'u erkek (%46,2), 57'si (%53,8) kadındır.

Araştırma grubunu oluşturan adayların demografik özelliklerine ilişkin betimsel istatistikler aşağıda yer alan Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Araştırma Grubu Cinsiyetlerine İlişkin Betimsel İstatistikler

	Dicle	Ege	Gaziantep	Giresun	Sakarya	Toplam	
Cinsiyet	Erkek	16	6	9	10	8	49
	Kadın	12	14	12	13	6	57
Toplam	28	20	21	23	14	106	

Tablo 2. Araştırma Grubuna İlişkin Betimsel İstatistikler

Değişkenler	Kategori	N	%
Cinsiyet	Erkek	49	46,2
	Kadın	57	53,8
Yaş Grupları	21-22	22	20,7
	23-24	34	32
	25-26	29	27,4
	27-28	15	14,2
	29 yaş ve Üzeri	6	5,6
Mezun Olunan Lise Türü	Güzel Sanatlar Lisesi	3	2,8
	Düz Lise	103	97,2
Lisans Öncesi Eğitimlik Yapma Durum	Yapmış	73	68,9
	Yapmamış	33	31,1
Lisansa Başlama Nedeni	Halk Oyunları Öğretmeni Olmak	38	35,8
	Halk Oyunlarını Öğrenmek	6	5,7
	Müzik Öğretmeni Olmak	40	37,7
	Halk Oyunları Ve Müzik Öğretmeni Olmak	14	13,2
	Diğer	8	7,5

Veri Toplama Aracı

Araştırmada Özmenteş (2011) tarafından geliştirilen ve 23 maddeden oluşan “Müzik Öğretimi Öz-yeterlik Ölçeği” veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Ölçeğin Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı .924, Spearman Brown yöntemi ile hesaplanan iki yarı güvenilirlik katsayısı .895'tir (Özmenteş, 2011:33). 23 maddeden oluşan ölçeğin puanlandırılması

“kesinlikle katılmıyorum” ve “kesinlikle katılıyorum” arasında değişen 5’li derecelendirmeye göre yapılmıştır. Ölçekten alınabilecek puanlar en düşük 23 ve en yüksek 115 arasında değişmektedir. Katılımcıların demografik bilgilerinin elde edilmesinde kişisel bilgi formundan yararlanılmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen veriler SPSS (sürüm 20.0) kullanılarak analiz edilmiş ve değerlendirilmiştir. Araştırmada belirlenen değişkenler yönünden Türk Halk Oyunları Bölüm Öğrencilerinin demografik özelliklerini belirlemek amacıyla, “frekans ve yüzdelik” hesaplamaları yapılmıştır. Cinsiyet ve öğrenim gördükleri okul değişkenlerine göre Müzik Öğretmeni Özyeterlik Ölçeğine verdikleri toplam puan açısından anlamlı farklılık olup olmadığını belirlemek için ilişkisiz gruplar için t-Testi ile Tek Faktörlü Varyans Analizinden (ANOVA) yararlanılmıştır.

BULGULAR

Bu bölümde, Türk Halk Oyunları Bölümü 4. Sınıf öğrencilerinin Müzik Öğretimine yönelik özyeterlik algılarının cinsiyet ve öğrenim gördükleri okulları bakımından hangi düzeyde olduğu yönünde yapılan analizlerin sonuçları yer almaktadır.

Türkiye’de eğitim-öğretim faaliyetlerini sürdüren ve 4. sınıf öğrencisi olan 5 Bölüm üzerinden yapılan bu çalışmaya katılan bireylerin ölçeğe verdikleri puan ortalamaları bakımından verilerin Normal Dağılıma Uygunluğu Testi ve Varyansların Eşitliği Testi sonuçları Tablo 3 ve 4’te gösterilmiştir.

Tablo 3: Verilerin Normal Dağılıma Uygunluğu Testi

Okulu	Kolmogorov-Smirnov		
	Statistic	df	Sig. (p)
Dicle	,127	28	,200
Ege	,191	20	,055
Gaziantep	,100	21	,200
Giresun	,161	23	,126
Sakarya	,139	14	,200

Tablo 3 incelendiğinde uygulamaya katılan bireylerin toplam sayısının 106 olduğu ve katılımcı sayısının 50’den büyük olması durumunda kullanılacak olan Kolmogorov-Smirnov

testi sonuçlarına göre; Dicle Üniversitesi $p=,200$ ($p >0,05$), Ege Üniversitesi $p=,55$ ($p >0,05$), Gaziantep Üniversitesi $p=,200$ ($p >0,05$), Giresun Üniversitesi $p=,126$ ($p >0,05$), Sakarya Üniversitesi $p=,200$ ($p >0,05$), olduğu gözlenmektedir. Bu verilere göre ($p >0,05$) verilerin normal dağılıma uygun olduğu görülmektedir.

Tablo 4: Varyansların Homojenliği Testi

Levene Statistic	df1	df2	Sig. (p)
1,644	4	101	,169

Tablo 4'te yer alan Levene Statistic sonuçların incelendiğinde, ölçeğe verilen ortalama puanlar bakımından varyansların homojen dağıldığı $p=,169$ ($p >0,05$) görülmektedir. Bu sonuçlara göre varyanslar arasında fark yoktur denebilir.

Araştırmanın Birinci Alt Problemi

Araştırmanın birinci alt problemi, “Konservatuar Türk Halk Oyunları Bölüm öğrencilerinin müzik öğretimine ilişkin öz-yeterlik algıları ne düzeydedir?” olarak belirlenmiştir.

Birinci alt probleme ilişkin verilerin sonucunu belirlemek amacıyla yapılan tanımlayıcı istatistik sonuçları tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 5: Öğretmen Adaylarının Müzik Öğretimi Öz-Yeterlik Algı Düzeyleri

No	İfadeler	Ortalama	Std. Sapma
S1.	Müzik derslerinde çalgı kullanmak konusunda yeterliyim.	3,09	0,93
S2.	Müzik derslerinde öğrencileri derse etkili bir biçimde motive edebileceğimi düşünüyorum.	4,02	0,90
S3.	Ses eğitimi konusunda yeterliyim	2,78	1,11
S4.	Müzik derslerinde öğrencilerin yaratıcılıklarını geliştirebileceğime inanıyorum.	3,85	0,97
S5.	Müzik derslerinde kullanılacak değişik öğretim yöntemlerini uygulama konusunda kendimi yeterli hissetmiyorum	3,54	1,13
S6.	Müzik derslerinde öğrencilere doğru solfej yaptırabilirim.	3,60	0,86
S7.	Bir müzik çalgısını öğrencilerime doğru bir biçimde öğretebilecek yeterliliğe sahibim.	3,22	1,07
S8.	Bir müzik topluluğunu başarı ile yönetebilirim	3,23	1,07
S9.	Belirli gün ve haftalarda müziksel etkinlikleri düzenlemek konusunda yeterli değilim.	3,59	1,06
S10.	Bir müzik parçasını kendim öğrenecek kadar yeterliyim.	3,74	1,05
S11.	Müzik derslerinde öğrencilerime çeşitli ritmik etkinlikler yaptırabilirim	4,19	0,93

S12	Müzik derslerinde öğretim teknolojilerini kullanma konusunda yeterli değilim.	3,46	1,05
S13	Bir okul şarkısını öğrencilerime doğru bir biçimde öğretebileceğime inanıyorum	4,12	0,86
S14	Müzik derslerinde sesimi etkili bir biçimde kullanabilirim	3,41	1,19
S15	İstiklal Marşını doğru bir biçimde yönetebilirim	4,09	0,96
S16	Bir okul şarkısını ritmik eşlik yaptırarak çalıştırabilirim	4,05	0,95
S17	Bir okul şarkısına çalgı ile eşlik edebilecek yeterliliğe sahip değilim.	3,33	1,16
S18	Müzik dersleri sayesinde öğrencilerime müziği sevdirebileceğimi düşünüyorum	4,14	0,87
S19	Müzik öğretiminde sürekli daha iyi öğretim yolları bulabilecek yeterliliğe sahibim.	3,66	0,94
S20	Öğrencilerin müzik ile ilgili sorularını doyurucu bir şekilde cevaplayabilirim	3,48	0,89
S21	Bir öğrenci herhangi bir müzik kavramını öğrenme konusunda güçlük çekiyorsa, o öğrencinin o kavramı daha iyi anlamasına nasıl yardımcı olabileceğimi bilemiyorum.	3,87	0,94
S22	Müzik derslerinde konuları başarılı bir biçimde öğretemeyeceğimi düşünüyorum	3,84	1,04
S23	Müzik derslerinde öğretmek için yeterli şarkı dağarcığına sahibim.	3,65	1,00
Toplam		83,95	

Tablo 5 incelendiğinde, araştırmaya katılan öğrencilerin ölçeğe verdikleri puan ortalamalarına göre, en yüksek ortalamanın, S11 “Müzik derslerinde öğrencilerime çeşitli ritmik etkinlikler yaptırabilirim” (4,19) olduğu görülmektedir. En düşük ortalama ise S3 “Ses eğitimi konusunda yeterliyim (2,78) olduğu görülmektedir. Ölçekten elde edilen madde ortalama puan toplamının 83,95 olduğu görülmektedir. Puan ortalamalarının aritmetik sonucuna göre (83,95/23) ölçekten elde edilen puan ortalamasının 3,65 olduğu görülmektedir.

Bu sonuçlar doğrultusunda denilebilir ki “Konservatuvar Türk Halk Oyunları Bölüm öğrencilerinin müzik öğretimine ilişkin öz-yeterlik seviyeleri orta düzeydedir (3,65)”.

Araştırmanın İkinci Alt Problemi

Araştırmanın ikinci alt problemi, “Konservatuvar Türk Halk Oyunları Bölüm öğrencilerinin müzik öğretimine ilişkin öz-yeterlik algıları cinsiyet değişkenine göre farklılık göstermekte midir?” olarak belirlenmiştir.

İkinci alt probleme ilişkin verilerin sonucunu belirlemek amacıyla yapılan Bağımsız Örneklem t-Testi istatistik sonuçları tablo 6’da gösterilmiştir.

Tablo 6: Cinsiyet Bakımından Müzik Öğretimi Öz-Yeterlik Algılarının Bağımsız Örneklemeler t-Testi sonuçları

	Cinsiyet	N	Ortalama	Std. Sapma	Sig. (2-tailed)
Ortalama	Erkek	49	3,6903	,662	,567
	Kadın	57	3,6247	,483	

Tablo 6 incelendiğinde, “P” değerinin ,567 olduğu ($p=,567$) ($p>,0,05$) görülmektedir. Bu durumda, Konservatuvar Türk Halk Oyunları Bölümü 4. Sınıf öğrencilerinin Müzik öğretimine yönelik öz-yeterlik algıları bakımından cinsiyetler arasında anlamlı fark yoktur denilebilir.

Araştırmanın Üçüncü Alt Problemi

Araştırmanın üçüncü alt problemi, “Konservatuvar Türk Halk Oyunları Bölüm öğrencilerinin müzik öğretimine ilişkin öz-yeterlik algıları öğrenim gördükleri okul değişkenine göre farklılık göstermekte midir?” olarak belirlenmiştir.

Üçüncü alt probleme ilişkin verilerin sonucunu belirlemek amacıyla yapılan Anova Testi istatistik sonuçları tablo 6’da gösterilmiştir.

Tablo 7: Öğrenim Gördükleri Okullar Bakımından Müzik Öğretimi Öz-Yeterlik Algılarının Anova Testi sonuçları

	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ort.	F	P
Gruplar Arası	5,861	4	1,465	5,217	,001

Konservatuvar Türk Halk Oyunları bölümü 4. Sınıf öğrencilerinin Müzik öğretimi öz-yeterlik durumlarının öğrenim gördükleri okullara göre Anova testi sonuçlarına göre, “P” değerinin, ,005’den küçük olduğu gözlenmektedir ($p=,001$, $p<0,005$). Bu sonuca göre öğrenim gördükleri okullar bakımından gruplar arasında anlamlı bir fark vardır denilebilir.

Yukarıdaki sonuca göre hangi okullar arasında farklılığın olduğunu belirleyebilmek amacıyla yapılan Post Hoc Testi sonuçları aşağıda tablo 8’de gösterilmiştir.

Tablo 8: Öğrenim Gördükleri Okullar Bakımından Müzik Öğretimi Öz-Yeterlik Algılarının Post Hoc (Tukey HSD) Testi sonuçları

Okulu	Okulu	Ortalama Farkı	Std. Sapma	Sig. P
Dicle	Ege	-,60932*	,15517	,001

	Gaziantep	-,18789	,15300	,735
	Giresun	-,05988	,14915	,994
	Sakarya	,08851	,17348	,986
	Dicle	,18789	,15300	,735
Gaziantep	Ege	-,42143	,16559	,089
	Giresun	,12800	,15996	,930
	Sakarya	,27640	,18286	,558
	Dicle	,05988	,14915	,994
Giresun	Ege	-,54943*	,16204	,009
	Gaziantep	-,12800	,15996	,930
	Sakarya	,14839	,17966	,922
	Dicle	-,08851	,17348	,986
Sakarya	Ege	-,69783*	,18468	,002
	Gaziantep	-,27640	,18286	,558
	Giresun	-,14839	,17966	,922

Tablo 8 incelendiğinde, varyansların eşitliği durumunda kullanılacak olan Tukey HSD testi sonuçları görülmektedir. Yapılan analiz sonucunda Ege Üniversitesinin diğer üniversiteler ile ortalamaları bakımından oldukça farklı olduğu gözlenmektedir $p < ,05$ ($p = ,001 / ,009$). Araştırmaya katılan üniversitelerin ortalamaları bakımından Ege Üniversitesine en yakın ortalama değere sahip Gaziantep Üniversitesi ($p = ,89$) olduğu gözlenmektedir.

Bu sonuçlara göre denilebilir ki; “Araştırmaya katılan üniversiteler arasında Ege ve Gaziantep üniversitelerinin Halk Oyunları Bölüm Öğrencilerinin, araştırmaya katılan diğer üniversite öğrencilerine göre Müzik Öğretimi öz-yeterlikleri daha yüksektir”.

TARTIŞMA

Araştırma sonunda elde edilen bulgular, ilgili bölümlerin içinde tablolar halinde belirtilerek, yorumlaması yapılmıştır. Bu bölümde, araştırmaya ait bulgular ve yorumları, alandaki yayınlar ile karşılaştırılarak tartışılmıştır.

Elde edilen bulgular doğrultusunda, araştırmaya katılan Konservatuvar Türk Halk Oyunları Bölümü 4. sınıf öğrencilerinin ölçeğe verdikleri puan ortalamalarına göre, puan toplamlarının 83,95 olduğu görülmektedir. Puan ortalamalarının aritmetik sonucuna göre $(83,95 \div 23)$ ölçekten elde edilen puan ortalamasının 3,65 olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar doğrultusunda denilebilir ki “Konservatuvar Türk Halk Oyunları Bölüm öğrencilerinin müzik öğretimine ilişkin öz-yeterlik seviyeleri orta düzeydedir (3,65)”.

Yazıcı (2014), Türk halk oyunları bölümü öğrencilerinin müzik öğretimi özyeterlik düzeyleri ile ilgili yaptığı çalışmasında (Dicle Üniversitesi Örneği) “Türk Halk Oyunları bölümü son sınıf öğrencilerinin müzik öğretimine ilişkin özyeterlik puanlarının düşük düzeyde olduğunu” sonucuna vararak, “Öğrencilerin müzik alan bilgisine, müziksel davranış biçimlerine, öğretim bilgisine ve öğretmenlik meslek bilgisi derslerine yönelik aldıkları

eğitimin yeterli olmadığı; müzikte bilgi birikimlerine ve müzikte uygulama becerilerine güven duymadıkları gibi çeşitli sorunların varlığı tespit edilmiştir” şeklinde yorumda bulunmuştur.

Yazıcı ve Kılıç (2015), Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi ile Konservatuvar öğrencilerinin müzik öğretmenliği mesleğine yönelik tutumlarını araştırdığı çalışmada, “Müzik öğretmenliği mesleğini seven, bu mesleğe yönelik olumlu tutumlara sahip olan, bu meslek alanını seçmek isteyen GSF ve konservatuvar öğrencileri eğitim-öğretim sürecinde belirlenmeli ve belirlenen öğrencilerin müzik öğretmenliği mesleği ile ilgili dersler alabilmeleri sağlanmalıdır” sonucuna ulaşmışlardır.

Yegül (2014), Sınıf Öğretmenliği, Okulöncesi Eğitimi ve Müzik Eğitimi Anabilim Dallarında öğrenim görmekte olan öğretmen adaylarının müzik öğretimi öz-yeterlik algılarını belirlemeye yönelik yaptığı çalışmada “okul öncesi ve sınıf öğretmenliği bölümlerinde yürütülen müzik derslerinin, öğretmen adaylarının müzik öğretimine ilişkin öz-yeterlik inançlarını daha yüksek düzeye taşıyacak içerik ve etkinlikler bağlamında iyileştirilmesi gerekmektedir” sonucuna ulaşmıştır.

Yokuş (2014), müzik öğretmeni adaylarının eğitime-öğretme öz-yeterliklerinin ne düzeyde olduğunu belirlemek üzere yaptığı çalışmada, “öz-yeterliğin eğitim-öğretim sürecinde başarı ve motivasyon gibi pek çok faktörle pozitif yönde ilişkisi olduğu göz önüne alındığında müzik öğretmeni adaylarının öğrenimleri sürecinde öz-yeterlik algılarını güçlendirmeye yönelik bireysel ihtiyaçların dikkate alınarak öğretim yapılması, bu kapsamda öğrenci niteliklerine uygun olarak çeşitli öğretim yaklaşımlarının kullanılması önerilebilir” sonucuna ulaşmıştır.

Araştırmanın ikinci alt problemine ilişkin Tablo 6 incelendiğinde, Konservatuvar Türk Halk Oyunları Bölümü 4. Sınıf öğrencilerinin Müzik öğretimine yönelik öz-yeterlik algıları bakımından cinsiyetler arasında anlamlı fark olmadığı tespit edilmiştir.

Müzik öğretmeni adaylarının müzik öğretimine yönelik özyeterliklerinin cinsiyete göre fark göstermediği bulgusu bazı çalışmalarla tutarlılık göstermektedir. Milli (2015), müzik öğretmeni adaylarının genel özyeterlikleri ile müzik yeteneğine yönelik özyeterliklerinin belirlemek amacıyla yaptığı çalışmada “müzik öğretmeni adaylarının genel özyeterlikleri cinsiyetlerine göre anlamlı bir fark göstermemektedir” sonucuna ulaşmıştır. Akbulut (2006), Müzik Öğretmeni Adaylarının Mesleklerine İlişkin Öz Yeterlik İnançlarını araştırdığı çalışmada “müzik öğretmeni adaylarının cinsiyetleri bakımından müzik dersine ilişkin özyeterlik inançlarında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılaşmanın bulunmadığı görülmüştür” sonucuna ulaşmıştır. Yokuş (2014), Müzik Öğretmeni Adaylarının Eğitime Öğretme Öz-Yeterliklerini belirlemeye yönelik çalışmada “Cinsiyet değişkeni açısından değerlendirildiğinde, müzik öğretmeni adaylarının cinsiyet değişkenine göre istatistiksel olarak birbirinden anlamlı bir şekilde farklılaşmamıştır” sonucuna ulaşmıştır.

Araştırmanın üçün alt problemine ilişkin tablo 7 ve tablo 8 incelendiğinde, Konservatuvar Türk Halk Oyunları bölümü 4. Sınıf öğrencilerinin Müzik öğretimi öz-yeterlik durumlarının öğrenim gördükleri okullara göre gruplar arasında anlamlı bir fark olduğu gözlenmiştir. Yapılan analiz sonucunda Ege Üniversitesinin diğer üniversiteler ile ortalamaları bakımından oldukça farklı olduğu gözlenmektedir. Araştırmaya katılan üniversitelerin ortalamaları bakımından Ege Üniversitesine en yakın ortalama değere sahip Gaziantep Üniversitesi olduğu görülmüştür.

Çağdaş eğitim anlayışına göre sanat/müzik alanında temel amaç; motivasyonları yüksek, yaratıcı düşünen, üreten, sadece alan bilgisiyle sınırlı kalmayıp gerek güncel ve sosyal konularda, gerekse evrensel alanlarda kendilerini geliştirebilen öğrenciler ve öğretmenler yetiştirmektir (Özden, 2003:50-55).

Özyeterliğin beceri odaklı bir özellik olması insanların birçok şeye olduğu gibi müzik konusunda da bir özyeterlik inancına sahip olduğunu düşündürmektedir. Müzik özyeterliği müziksel kimlik gelişimi açısından önemlidir (Özmentaş, 2014). Zayıf öz-yeterlik inançlarına sahip öğretmenlerde, belli görevleri yerine getirme aşamasında güçlü özyeterlik inancına sahip olan öğretmenlere nazaran gerginlik, stres ve hoşnutsuzluk duyguları ve yaşantıları ortaya çıkmaktadır (Ekinci, 2013).

Nitelikli bir müzik öğretmeni, bireyin dengeli, başarılı, duyarlı ve mutlu olmasını sağlamak için müzik eğitimi derslerinde sesini ve çalgısını etkin bir şekilde kullanabilmesinin yanında; çocuğun gelişimine katkı sağlayacak oyun, müzikli oyun, danslardan da etkin bir şekilde yararlanabilmelidir. Çocukların müzik eğitiminde şarkı söyleme, çalgı çalma, temel müzik bilgilerinin kazanılması için bedensel olarak da aktif olarak katılabilecekleri oyunların ve dansların da eklenmesiyle müzik eğitim ve öğretimi daha işlevsel ve etkin hale geleceği düşünülmektedir (Karkın ve Kılıç, 2011).

Müzik dersleri, artık yalnızca tahta başında flütle işlenen bir ders değil, öğrencinin kendisini içinde bulacağı, doğrudan doğruya katılıp kendi istediği, içinden geldiği ritmi ve ezgiyi beden diliyle de ifade edebileceği, böylece davranışlarını özgürce sergileyebileceği bir ifade ortamıdır (Batıbay ve Piji, 2006). Müzik eğitimindeki kazanımlara uygun olarak “Oyun, Dans, Devinim” ekseninde ilgili yöntemlerden yararlanılması dersin işlenişinde ayrı bir önem taşımaktadır” şeklinde belirtilmiştir (MEB, 2006: 13)

Yukarıdaki çalışmalarda da belirtildiği gibi nitelikli bir müzik eğitimcisi tanımlanırken çoğunlukla sesini ve çalgısını iyi kullanabilen, çocukların ve gençlerin müziksel davranışlar kazanmalarına katkı sağlayacak oyun, müzikli oyun ve danslardan da etkin bir şekilde yararlanabilmeleri beklenebilir.

SONUÇ

Türk Halk Oyunları bölüm öğrencileri, Konservatuvar eğitimleri boyunca Temel Müzik Eğitiminin yanı sıra, Türk Müziği Solfej ve Kuramları, Ritim, Dans ve Hareket konulu birçok alanda eğitim almaktadırlar. Tüm bu alanların sentezlenmesi ile elde edilecek bilgi ve deneyimler, müzik dersleri sırasında bireylerin müziksel davranışlarına olumlu katkılar sağlayacaktır şeklinde düşünülebilir.

Ancak bu araştırmanın sonuçlarına göre, konservatuvar Türk halk oyunları bölüm mezunlarının müzik öğretimi öz-yeterlik durumlarının orta seviyede (3,65) olduğu görülmektedir. Bu durumda Türk halk oyunları bölüm öğrencilerinin müzik öğretimi öz-yeterlikleri “yeterli düzeydedir” demek güç olacaktır. Ayrıca bu sonuç, Yazıcı'nın (2014) çalışma sonucu ile de birebir örtüşmektedir.

Bu çalışmanın sonucuna göre denilebilir ki; “Konservatuvar Türk Halk Oyunları Bölümlerinde öğrenim gören 4. sınıf öğrencilerinin, Müzik Öğretimine yönelik Öz-yeterlikleri, cinsiyetler arası ve öğrenim gördükleri okullar değişkenine göre pozitif yönde eğilim göstermektedir.

Her ne kadar çıkan sonuç pozitif eğilim gösterse de, konservatuvar Türk halk oyunları bölüm öğrencilerinin lisans döneminde aldıkları müzik eğitiminin yanısıra, müzik öğretmenliği mesleğiyle örtüşen alan derslerine de yoğunluk verilmelidir.

ÖNERİLER

Bu araştırma, Türkiye’de Konservatuvar Türk Halk Oyunları bölümü mezun adaylarının “Müzik Öğretimi öz-yeterlikleri” ile ilgili geniş çapta yapılan ilk çalışmadır.

Araştırma sonuçlarına göre bu alana ilişkin şunlar önerilebilir;

- Konservatuvar Türk Halk Oyunları bölüm mezunlarının öncelikle kendi alanlarında öğretmenlik yapmaları sağlanmalıdır.
- Bu çalışma, ilgili alan ve formasyon dersleri almış, Türk Halk Oyunları Bölüm Mezunu olan “Müzik Öğretmeni Adayları” ile tekrarlanabilir.
- Müzik öğretmenliği mesleğini seven, bu mesleğe yönelik olumlu tutumlara sahip olan, bu meslek alanını seçmek isteyen konservatuvar Türk Halk Oyunları Bölüm öğrencileri, eğitim-öğretim sürecinde belirlenmeli ve belirlenen öğrencilerin müzik öğretmenliği mesleği ile ilgili dersleri lisans döneminde alabilmeleri sağlanabilir.
- Müzik Öğretmeni olmak isteyen Türk Halk Oyunları Bölüm öğrencilerinin, öz-yeterlik algılarını güçlendirmeye yönelik ihtiyaçları dikkate alınarak, müzik öğretmenliği alanına yönelik öğretim planlaması ve yaklaşımlarının kullanılması önerilebilir.
- Bu çalışmanın kapsamı genişletilerek, Konservatuvarların diğer bölümlerine de (Temel Bilimler, Ses Eğitimi, Çalgı Yapım) uygulanması önerilebilir.

KAYNAKÇA

Akbulut, E. (2006). Müzik Öğretmeni Adaylarının Mesleklerine İlişkin Öz Yeterlik İnançları. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. Cilt II/1. Sayı:II:24-33

Aytekin, A. (2005). *Meslek Seçimini Etkileyen Sosyo- Ekonomik Ve Kültürel Faktörler Isparta Örneği*. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi

Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: the exercises of control*. New York: Freeman

Batıbay, D. Piji, D. (2006). Müzik Öğretmeni Adaylarının Müzik Derslerindeki Başarıları İle Müzikal Yaratıcılıkları Arasındaki İlişki. *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*. Sayı 23: 51-68

Duru, E.G. (2014). Müzik Öğretmeni Adaylarının Gözüyle Müzik Eğitimi. *The Journal of Academic Social Science Studies*. Sayı:25-1:157-163

Ekinci, H. (2013). Öğretmen Adaylarının Özyeterlik Algıları: Müzik, Resim Ve Beden Eğitimi. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. Sayı:8/3:189-196

Girgin, D. (2015). Çalgı Performansı Özyeterlik İnancı Ölçeği: Geçerlik Ve Güvenirlik Analizi. *PAU Eğitim Fakültesi Dergisi*. Sayı:38:107-114.

Karasar, N. (2009). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. (19. Baskı). Ankara: Nobel Yayın

Karkın, M.A. Kılıç, I. (2011). Oyun, Dans ve Müzik Dersinin Müzik Öğretmenliği Mesleği Açısından Yeri Ve Önemi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*. Cilt:19. No:1:103-112

(MEB) Milli Eğitim Bakanlığı (2006). *İlköğretim Genel Müdürlüğü, İlköğretim Müzik Dersi Öğretim Programı (1-8. Sınıflar)*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları

Milli, S. (2015). Müzik Öğretmeni Adaylarının Genel Özyeterlik Ve Müzik Yeteneğine Yönelik Özyeterlik Algılarının İncelenmesi. *The Journal of Academic Social Science Studies*. Sayı:41:417-431

Özmenteş, S. (2011). Müzik Öğretimine Yönelik Özyeterlik Ölçeğinin Geliştirilmesi. *Dünya'daki Eğitim Ve Öğretim Çalışmaları Dergisi*. Sayı:1:30-36

Özmenteş, G. (2014). Mesleki Müzik Eğitimi Alan Öğrencilerin Müzik Özyeterlikleri, Benlik Saygıları ve Bireysel Özellikleri Arasındaki İlişkiler. *Eğitim ve Bilim Dergisi*. Cilt:39. Sayı:171:138-152

Özdemir, S.M. (2008). Sınıf Öğretmeni Adaylarının Öğretim Sürecine İlişkin Öz-Yeterlik İnançlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*. Sayı:54:277-306

Özden Y. (2003). *Öğrenme ve Öğretme*. Ankara: Pegem Yayıncılık

Özevin, B. (2006). Oyun, Dans Ve Müzik Dersine İlişkin Motivasyon Ölçeği. *Ulusal Müzik Eğitimi Sempozyumu Bildirisi*. 26-28 Nisan. Pamukkale-Denizli

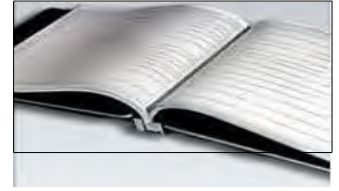
Senemoğlu, N. (2005). *Gelişim öğrenme ve öğretim*. (12. Baskı). Ankara: Gazi Kitapevi

Yazıcı, T. (2014). Türk Halk Oyunları Bölümü Öğrencilerinin Müzik Öğretimi Özyeterlik Düzeyleri İle İlgili Görüşleri. *Akademik Bakış Dergisi*. Sayı:41

Yazıcı, T. Kılıç, I. (2015). Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi İle Konservatuvar Öğrencilerinin Müzik Öğretmenliği Mesleğine Yönelik Tutumları. *İnönü Üniversitesi Sanat Ve Tasarım Dergisi*. Cilt:5. Sayı:11:79-88

Yegül, B. U. (2014). Öğretmen Adaylarının Müzik Öğretimi Öz Yeterlik Algılarının İncelenmesi. *9. Uluslararası Balkan Eğitim Ve Bilim Kongresi – Edirne*

Yokuş, T. (2014). Müzik Öğretmeni Adaylarının Eğitime Öğretme Öz-Yeterlikleri Açısından Değerlendirilmesi. *Sanat Eğitimi Dergisi*. Cilt 2. Sayı 2:43-56

EKONOMİK BÜYÜMEDE İŞ KAZASI VE MESLEK HASTALIKLARININ ÖNEMİ VE SOSYAL TARAFLARIN SORUMLULUKLARI

Levent SONGUR¹

Gökçen SONGUR²

Öz

Ekonomik büyüme ülkenin üretim hacmindeki bir artıştır. Üretimdeki artış ise sanayi sektöründeki gelişmelerle yakından ilgilidir. Ayrıca sanayileşme, ülkelerin gelişmişlik düzeyinin belirleyici bir göstergesidir. Günümüzde gelişmiş ülkelerde sanayi sektöründen hizmet sektörüne doğru bir geçişin yaşandığı, gelişmekte olan ülkelerde ise sanayi sektöründe büyümelerin olduğunu görmekteyiz. Sanayileşme, ülkelerin gelişimi için bir takım faydalar sağlarken aynı zamanda bir takım tehlikeleri de beraberinde getirmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde istihdam için kırsal alandan kente doğru hızlı bir göçün yaşandığı, nitelikli eleman bulunmaması nedeniyle de işçilerin çalışmakta olduğu işlere uyum zorluğu çektiği, ayrıca yeterli bir iş denetiminin olmadığı görülmektedir. Tüm bunların sonucunda iş kazalarını ve meslek hastalıklarının sayısında hızlı bir artışın yaşandığı bilinmektedir. Gelişmiş ülkelerde ise hizmet sektöründeki çalışanların sahip olduğu olumsuz çalışma ortamları yine çalışanları bir takım risklerle karşı karşıya bırakmaktadır.

Ülkemizde her yıl engellenebilmesi mümkün ve hatta engellenmesi hukuken zorunlu olan işlerde, iş kazaları ve meslek hastalıkları nedeniyle maalesef birçok sayıda insan hayatlarını kaybetmekte veya engelli kalmaktadır. Üretimin vazgeçilmez unsurlarından biri olan insanın, üreten insanın iş kazaları ve meslek hastalıkları sonucu kaybedilmesi, işletmeler için doğrudan verimliliğin düşmesine ve maliyetlerin artmasına yol açmakta, aynı zamanda ülke ekonomisi içinde büyük kayıplara sebep olmaktadır. Bu nedenle, yapılan bu çalışma iş kazası ve meslek hastalıklarının önemini ve sosyal tarafların sorumluluklarının neler olduğunu ortaya koyma açısından önem arz etmektedir. Çalışmanın sonucunda elde edilen bilgiler ışığında, iş kazası ve meslek hastalıklarının önlenmesine ilişkin önerilere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Büyüme, Üretim, İş Kazaları, Meslek Hastalıkları, İnsan.

THE IMPORTANCE OF WORKPLACE ACCIDENTS AND OCCUPATIONAL DISEASES AND THE RESPONSIBILITIES OF SOCIAL PARTNERS AT ECONOMIC GROWTH

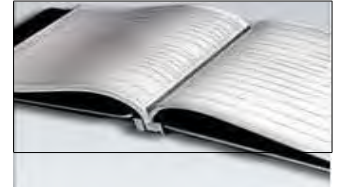
Abstract

The economic growth is an increase in the production capacity of a country. The increase in production is closely related to developments in industry. In addition, industrialization is a determining indicator of the level of development of countries. At the present time, we see a transition of developed countries from the industrial to the service sector, while developing countries have grown up in the industrial sector. Industrialization provides countries a number of benefits for the development, while at the same time it brings a number of threats. Developing countries face a rapid migration from rural to urban for employment. Due to the lack of qualified staff, there is a difficulty of the adaptation of jobs where workers are working at, and is no adequate job control. As a result, it is known that there has been a rapid increase in the number of occupational accidents and occupational diseases. In developed countries, the negative working environments that the employees are facing with in the service sector face the employees with some risks again.

In our country, it is possible to be able to prevent and even being prevented at the legally obligatory works every year. Unfortunately, many people lose their lives or are disabled because of occupational accidents and occupational diseases. For the person who is one of the indispensable principles of manufacturing, the loss of worker's accidents and occupational diseases causes the direct productivity decrease, costs increase and also causes great loss in the economy of the country. For this reason, this study is important in terms of revealing the importance of occupational accidents and occupational diseases and the responsibilities of social partners. In

¹Öğretim Görevlisi, C Sınıfı İş Güvenliği Uzmanı, Aksaray Üniversitesi, Berat Cömertoğlu Meslek Yüksekokulu, leventsongur@aksaray.edu.tr.

²Gişe Görevlisi, C Sınıfı İş Güvenliği Uzmanı, Ankara PTT Evren Şubesi, songur.gokcen@gmail.com.

light of the information obtained, this research gives suggestions on prevention of occupational accidents and occupational diseases.

Key Words: Economic Growth, Production, Occupational Accidents, Occupational Diseases, Human.

1. Giriş

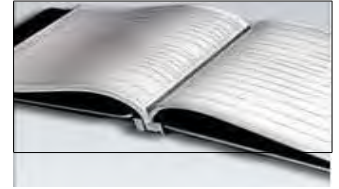
İçinde bulunduğumuz ve bilişim çağı olarak adlandırılan 21. Yüzyılın en önemli özelliği insanların, her türlü bilgiye istedikleri yerden basit bir şekilde ve kısa bir zamanda ulaşabilme imkânına sahip olmasıdır. Bu durumun bir getirisi olarak insanlar, sahip oldukları bilgilerle kendilerini daha çok geliştirmekte ve farkındalık düzeylerini artırmaktadır. Ancak insanlar, ne kadar bilgili ve eğitilmiş olsalar da gerek iş yaşamında gerekse günlük yaşamlarında kendilerinden hiç beklenmeyecek hataları yapabilmektedir. İş hayatında bilinçsizce yapılan hatalar sonucu oluşan iş kazaları ve işin niteliğinden kaynaklanan meslek hastalıkları bizler için önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)'nün yapmış olduğu araştırma verilerine göre dünya genelinde, her 15 saniyede yaklaşık 153 işçi iş kazasına uğramakta, her 15 saniyede iş kazası veya meslek hastalığı sonucu 1 işçi hayatını kaybetmekte ve dünyada bir günde yaklaşık olarak toplam 6.300 işçi iş kazası veya meslek hastalığı sonucunda ölmektedir. Bu veriler yaklaşık olarak yılda 2,3 milyondan daha fazla kişinin ölmesi anlamına gelmektedir. Ayrıca İş sağlığı ve güvenliğine yönelik yapılan uygulamaların yeterli düzeyde olmamasının yaratacağı maliyetin ekonomik boyutu ise dünya gayri safi hasılasının yaklaşık %4'ü olduğu tahmin edilmektedir (www.ilo.org, 07.07.2017).

İş kazası ve meslek hastalıkları bakımında dünya genelinde zirveye oynayan bir ülke olan Türkiye açısından Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK)'nun iş kazaları ve meslek hastalıklarına ilişkin 2015 yılı istatistiklerine göre 2015 yılında Türkiye'de 241 bin 547 iş kazası, 510 meslek hastalığı tespit edilmiş olup, bunların 1.252'si ölümle sonuçlanmıştır. Bu durum 2014 yılında yaşanan iş kazası ve meslek hastalığı verileri ile karşılaştırıldığında; iş kazalarında yüzde 9,11 oranında bir artışın meydana geldiği görülmektedir (www.mess.org.tr, 11.07.2017).

İş kazası ve meslek hastalıklarına yakalanma nedeni genellikle işyeri ve çalışma koşulları yüzündendir. İşyerinde karar alma mercii olan ve işyerine ilişkin kuralları ortaya koyan işveren olduğu düşünüldüğünde sağlıklı ve güvenli iş koşullarının oluşturulabilmesi için temel görev de işverene aittir (www.turkhukuk sitesi.com, 27.07.2017). İş hukukunun temel ilkeleri arasında yer alan işçinin korunması ilkesi, işçileri işverenden yalnızca alacağı bakımından korumakla sınırlı değildir. Bu ilke işverenin önleyici politikalarla işçilerinin fiziki ve psikolojik açısından muhtemel zararlardan korumaya sağlaması bakımından da önemlidir. İş sağlığı ve güvenliği uygulamasının temel amacı da işçinin korunması ilkesi ile örtüşmektedir ve iş sağlığı ve güvenliği uygulamaları iş kazaları ve meslek hastalıklarının meydana gelmeden önlenmesine yönelik çalışmalardan oluşmaktadır.

İş kazaları ve meslek hastalıklarının azaltılmasına yönelik İş sağlığı ve iş güvenliği önlemlerinin alınması işçiler, işverenler ve devlet açısından önemli sonuçlar ortaya koymaktadır. Üretimin vazgeçilmez unsurlarından biri olan insanın, üreten insanın iş kazaları ve meslek hastalıkları sonucu kaybedilmesi yalnızca can kayıpları ve sakatlanmalar şeklinde düşünülmemelidir. Bu durum aynı zamanda işletmenin verimliliğinde düşüş, maliyetlerinde artış yaşamasının yanı sıra yapılan tazminat ödemeleri, tedavi ve bakım giderleri ile hem işçiler hem işverenler hem de ülke ekonomisi açısından pek çok olumsuz etkiyi ortaya çıkarmaktadır.

İş sağlığı ve güvenliği konusu, giderek önemi artan bir konu haline gelmektedir. Konuya ilişkin yapılan araştırmalarda iş kazalarının, doğal felaketler gibi öngörülemez olaylar dışında hepsinin önlenilebileceği gerçeğini ortaya koymaktadır. Bunların dışında, sorunun çözümünün insani boyutu da önleyici uygulamaların hayata geçirilmesini ve titizlikle incelenmesini zorunlu kılmaktadır. Özellikle ülkemizde son zamanlarda yaşanan maden ve inşaat faciaları sonrası iş sağlığı ve güvenliği konusunda önleyici yaklaşımlar tartışılmaya başlanmış ve konuyla ilgili gerekli tedbirlerin alınması için daha fazla araştırma yapılmasına yönelik adımlar atılmaktadır.

İşletmelerde önlem almanın ödemekten daha ucuz olacağı mantığı ile hareket edilmesi ve işyerlerinde oluşabilecek olası tehlikelerinin tespit edilerek meydana gelebilecek risklerin kontrol altına alınması iş kazaları ve hastalık risklerini azaltılmasında etkili olmaktadır. Bundan yola çıkarak yapılan bu çalışma iş kazası ve meslek hastalıklarının önemini ve sosyal tarafların sorumluluklarının neler olduğunu ortaya koyma açısından önem arz etmektedir. İşyerlerinde sağlıklı ve güvenli bir ortamın oluşması için çalışanlara ve işverenlere çift taraflı bir kontrol mekanizması kurulmasını sağlamak gerekmektedir. Bu çalışmayla iş kazası ve meslek hastalıklarına ilişkin kavramlar açıklandıktan sonra ülkemizde iş kazası ve meslek hastalıklarının ele alınacak sosyal tarafların yasal hak ve sorumlulukları konusunda bilgilendirme yapıldıktan sonra sonuç kısmında da çalışmaya ilişkin değerlendirmeler yapılacaktır.

2. Kavramsal Çerçeve

Çalışmanın bu bölümünde iş kazası ve meslek hastalıklarının önemini ortaya koyabilmek ve sosyal tarafların sorumluluklarının neler olduğu hakkında bilgilendirme yapabilmek için iş kazası ve meslek hastalıkları kavramları hakkında bilgi verilmiş, iş kazası ve meslek hastalıklarının kayıt ve bildirimini açıklanmıştır.

2.1. İş Kazası

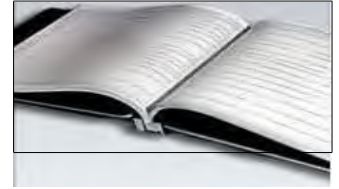
İş kazasına yönelik literatürde birçok tanım bulunmaktadır;

Bu tanımlardan Dünya Sağlık Örgütü (WHO)'ne göre iş kazası “önceden planlanmamış, çoğu zaman yaralanmalara, makine ve teçhizatın zarara uğramasına veya üretimin bir süre durmasına yol açan olay” şeklinde tanımlanmaktadır.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)'ne göre ise iş kazası: “belirli bir zarar veya yaralanmaya yol açan, önceden planlanmamış beklenmedik bir olay” olarak açıklamaktadır (Özkılıç, 2008: 7).

5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu (SSGSSK)'nin 13. maddesinde ise hangi hal ve durumlarda meydana gelen olayın iş kazası sayılacağı düzenlenmiştir. Bu maddeye göre iş kazası;

- a) Sigortalının işyerinde çalışmakta olduğu esnada,
- b) İşveren adına yapılmakta olan iş nedeniyle çalışmakta olan sigortalı yürütmekte olduğu iş nedeniyle,
- c) İşverene bağlı olarak çalışan sigortalının, görevli olarak işyeri dışında farklı bir yere gönderilmesi nedeniyle asıl işini yapmaksızın geçen sürelerde,
- d) Emziren kadın sigortalının, iş mevzuatı gereğince çocuğuna süt vermek için ayrılan zamanlarda,
- e) Sigortalı çalışanın, işverence kendisine sağlanan bir taşıtla işin yapıldığı yere gidiş geliş sırasında meydana gelen ve sigortalı çalışana hemen veya daha sonra bedenen ya da ruhen engelli hâle getiren olay olarak düzenlenmiştir.

Son olarak ülkemizde 2012 yılında kabul edilen 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanununun (İSGK) 3. maddesi g bendinde iş kazası, “İşyerinde veya işin yürütümü nedeniyle meydana gelen, ölüme sebebiyet veren veya vücut bütünlüğünü ruhen ya da beden en engelli hale getiren olay” şeklinde tanımlanmaktadır.

2.2. Meslek Hastalığı

Meslek hastalığına yönelik literatürde yer alan tanımlara bakıldığında;

5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu (SSGSSK)’nın 14. maddesinde meslek hastalığı, “sigortalının çalıştığı veya yaptığı işin niteliğinden dolayı tekrarlanan bir sebeple veya işin yürütüm şartları yüzünden uğradığı geçici veya sürekli hastalık, bedensel veya ruhsal engellilik halleridir” şeklinde tanımlanmıştır.

6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanununun 3. maddesi l bendinde meslek hastalığı “mesleki risklere maruziyet sonucu ortaya çıkan hastalık” olarak tanımlanmıştır.

Meslek hastalığına yönelik yapılan tanımlardan görüleceği üzere bir hastalığın meslek hastalığı şeklinde değerlendirilebilmesi için tekrarlanan bir durum olması gereklidir. İş kazası ile meslek hastalığını ayıran en temel fark da böyle bir durumun olmasıdır. Çünkü iş kazasının oluşabilmesi için aniden, beklenmedik şekilde meydana gelen bir durum olması gerekir oysa meslek hastalığında ise sürekli tekrarlanan bir durum söz konusudur. Örneğin, bir iş yerinde çalışan bir kişinin düşerek kolunu kırması olayı aniden, beklenmedik şekilde meydana gelen bir olaydır. Ancak, madenler gibi tozlu bir ortamda çalışan işçinin sürekli olarak bu tozları soluması sonucu solunum yoluyla bulaşan bir hastalığa yakalanmasında ise tekrarlanan bir duruma bağlı ortaya çıkan bir hastalık söz konusudur (Tuncay ve Ekmekçi, 2011: 287).

2.3. İş Kazası ve Meslek Hastalıklarının Kayıt ve Bildirimi

6331 Sayılı Kanununun 14. Maddesinde yer alan iş kazası ve meslek hastalıklarına ait kayıtların yapılması ve bunların bildirimini sağlanması kapsamında

1-) İşveren;

a) İş yerinde meydana gelen tüm iş kazası ve meslek hastalıklarına ait kayıtların kaydını tutma, meydana gelen bu olaylarla ilgili incelemeleri yaparak konuya ilişkin raporları düzenleme,

b) İşyerinde oluşan fakat ölümlü veya yaralanmayla sonuçlanmadığı halde işyerinin ya da iş ekipmanının zarar görmesine sebebiyet veren veya işyeri çalışanını, işyerini ya da iş ekipmanını zarara uğratma potansiyeli olan olayları incelemelerini yaparak konuya ilişkin raporları düzenleme,

2-) İşveren, aşağıdaki hallerde belirtilen sürede SGK’ya bildirimde bulunur.

a) İş kazasını, kazanın meydana gelmesinden sonraki 3 iş günü içinde,

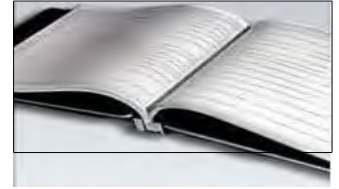
b) Sağlık hizmeti sunucuları veya işyeri hekimi tarafından kendisine bildirilen mesleki hastalıklarını, öğrendiği tarihten itibaren 3 iş günü içinde,

3-) İş yeri hekimi veya sağlık hizmeti sunucuları; meslek hastalığı ön tanısı koydukları vakaları, SGK tarafından yetkilendirilen sağlık hizmet sunucularının sevk eder.

4-) Sağlık hizmet sunucuları kendilerini intikal eden iş kazalarını, yetkilendirilen sağlık hizmeti sunucuları ise mesleki hastalığı tanısı koydukları vakaları en geç 10 ün içinde SGK’ya bildirir.

5-) 14. Maddenin uygulanmasına ait usul ve esaslar, Sağlık Bakanlığı tarafından uygun olduğuna ilişkin görüşü alınarak Bakanlıkça belirlenir.

İşyerinde sigortalı çalıştıran işveren, işyerinde meydana gelen iş kazasını, o yer yetkili kolluk kuvvetlerine derhal bildirmekle yükümlüdür. İşveren adına yürütülmekte olan iş nedeniyle sigortalı iş kazası geçiriyorsa sigortalı tarafından, bir ayı geçmemek şartıyla

rahatsızlığının bildirim yapmaya engel olmadığı günden sonra üç iş içinde, iş kazası ve meslek hastalığı bildirgesi ile doğrudan ya da taahhütlü posta ile kuruma bildirilmesi zorunludur.

Meslek hastalığına sigortalı çalışanın çalıştığı işi nedeniyle tutulduğu, çalışmış olduğu kurum tarafından yetkilendirilen sağlık hizmet sunucularınca düzenlenen sağlık kurulu raporu ve dayanağı ile tıbbî belgelerin incelenmesiyle ya da gerektiği zamanlarda işyerindeki çalışma şartlarını ve buna bağlı tıbbî sonuçlarını ortaya koyan denetim raporlarının ve iş yerinde bulunan gerekli diğer belgelerin incelenmesi sonucu kurum sağlık kurulu tarafından tespit edilmesi zorunludur (www.ishukukumevzuati.com, 03.08.2017).

Meslek hastalığı, sigortalının işinden ayrıldıktan sonraki bir tarihte ortaya çıkmış ise, fiilen işten ayrılma ile hastalığın meydana çıkması arasında geçen süre kurum tarafından çıkarılacaktır ve bu süre yönetmelikteki yüküm süresini aşmamış olmalıdır.

Çalışma gücü ve meslekte kazanma gücü kaybı oranı tespit işlemleri yönetmeliğinde belirtilen yükümlülük süresinin aşılması veya söz konusu hastalığın listede olmaması halinde Sosyal Sigorta Yüksek Sağlık Kuruluna başvurularak tespit yaptırılabilir (www.senolbasturk.weebly.com, 08.08.2017).

Meslek Hastalıkları iş yerlerinde bulunan farklı etkenler nedeniyle farklı türlerde oluşabilir. Bu nedenler arasında fiziksel (yüksek basınç, gürültü, aşırı sıcaklık, vb.), kimyasal (kurşun, kadminyum, arsenik, siyanür, karbonmonoksik, vb.), dış ortamdaki etkenlerle doğrudan temas nedeniyle oluşan deri hastalıkları ve toz etkilenimi sonucu oluşan mesleksi akciğer hastalıkları veya bulaşıcı özellikleri ile ortaya çıkan hastalıklar bulunmaktadır.

Farklı işyerlerinde ve farklı türlerde çok etken bulunmaktadır ve bu etkenler meslek hastalığı dışında çeşitli sağlık sorunlarına da yol açmaktadır. Bu yüzden, oluşan sağlık sorununun meslek hastalığı sayılıp sayılmayacağı bu hastalıkların etkenlerinin neler olduğu ile yükümlülük süresine ilişkin Sosyal Sigorta İşlemleri Yönetmeliğinde meslek hastalıkları beş grup halinde listelenmiştir (Bilir, 2011:4). Aşağıda yer alan tabloda meslek hastalıkları türleri, bazı meslek hastalıklarının yükümlülük süresi ve bu hastalıkların etkenlerine ilişkin örnek tablo yer almaktadır.

Tablo 1: Meslek hastalıkları çeşitleri ve bazı meslek hastalıklarının yükümlülük süreleri

MESLEK HASTALIKLARI					
A Grubu	B Grubu	C Grubu	D Grubu	E Grubu	
Kimyasal maddeler	Mesleki cilt hastalıkları	Pnömonkozlar ve diğer mesleki solunum sistemi	Mesleki bulaşıcı hastalıklar	Fiziki etkenlerle olan meslek hastalıkları	
BAZI MESLEK HASTALIKLARININ YÜKÜMLÜLÜK SÜRELERİ (Bazı önemli örnekler)					
Etken (.. grubu)		Yükümlülük süresi	Etken (.. grubu)	Yükümlülük süresi	* Gürültü
Arsenik (A)	Akut	1 ay	Slikoz ve silikotüberküloz (C)	10 yıl	Zararlarının meslek hastalığı sayılabilmesi için gürültülü işte en az iki yıl, gürültü şiddeti sürekli olarak 85 desibelin üstünde olan işlerde en az 30 gün çalışılmış olması gereklidir.
	Kronik	1 yıl	Asbestoz (C)	10 yıl	
Civa	Akut	15 gün	Sideroz (C)	5 yıl	

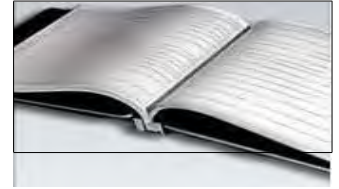
AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 68 Temmuz – Ağustos 2018

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZİSTAN

<http://www.akademikbakis.org>

(A)	Kronik	1 yıl	Gürültü sonucu işitme kaybı (E)	6 ay	
Kurşun (A)	Akut	1 ay	Titreşim sonucu kemik - eklem zararları (E)	2 yıl	
	Kronik	3 yıl			
(D) GRUBU MESLEKİ BULAŞICI HASTALIKLAR (Bazı önemli örnekler)					
Tropik Hastalıklar			Hayvanlardan İnsana Bulaşan Hastalıklar		
Malarya, Veba, Lepra			Bruselloz, Tetanoz, Şarbon, Salmonella enfeksiyonları		Kuduz, Şap hastalığı Çiçek, Ruam

3. Türkiye’de Yaşanan İş Kazaları ve Meslek Hastalıklarının Durumu

Sanayileşme süreci yaşayan dünyanın tüm ülkelerinde iş kazaları ve meslek hastalıkları önemli toplumsal sorun olarak gözükmemektedir (Güzel vd, 2012:387). Türkiye açısından da ele alındığında iş kazası ve meslek hastalıkları önemli bir toplumsal sorun arz etmektedir. Türkiye’de Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) iş kazası ve meslek hastalıklarına yönelik çeşitli istatistikler yayınlamaktadır. Sosyal Güvenlik Kurumunun yayınlamış olduğu istatistikler bakımından en yeni veri 2015 yılına ait olduğu görülmektedir. Bu nedenle yapılan bu çalışmada 2015 yılı verileri ele alınarak yapılacaktır.

Tablo 2: İş kazası ve meslek hastalığına tutulan sigortalıların yaş gruplarına ve cinsiyete göre dağılımı

Yaş Grubu	İş Kazası Geçiren Sigortalı Sayısı		Meslek Hastalığına Tutulan Sigortalı Sayısı	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
14 (Çocuk İşçi)	69	2	0	0
15 – 17 (Genç İşçi)	2.906	1.081	0	1
18 - 24	42.432	8.213	11	2
25- 29	40.390	5.832	23	2
30-34	38.619	5.677	57	8
35-39	31.112	5.662	77	9
40-44	23.667	4.546	91	5
45-49	15.967	2.278	50	5
50-54	7.586	995	21	2
55 ve üzeri	4.174	339	140	6
TOPLAM	206.922	34.625	470	40

Tabloda yer alan verilere baktığımız zaman bizim için önemli sonuçlar yer almaktadır. Tablo 2’de yer alan sonuçlara göre 2015 yılında 241.547 sigortalı çalışanın iş kazası geçirdiği 510 sigortalı çalışan ise meslek hastalığına yakalandığı görülmektedir. Bu iki rakam arasında büyük bir fark olması ve iş kazası sayısı bu kadar büyük iken meslek hastalığına yakalanan

sigortalı sayısının bu kadar düşük olması son derece şaşırtıcı bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 2’de görülen meslek hastalığı rakamlarının düşük olmasında genellikle sigortalının başına gelen her hastalığın öncelikle bir meslek hastalığı olarak değerlendirilmemesi ve sigortalının geçirmiş olduğu hastalığı tedavi ettirmeye çalışmasının etkisi gözükmemektedir. Çünkü sigortalı kişi işte çalışırken meslek hastalığına tutulması zorunlu değildir, sigortalı kişi işten ayrıldıktan belirli bir süre sonra da meslek hastalığına yakalanabilmektedir. Bu bağlamda tabloda yer alan verilere göre 55 ve üzeri yaşta bulunan 130 erkek ve 6 kadına sigortası sona erdikten sonra meslek hastalığı teşhisi konulmuştur.

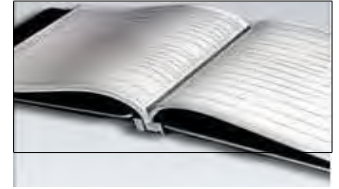
Ayrıca Tablo 2’de yer alan verilere baktığımız zaman iş kazası geçirme ve meslek hastalığına tutulma rakamlarında kadınların sayısının erkeklerin sayısına göre daha az olduğu gözükmemektedir. Böyle bir sonucun ortaya çıkmasının ülkemizdeki mevzuatlara göre kadın çalışanların ağır ve tehlikeli işlerde çalışmasının yasaklanması ve erkek çalışanların işgücüne katılım oranlarının kadın çalışanlara göre daha fazla olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Tablo 3: İş kazası ve meslek hastalığına tutulan sigortalıların faaliyet gruplarına ve cinsiyete göre dağılımı

Ekonomik Faaliyet Grubu	İş Kaz. Geç. Sigortalı Sayısı		Ekonomik Faaliyet Grubu	Mes. Hast. Tut. Sigortalı Sayısı	
	Erkek	Kadın		Erkek	Kadın
Mak. ve teçhiz. Hariç fabr. metal ürünleri imalatı	18.033	1.188	Kömür ve Linyit Çıkartılması	84	0
Bina inşaatı	14.980	85	Diğer metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı	47	2
Ana metal sanayii	12.330	199	Motorlu kara taşıtı. treyler (römork) ve yarı treyler imalatı	23	9
Tekstil ürünlerinin imalatı	9.093	2.948	Ana metal sanayii	29	0
Gıda ürünlerinin imalatı	8.073	3.930	Diğer imalatlar	9	0
Yiyecek ve içecek hizmeti	7.321	3.137	Elektrikli teçhizat imalatı	13	0
Özel inşaat faaliyetleri	10.301	92	Makine ve ekip. Kurul.ve onarımı	12	0
Diğer metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı	9.320	922	Makine ve teçhizat hariç. fabrikasyon metal ürünleri imalatı	23	2
Toplam	89.451	12.501	Toplam	240	13
Türkiye Geneli Toplamı	206.922	34.625	Türkiye Geneli Toplamı	470	40

Tablo 3’de yer alan verilere baktığımızda makine ve teçhizat hariç, fabrikasyon metal ürünleri imalatı alanında en çok iş kazasının yaşandığı görülmektedir. İkinci sırada bina inşaatı işleri yer almakta olup, ana metal sanayi işleri listenin üçüncü sırasında yer aldığı görülmektedir. Tablo 3’de ki verilere göre kömür ve linyit çıkarılması sektöründe en çok meslek hastalığı görülmekte iken ikinci sırada diğer metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı yer almakta ve motorlu kara taşıtı, treyler (römork) ve yarı treyler imalatı ise üçüncü sırada yer almaktadır.

Genel bir değerlendirme yaptığımızda Türkiye’de bulunan işyerlerinin genellikle küçük ve orta ölçekli olması bu yerlerde çalışan kişilerin iş kazalarına karşıma ortalamasını yükseltmektedir. Çünkü bu işyerleri, iş sağlığı ve güvenliği önlemlerini kendileri açısından maliyet unsuru olarak görmekte ve çalışanlarına yönelik önlemler almak yerine herhangi bir iş kazası meydana geldiği zaman bu kazanın sonuçlarını giderme çabasına düşmektedirler. İşyerlerinde yaşanan büyümeye orantılı olarak çalışan sigortalı sayısının artması işverenler açısından çalışanlara yönelik iş sağlığı ve güvenliği önlemleri alınması gerekliliğini doğurmaktadır ve bu önlemler işverenler olumlu olarak yansıtacaktır.

Tablo 4: İş kazası ve meslek hastalığına tutulan sigortalıların illere ve cinsiyete göre dağılımı

İller	İş Kazası Geçiren Sigortalı Sayısı		İller	Meslek Hastalığına Tutulan Sigortalı Sayısı	
	Erkek	Kadın		Erkek	Kadın
İstanbul	46.869	9.754	İstanbul	91	14
İzmir	19.028	3.544	Zonguldak	90	0
Bursa	14.719	3.082	Kocaeli	46	10
Ankara	15.858	1.835	Ankara	44	2
Kocaeli	15.484	1.942	İzmir	12	0
Manisa	7.909	1.376	Kütahya	8	0
Konya (12.)	4.257	413	Konya (14.)	2	1
Toplam	124.124	21.946	Toplam	197	30
Türkiye Geneli Toplamı	206.922	34.625	Türkiye Geneli Toplamı	470	40

Tablo 4’de yer alan istatistiki rakamlara göre iş kazası geçiren ve meslek hastalığına tutulan sigortalı sayısı bakımından birinci sırada İstanbul ili yer almaktadır. İş kazası geçiren sigortalı sayısı bakımından ikinci sırada İzmir ve üçüncü sırada Bursa illeri yer almaktadır. Meslek hastalığına tutulan sigortalı sayısı bakımından ise ikinci sırada Zonguldak ili üçüncü sırada ise Kocaeli ili yer almaktadır. Konya ili ise iş kazası geçiren sigortalı sayısı bakımından on ikinci sırada yer alırken meslek hastalığına tutulan sigortalı sayısı bakımından on dördüncü sırada yer almaktadır. Böyle bir sonucun ortaya çıkmasının bu illerin sanayi sektörü içinde en büyük pay ve istihdama sahip olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

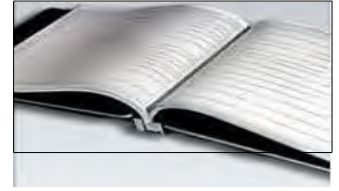
Tablo 5: İş kazası ve meslek hastalığına tutulan sigortalıların aylara ve cinsiyete göre dağılımı

Aylar	İş Kazası Geçiren Sigortalı Sayısı			Meslek Hastalığına Tutulan Sigortalı Sayısı		
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
Ocak	14.746	2.518	17.264	24	4	28
Şubat	14.507	2.279	16.786	15	1	16
Mart	16.323	2.576	18.899	26	3	29
Nisan	16.614	2.596	19.210	18	2	20
Mayıs	17.759	3.087	20.846	28	10	38
Haziran	18.020	2.852	20.872	25	1	26
Temmuz	17.670	2.876	20.546	35	1	36
Ağustos	19.687	3.175	22.862	20	2	22
Eylül	16.478	2.899	19.377	39	2	41
Ekim	18.674	3.205	21.879	35	5	40
Kasım	18.386	3.261	21.647	49	1	50
Aralık	18.058	3.301	21.359	26	2	28
TOPLAM	206.922	34.625	241.547	340	34	374

Tablo 5’de yer alan istatistiki rakamlara göre en çok Ağustos ayında toplam 22.862 sigortalı çalışan iş kazasına uğramış, Şubat ayında ise bu rakam 16.786 kişi ile en düşük seviyesine ulaşmıştır. Tablo 5’de yer alan verilere göre en çok Kasım ayında sigortalılar meslek hastalığına tutulmuş, Şubat ayında ise meslek hastalığına tutulan kişi sayısının en az rakamlara indiği görülmektedir. Türkiye geneli meslek hastalığına tutulan kişi sayısı 470 erkek sigortalı çalışan ve 40 sigortalı kadın çalışan olmasına karşın sigortası sona erdikten sonra meslek hastalığı teşhisi konulan 130 erkek ve 6 kadının hangi aylarda bu hastalığa yakalandığına ilişkin net bilgiler olmadığından Tablo 5’de gösterilmemiştir.

Tablo 6: İş kazası ve meslek hastalığına tutulan sigortalıların çalışılan çevre ve cinsiyete göre dağılımı

Çalışılan Çevre	İş Kazası Geçiren Sigortalı Sayısı		Toplam	İş Kazası Sonucu Ölen Sigortalı Sayısı		Toplam
	Erkek	Kadın		Erkek	Kadın	
Sanayi (Endüstri)	101.201	14.765	115.966	172	8	180

İnşaat mevkii, inşaat, açık hava taşocağı, açık hava	28.485	103	28.588	442	0	442
Kamu alanı	13.574	1.837	15.411	143	6	149
Üçüncü faaliyet alanı, büro, eğlence alanı, muhtelif	5.681	2.833	8.514	15	1	16
Yeraltında, inşaat şantiyesi dışında	7.682	5	7.687	28	0	28
Sağlık Kurumu	2.396	3.614	6.010	3	4	7
Toplam	159.019	23.157	182.176	803	19	822
Türkiye Toplamı	206.922	34.625	241.547	1.219	33	1.252

Tablo 6'da iş kazası geçiren sigortalı sayısı bakımından en büyük rakam 115.966 sigortalı çalışan ile sanayi sektöründe bulunmaktadır. Bu sektörü 28.588 sigortalı çalışan ile inşaat mevkii, inşaat, açık hava taşocağı, açık hava sektörü ve 15.411 sigortalı çalışan ile kamu sektörü izlemektedir. İş kazası geçiren sigortalılardan yaşamlarını kaybedenlerin sayısı ise 442 rakamı ile inşaat mevkii, inşaat, açık hava taşocağı, açık hava sektöründe bulunmaktadır. Bu sektörü 180 kişi ile sanayi ve 149 kişi ile kamu sektörü izlemektedir. Çalışılan çevre açısından böyle bir sonucun ortaya çıkmasının sigortalı çalışanlar açısından iş sağlığı ve güvenliği önlemine en fazla dikkat edilmesi gereken sektörün İnşaat mevkii, inşaat, açık hava taşocağı, açık hava sektörü olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 7: İş kazası ve meslek hastalığına tutulan sigortalıların saatlere ve cinsiyete göre dağılımı

Saat	İş Kazası Geçiren Sigortalı Sayısı		Toplam
	Erkek	Kadın	
08:00 – 08.59	10.846	1.936	12.782
09:00 – 09.59	17.524	2.500	20.024
10:00 - 10:59	19.913	2.909	22.822
11:00 – 11:59	21.135	3.045	24.180
12:00 – 12:59	9.796	2.120	11.916
13:00- 13:59	12.940	2.072	15.012
14:00 – 14:59	17.295	2.603	19.898
15:00 - 15:59	16.321	2.834	19.155
16:00 – 16:59	14.357	2.336	16.693
17:00 – 17:59	10.960	1.807	12.767
Toplam	151.087	24.162	175.249
Türkiye Geneli Toplamı	206.922	34.625	241.547

Tablo 7'de iş kazası geçiren sigortalı sayısının 24 saatlik zaman dilimi bakımından verileri yer almaktadır. Tabloda veriler üzerinde yapılan incelemede sabah 08:00 den akşam 18:00 a kadar toplam 175.249 kişinin iş kazası geçirdiğini göstermektedir. Türkiye genelinde iş kazasına uğrayan kişi sayısı 241.547 sigortalı çalışandır. Saat 08.00 ile 18:00 arasında ülke genelindeki sigortalı çalışan sayısının %72,5 ini oluşturmaktadır böyle bir sonucun ortaya çıkması ise saat 08.00 ile 18:00 arasında ülke genelinde çalışan kişi sayısının daha yüksek olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Tablo 8: İş kazası ve meslek hastalığına tutulan sigortalılara ait 2014 ve 2015 yılı SGK verileri

	SGK		
	2014	2015	Değerlendirme
5510 Sayılı Kanununun 4-1/a maddesi kapsamında zorunlu sigortalı sayısı	13.967.837	14.802.222	+ %5,97

İş kazası	221.366	241.547	+ %9,11
Meslek hastalığı	494	510	+ %3,23
İş kazası sonucu ölen sayısı	1.626	1.252	- %23
Meslek hastalığı sonucu ölen sayısı	0	0	-

İş kazası ve meslek hastalıkları bakımında dünya genelinde zirveye oynayan bir ülke olan Türkiye açısından Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK)'nun iş kazaları ve meslek hastalıklarına ilişkin Tablo 8'de yer alan istatistiklerine göre 2015 yılında Türkiye'de 241 bin 547 iş kazası, 510 meslek hastalığı tespit edilmiş olup, bunların 1.252'si ölümlle sonuçlanmıştır. Bu durum 2014 yılında yaşanan iş kazası ve meslek hastalığı verileri ile karşılaştırıldığında iş kazalarında yüzde 9,11 ve meslek hastalıklarında ise yüzde 3,23 lük bir artış olduğu görülmektedir (www.mess.org.tr, 11.07.2017).

4. İş Kazası ve Meslek Hastalıklarının Önlenmesinde Sosyal Tarafların Sorumlulukları

İş kazası ve meslek hastalığının önlenmesi ve çalışanların iş sağlığı ve güvenliğine yönelik önlemlerinin alınması için çevresel ve biyolojik ölçümler yaptırmak, işyeri hekimi, iş güvenliği uzmanı ve diğer sağlık personeli bulundurmak, koruyucu donanımlar kullanmak ve iş yerindeki teknik donanımları artırmaya çalışmak gibi önemli adımlar işletme sahipleri tarafından yapılsa da tam başarıyı sağlamak açısından maalesef yeterli değildir. Tam başarıyı sağlayabilmek ve bunun sürdürülebilir olmasını sağlamak için devlet, işveren ve işçilerin iş sağlığı ve güvenliğine yönelik önlemlerin sağlanmasında önemli görevleri bulunmaktadır.

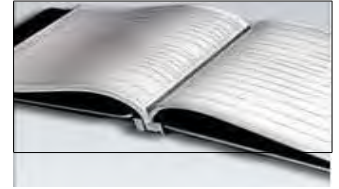
4.1. Devletin Sorumluluğu

Avrupa insan hakları sözleşmesinin 2. Maddesi ile bütün hakların ve özgürlüklerin varlığı için ön koşul olan yaşam hakkı koruma altına alınmıştır. Yaşam hakkının sağlanabilmesi için de devlet tarafından hukuksal bir korunmanın sağlanması gerekmektedir. Hukuksal korunmanın sağlanabilmesi için devlet, çalışanları koruyabilmek için iş sağlığı ve güvenliğine ilişkin yasaları oluşturup, bu yasaların uygulanmasını denetlemek yasaya aykırı davranışta bulunanları ise idari ve cezai müeyyideler uygulamaktadır.

Çalışanların iş kazaları geçirmesi ve meslek hastalıklarına tutulmasını önleyebilmek için devlete düşen en görev denetim olduğu gözükmektedir. Türkiye'de yürürlüğe giren 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği kanununa aykırı davranışta bulunanların tespit edilmesi, soruşturulması ve bunların raporlanabilmesi İş Teftiş Kurulu Başkanlığı müfettişlerince gerçekleşmektedir. İş teftiş kurulu bu denetimleri yapabilmek için birçok farklı sektör ve faaliyet alanında çalışmalarını sürdürmektedir.

Türkiye'de 6331 sayılı kanunun uygulanması ve bunların denetimi konusunda maalesef büyük bir sıkıntı yaşanmaktadır. Ülkemizde iş teftiş kurulundaki müfettiş sayısı maalesef Türkiye'deki işyeri sayısının denetlemekte yetersiz kalmaktadır. Ayrıca bir iş yerinde teftiş durumu söz konusu olduğunda teftişin ne kadar bir sürede tamamlanacağına ilişkin genel bir değerlendirme yapılamamaktadır. Teftişin ne kadar sürede tamamlanacağı iş yerinin büyüklüğü, çalışan işçi sayısı, risk faktörleri vb. durumlara göre değişmektedir.

Ülkemizde soma faciasında iş yeri yetkililerine rağmen devlet tarafından yeterli denetim sağlanmış olsaydı ve maden ocağındaki ısı ve karbon monoksit gazı artışı tespit edilebilseydi yüzlerce madencinin ölümü önlenebilirdi. Bu bağlamda devlete düşen en önemli

görev etkin bir denetimin sağlanabilmesi için iş teftiş müfettişleri sayısını artırıcı yönde gerekli adımları atması gerekmektedir.

Devlete düşen bir başka en önemli görev ise vatandaşlarımızın iş sağlığı ve güvenliği konusunda bilinçlenmesini sağlamaktır. Bunun için çocukluktan itibaren İş Sağlığı ve Güvenliği kültürü oluşturmayı sağlayacak çabalar atılmalı, İş sağlığı ve güvenliği konusundaki eğitimler ilkokul seviyesinden itibaren vatandaşlarımıza verilmeye başlanması gerekmektedir.

4.2. İşverenin Sorumluluğu

İş yerlerinde iş sağlığını ve güvenliğini sağlama konusunda esas yükümlük işverene aittir. İş Sağlığı ve Güvenliği Kanununun işverene yüklediği yükümlülükler “önlem alma”, “bilgilendirme ve eğitme” ve “organize etme” yükümlülüğü biçiminde kümelenebilir.

İşverenler, İş Sağlığı ve Güvenliği Kanununun ilgili kurallarına aykırı davranması sonucu idari para cezaları; iş kazası ve meslek hastalığı sonucu yapılacak ödemelerden kaynaklı tazminat ödemeleri; işçilerin haklı fesihleri ve işyerindeki faaliyetlerin durdurulması sorunları ile karşı karşıya kalabilirler. Buna rağmen, Türkiye'nin iş kazalarında büyük kayıplar vermesinin en önemli nedenlerinden biri, işverenlerin iş güvenliği tedbirlerine yeterince riayet etmemesidir.

İşletmelerin pek çoğunda yeterli iş güvenliği tedbiri yoktur. Bunda en önemli etken, kuşkusuz işverenlerin iş sağlığı ve güvenliği için alınacak önlemleri gereksiz masraf olarak görmesi ve yapılan denetimlerin yetersiz olmasıdır. Bu durumda işverene düşen rolleri maddeleyecek olursak;

İşverenlerin rolü:

- Çalışanların eğitimi,
- Veri akışının sağlanması,
- Üretim sürecinde “Önce insan ve verimlilik ” yaklaşımının benimsenmesi,
- İşyeri sağlık ve güvenlik birimleri kurularak desteklenmesi,
- Risk değerlendirme ve risk yönetim yaklaşımlarının belirlenmesi,
- Çalışan sayısına bakılmaksızın herkesin İSG hizmetlerinden yararlandırılması,
- İlk ve acil durumlar için organizasyonların görevlendirilmesi
- Motivasyonu artırıcı aktiviteler düzenlenmesi olarak sıralamak mümkündür.

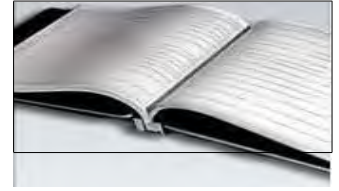
4.3. Çalışanların Sorumluluğu

Ülkemizde 6331 sayılı kanunun 19. maddesine göre “Çalışanlar, iş sağlığı ve güvenliği konusunda almış oldukları eğitim ve işverenlerin iş sağlığı ve güvenliğine yönelik talimatları doğrultusunda, yapmış oldukları iş nedeniyle kendilerinin ve diğer çalışanların sağlık ve güvenliklerini tehlikeye düşürmemekle yükümlüdür” ifadesine yer verilmiştir. Örneğin; işçilerin işletme içinde alınan iş sağlığı ve güvenliği kurulunun kararlarına ve iş sağlığı ve güvenliği eğitimiyle ilgili talimatlara ve sunulan önlemlere uymaması sonucu, işveren sözleşmeyi fesih hakkını kullanabilme yetkisini kullanabilme durumu vardır.

Çalışanların uymakla yükümlü ve sahip oldukları hakları bildirmenin sayesinde iş yeri ihmallerinden kaynaklanan sorunlar çalışanlar tarafından fark edilebilecek böylelikle gerekli uygulamaların daha ivedilikle ortaya konması söz konusu olabilecektir.

5. Sonuç ve Öneriler

Türkiye'deki istatistiki veriler iş kazaları ve meslek hastalıklarının çok büyük önem taşıdığını göstermektedir. SGK'nın yayınlamış olduğu verilere baktığımızda son yıllarda iş

kazalarında rakamsal olarak düşmeler yaşanıyor gibi gözükse de bu rakam ülkemiz için hala yüksektir. Ayrıca yayınlanan istatistiksel verilerde birtakım eksikliklerde bulunmaktadır. 5510 sayılı SSGSSK'nun 13. Maddesine göre sigortalı çalışanın, çalışmakta olduğu yerde meydana gelen tüm kazalar iş kazasından sayılmaktadır. Örneğin sigortalı çalışan işyerinde öğle tatili esnasında yere düşer ve ayağını kırarsa bu durum iş kazasından sayılacaktır. Böylece yapılan bir iş nedeniyle olmasa da dikkatsizlik nedeniyle gerçekleşen bu durum kanun kapsamında iş kazasından sayılmakta SGK istatistiklerinde bulunmaktadır. Öte yandan iş kazası ve meslek hastalığına ilişkin bildirim farklı ve gözükmeyen bir boyutu bulunmaktadır. Ülkemizde birçok firmada sigortasız çalışan bulunmakta ve gerçekleşen birçok iş kazası SGK'ya bildirilmemektedir ve bu nedenle istatistiklerde yer almamaktadır.

Türkiye'de gerçekleşen üretimin büyük bir bölümünde küçük veya orta büyüklükte işletmeler rol oynamaktadır. Bu tarz işyerlerinde iş kazaları ve meslek hastalıkları maliyet unsuru olarak görülmekte ve bu tarz işyerlerinde önlem alınmaktan ziyade herhangi bir iş kazası meydana geldiğinde bu kazanın sonuçları giderilmesi çabasına gidilmektedir. Ayrıca Türkiye'de büyük ölçekli firmalarının sayısında artışların olması işyerlerini iş kazaları ve meslek hastalıklarına yönelik önlemler alma konusunda daha fazla çaba sağlamaya yol açacaktır.

Türkiye'de iş kazaları ve meslek hastalıklarına yönelik sorunun çözümünde en önemli görevlerden birini ise devletin eğitim konusunu üstlenmesi gerekmektedir. İş sağlığı ve güvenliği konusunda iyi bir kültür oluşturabilmek için vatandaşlarımıza ilkökul seviyesinden itibaren konuya ilişkin eğitim verilmesi iyi bir çözüm olarak gözükmektedir.

İş kazaları ve meslek hastalıklarına yönelik uygulanan mevzuatın uygulanması konusunda bir takım sıkıntılar bulunmaktadır. Bu sıkıntıların başında sigortalı çalışanların bazı zararların karşılanabilmesi için çeşitli davalar açması gerekmektedir. Açılan bu davalar ne yazık ki ülkemizde kısa bir süre içinde sonuçlanmamaktadır. Bazı gelişmiş ülkelerde de uygulanan sigortalının uğramış olduğu zararlarının tamamının sosyal güvenlik sisteminde karşılanması ve daha sonra meydana gelen iş kazası ve meslek hastalıklarının meydana gelmesinde kusurlu olan taraftan rücu edilmesine yönelik bir yolun izlenmesi sigortalının zararlarının daha kısa süre içinde giderilmesi için iyi bir çözüm olarak gözükmektedir.

İş kazası ve meslek hastalıkları dünya genelinde zirveye oynayan bir ülke olan Türkiye açısından önemli bir toplumsal sorun olarak gözükmektedir. İşçiler, işverenler ve devlet tarafından iş kazası ve meslek hastalıkları sonucunda maliyetler oluşmaktadır. İşçi açısından ele alındığında işçinin mesleki ve çalışma gücünde kayıp yaşaması ve gelirinin azalması söz konusu olmaktadır. Tüm bunların yanı sıra kazaya uğrayan işçi de psikolojik ve ruhsal hastalıklar meydana gelebilmektedir. İşveren tarafından ele alındığında ise işveren üretimde kayıp yaşamakta, tazminatlar ödemekte ve parasal cezalarla karşılaşmaktadır. Son olarak devlet açısından iş kazası ve meslek hastalığı ele alındığında ise en önemli maliyetin yetmişmiş insan gücünün kaybedilmesi olmaktadır.

Kaynakça

Bilir, N. (2011) , “Meslek Hastalıkları Tanı, Tedavi ve Koruma İlkeleri”, *Hacettepe Tıp Dergisi*, C.42, S.4, Ankara.

Güzel A, Okur A., R. ve Caniklioğlu N. (2012), *Sosyal Güvenlik Hukuku*, 14. Basım, Beta Yayınları, İstanbul.

Özkılıç, Ö. (2008), “İş Sağlığı ve Güvenliğinde Risk Değerlendirmesi” , *İş Sağlığı ve Güvenliği Dergisi*, C.8, Sayı:40, Ankara.

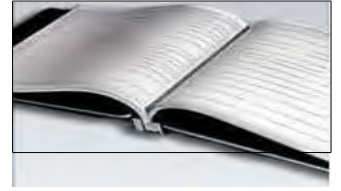
AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 68 Temmuz – Ağustos 2018

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZİSTAN

<http://www.akademikbakis.org>

Tuncay C. ve Ekmekçi Ö. (2011), *Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri*, 14. Basım, Beta Yayınları, İstanbul.

İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu (2012), T.C. Resmi Gazete, 28339, 20 Haziran 2012.

Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu (2006), T.C. Resmi Gazete, 26200, 16 Haziran 2016.

İnternet Kaynakları

<http://www.ilo.org/global/topics/safety-and-health-at-work/lang--en/index.htm>,
(07.07.2017).

<http://www.mess.org.tr/tr/is-sagligi-ve-guvenligi/haberler/2015-yili-sgk-is-kazalari-ve-meslek-hastaliklari-istatistikler>, (11.07.2017).

http://www.turkhukuksitesi.com/makale_1487.htm, (27.07.2017).

<http://www.ishukukumevzuati.com/category/is-kanunlari>, (03.08.2017).

http://senolbasturk.weebly.com/uploads/1/6/8/1/16813666/u.._sosyal_gvenlik_hukuku_2013-5_ksa_vadeli_sigorta_kollar.pdf, (08.08.2017).

AVRUPA BİRLİĞİ'NDE BEŞERİ SERMAYE VE ÇEVRESEL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK ARASINDAKİ İLGİLEŞİM ÜZERİNE BİR SINAMA¹

Güller ŞAHİN*

Murat ATAN**

Öz

Bu çalışmanın amacı, Avrupa Birliği'nde beşeri sermaye ve çevresel sürdürülebilirlik arasındaki ilişimin varlığını 1990-2014 inceleme dönemi içerisinde araştırmaktır. Amaç doğrultusunda çevre parametresini temsil etmek üzere CO₂ salınımı; beşeri sermaye parametresini temsil etmek üzere GSYH, ilköğretimde, ortaöğretimde ve yükseköğretimde okullaşma oranı, yaşam beklentisi değişkenleri kullanılmıştır. Uzun süreli dinamikler açısından ARDL Sınır Testi'nden ulaşılan bulgular, GSYH, yükseköğretimde okullaşma oranı ve yaşam beklentisinin uzun dönemde CO₂ salınımlarının belirleyicileri olduğunu göstermiştir. Elde edilen bu bulguya göre; GSYH ve yükseköğretimde okullaşma oranındaki artışın çevre kalitesini olumsuz, yaşam beklentisindeki artışın ise çevre kalitesini olumlu etkilediğinin ampirik kanıtları sunulmuştur. Kısa süreli dinamikler açısından Hata Düzeltme Modeli'nden elde edilen bulgular, CO₂ salınımı ile GSYH, yükseköğretimde okullaşma oranı ve yaşam beklentisi arasında kısa dönemde istatistiki olarak ve uzun dönem katsayıları ile aynı yönlü olarak anlamlı bir ilişimin varlığına işaret etmiştir. Ayrıca, hata düzeltme katsayısı kısa dönemli şokların ardından, uzun dönemli dengeden sapmaların bir dönem sonrasında %43'ünün ortadan kaldırılabilirliğini açıklamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Beşeri Sermaye, Çevresel Sürdürülebilirlik, Avrupa Birliği, ARDL Sınır Testi, Hata Düzeltme Modeli.

A TRIAL ON CORRELATION BETWEEN ENVIRONMENTAL SUSTAINABILITY AND HUMAN CAPITAL IN THE EUROPEAN UNION

Abstract

The purpose of this research was to analyze the presence of the correlation between human capital and environmental sustainability in the European Union in 1990-2014 investigation periods. In accordance with this purpose, CO₂ emission represents the environment parameter; to represent the human capital parameter GDP, schooling rate in primary education, secondary education and higher education, life expectancy variables are used. The findings obtained from ARDL Bound Testing for the long-standing dynamics confirm that GDP, schooling rate in higher education and life expectancy are the identifiers of CO₂ emission in the long term. With reference to the finding, the increases in GDP and schooling rate in higher education negatively affect the environmental quality; however, the increases in life expectancy positively affect the environmental quality. The findings obtained by the Error Correction Model in terms of the short standing dynamics pointed out that there is a statistically significant correlation between GDP and CO₂ emission in the same direction as the long-term coefficients in the short term. Besides, a statistically significant correlation between schooling rate and life expectancy in the same direction as the long-term coefficients in the short term. Moreover, the error correction coefficient explains that 43% of long-termed deviations from the balance can be removed after short-term shocks.

Key Words: Human Capital, Environmental Sustainability, European Union, ARDL Boundary Test, Error Correction Model.

¹ Bu çalışma, 17-20 Mayıs 2018 tarihleri arasında Berlin'de yapılan "II. Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Berlin Konferansı"nda sunulmuş sözlü bildirinin genişletilmiş şeklidir.

* Dr., İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, guller.sahin@dpu.edu.tr

** Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, gaziatan@gmail.com

1. GİRİŞ

Kalkınma fikrinin kökeni, geleneksel üretim anlayışından modern kitle tüketim toplumuna doğru bir ilerlemeye dayanmaktadır. Bu çerçevede, ekonomik büyümenin desteklenmesi ve temel ihtiyaçların adil bir şekilde dağıtılması arasında gelişen bir çatışma yaşanmıştır. Son yarım yüzyıl boyunca gelir dağılımı eşitsizliğinde herhangi bir iyileşme olmadığı gibi bu durum aynı zamanda olumsuz çevresel etkilerin artmasına da neden olmuştur. Bu bağlamda kimyasal kirlilik, atıklar, ötrofikasyon, biyoçeşitlilik kaybı, su krizi, iklim değişikliği gibi ekosistemlere ve çevreye zarar veren farklı alanlarda acil çözüm bekleyen çeşitli sorunlar bulunmaktadır. Sürdürülebilir kalkınma fikri ise, sağlam bir ekonomik temeli korurken sosyal eşitsizlikleri ve sözü edilen çevresel zararların giderilmesini ön plana çıkarmaktadır (Harris, 2000: 18-19; Vassallo ve diğerleri, 2017: 12).

Sürdürülebilir kalkınma, ‘Üç Dinamikler Yaklaşımı’ olarak ifade edilen ekonomik büyüme, ekolojik denge ve toplumsal ilerlemenin uyumunu zorunlu kılmaktadır. Bu dinamiklerden ekonomik sürdürülebilirlikte, üretim ve nesiller arası eşitlik için doğal sermayenin korunması şarttır. Bu bağlamda piyasa mekanizmaları doğal sermayeyi sadece korumak için etkin bir şekilde faaliyet göstermez, aynı zamanda tüketme ve küçültme eğilimine de girmez. Çevresel sürdürülebilirlik, sonlu bir Dünyada doğal sermaye amortismanının sonsuza dek devam edemeyeceği gerçeğine dayanmaktadır. Amaç, toplam kaynak talebinin makul bir ölçekte nüfus büyüklüğüne göre sınırlandırılması ve ekosistemlerin bütünlüğü ile türlerin çeşitliliğinin korunmasıdır. Toplumsal sürdürülebilirlikte ise sosyal eşitlik, temel eğitim ve sağlık ihtiyaçlarının karşılanması ile katılımcı demokrasi kalkınmanın önemli unsurlarıdır ve bu unsurlar çevresel sürdürülebilirlik ile ilişkilidir. Söz konusu dinamiklerin birbirine yakın uyum içerisinde bulunma zorunluluğu, değişen koşullar altında kalkınmanın nasıl daha iyi sürdürülebilir bir yapıya ulaştırılacağı yönündeki görüşlere dayanak sağlamaktadır (Harris, 2000: 19; Dyllick ve Hockerts, 2002: 133; Çetin, 2006: 8).

Medhurst (2003) tarafından geliştirilen üretilmiş, doğal, beşeri ve sosyal sermaye türlerini içeren ‘Dört Sermaye Modeli’, toplumsal refaha imkân tanıyan hizmetlerin temelindeki faktörler üzerine odaklanmaya vurgu yapmaktadır. Bu kapsamda, kişi başına sermaye stoku ya da varlık değeri zaman içerisinde arttığında ya da sabit kaldığında, kalkınmanın sürdürülebilir olduğundan bahsedilebilir (Aktaran Çetin, 2006: 8).

Toplumsal refahın sürdürülmesini sağlayan yukarıda belirtilen sermaye türlerinden üretilmiş sermaye, fiziksel sermaye ile eşdeğer anlamı ifade etmektedir. Ekonomik faaliyet ve teknolojik değişim yoluyla üretilen maddi malları kapsamaktadır. Doğal sermaye, ekosistem mallarının ve hizmetlerinin farklı türlerine ait değerli akışları üreten doğal kaynak stoku olarak tanımlanmaktadır. Toplumsal refah hizmeti işlevi gören ekosistemin ve doğal kaynak çeşitlerinin tümünü içermektedir. Beşeri sermaye, insanların potansiyel üretkenliğini ve verimliliğini anlatmaktadır. Sosyal sermaye ise, insanların genel sorunları çözme, kaynaklara ulaşma ve sosyal uyumu sağlamaya yönelik normlar, sosyal güven, formal ve informal ağları açıklamaktadır. ‘Güçlü Sürdürülebilirlik’ doktrinine göre, doğal sermaye, üretilmiş sermaye için vazgeçilmezdir ve bu sermaye türleri arasındaki dengeli bir etkileşim, insan refahı için temel oluşturmaktadır. Ayrıca, ekosistem mallarının ve hizmetlerinin önemi konusunda zamanla artan farkındalık, sürdürülebilir kalkınma prensibine dayalı olarak çevre koruma

bilincinin gelişmesine ve yönetim planlarının geliştirilmesine yol açmıştır (Çetin, 2006: 8; Vassallo ve diğerleri, 2017: 12).

Ekonomik sürdürülebilirlik, maddi refahı sağlayan üretim araçlarının yani üretilmiş sermayenin, toplumsal sürdürülebilirlik beşeri sermayenin, çevresel sürdürülebilirlik ise doğal kaynakların azalmamasını gerektirmektedir (Aşıcı, 2012: 50).

Dünya Bankası'nın 1990-2012 zaman aralığındaki toplam sera gazı değişiminin yüzde bilgisini sunan 2018 yılı istatistiki verileri, süreç içerisinde salınım miktarlarındaki değişim oranında dünya ortalamasının %40 olduğunu göstermektedir (<http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?>, 25.02.2018)). Dolayısıyla çevre kirliliğine ait veriler, çevre sorunsalı konusunda durumun endişe verici boyutlarda olduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda çalışmada çoğunlukla gelişmiş ülkeler kategorisinde yer alan ülkelerin oluşturduğu Avrupa Birliği için çevresel sürdürülebilirlik konusunun değerlendirilmesi tercih edilmiştir.

Çevre sorunsalının önemi kapsamında yapılan araştırmanın amacı, Avrupa Birliği'nde beşeri sermaye ve çevresel sürdürülebilirlik arasındaki ilgileşimin varlığını 1990-2014 inceleme dönemi içerisinde uzun ve kısa süreli dinamikler açısından araştırmaktır. Amaç kapsamında çalışma dört bölümde ele alınmıştır. Giriş bölümünün ardılı, ikinci bölümde beşeri sermaye kavramına, üçüncü bölümde literatür incelemesine, dördüncü bölümde çalışmanın veri setine, metodolojisine ve bulgularına yer verilmiş; sonuç ve politika önerileri ile çalışma tamamlanmıştır.

2. BEŞERİ SERMAYE KAVRAMI

Theodore Schultz (1961) ve Gary Becker (1962) gibi Neo-klasik iktisatçılar, toplumun eğitime, eğitilmiş ve sağlıklı işgücüne sağladığı desteklerin, akılcı faktörlerin ne kadar verimli kullanılabileceğini belirlediğini savunarak beşeri sermaye kavramını ortaya koymuşlardır (Aktaran Woolcock, 2001: 69). 'Beşeri sermaye' kavramı, 1960'lı yıllarda Neo-klasik iktisatçılar arasında popüler olmaya başladığından beri, ekolojik iktisat ve sosyal bilimler gibi bilimsel alanların literatüründe de yoğun ilgi görmeye başlamıştır (Mauerhofer, 2013: 66). Kavram, günümüzde politika düşüncelerinde olduğu kadar kuramsal ve ampirik araştırmalarda da yaygın olarak kullanılmaktadır. Şimdiye kadar en geniş uygulama alanı eğitim ve öğretim olmakla birlikte, Becker tarafından evlilik ve aile ilişkileri gibi birçok alanda da yaygınlaştırılmıştır (Schuller, 2001: 90-91).

Beşeri sermaye üretkenliğe doğrudan etkisi nedeniyle, ekonomik politika önlemlerinin en önemli değişkenlerinden birini temsil etmektedir. Ekonomik perspektiflerde, sermayenin sıklıkla bir şirkete kaynak olarak hizmet eden varlıklar olduğu düşünülür. Beşeri sermaye kavramı, sermayenin bir bileşenidir ve çoğu insanın bir kurum içinde belirli bir işe kattığı bilgi, beceri ve yetenekleri içinde barındıran birçok tanımlamaya sahiptir. Bazı tanımlarda beşeri sermaye 'ticari olarak değerli bir beceri' olarak tanımlanırken, bazılarında ise 'ekonomik açıdan üretken bir bireyin nitelikleri' olarak tanımlanmaktadır. Becker'a göre, eğitim aracılığıyla insana yapılan yatırım, kişinin verimliliğini artırarak emeğin ücretlendirilmesini sağlamaktadır. 'Beşeri Sermaye Teorisi' olarak açıklanan bu doktrinin mekanizması, ekonomik analiz çerçevesinde düşünülmektedir (Octavian ve Nicoleta, 270). Teoriye göre gelire birlikte sağlık ve eğitim sonuçları da dikkate alınmaktadır. Dolayısıyla, beşeri sermaye yaklaşımı sadece ekonomik sonuçları değil, aynı zamanda kamu yararını da daha geniş bir biçimde desteklemektedir (Smyth, 2007: 2).

Kavramsal düzlemde beşeri sermayenin seçilmiş bazı temel tanımları aşağıdaki gibidir:

- ❖ Beşeri sermaye, ‘ekonomik faaliyetlerle ilişkili, bireylerde yer alan bilgi, beceri, yeterlilik ve diğer özelliklerdir’ (Schuller, 2001: 90-91).
- ❖ Beşeri sermaye, ‘öncelikle iş gücünün ve iş ortaklarının becerileri, motivasyonu ve sadakati gibi temel konulardır’ (Dyllick ve Hockerts, 2002: 133).
- ❖ Beşeri sermaye, ‘pratik bilgi, kazanılmış beceriler ve bireyin kendisini potansiyel olarak üretken kılan ve böylece emek karşılığında gelir elde etmesini sağlayan öğrenilmiş yetenekleridir’. Tanımdaki temel vurgu, insanları toplumun üretken bireyleri haline getiren, yani insanların toplumsal hedeflere katkıda bulunmalarına yardımcı olan bilgi, beceri ve yeteneklerdir (Farley ve Costanza, 2002: 252).
- ❖ Beşeri sermaye, ‘eğitilmiş ve sağlıklı bir iş gücünden oluşur’(Strange ve Bayley, 2008: 106).
- ❖ Beşeri sermaye, ‘bir girişimcinin eğitim, deneyim ya da her ikisiyle birlikte kazanabileceği bilgisidir’ (Bhagavatula ve diğerleri, 2010: 251).
- ❖ Beşeri sermaye, ‘bir şirket çalışanlarının bütünleşik bilgi, beceri ve deneyimleri bir diğer ifadeyle bir firma çalışanlarının ortak yetkinliği ve yetenekleridir’ (Lengnick-Hall ve Lengnick-Hall, 2012: 5).
- ❖ Beşeri sermaye, ‘emek, beceri ve bilgi içinde somutlaşan üretkenlik’ olarak tanımlanmakta; insanların ekonomik üretkenliklerine katkıda bulunan, doğuştan gelen ve edinilmiş yetenekler tarafından belirlenen potansiyeli anlamına gelmektedir (Inwood, 2017: 2).

Yukarıda ifade edilen tanımlarda beşeri sermayenin benzer özelliklerine atıfta bulunulduğu ancak, tanımların bu özelliklerin nasıl kurulduğuna göre değişkenlik gösterdiği görülmektedir. Bazı tanımlarda genetik faktörlere (Inwood, 2017) yer verilirken; diğer tanımlarda ekonomik bir odağa (Schuller, 2001; Farley ve Costanza, 2002) işaret edilmekte; bazı tanımlarda ise girişimciye ve/veya işgücüne (Dyllick ve Hockerts, 2002; Strange ve Bayley, 2008; Bhagavatula ve diğerleri, 2010; Lengnick-Hall ve Lengnick-Hall, 2012) ağırlık verilmektedir. Ayrıca Bhagavatula ve diğerleri (2010) tarafından beşeri sermaye, fırsat tanıma üzerinde etkin ve önemli bir değişken olarak görülmektedir. Bir girişimcinin zihinsel yapısının fırsat tanıma sürecinde merkezi bir rol oynadığı ve bunun da bilginin kendisinden değil, insanların bilginin nasıl uygulandığı, yani fırsatların tanınmasında çok önemli olduğu açıklanmaktadır. Bu kapsamda bir girişimcinin fırsatlardan yararlanabilmesi için, beşeri sermayenin bir değerinin olduğunu keşfetmesi gerekmektedir.

Beşeri sermaye bireysel ekonomik verimlilik, eğitim, sağlık ve sayısız bilişsel olmayan beceri ve özellik dâhil olmak üzere farklı çoklu alanlara bağlıdır. Daha yüksek seviyelerde beşeri sermayeye sahip olmanın özellikle gelişmekte olan ülkeler için sürdürülebilir ekonomik büyümeyi desteklemesi ve toplumun refahını artırması açısından önemli olduğu ise kabul edilen yaygın bir kanıdır (Villa 2017: 184).

‘İnsani Gelişme Raporu’ ilk olarak, 1990 yılında Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından görevlendirilen maliye bakanı ve iktisatçı Mahbub ul Haq önderliğinde iktisatçı Amartya Sen’in katkılarıyla hazırlanmıştır. Rapor, insani gelişmişlik bütüncül bir yapıda ele alınmakta ve insani gelişme indislerine yer verilmektedir. Yıllık olarak yayımlanan rapor, güncel konular üzerine eleştirel düşünceler temelinde, 175 ülkeyi insani gelişme

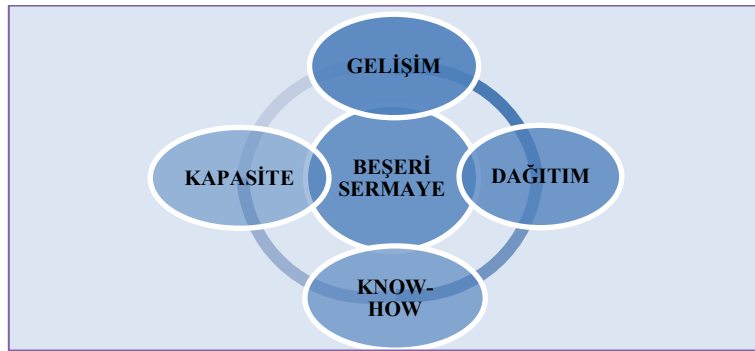
açısından görelî olarak karşılaştırma imkânı veren güncellenmiş parametrelerden derlenmektedir. Beşeri sermaye raporları dizisi, sonraki süreçte yayımlanmaya başlayan ‘Ulusal ve Bölgesel Beşeri Sermaye Raporları’ ile birlikte, gelişme anlayışını mevcut zamana kadar tek ölçüt olarak varsayan ekonomik büyümeden eşitlik, süreklilik, verimlilik gibi kavramlara doğru kaydırmıştır. Rapor kapsamında hazırlanan ‘Beşeri Sermaye İndisi’, kalkınmanın temel ölçütlerinden biri sayılan GSMH’ye başarılı bir alternatif olarak değerlendirilmektedir. Beşeri sermaye raporlarının temelleri, beşeri sermaye kavramının ortaya çıkışına paralel doğrultuda 1960’ların başlarına kadar dayanmaktadır (Taban ve Kar, 2006: 164; McCracken ve diğerleri, 2018: 131).

Beşeri sermaye indisi ölçümleri üç unsura göre ölçülmektedir (Taban ve Kar, 2006: 164):

- 1) Refah ölçütü: Satın alma gücü paritesine göre kişi başına GSYH ile belirlenmektedir.
- 2) Eğitim ölçütü: Yetişkin okuma-yazma oranı (okuma-yazma indeksi) ve ortalama eğitim süresi (okullaşma indeksi) kriterleri göz önüne alınmaktadır.
- 3) Sağlık ölçütü: Bir ülkedeki ortalama yaşam süresi beklentisi kullanılmaktadır.

Beşeri sermayenin boyutlarından kapasite, geçmiş eğitim yatırımları sonucunda genç ve yaşlı nesillerin örgün eğitim düzeyini; gelişim, yeni nesil işgücünün kurumsal eğitimi ile mevcut işgücünün sürekli olarak geliştirilmesini ve yeniden eğitilmesini; dağıtım, yetişkin nüfus arasındaki beceri uygulamalarını ve birikimlerini; know-how, işte kullanılan uzmanlık becerilerinin genişliğini ve derinliğini açıklamaktadır (Bkz. Şekil 1).

Şekil 1. Beşeri Sermayenin Boyutları

Kaynak: Dünya Ekonomik Forumu, 2017: 3.

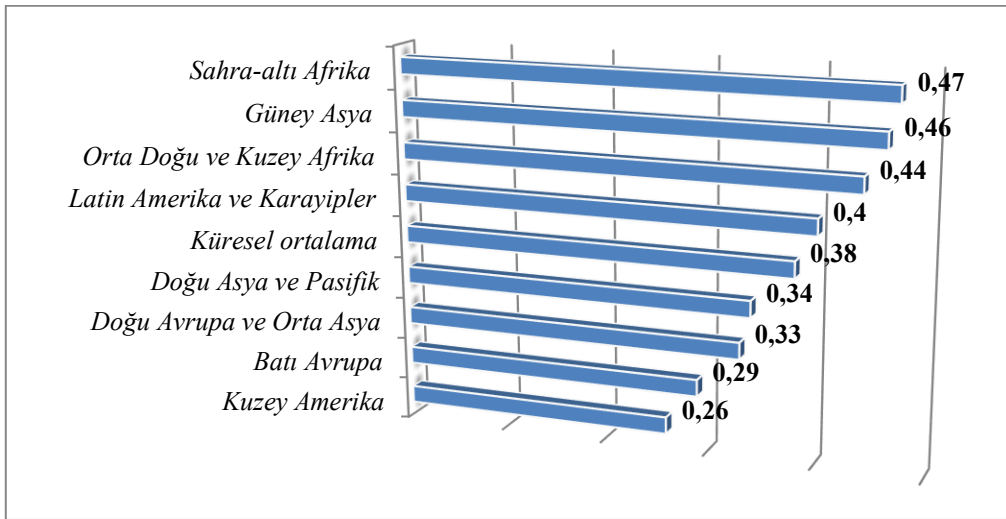
Dünya Ekonomik Forumu (World Economic Forum-WEF) tarafından yayımlanan Küresel Beşeri Sermaye Raporu’nun 2017 yılı verilerine göre; beşeri sermaye indisi sıralamasında en yüksek puan alan ilk 10 ülke içerisinde yer alan AB’ye üye Finlandiya (2), Danimarka (5), Almanya (6), İsveç (8), Slovenya (9), Avusturya (10) ülkeleri bulunmaktadır². Avrupa Birliği’nin 28 üye ülkesi, toplu olarak değerlendirildiğinde %70’lik bir grup ortalamasına sahiptir. Bu ortalama beşeri sermaye küresel ortalama değerinden (%38) daha yüksek bir değer anlamına gelmektedir. Ülke bazında ise 13 üye devlet %70 barajını geçmekte ve geri kalan 15 üye devlet ise, beşeri sermayelerinin %60 ila %70’ini kullanmaktadır (Bkz. Şekil 2).

² Parantez içerisindeki değerler, 130 ülke arasındaki beşeri sermaye skorlarına işaret etmektedir.

Genel olarak güçlü beşeri sermaye performanslarına rağmen, İspanya (44) ve Yunanistan (48) gibi birçok Avrupa Birliği ülkesi, yüksek oranda genç işsizliği ile ilgili olarak beşeri sermayelerinin tüm boyutlarından yararlanmayı engelleyen yapısal zorluklar yaşamaktadır. Ayrıca, üye devletlerin eğitim sistemlerinin ve personel eğitiminin kalitesine ilişkin algılamalar, üye devletlerin Dördüncü Sanayi Devrimi'nin işgücü piyasasına eşit olmayan hazırlık seviyelerine işaret etmektedir. Uzun vadeli beşeri sermaye stratejisinin bir parçası olarak, Avrupa Birliği Haziran 2016'da, Avrupa için yeni beceriler gündemini başlatarak tüm işlerin %90'ının bir miktar dijital beceri gerektireceğini, oysa bugün bu değerin %40'ının Avrupa vatandaşlarında bulunmadığını belirtmiştir (WEF, 2017: 16).

Şekil 2. Bölgelere Göre Beşeri Sermaye Gelişimindeki Boşluk, 2017

Kaynak: WEF, 2017: 7.

Ülke skorlarının belirlenmesinde beşeri sermaye indisi için dikkate alınan anahtar parametreler, toplam nüfus; kişi başına GSYH; ortalama eğitim yılı; ortanca medyan yaş; sağlıklı yaşam beklentisi; çalışma yaşı nüfusu; işgücüne katılım oranı; işsizlik oranı; istihdamsız ve eğitimsiz gençler; çalışan başına çıktı; ortalama aylık kazanç; düşük, orta ve yüksek vasıflı işçilerin aylık ortalama kazancı; kamu eğitim harcamaları; sosyal güvenlik kamu harcamaları ile emeklilik planı kapsamının payıdır (WEF, 2017: 58).

3. İLGİLİ LİTERATÜR

Son zamanlarda çevre sorunlarının çözümüne yönelik, özellikle kalkınma ve büyüme politikaları içerisinde yer almak üzere politika tasarımı arayışlarına girilmiştir. Politikalar tasarlanırken doğal kaynaklar gerekli olan üretim girdilerinin, çevre kalitesi ise toplumsal refahın bir belirleyicisi olarak kabul edilmektedir. Çevresel konuların, ekonomik büyüme ve kalkınma teorileri ve ampiriklerine entegrasyonunun literatürde geniş çapta analiz edildiği görülmektedir. Doğal kaynakların ekonomik büyümeye olan etkileri temel olarak 'Kaynak Kurgusu Hipotezi (RCH)' ile analiz edilirken, ekonomik büyümenin çevre kalitesi üzerindeki etkileri ise 'Çevresel Kuznets Eğrisi (EKC)' kapsamında incelenmektedir (Costantini ve Monni, 2006).

Literatürdeki mevcut çalışmaların, çeşitli parametreler ve yöntemler kullanarak beşeri sermayeyi farklı bir düzlemde ele aldıkları görülmektedir. Ancak, ekonomik büyüme ile

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 68 Temmuz – Ağustos 2018

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat –KIRGIZİSTAN

<http://www.akademikbakis.org>

çevresel sürdürülebilirlik arasındaki ilişki hakkında beşeri sermayenin perspektifinden ise sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmada, Avrupa Birliği'ni oluşturan ülkelerdeki beşeri sermayenin çevresel sürdürülebilirlik üzerindeki olası etkileri dikkate alınmakta ve bu nedenle mevcut literatüre katkı sağlanmaktadır.

Bazı araştırmacılar Gradus ve Smulders (1993), Goetz ve diğerleri (1998), Dasgupta ve diğerleri (2000), Hartman ve Kwon (2005), Lan ve diğerleri (2012) beşeri sermayeyi çevresel endişeler açısından incelemişlerdir. Bu çalışmalarda, beşeri sermaye ekonomik büyümenin ana faktörü olarak vurgulanmış, kirliliğin üretimde kullanılan üretilmiş sermayenin bir yan ürünü olduğu belirtilmiştir. Agee ve Crocker (2000) çalışmalarında, evsel çevre koruma ve beşeri sermayenin nesiller arası aktarımını konu edinmişler, sonuçlarda beşeri sermayenin önemini açıklamışlardır. Brasington ve Hite (2005), Jalan ve diğerleri (2009), Yang ve diğerleri (2011) beşeri sermayenin artması ile bağlantılı olarak toplumun çevrenin korunmasına yönelik artan bir ilgi göstereceği; Costantini ve Monni (2006), Cole ve diğerleri (2008) beşeri sermayenin artmasının teknolojik ilerlemeleri teşvik edeceğini, bunun ise çevre kalitesine yönelik talebi artıracığı sonuçlarına ulaşmışlardır. Dinda (2007), beşeri ve sosyal sermaye bileşenlerinin denge büyüme oranları üzerindeki pozitif yönlü etkisini elde etmiştir. Lan ve Munro (2013) çevreye uyum ve beşeri sermaye ilişkisini firmalar düzleminde ele almış; Sändig ve diğerleri (2018) ve Bano ve diğerleri (2018) çevre kirliliği ile beşeri sermaye arasındaki ilişkiye değinmiş; Constant (2018) ise çevre politikası ve beşeri sermaye eşitsizliğini incelemiştir.

Gradus ve Smulders (1993), toplum tercihlerinin temiz bir çevre için daha büyük endişeler içermesi durumunda, optimal uzun vadeli büyüme oranının etkilenip etkilenmediği sorusunun cevabını, üretim teknolojilerine ilişkin varsayımlara ve kirlilik, üretim ve azaltma arasındaki ilişki için araştırmışlardır. Öncelikle, standart bir Neo-klasik üretim yapısı durumunu analiz ederek, daha az sermaye yoğun bir üretim sürecinin uzun dönemde büyüme oranını etkilemediğini göstermişlerdir. Ardılı, tercihlerin değişmesinin kirlilik faktörü daha az yoğun kullanan bir üretim süreci ile sonuçlandığına ulaşmışlardır. Birinci bulgu, dışsal büyüme modelinde, bir üretim faktörü olarak kalifiye işgücünün dışsal bir oranda büyüdüğü ve bu oranın ekonominin doğal büyüme oranını belirlediği; ikinci bulgu ise, bir içsel büyüme modelinde, her üretim faktörünün biriktirilebilir olduğu ve büyümeyi yaratan faaliyetin verimliliği kirlilikteki herhangi bir değişiklikten etkilenmezse, uzun vadeli büyümenin değişmeden kalacağıdır. Bu durum, beşeri sermaye birikiminin büyümenin motoru olduğu 'Lucas durumu' için elde edilmiştir.

Goetz ve diğerleri (1998) beşeri sermaye, gelir ve çevre kalitesi arasındaki ilişkiyi 50 ülke için inceledikleri çalışmalarında, ülkelerin daha yüksek eğitim düzeyine sahip olmasının gelir, nüfus yoğunluğu ve endüstriyel bileşimi kontrol ettikten sonra daha iyi çevresel koşullara sahip olduğunu ortaya koymuşlardır. Çevre kalitesinin korunması veya iyileştirilmesi için beşeri sermaye stoklarının yükseltilmesi stratejisi komuta ve kontrol araçları, piyasa teşvikleri ve istek/telkinlerden oluşan hükümet müdahalesini yönlendirmek için bir tamamlayıcı veya alternatif olarak önerilmiştir. Bu yaklaşım altında, eğitim, ekonomik davranışı uzun vadeli çevresel sürdürülebilirlik ile tutarlı bir şekilde yönlendiren kontrol değişkeni olarak görülmüştür.

Agee ve Crocker (2000) kurdukları modelin tahmin bulgularında, çevresel koşullar ile beşeri sermaye oluşumunun ayrıştırılamayacağını; daha az çevre kalitesi talebinin,

çocuklarda beşeri sermaye oluşumunun maliyetlerini artırdığının; daha az beşeri sermayenin, ebeveynlerin çevre kalitesi talebini azalttığının; aileler arasındaki çevre kalitesi farklılıkları olduğunun bilgisini sunmuşlardır.

Dasgupta ve diğerleri (2000), Meksika'daki 236 tesis üzerine yaptığı çalışmalarında, hangi faktörlerin çevreye uyumu artırdığını ve -yabancı mülkiyeti sadece marjinal bir etkiye sahip olmakla birlikte- bir yöneticinin uluslararası deneyime sahip olmasının uyum düzeyini önemli ölçüde artırıp artırmadığını incelemişlerdir. İki aşamalı tahmin çalışmasının sonuçları, iki önemli soru etrafında açıklanmıştır. Çevresel uygunluğu hangi faktörlerin belirlediği birinci sorunun bulguları olarak: (1) ISO 14001 tipi iç yönetim prosedürleri uygulayan tesislerin, üstün çevresel uyumluluk sergilediği; (2) tesisin tüm personeli için çevre eğitiminin, çevre uzmanlarından oluşan bir kadro geliştirmekten, ayrıca çevresel görevleri genel müdürlere tahsis etmenin, özel çevre yöneticilerini kullanmaktan daha etkili olduğu; (3) düzenleyici denetimlere tabi tutulan tesislerin, diğer tesislere oranla önemli ölçüde daha temiz olduğu; (4) kamu denetiminin, daha güçlü çevre politikalarını desteklediği; (5) büyük tesislerin çevresel performansı artıran politikaları benimsemelerinin daha olası olduğu; (6) çok uluslu mülkiyet, ticaret veya uluslararası yönetim deneyimi gibi OECD ile bağlantılı olan etkilerin önemli olmadığı; (7) daha yeni ekipmana sahip tesislerin daha iyi çevresel performans gösterdiğine dair kanıt bulunamadığı; (8) yüksek eğitilmiş çalışanlara sahip tesislerin, önemli ölçüde daha fazla çevresel yönetim çabası ve uygunluğuna sahip olduğu ifade edilmiştir. Gelişmekte olan ülkelerde çevre politikasının tasarımıyla ilgili olan ikinci sorunun bulgusu olarak ise, tesislerin hem çevre düzeyinde hem de çevresel yönetim çabasında büyük çeşitlilik gösterdiği, bu farklılıkların çoğunun nedeninin ise Meksikalı yöneticilerin eksik bilgilerinden kaynakladığı belirtilmiştir.

Brasington ve Hite (2005) Ohio'daki 6 büyük metropol alanı üzerine yaptıkları çalışmalarında, kirlenmiş alanlar ile konut fiyatı arasındaki ilişkiyi araştırmışlar, kentsel alanlarda çevre kalitesine olan talebi tahmin etmişlerdir. Bulgularda konut fiyatları ve çevresel zorluklar arasındaki ilişki için kirlenici maddelerin konut fiyatlarını düşürdüğüne; konut taleplerinde çevre kalitesinin mekânsal etkiler yarattığına; çevre kalitesi ve okul kalitesinin aynı doğrultuda olduğuna dair ampirik kanıtlar elde etmişlerdir.

Hartman ve Kwon (2005) çalışmalarında, beşeri sermayenin daha az kirlenici mal üretmeye neden olduğu varsayımında Uzawa-Lucas içsel büyüme modelini kullanmışlardır. Ampirik kanıtlarda uzun vadede ekonomik büyümenin sürdürülebilir ve modelin EKC hipotezi ile tutarlı olduğunun; beşeri sermayenin üretilmiş sermaye, üretim ve tüketimden ayrı bir şekilde artacağına; kirliliğin tüketimin marjinal fayda esnekliğinin gerçekçi değerleri için azaldığının bilgisi sunulmuştur. Sonuçlar, sürdürülebilir bir ekonomik büyümenin optimal olduğunu, kirlilik vergisi ile Pareto etkin çözümün uygulanabileceğini göstermiştir.

Costantini ve Monni (2006), RCH ve EKC modellerini birleştirerek ekonomik büyüme, insani gelişme ve sürdürülebilirlik arasındaki nedensellik ilişkilerini seçilmiş 26 ülke ölçeğinde analiz etmişlerdir. Üç ana sonuca ulaşılmıştır: (1) Pozitif bir sermaye birikimi süreci ile yeterli sürdürülebilirlik seviyesine ulaşmanın, gelişimin ilk aşamasında çok zor olduğu ve çevreyi korumanın lüks mal olarak kabul edildiği, (2) insan sermayesi birikiminin gelecekte daha yüksek tüketim miktarına ulaşmak ve bunu sürdürmek için değerli bir araç olduğu, (3) küreselleşme sürecinin gelişmekte olan ülkelere olumsuz etkileri olabileceğine dair belirli bir işaret olmadığıdır. Bununla birlikte beşeri sermaye birikimine ve dolayısıyla

kurumların kalitesine yapılan yatırımların artırılması; insani gelişmenin uluslararası kalkınma politikalarının ilk hedefi olması gerektiği; insan refahının artırılmasının sürdürülebilirliğin sağlanması için gerekli olduğu ifade edilmiştir.

Dinda (2007) tarafından yapılan çalışmada 63 ülke üzerine tüketimin optimal büyüme oranı türetilerek, hem beşeri sermayenin hem de sosyal sermaye birikiminin denge büyüme oranını etkilediği gösterilmiştir. Ampirik bulgular, beşeri sermaye birikiminin, üretken tüketimden; sosyal sermayedeki artışın, beşeri sermayenin varlığından kaynaklandığına; okullaşma sayesinde beşeri sermaye gelişiminin, sosyal sermayeyi güçlü bir şekilde geliştirdiğine; okullaşmanın sosyal güven, gelir seviyesi ve ekonomik büyüme oranını koşulsuz olarak (diğer değişkenler olmaksızın) doğrudan etkilediğine; sosyal güven ve beşeri sermayenin bir ülkenin gelir seviyesi üzerindeki olumlu etkisine işaret etmiştir.

Cole ve diğerleri (2008) çalışmalarında, yabancı mülkiyetin Gana'daki firmaların çevresel performansını etkileyebileceği mekanizmaları test etmişlerdir. Yabancı firmalarda beşeri sermaye parametreleri olarak CEO'nun yabancı bir şirkette eğitim alıp almadığı ve CEO'nun daha önce yabancı bir firma için çalışıp çalışmadığı seçilmiştir. Bulgularda, yabancı mülkiyetin yeni teknolojiye daha fazla erişim sağlamasına rağmen, firmanın bu teknolojiyi kullanmasının karar vericinin yabancı eğitime veya deneyimlerine bağlı olabileceği; teknolojiye erişimin ve bu teknolojiyi kullanma yeteneğinin, enerji kullanımını en etkili şekilde azaltması gerektiği; yüksek beşeri sermayeye sahip firmaların çevresel düzenlemeleri takip etme olasılıklarının daha yüksek olduğu görülmüştür.

Jalan ve diğerleri (2009) Hindistan örneklem kümesini kullanarak yaptıkları araştırmalarında servetin, çevre kalitesine yönelik talepte birinci dereceden bir etkiye sahip olduğunu; eğitim yılının çevre kalitesine olan talep konusunda güçlü ve karşılaştırılabilir bir etkisini; kitle iletişim araçlarına (özellikle gazetelere) maruz kalmanın, ev su arıtma üzerindeki önemli etkisini; kadın eğitiminin, erkek eğitiminden iyi içme suyu kalitesi talebini artırdığı; okullaşmanın çevre kalitesi talebini yükselttiği sonuçlarını elde etmişlerdir. Aynı zamanda tıbbi mesleklerde daha fazla üyeye sahip olan hanelerde ve ev işlerinde çalışanların su arıtma konusundaki farkındalıklarının yüksek olduğuna dair ampirik kanıtları sunmuşlardır.

Yang ve diğerleri (2011) çalışmalarında, Çin ülkesi örneğinde gelir dağılımı ile çevresel kalite denklemlerini kullanmışlardır. Bulgularda üç sonuca: 1) Gelir dağılımı ve çevre kalitesi arasında negatif bir ilişki olduğuna, 2) beşeri sermayenin artmasının, çevre kalitesini artırabildiğine ve gelir dağılımı boşluğunu azaltabildiğine, 3) endüstriyel yapının değişiminin, bilimsel araştırmanın ve kentleşmenin artmasının çevre kalitesini önemli ölçüde etkileyebileceğine ulaşılmıştır. Ampirik çalışma ayrıca, beşeri sermaye birikiminin ve eğitim girdilerinin artırılmasının, gelir dağılımındaki boşluğu azaltabileceği ve çevre kalitesi talebini artırabilecek en önemli faktör olduğunu ortaya koymuştur. Bu nedenle, çalışmada beşeri sermayeye daha fazla yatırım yapılmasının, hızlı büyüyen ekonomi ile daha da kötüleşen çevre kalitesi ve giderek artan gelir dağılımı eşitsizliği arasındaki çelişkiyi çözenin anahtarı olduğu öne sürülmüştür.

Lan ve diğerleri (2012) Çin'deki beşeri sermaye, doğrudan yabancı yatırımlar (DYY) ve kirlilik salınımları arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmanın sonuçları, DYY'nin kirlilik salınımları üzerindeki etkisinin büyük oranda beşeri sermaye seviyesine bağlı olduğunu göstermiştir. DYY, beşeri sermayenin daha yüksek seviyelerine sahip illerde kirlilik

salınımları ile negatif, tersi durumda ise pozitif yönlü bulunmuştur. Bu durum, kirlilik cenneti hipotezinin sadece düşük beşeri sermayeye sahip illerde olduğu şeklinde ifade edilmiştir.

Lan ve Munro (2013) çalışmalarında, Çin’de bulunan 2554 firma için beşeri sermayenin çevresel performans üzerindeki iç ve dış etkilerini analiz etmişlerdir. Tahminlerde, firmaların çevreye uyum kararlarının sadece beşeri sermayenin içsel kaynaklarından etkilenmediği, aynı zamanda sosyal beşeri sermayenin dış stokundan da etkilendiği; yüksek düzeyde beşeri sermayeye sahip firmaların çevreye uyumunun daha kolay olduğu; yüksek eğitim seviyesine sahip nüfusun firmaların çevresel performansına katkıda bulunduğu görülmüştür. Bununla birlikte, sonuçlarda temiz endüstriler için, dış beşeri sermayedeki değişimin firmaların çevresel performanslarının iç beşeri sermayedeki varyasyonlarından daha iyi bir belirleyici olduğu ortaya koyulmuştur.

Sändigä ve diğerleri (2018), çevresel kirliliği HDI ve ‘Kirlilik İnsani Gelişme İndisi (PHDI)’ kapsamında AB’ye üye 29 ülke açısından incelemişlerdir. Çalışmanın iki temel sonucundan birincisi, insani gelişme ile PM_{2.5} konsantrasyonu arasındaki ilişki hakkında genel bir bakış sağlandığı; ikincisi, insani gelişme kavramını ve PM_{2.5}’a maruz kalmayı yeniden şekillendiren yeni bir nicel ölçüm olarak PHDI’ya vurgu yapılmasıdır. Ayrıca, 2010 yılından 2015 yılına geçiş matrisi öncelikle HDI değerleri için, ardılı PHDI kullanılarak karşılaştırılmış; bulgularda bazı ülkelerin kirlilik sıralamalarının değiştiği görülmüştür. HDI değerlerinde kirliliğin etkisi ne kadar yüksekse, kirliliğin ülke sıralamalarının üzerindeki etkisinin o kadar fazla olduğuna ulaşılmıştır.

Constant (2018) araştırmasında, ABD için heterojen ajanların yaşam beklentisi hesaba katıldığında çevre politikasının ekonomik etkilerini analiz etmiştir. Ampirik kanıtlar, ekonominin, eşitsizlik olmayan uzun vadeli bir dengeye yakınsayabileceği ya da sürekli artan eşitsizlik durumunda ise bir tuzağa sıkışabileceği ve bu uzun vadeli davranışı belirlemede kirliliğin önemli bir rol oynadığını göstermiştir. Eşitsizliğin başlangıçta düşük olmasına rağmen, üretimde kirlilik yoğunluğu yeterince yüksek olduğu için ekonominin tuzağa düşeceğini ve bu durumun altında yatan mekanizmanın, eğitim gibi yatırımları teşvik eden uzun ömürlü kirliliğin olumsuz etkisinden kaynaklandığını söylemiştir. Ayrıca, büyüme ve yaşam beklentisi açısından uzun vadede ekonomide eşitsizliğin maliyetli olduğu belirtilmiştir. Bu doğrultuda kirlilik ve kirlilik azaltma faaliyetlerinde kamu yatırımları üzerinde vergi içeren bir çevre politikasının etkilerini değerlendirmiştir. Daha sıkı bir çevre politikasının ekonominin eşitsizlik tuzağından kaçmasına izin verirken, beşeri sermaye eşitsizliğindeki başlangıç eşitsizliğinin çok büyük olmadığı uzun vadeli büyüme oranını artırdığını açıklamıştır.

Bano ve diğerleri (2018) çalışmalarında, Pakistan’da beşeri sermayenin karbon salınımları üzerindeki uzun ve kısa vadeli etkilerini incelemişlerdir. Sonuçlar, beşeri sermaye ve karbon salınımları arasında önemli bir uzun vadeli ilişki olduğunu; beşeri sermayenin iyileştirilmesinin, ekonomik büyümeyi azaltmadan karbon salınımlarını azaltacağını; uzun vadede insan beşeri sermaye ile karbon salınımları arasında var olan iki yönlü nedenselliği ve kısa vadede nedensellik olmadığını ortaya koymuştur.

4. VERİ KÜMESİ VE METODOLOJİ

4.1. Veri Kümesi

Beşeri sermaye, okul yılı açısından test puanları olarak ölçülmektedir. Bir diğer ifadeyle, bir ülkenin beşeri sermaye (stok) seviyesinin en iyi öngörüsü, temel dönemdeki eğitimin sadece ortalama yılıdır. Beşeri sermaye birikimini etkileyen ebeveynlerin eğitim seviyesi, beslenme, okul kalitesi, eğitim almak için ayrılan zaman, yaşam beklentisi veya ölüm oranı, hükümet politikası gibi birçok faktör bulunmaktadır (Dinda, 2007: 17).

Çalışmada değişkenlerin belirlenmesi Taban ve Kar (2006) tarafından ifade edilen beşeri sermaye indisi ölçümlerini içeren unsurlar göz önünde bulundurularak yapılmıştır. Bu bağlamda refah ölçütü olarak kişi başına GSYH, eğitim ölçütü olarak ilköğretimde, ortaöğretimde ve yükseköğretimde okullaşma oranları, sağlık ölçütü olarak ise yaşam beklentisi değişkenleri kullanılmıştır.

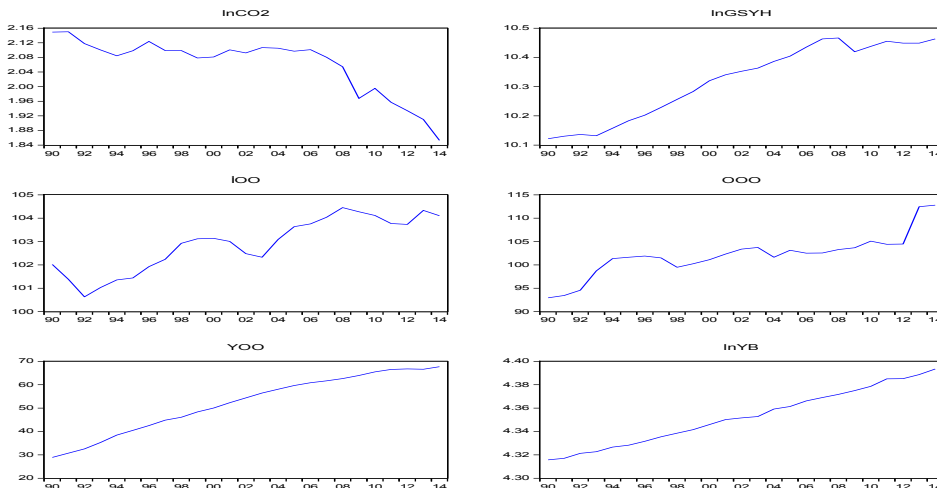
Çevre kirliliğinin açıklayıcı parametrelerini bulmak amacıyla oluşturulan veri setine ait denklik aşağıdaki gibidir:

$$CO2_t = \beta_0 + \beta_1 GSYH_t + \beta_2 İOO_t + \beta_3 OOO_t + \beta_4 YOO_t + \beta_5 YB_t + e_t \quad (1)$$

Denklikte yer alan CO_2 değişkeni, kişi başına CO_2 salımlarını (metrik ton); $GSYH$ değişkeni, kişi başına $GSYH$ 'yi (satın alma gücü paritesine göre, sabit, 2011 yılı \$); $İOO$ değişkeni, ilköğretimde okullaşma oranını (brüt, %); OOO değişkeni, ortaöğretimde okullaşma oranını (brüt, %); YOO değişkeni, yükseköğretimde okullaşma oranını (brüt, %); YB değişkeni, doğumda yaşam beklentisini (toplam yıl), β_0 simgesi, sabit terimi; e simgesi ise hata terimini açıklamaktadır. Alt simge t ise, 1990-2014 inceleme dönemi için 25 yılı kapsamaktadır.

CO_2 , $GSYH$ ve YB değişkenlerine ait seriler, değişen varyans problemini ve değişkenlerin büyüme oranları farklılıklarını dikkate almak için logaritmik form yapısına dönüştürülmüştür. Mevcut durumda oransal bir değeri ifade eden $İOO$, OOO ve YOO değişkenleri ise doğal logaritmik kalıpta model içerisinde kullanılmıştır. Değişkenlere ait zaman yolunu gösteren Grafik 1 aşağıya aktarılmıştır:

Grafik 1. Değişkenlerin Zaman Yolu Grafiği

Değişkenlere ait veri seti, Dünya Bankası'nın web sitesinde yer alan Dünya kalkınma göstergelerinden derlenmiştir. Analiz işlemleri ise, Eviews ekonometrik programı içerisinde gerçekleştirilmiştir.

Çevresel sürdürülebilirliği etkileyebileceği varsayılan beşeri sermaye parametresini temsil eden refah, eğitim ve sağlık ölçütlerine ait değişkenler için kuramsal temelli beklentilerimiz aşağıdaki gibidir:

- ❖ *Gelir*: Salınımların büyük çoğunluğunun nedeni kömür, petrol, doğalgaz gibi sanayinin başat güç kaynakları olan yakıt tüketimidir. Bu doğrultuda ekonomik kalkınma ile salınımlar büyük oranda ilişkilendirilmektedir. Salınımlar, endüstriyel süreçlerin yan ürünü olduğu için, gelirdeki bir birimlik değişimin çevresel bozulma ile aynı yönlü olacağı düşünülmektedir.
- ❖ *Eğitim*: Belirli bir eğitim düzeyi olmadan, çevresel standartların korunması ve çevre kalitesinin geliştirilmesi mümkün değildir. Ayrıca, vatandaşların eğitim düzeyinin gelişmesi temiz üretimi teşvik etmektedir. Hükümetlerin çevre politikalarını başarılı bir şekilde uygulayabilmesi için toplumda iyi bilgilendirilmiş ve çevreye duyarlı vatandaşların varlığı önemli bir ağırlık taşımaktadır. Bu kapsamda, okullaşma oranlarının toplumun bilinçlenme ve farkındalık düzeyinin artmasına bağlı olarak, çevre kirliliği seviyelerini düşürerek çevre kalitesi üzerinde olumlu etki yaratması beklenmektedir.
- ❖ *Yaşam beklentisi*: Kaliteli bir yaşam standardı amacına ulaşmak için ortalama yaşam süresinin niteliği ve niceliğinin, çevresel iyileştirmeler için talep artışı yaratarak çevresel kirlilik üzerinde azaltıcı etki meydana getireceği varsayılmaktadır.

4.2. Metodoloji

Gelir, eğitim düzeyi ve yaşam beklentisinin CO₂ salınımları üzerindeki olası etkilerini belirleyebilmek amacıyla akademik literatürde sık kullanıma sahip eşbütünleşme analizi yapılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişki, serilerin I(0) ve I(1) derecelerinden durağan olmaları nedeniyle uzun dönem dinamikler açısından Dağıtılmış Gecikmeli Otoregresif (Autoregressive Distributed Lag-ARDL) Sınır Testi, kısa dönem dinamikler açısından ise Hata Düzeltme Modeli (Error Correction Model-ECM) metodolojileri ile analiz edilmiştir.

Geleneksel OLS (Ordinary Least Squares-OLS) regresyon modelinden farklı ve Hata Düzeltme Modeli'ne karşıt, ARDL modeli eşbütünleşme ilişkisini incelerken hata düzeltme teriminin eşit olmayan katsayılarına izin vermektedir (Eşitlik (2) içerisindeki φ ve eşitlik (3) içerisindeki ϑ_0 , ϑ_2 ve ϑ_3). Eşit olmayan katsayılar, uzun süreli eşbütünleşme ilişkisini incelemek için kullanılan ARDL Sınır Testi'nin uygulanmasına olanak sağlamaktadır. Eşitlik (2) ve eşitlik (3) sadece OLS regresyonu ve ARDL modeli arasındaki eşbütünleşme karşılaştırması için kullanılmaktadır (Sun ve diğerleri, 2017: 157):

$$\Delta Y_t = \beta_0 + \sum \beta_i \Delta Y_{t-i} + \sum \gamma_j \Delta X_{1t-j} + \sum \delta_k \Delta X_{2t-k} + \varphi ECT_{t-1} + e_t \quad (2)$$

$$\Delta Y_t = \beta_0 + \sum \beta_i \Delta Y_{t-i} + \sum \gamma_j \Delta X_{1t-j} + \sum \delta_k \Delta X_{2t-k} + \vartheta_0 Y_{t-1} + \vartheta_1 X_{1t-1} + \vartheta_2 X_{2t-1} + e_t \quad (3)$$

Sınır Testi uygulanmadan önce, aşağıdaki gibi kısıtlanmamış hata düzeltme modelleri tahmin edilmektedir:

$$\Delta \ln CO2_t = \delta + \sum_{i=1}^k \alpha_0 \Delta \ln CO2_{t-i} + \sum_{i=0}^k \alpha_1 \Delta \ln GSYH_{t-i} + \sum_{i=0}^k \alpha_2 \Delta \dot{I}OO_{t-i} + \sum_{i=0}^k \alpha_3 \Delta OOO_{t-i} + \sum_{i=0}^k \alpha_4 \Delta YOO_{t-i} + \sum_{i=0}^k \alpha_5 \Delta YB_{t-i} + \lambda_0 \ln CO2_{t-i} + \lambda_1 \ln GDP_{t-i} + \lambda_2 \dot{I}OO_{t-i} + \lambda_3 OOO_{t-i} + \lambda_4 YOO_{t-i} + \lambda_5 \ln YB_{t-i} + \alpha_5 T + e_t \quad (4)$$

Eşitlikteki Δ , birinci fark operatörüdür. Temel hipotez (H_0), değişkenler arasında eşbütünlük ilişkisinin olmadığı üzerine kurulmaktadır:

$$\lambda_0 = \lambda_1 = \lambda_2 = \lambda_3 = \lambda_4 = \lambda_5 = 0$$

Eşitlik (4) kısa süreli dinamikler açısından ise şöyledir:

$$\Delta \ln CO2_t = \delta + \sum_{i=1}^k \gamma_0 \Delta \ln CO2_{t-i} + \sum_{i=0}^k \gamma_1 \Delta \ln GSYH_{t-i} + \sum_{i=0}^k \gamma_2 \Delta \dot{I}OO_{t-i} + \sum_{i=0}^k \gamma_3 \Delta OOO_{t-i} + \sum_{i=0}^k \gamma_4 \Delta YOO_{t-i} + \sum_{i=0}^k \gamma_5 \Delta YB_{t-i} + \gamma_6 T + \gamma_7 ECT_{t-i} + K_t \quad (5)$$

Sınır Testi yaklaşımı, F-istatistiği ve test edilen değişkenler arasında eşbütünlük olmaması yani H_0 hipotezi altında standart olmayan asimptotik dağılımı temel almaktadır. Belirlenen anlamlılık düzeylerine göre kritik değerleri hesaplamak için iki varsayım bulunmaktadır (Pesaran ve diğerleri, 2001). Birinci varsayım, ARDL modelinde yer alan tüm değişkenlerin $I(0)$ veya $I(1)$ olmasıdır. Değişkenler ikinci dereceden $I(2)$ durağan olduğunda F testi yanlış olmaktadır. Bu nedenle, öncelikle yapılması gereken değişkenlerinin hiçbirinin $I(2)$ olmadığından emin olmak için birim kök testi uygulamaktır. İkinci önemli varsayım, F istatistiğinin, sınır değerlere göre durumudur. F istatistiği üst sınır değeri aştığında, H_0 hipotezi reddedilir. F istatistiği alt sınır değerinden düşük olduğunda, H_0 hipotezi reddedilemez. F istatistiği eşik değerler arasında olduğunda ise, model sonuçsuz kalmaktadır.

4.3. Ampirik Kanıtlar

Serilerdeki geçici şokların etkilerinin sürekli hale gelmesini önlemek amacıyla, değişkenler arasında ARDL Sınır Testi yapılmadan önce zaman serilerinin durağanlık yapısını ortaya koyabilmek için Augmented Dickey-Fuller (Dickey ve Fuller, 1979) ve Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin (Kwiatkowski ve diğerleri, 1992) birim kök sınamaları yapılmıştır. Sınamalar sabit terim ve sabit terim&trend içeren modeller için tahmin edilmiştir.

Tablo 1 içerisinde yer alan birim kök sınama bulguları, YOO ve $\ln YB$ değişkenlerinin düzeyde $I(0)$; $\ln CO_2$, $\ln GSYH$, $\dot{I}OO$ ve OOO değişkenlerinin ise birinci farkları alındıklarında $I(1)$ durağan olduklarının bilgisini vermiştir.

Tablo 1. Birim Kök Testi Sınama Bulguları

Değişkenler	ADFC	ADFC&T	KPSSC	KPSSC&T	Değerler
$\ln CO_2$	1.311 (0)	-0.152 (0)	1.583 (3)	0.163 (3)	$I(0)$
$\Delta \ln CO_2$	-4.628* (0)	-5.164* (0)	0.390 (2)	0.114* (0)	$I(1)$
$\ln GSYH$	-1.339 (0)	-0.505 (0)	0.692 (3)	0.160 (3)	$I(0)$

$\Delta \ln \text{GSYH}$	-3.517* (0)	-3.710* (1)	0.328* (2)	0.116* (1)	I(1)
$\dot{\text{I}}\text{OO}$	-0.700 (0)	-3.037 (1)	0.640 (3)	0.076* (2)	I(0)
$\Delta \dot{\text{I}}\text{OO}$	-3.614* (0)	-3.454 (0)	0.107* (0)	0.108* (0)	I(1)
OOO	-0.765 (0)	-1.900 (0)	0.666 (3)	0.097 (2)	I(0)
ΔOOO	-4.516* (0)	-4.416* (0)	0.122* (1)	0.118* (1)	I(1)
YOO	-5.097* (0)	0.838 (0)	0.719 (3)	0.194 (3)	I(0)
ΔYOO	-1.993 (0)	-4.080* (0)	0.584 (3)	0.090* (2)	I(1)
$\ln \text{YB}$	1.306 (2)	-4.193* (0)	0.733 (3)	0.183 (2)	I(0)
$\Delta \ln \text{YB}$	-5.077* (1)	-4.636* (2)	0.500 (23)	0.479 (22)	I(1)

Not: Δ simgesi fark işlemcisi yerine kullanılmıştır. ADF ve KPSS birim kök sınamaları için %5 test kritik değerlerinde sırasıyla; $\tau_c = -2.99$, $\tau_{c,t} = -3.61$ & $\tau_c = 0.46$, $\tau_{c,t} = 0.14$ şeklindedir. ‘*’ simgesi %5 anlam düzeyinde birim kök varsayımının reddedildiğini göstermektedir.

ARDL Sınır Testi’nin ilk aşaması olan optimal gecikme uzunluğunun bulunması için Akaike, Schwarz ve Hannan-Quinn kritik değerleri dikkate alınarak, en küçük kritik değeri sağlayan gecikme uzunluğu modelin gecikme uzunluğu olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda modele ait optimal gecikme sayısı, minimum Akaike bilgi kritik değeri dikkate alınarak 2 olarak tespit edilmiştir.

ARDL Sınır Testi’nin uygulanabilmesi için $F_{istatistik}$ değerinin belirlenmesi ve yorumlanması gerekmektedir. Tahmin bulgularının yer aldığı Tablo 2 incelendiğinde hesaplanan $F_{istatistik}$ değerinin (5.08), üst kritik değerden (3.79) büyük olduğu görülmektedir. Bu bulgular ışığında H_0 hipotezi reddedilerek seriler arasında eşbütünlüğe ilişkin olduğu karar verilmiştir.

Tablo 2. ARDL Sınır Testi Sınama Bulguları

<i>Test İstatistiği</i>	<i>Değer</i>	<i>k</i>
$F_{istatistiği}$	5.08	5
<i>Kritik Değer Sınırları</i>		
<i>Önem Düzeyi</i>	<i>Alt Sınır</i>	<i>Üst Sınır</i>
10%	2.26	3.35
5%	2.62	3.79
2.5%	2.96	4.18
1%	3.41	4.68

ARDL Sınır Testi ile seriler arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığı belirlendikten sonra, LS tahmincisi ile serilerin uzun dönem parametrelerinin tahmin sürecine geçilmiştir. Kurulan ARDL [1,0,2,2,0,0] Modeli’ne ait tahmin bulgularının yer aldığı Tablo 3, değişkenlerin uzun ve kısa dönemli elastikiyet değerlerini, modelin tanılayıcı test bulgularının uygunluğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 3. ARDL [1,0,2,2,0,0] Modeli Sınama Bulguları

<i>Uzun Dönemli Elastikiyetler</i>			<i>Kısa Dönemli Elastikiyetler</i>		
<i>Değişkenler</i>	<i>Katsayılar</i>	<i>P-değeri</i>	<i>Değişkenler</i>	<i>Katsayılar</i>	<i>P-değeri</i>
$\Delta \ln GSYH$	0.812039	0.0085	$\Delta \ln GSYH$	0.853709	0.0038
$\Delta \dot{I}OO$	-0.006237	0.5969	$\Delta \dot{I}OO$	-0.004901	0.6603
ΔOOO	0.003091	0.2231	ΔOOO	0.003771	0.1152
YOO	0.004027	0.0712	YOO	0.004273	0.0524
$\ln YB$	-2.258243	0.0471	$\ln YB$	-2.262622	0.0398
C	9.593095	0.0473	C	9.596982	0.0401
			ECT(-1)	-0.434508	0.0737
<i>Tanılayıcı Test Bulguları</i>					
R^2	0.65				
\bar{R}^2	0.51				
$F_{istatistiği}$	4.8632 (0.0052)				
Breusch-Godfrey LM testi	F-istatistiği= 1.8649 (0.1871)				
ARCH Değişen varyans testi	F-istatistiği= 0.1049 (0.9009)				
Jarque-Bera Normallik testi	1.0062 (0.6045)				
Ramsey Reset testi	F-istatistiği= 4.4857 (0.0492)				
Not: Parantez içerisindeki değerler olasılık değerlerine işaret etmektedir.					

ARDL Modeli'nden ulaşılan bulgular, GSYH, yükseköğretimde okullaşma oranı ve yaşam beklentisinin uzun dönemde -istatistiksel anlamlılık altında- CO₂ salınımlarının belirleyicileri olduğunu göstermiştir. Elde edilen bulguya göre; GSYH ve yükseköğretimde okullaşma oranındaki bir artışın, çevre kalitesini, sırasıyla, 0.812 ve 0.004 elastikiyet değerleri kadar olumsuz etkilediğinin; yaşam beklentisindeki bir artışın ise çevre kalitesini -2.258 elastikiyet değeri kadar olumlu etkilediğinin ampirik kanıtları sunulmuştur. Hata Düzeltme Modeli'nden elde edilen bulgular, CO₂ salınımı ile GSYH, yükseköğretimde okullaşma oranı ve yaşam beklentisi arasında kısa dönemde istatistiki olarak ve uzun dönem katsayıları ile aynı yönlü olarak anlamlı bir ilişimin varlığına işaret etmiştir. Hata düzeltme katsayısının %10 kritik düzeyde anlamlı bulunan -0.434 tahmin değeri, değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişimin varlığını bir başka açıdan kanıtlamaktadır. Ayrıca, kısa dönemli şokların ardından, uzun dönemli dengeden sapmaların bir dönem sonrasında %43'ünün ortadan kaldırılabilirliğini açıklamaktadır. Tanılayıcı test bulguları da kurulan modelde normal dağılım, otokorelasyon, değişen varyans ve model kurma varsayımlarının sağlandığının bilgisini vermektedir.

5. SONUÇ VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

5.1. Sonuç

Bu çalışmada, AB'ye üye ülkelerdeki beşeri sermaye ile çevresel sürdürülebilirlik arasındaki uzun ve kısa süreli ilişki 1990-2014 inceleme dönemi için ARDL Sınır Testi ve Hata Düzeltme Modeli metodolojileri kullanılarak analiz edilmiştir. Amaç doğrultusunda

çevre parametresini temsil etmek üzere CO₂ salınımı; beşeri sermaye parametresini temsil etmek üzere refah ölçütü olarak GSYH, eğitim ölçütü olarak ilköğretimde, ortaöğretimde ve yükseköğretimde okullaşma oranı, sağlık ölçütü olarak ise yaşam beklentisi değişkenleri kullanılmıştır.

İstatistiksel anlamlılık altında ulaşılan sonuçlar doğrultusunda, değişkenler için uzun ve kısa dönemde elde edilen vektörler aşağıdaki gibidir:

$$\ln CO_{2t} = 0.812 \ln GSYH_t + 0.004 YOO_t - 2.258 \ln YB_t \text{ (uzun dönemli ilişim)}$$

$$\ln CO_{2t} = 0.853 \ln GSYH_t + 0.004 YOO_t - 2.262 \ln YB_t \text{ (kısa dönemli ilişim)}$$

Modele ait tahmin sonuçlarını gösteren katsayılar tablosundan elde edilen vektörler incelendiğinde; gelir ve yükseköğretimde okullaşma oranının CO₂ salınımlarını artırdığı; buna karşıt yaşam beklentisi değişkeninin salınımları azalttığı görülmektedir. Çevresel sürdürülebilirlik üzerinde en fazla etkiye sahip değişkenin sağlık ölçütü parametresini açıklayan yaşam beklentisi olduğu dikkati çekmektedir. GSYH değişkeninin beklentilerimizle örtüşerek çevresel sürdürülebilirliği negatif yönlü etkilediği; ancak yükseköğretimde okullaşma oranı değişkeninin çevresel sürdürülebilirlik üzerinde sınırlı etkiye sahip olmakla birlikte beklentilerimizle uyuşmayan sonuçlarına ulaşılmıştır. Bu durumun olası bir açıklaması olarak, AB'yi oluşturan ülkelerin heterojen yapısı varsayılabilir.

Çevre kirliliği, Avrupa Bölgesi'ndeki toplam ölümlerin yaklaşık olarak %20'sini oluşturduğu tahmin edilen sağlık parametresi için önemli bir belirleyicidir. Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organization-WHO) / Avrupa 1989 yılında, tehlikeli ortamların insan sağlığı üzerindeki etkisine dair artan kanıtlardan endişeler üzerine, ilk kez çevre ve sağlık sürecini başlatmıştır. Bu kapsamda, geniş bir birincil önleme halk sağlığı yaklaşımı sayesinde sektörler arası politika oluşturmayı kolaylaştırmıştır. Kanıta dayalı politikalar, sağlık korumasının mümkün ve etkili olduğunu göstermektedir (WHO, 2018). Yaşam beklentisi değişkenimize ait elde edilen bulgu, benimsenen yaklaşım ve uygulanan politikanın olası bir sonucu olarak düşünülmektedir.

5.2. Politika Önerileri

Elde edilen sonuçlar ışığında Avrupa Birliği çevre politikalarının; GSYH gibi parasal, yükseköğretimde okullaşma oranı ve kaliteli bir yaşam standardına ulaşma hedefi gibi parasal olmayan büyüklükler kullanılarak tasarlanmaya çalışılması gerekmektedir. AB'ye üye ülkeler, iyileştirilmiş bir çevre politikası amacı için, özellikle gelir ve eğitim düzeyi parametrelerine ait politikaları gözden geçirerek gerekli iyileştirmeleri yapmalıdır.

2017 Yılı Dünya enerji istatistik inceleme verileri, Avrupa Birliği'nin 2005-2015 dönemine ait süreç içerisinde CO₂ salınımlarını -2.0 yüzde değişimi kadar azalttığını göstermektedir. Bu bilgi ampirik analizden elde edilen bulgularla birlikte değerlendirildiğinde, Avrupa Birliği'nin çevre politikalarında CO₂ salınımlarını daha fazla azaltarak çevre kalitesini artırma amacı için beşeri sermaye parametrelerinin de dikkate alınması salık verilmektedir (<https://www.cia.gov/library/publications/>?, 31.07.2017).

KAYNAKÇA

- Agee M. D., T. D. Crocker, “Household environmental protection and the intergenerational transmission of human capital”, *Journal of Economic Psychology*, 21 (2000): 673-690.
- Aşıcı A. A., “İktisadi Düşüncede Çevrenin Yeri ve Yeşil Ekonomi: Karşılaştırmalı Bir Analiz” içinde: “Yeşil Ekonomi”, A. A. Aşıcı, Ü. Şahin (ed.), Yeni İnsan Yayınevi, 2012.
- Bano S., Y. Zhao, A. Ahmad, S. Wang, Y. Liu, “Identifying the impacts of human capital on carbon emissions in Pakistan”, *Journal of Cleaner Production*, 183(2018): 1082-1092.
- Bhagavatula S., T. Elfring, A. van Tilburg, G. G. van de Bunt, “How social and human capital influence opportunity recognition and resource mobilization in India’s handloom industry”, *Journal of Business Venturing*, 2010, 25(3): 245-260.
- Brasington D. M., D. Hite, Demand for Environmental Quality: A Spatial Hedonic Analysis”, *Regional Science and Urban Economics*, 2005, 35(1): 57-82.
- Cole M. A., R. J. R. Elliott, E. Strobl, “The environmental performance of firms: The role of foreign ownership, training, and experience”, *Ecological Economics*, 65(2 0 0 8): 538-546.
- Constant, K., “Environmental policy and human capital inequality: A matter of life and death”, *Journal of Environmental Economics and Management*, xxx (2018): 1-24.
- Costantini V., S. Monni, (2006), Environment, Human Development and Economic Growth, Working Paper: Nota Di Lavora 35.2006.
- Çetin M., “Teori ve Uygulamada Bölgesel Sürdürülebilir Kalkınma”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2006, 7(1): 1-20.
- Dasgupta S., H. Hettige, D. Wheeler, “What Improves Environmental Compliance? Evidence from Mexican Industry”, *Journal of Environmental Economics and Management*, 2000, 39: 39-66.
- Dickey D. A., W. A. Fuller, “Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root”, *Journal of the American Statistical Association*, 1979, 74, 427-431.
- Dinda S., “Social capital in the creation of human capital and economic growth: A productive consumption approach”, *The Journal of Socio-Economics*, 37 (2007): 2020-2033.
- Dyllick T., K. Hockerts, “Beyond the business case for corporate sustainability”, *Business Strategy and Environment*, 11 (2) (2002): 130-141.
- Farley J., R. Costanza, “Envisioning shared goals for humanity: a detailed, shared vision of a sustainable and desirable USA in 2100”, *Ecological Economics*, 43 (2) (2002): 245-259.

- Goetz S. J., D. L. Debertin, A. Pagoulatos, “Human Capital, Income, and Environmental Quality: A State-Level Analysis”, *Agricultural and Resource Economics Review*, 1998: 200-208.
- Gradus R., S. Smulders, “The Trade-off Between Environmental Care and Long-term Growth-Pollution in Three Prototype Growth Models”, *Journal of Economics*, 1993, 58(1): 25-51.
- Harris J. M., (2000), *Basic Principles of Sustainable Development*, Global Development and Environment Institute Working Paper 00-04, 1-25.
- Hartman R., O-S. Kwon, “Sustainable growth and the environmental Kuznets Curve”, *Journal of Economic Dynamics & Control*, 29 (2005): 1701-1736.
- Inwood S., “Agriculture, health insurance, human capital and economic development at the rural-urban-interface”, *Journal of Rural Studies*, 54(2017):1-14.
- Jalan J., E. Somanathan, S. Chaudhuri, “Awareness and the demand for environmental quality: survey evidence on drinking water in urban India”, *Environment and Development Economics*, 2009, 14(06): 665-692.
- Kwiatkowski D., P. Phillips, P. Schmidt, Y. Shin, “Testing the null hypothesis of stationarity against the alternative of a unit root: How sure are we that economic time series have a unit root?”, *Journal of Econometrics*, 1992, 54(1-3), 159-178.
- Lan J., A. Munro, “Environmental compliance and human capital: Evidence from Chinese industrial firms”, *Resource and Energy Economics*, 35(2013): 534-557.
- Lan J., M. Kakinaka, X. Huang, “Foreign direct investment, human capital and environmental pollution in China”, *Environ. Resour. Econ.*, 2012, 51: 255-275.
- Lengnick-Hall M. L., C. A. Lengnick-Hall, *Human Resource Management in the Knowledge Economy: New Challenges, New Roles, New Capabilities*, Berrett- Koehler Publishers, 2012.
- Mauerhofer V., “Social capital, social capacity and social carrying capacity: Perspectives for the social basics within environmental sustainability”, *Futures*, 53(2013): 63-73.
- McCracken M., R. McIvor, R. Treacy, T. Wall, “A study of human capital reporting in the United Kingdom”, *Accounting Forum*, 42(2018): 130-141.
- Octavian J., D. C. Nicoleta, *Investment in Human Capital-An Investment in Future*, 270-276.
- Pesaran, M. H., Shin, Y., Smith, R. J., 2001. “Bounds testing approaches to the analysis of level relationships”, *J. Appl. Econ.*, 16(3): 289-326.
- Săndică A.-M., M. Dudian, A. Stefănescu, “Air Pollution and Human Development in Europe: A New Index Using Principal Component Analysis”, *Sustainability*, 2018, 10, 312.
- Schuller T., “The complementary roles of human and social capital” in: “The Contribution of Human and Social Capital to Sustained Economic Growth and Well-Being”, J. F. Helliwell (ed.), *Human Resources Development Canada, Quebec*, 2001: 89-106.

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 68 Temmuz – Ağustos 2018

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat –KIRGIZİSTAN

<http://www.akademikbakis.org>

- Smyth P., (2007), Social investment in human capital, Revisioning Australian Social Policy Working Paper No: 8.
- Strange T., A. Bayley, OECD Insights: Sustainable Development (Linking economy, society, environment), OECD Publications, Paris, 2008.
- Sun C., F. Zhang, M. Xu, “Investigation of pollution haven hypothesis for China: An ARDL approach with breakpoint unit root tests”, *Journal of Cleaner Production*, 161(2017): 153-164.
- Taban S., M. Kar, “Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme: Nedensellik Analizi, 1969-2001”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2006/1: 159-182.
- Vassallo P., C. Paoli, E. Buonocore, P. P. Franzese, G. F. Russo, P. Povero, “Assessing the value of natural capital in marine protected areas: A biophysical and trophodynamic environmental accounting model”, *P. Ecological Modelling*, 355 (2017): 12-17.
- Villa K. M., “Multidimensional human capital formation in a developing country: Health, cognition and locus of control in the Philippines”, *Economics and Human Biology*, 27(2017): 184-197.
- Yang J., Z-K. Yang, P-F. Sheng, “Income Distribution, Human Capital and Environmental Quality: Empirical Study in China”, *Energy Procedia*, 5(2011): 1689-1696.
- Woolcock M., “The Place of Social Capital in Understanding Social and Economic Outcomes” in: “The Contribution of Human and Social Capital to Sustained Economic Growth and Well-Being”, J. F. Helliwell (ed.), Human Resources Development Canada, Quebec, 2001: 65-88.
- World Economic Forum, 2017, The Global Human Capital Report 2017: Preparing people for the future of work, Insight Report.

İnternet Kaynakları

<http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?>

<https://www.cia.gov/library/publications/?>

DERİ-BENZERİ SELÜLOZİK MALZEMEDEN TASARLANAN GELENEKSEL İŞLEMELİ GERDANLIĞIN ESTETİK AÇIDAN YORUMLANMASI

Fatoş Neslihan ARGUN*
Meruyert KAYGUSUZ***

Yıldırım Onur ERDİREN**
Nuray Olcay IŞIK****

Öz

Oldukça zengin ve renkli bir geleneksel kültüre sahip olan Türkler hızla değişen ve gelişen teknoloji ile zamana karşı el sanatları kültürünü yaşatmaya devam etmektedirler. Yaşayan veya yaşatmaya çalışılan geleneksel el sanatları ürünlerinden biri de takılardır. İnsanların içinde var olan güzel olanı görme ve ona sahip olma duygularına hitap eden takılar oldukça çeşitli olup kullanılan malzeme ve teknikler konusunda farklılık göstermektedir. Kombucha mantarı, çay solüsyonunda üretim süresine bağlı olarak kalınlaşmakta ve üretildiği kabın şeklini almakta; kurutulduğunda ise deriye benzeyen selüloz yapıda bir malzemeye dönüşmektedir. Söz konusu malzeme, görünümü ve esnekliği, kullanımı ve sürdürülebilirliği açısından takı vb aksesuar ürünleri yapımı için uygundur. Çalışmamızda, kombucha mantarı ile üretilen deri-benzeri selülozik malzemeden el sanatları tekniklerinden oya işlemesi kullanılarak gerdanlıklar yapılmış ve farklı meslek, yaş ve cinsiyet grubunda kişiler tarafından estetik açıdan yorumlanarak değerlendirilmiştir. Kullanılan malzemenin doğal, çevre dostu ve marjinal olması geleneksel kültür ve sanatımızın gelecek nesillere aktarılması konusunda farklı bir kaynak oluşturacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kombucha, Deri-benzeri, Selülozik malzeme, El sanatları, Aksesuar

AESTHETIC INTERPRETATION OF TRADITIONALLY PROCESSED NECKLACE DESIGNED FROM LEATHER-LIKE CELLULOSIC MATERIAL

Abstract

Turkish people, having rich and colorful traditional culture, sustain to conserve the handicraft culture against time with rapidly advancing and changing technology. One of the traditional handicraft-works that are living or attempting to survive is the jewelry. The jewelries that appeal the instincts of seeing and possessing the beauty existing in human beings are quite various and differ in materials and techniques. Kombucha fungus thickens in the tea solution depending on the time of fermentation and takes the shape of the container where it is conducted in; when it is dried, obtained structure turns into a leather-like, cellulosic material. In terms of the appearance and flexibility, utilization and sustainability, the mentioned material is suitable for making accessories manufacturing such as jewelry, etc. In our study, necklace made of leather-like, cellulosic material acquired from Kombucha fungus is created through the lace art in handicraft techniques and assessed upon the aesthetic interpretations of people belonging to various occupation, age and gender groups. It is thought that, since the material used here was natural, environmentally friendly and marginal, this study will constitute a different source in the handling down of our traditional culture and art to the next generations.

Key Words: Kombucha, Leather-like, Cellulosic Material, Handicrafts, Accessory

GİRİŞ

*Öğr. Gör., Pamukkale Üniversitesi, Denizli Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu, Geleneksel El Sanatları Bölümü, Denizli, TÜRKİYE

**Öğr. Gör., Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Tekirdağ, TÜRKİYE

***Dr. Öğr. Üyesi, Pamukkale Üniversitesi, Denizli Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu, Tekstil, Giyim, Ayakkabı ve Deri Bölümü, Denizli, TÜRKİYE, *meruyertk@pau.edu.tr

****Dr. Öğr. Üyesi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Çorlu Meslek Yüksekokulu, Tekstil, Giyim, Ayakkabı ve Deri Bölümü, Çorlu, Tekirdağ, TÜRKİYE

Tüm toplumların kendilerine has yaşam biçimi, gelenek ve görenekleri, dini inançları ve ritüelleri bu toplumların kültürlerini belirleyen faktörlerini oluşturmaktadır. El sanatları, ulusların kültürel kimliklerinin kuşaktan kuşağa aktarılan canlı ve anlamlı belgeleri olmanın yanı sıra ait olduğu dönemin ve yörenin karakteristik özelliklerini taşımasıyla da değer kazanmıştır.

Geleneksel Türk el sanatları, Anadolu'nun binlerce yıllık tarihinden gelen çeşitli uygarlıkların kültür mirasıyla, kendi öz değerlerini birleştirerek zengin bir mozaik oluşturmuştur. Türkler, Orta Asya'dan Anadolu'ya kadar uzanan uzun ve meşakkatli göç yolunda karşılaştıkları kültürlerden etkilenerek ve kendi kültürlerini de yayarak, günümüze kadar uzanan zengin ve görkemli el sanatlarını yaşatabilmiş, geçmişten geleceğe taşınabilmesi için de ölümsüz eserler meydana getirmişlerdir.

Oldukça zengin ve renkli bir geleneksel kültüre sahip olan Türkler hızla değişen ve gelişen teknoloji ile zamana karşı el sanatları kültürünü yaşatmaya devam etmektedirler. Yaşayan veya yaşatmaya çalışılan geleneksel el sanatları ürünlerinden biri de takılardır. Anadolu insanının yaşam biçiminde, geleneksel giyim-kuşam ve aksesuarlarına verilen önemin yanı sıra tarih boyunca kadınların vazgeçemediği süsleme unsurları arasında takılar önemli bir yere sahiptir. Takılar; inançların göstergesi, zenginliğin belirteci olarak farklı anlamlar kazanmış ve yaşadığı toplumun sözsüz birer ifadesi olmuştur (Aral ve Özbek, 2010: 99-100; Güler ve Aral, 2014: 172). Bu sebeple, insanların içinde var olan güzel olanı görme ve ona sahip olma duygularına hitap etmektedir.

TAKI TARİHÇESİ, YAPIMINDA KULLANILAN MALZEMELER VE TEKNİKLER

Takının tarihçesi, neredeyse insanlık tarihi kadar eskidir; takılarda kullanılan malzemeler ve işleme teknikleri de insan evrimi ile paralellikte gelişim göstermiştir. İlk takılar, insanların henüz yerleşik düzene geçmedikleri Paleolitik Çağ'da süslenme ihtiyacının yanında, avlanma bereketi ve kötülüklerden korunma amaçlı muskalar olarak kullanılmıştır. Bunun için kolay işlenebilen renkli taşlar, av hayvanlarının diş, boynuz, kemik ve tırnak kısımları ile kara ve deniz yumuşakçalarının kabukları gibi doğal malzemeler, sürtme ve kazıma yoluyla aşındırılarak şekillendirilmiş, delinip dizilerek kolyeler haline getirilmiştir. Neolitik Çağ'da, doğadan toplanan taşların, hayvan kemiklerinin yüzeyleri istenen şekillerde kesilip, parlatılarak cilalanmış ve bazen bunların üstüne kazıma desenler işlenmiştir (Anonim, 2006: 3). Oldukça uzun bir dönemi kapsayan bu çağda insanlar çevrelerinden toplayıp şekillendirdikleri doğal malzemelerden başka bakır ve kurşun gibi metalleri de takı yapımında kullanmaya başlamışlardır. M.Ö. 4000 başlarından itibaren altın ve gümüş işlemeye akik ve kalseduan gibi ilgi çekici, canlı renklere sahip süs taşları takı yapımında kullanılmaya başlanmıştır (Anonim, 2006: 4). Daha sonra bakır ve kalay alaşımı olan bronzun keşfi ile takı yapımında büyük bir gelişme olmuştur. Metalürjinin gelişmesi ile süs taşlarının üretiminde de aşamalar gözlenmiştir. Altın ve taşın alternatif olarak dizildiği kolyeler çağın estetiğini yansıtmaktadır. Teknikler olarak da kabartma, kalıba basma, delik işi, tel örme, burma ve som döküm teknikleri kullanılmıştır (Anonim, 2006: 5).

Bir dönem zengin ve güçlü olan Osmanlı döneminde, giyim kuşamın gösterişliliği, renkliliği ve çeşitliliğini; zümrüt, yakut, safir, firuze, elmas, inci, mercan, yeşim, sedef ve akik gibi değerli taşların kullanıldığı ihtişamlı takılar tamamlamıştır. Osmanlı takıları; sorguç, (Osmanlı döneminde, padişahın ve vezirlerin başlıklarına takılan, tüylerden ve mücevherlerden yapılmış, püskül biçiminde süs), hotoz (kadınların süs için saçlarının üstlerine taktıkları çeşitli

renk ve biçimde yapılmış küçük başlık), zülüflük (alın üzerine ya da yüzün iki yanına sarkıtılan mücevher), enselik (saçların üzerinden bele doğru salınan takı), saç bağı, gerdanlık, iğne, broş, küpe, bilezik, yüzük, mühür, halhal, pazubent (belli bir amaçla kola geçirilen enli kuşak, kolçak), düğme, zincir, saat, köstek, kemer, kemer tokası olarak oldukça zengin bir çeşitlilik göstermektedir (İrepoğlu, 2000: 100; Dikmen ve Çetin, 2012: 72). Tarihe göz gezdirdiğimizde, saraylı ustaların nakkaşlar gibi hayallerini, inançlarını duygu-düşünce hatta aşklarını değerli madenler, deri, bitkisel malzemelerin üzerine nakşederek saray kadınlarının süslenme tutkularını eşsiz takılarla karşılamaya çalıştıklarını görebiliriz. Hatta Osmanlı dönemi bazı padişah ve sultanların da haremdeki kadınlara takı tasarladıkları ve hediye ettikleri bilinmektedir.

Takılarda kullanılan malzemeler takıların kullanım özelliklerini belirlemesi açısından önemlidir. Bu malzemeler taş, deri, demir, değerli taşlar (zümrüt, yakut, safir, firuze, elmas, inci, mercan, yeşim, sedef ve akik) değerli metaller, plastik pullar, cam pullar, doğal biyolojik malzemeler (böcek kabukları, kaplumbağa kabuğu, keçi boynuzu, deniz ürünleri, hayvan kafatası vb.), bitki (üzerlik, çörek otu vb.) ve otlar (karanfil, buğday, arpa) gibi çeşitliliğe sahiptir.

Hemen hemen her dönemde altın ve değerli taşlar soylu ve zenginlerin takılarında kullanılırken, gümüş, bronz, demir, yarı değerli taşlar ve cam gibi daha ucuz malzemeler ile özellikle metallerin altın ve gümüş yaldızla kaplama halkın takılarında tercih edilmiştir (Anonim, 2006: 49).

Son yıllarda, çağdaş formların içinde geleneksel materyal ve motifleri kullanarak üretilen etnik takılar keçe veya kumaş üzerine değerli taşlar, boncuklar, oylar ve örgüler, sim kordon ve harçlar, sedef düğmeler, gümüş altın vb. gibi madenler ile yapılan penez, para, pul, zincir gibi malzemelerin kullanıldığı, geleneksel öğeleri vurgulayan takılardır. Bu gibi takılar, takı yapım tekniklerinin yanı sıra geleneksel Türk işleme ve nakış tekniklerini de içermektedir. Kimi zaman birden çok tekniğin kullanıldığı takılara rastlamak mümkündür (Er, 2007: 5, 21). Geleneksel ve etnik takılar; el sanatları içinde süslenme objeleri olarak önemli bir yere sahiptir. Anadolu'da basit malzemelerle üretilerek gelişmiş olan bu takılar; teknik, renk, malzeme, motif ve kompozisyon özellikleri ile ön plana çıkmışlardır. Ayrıca bu takılar, günümüzde turistik amaçlı üretilen objeler içinde de önemli bir yere sahiptir (Er, 2007: 12).

Günümüzde birçok farklı materyal ve teknik bir arada kullanılarak takı üretilmektedir. Örneğin, yakın zamanda dünyaya tanıtılan çevre dostu, biyolojik, anti alerjen deri-benzeri selülozik malzeme kullanılarak farklı güncel takılar yapılmaktadır. Bu çalışmada, bakteri ve mayalar tarafından üretilen selülozik malzeme kullanarak geleneksel Türk takılarından gerdanlık yapımı ele alınmıştır.

GELENEKSEL TÜRK TAKILARINDAN - GERDANLIK

Takılar her kesimden insanın kullandığı, gelenek-görenek ve kültürünü yaşattığı, süslenme tutkusunu gerçekleştirebildiği ölçüde çeşitliliğe sahiptir. Geleneksel Türk takıları arasında nazar boncuğu, gerdanlık, küpe, kemer, bilezik, pazubent, halhal, pandantif, yüzük, muska en yaygın kullanılan takılar olarak bilinmektedir.

Takılar baş veya gövde üzerinde takıldıkları bölgeye dikkat çekilmesini sağlamak, bu bölgedeki güzelliği sergilemek amacıyla da kullanılırlar. Örneğin Osmanlı döneminde, hem ozan, şair ve yazarların dilinde ve kaleminde hem de minyatür ustasının ve ressamın fırçasında kadınların kuğu misali uzun boyunları ve ak gerdanlıklarının güzelliği gözler önüne

serilmeye çalışılmıştır. Bundan dolayı olmalıdır ki Osmanlı kadını uzun sarkaçlı küpeler ve sıra sıra gerdanlık ve inciler takmaya düşkünlüğü ile bilinmiştir (Anonim, 2006: 48).

Türkiye'nin Somut Olmayan Kültürel Miras listesine alınan geleneksel Türk takılarının önemli bir unsuru olan gerdanlık; deri, değerli taş ve metaller, boncuk, böcek kabuğu, karanfil gibi çok çeşitli malzemelerden boyuna takılmak için yapılan bir takı çeşididir (Oğuz, 2008: 145). Gerdanlıklar, Osmanlı kadının giysisindeki derin dekolteyi süsleyen, boynu saran ve göğüs, hatta bel hizasından aşağılara sarkabilen, göz alıcı takılardır (İrepoğlu, 2013: 15). Osmanlı kadınların, giysisindeki dekolteyi tamamlamak, boyun, göğüs ve gerdanına dikkat çekmek için deri ve değerli metallerden takılara önem verdikleri bilinmektedir. Anadolu'da altın ve gümüşten çeşitli biçim ve büyüklükte pulların, zincirlerin bir birine eklenmesiyle ya da telkari yöntemi ile yapılmış gerdanlıklar kullanılmıştır (Oğuz, 2008: 145). Kolye olarak da bilinen gerdanlık, kadın aksesuarlarının büyük bir bölümünü oluşturmaktadır.

DERİ-BENZERİ SELÜLOZİK MALZEMEDEN GELENEKSEL İŞLEMELER İLE GERDANLIK YAPIMI

Kültürler değiştikçe, çağlar birbirini izledikçe gelişen ve yeni teknolojilerle, yeni formlarla gelişerek günümüze ulaşan takı sanatında kolyelerin yadsınmaz bir önemi vardır. Diğer takıların kullanım yerleri göz önüne alındığında, en göze çarpan takının kolye olması kaçınılmazdır (Özbağı, 1989: 80).

Bakteri ve mayalardan oluşan ortak-yaşam kültürü “kombucha'nın” ilk olarak Doğu Asya bölgesinde keşfedildiği ve daha sonra Rusya üzerinden Almanya'ya ulaştığı bildirilmektedir (Faidi, 2017: 6). Bu kültür, çeşitli çay solüsyonları içerisinde üretilmekte ve üretim süresine bağlı olarak kalınlaşmakta, kurutulduğunda ise deriye benzeyen sağlam selülozik yapıda deri benzeri malzemeye dönüşmektedir (Bknz. Fotoğraf 1-3).

Fotoğraf 1, 2, 3. Bakteri ve Mayaların Ürettiği Selülozik Malzeme

Çalışmamızda, bakteri ve mayaların ürettiği selülozik malzemenin görünümü ve esnekliği, kullanım kolaylığı ve sürdürülebilirliği takı yapımı için uygun bulunarak söz konusu malzemeden geleneksel işlemler ile gerdanlık yapılmıştır. Günümüz metal veya plastik malzemelerden tasarlanan gerdanlık veya kolyelerin kullanılan malzemesinden kaynaklı cilt hassasiyeti olan insanların bu aksesuarları takma hevesini yerine getirmek amacı ile bu çalışmada doğal deri benzeri selülozik malzeme tercih edilmiş ve söz konusu takı daha zararsız hale getirilmeye çalışılmıştır.

Tasarlanan gerdanlık, iki parçadan oluşmaktadır. Parçalar birbirine zincir ile birleştirilmiş ve alt kısmı iğne oyası ile işlenmiştir. Kullanılan selülozik malzemenin rengi açık kahverenginde olup bu orijinal renk hiçbir değişikliğe uğratılmaksızın zemin tonu olarak kullanılmıştır. Asırlık geçmişi olan çini sanatından esinlenerek Türk kültürünün simge renklerinden biri olan turkuaz rengi ve tonları, bu gerdanlığın yaprak motifleri geçişinde kullanılmıştır (Bknz. Fotoğraf 4-7). Ayrıca fotoğraflardan da görüldüğü gibi, takının boyuna bağlanacak kısmına “kuş gözü” deri delme makinesi ile eşit aralıklarda 5 adet zimba takılmış ve gerdanlığın boyuna tutturulabilmesi için zemin tonunda süet deri ipleri kullanılmıştır.

Fotoğraf 4, 5, 6, 7. Selülozik Malzemedan Geleneksel Gerdanlık Üretim Aşamaları*

TASARLANAN GERDANLIĞIN ESTETİK AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Estetik sözcüğü, Grekçede “*aesthesis*” sözünden gelmektedir. “*Aisthesis*” sözcüğü, duyum, duyulur algı anlamına geldiği gibi, “*aisthanesthai*” sözcüğü de, duyu ile algılamak anlamına gelmektedir (Tunalı, 2012: 13). Estetiğin kurucusu Alexander G. Baumgarten’dır. İsmail Tunalı’nın *Estetik* adlı kitabında belirttiği gibi estetiğin bölümleri ve çözümlemesi son derece önemlidir. Estetiğin bölümleri estetik süje, estetik obje, estetik değer ve estetik yargıdır (Tunalı, 2012: 13). Estetiğin bölümlerinden kısaca bahsetmek gerekirse, estetik süje biçimlerden ve bilgiden bahsetmektedir. Örneğin; estetik kavram, estetik haz, estetik duygu gibi söylemlerdir. Estetik obje ise, fenomenolojik bir yaklaşımdır. Estetik tarihinde filozofların sanat görüşleri kuramsal/kavramsal açıdan önemlidir. Platon, Aristoteles, Kant ve Hegel gibi önemli düşünürlerin görüşleri sanat felsefesi ve estetik tarihinde çok tartışılmıştır. Platon’un *Devlet* adlı eserinin onuncu kitabında bahsettiği üzere, ona göre sanat ideaların bir taklitidir. Kopyanın bir kopyasıdır. Platon’un eserlerinde ve felsefesinde de, her şeyin aslının idealar dünyasında bulunduğu, bu dünyadakilerin hepsinin onun iyi ve kötü taklitleri olduğu şeklinde görüş söz konusudur (Platon, 2011: 346). Aristoteles ise, insanda bir taklit yeteneği ve hazzının özündeki ideali, fikri taklit ettiğini söyler. Aristoteles’in *Poetika* (Şiir Sanatı Üzerine) adlı eserinde ise birçok sanat türünün taklit olduğunu söylemiştir. Platon’un da savunduğu üzere taklit unsuru sanat nesnelere yansımıştır (Aristoteles, 2012: 7).

*Fatoş Neslihan ARĞUN tarafından tasarlanan eser «TURKUAZ» adı ile XI. Uluslararası Türk Sanatı, Tarihi ve Folklorü Kongresi/Sanatsal Etkinlikleri kapsamında 9-11 Mayıs 2018 tarihleri arasında Konya’da sergilenmiştir.

Estetik açıdan değerlendirilen gerdanlık özgün bir çalışma olup, biçim, malzeme ve tasarım olarak bir taklit (*mimesis*) unsuru değildir. Estetik süje, bilgi anlamına gelmektedir. Gerdanlığın bize verdiği bilgiler estetik bir süje olduğunu ortaya koymuştur. Neolitik ve Paleolitik dönemlerden beri takının önemli bir obje olduğu bilinmektedir. Gerdanlığın hangi döneme ait olduğu, hangi malzemelerden yapıldığı, hangi tasarım unsurlarını yansıttığı gerdanlığın bize verdiği bilgilerdir. Tasarım unsuru olan yani tasarımın hammaddeleri; renk, şekil, biçim, ton, çizgi ve yön önemli kavramlardır. Bu gerdanlıkta kullanılan turkuaz mavisi ve yaprak motifleri önemli tasarım unsurları olup, bize estetik bir bilgi vermektedir. Bir diğer önemli bir bilgi ise, bakteri ve mayaların ürettiği deri benzeri selülozik malzeme kullanılması önemli bir unsurdur. Malzeme açısından hem estetiği hem de doğal ve çevre dostu olması kadınlar için bir tercih nedeni durumundadır. Estetik obje ise, bu gerdanlığın varlıksal açıdan incelenmesidir. Varlıksal açıdan nasıl bir değer olduğu incelenmesi önemlidir. Malzeme açısından değerli ve güzellik unsuru taşımaktadır. Güzellik, haz, uyumlu (harmoni), hoş ve çirkin gibi kavramlar sanat nesnelere yüklediğimiz değerlerdir. Bu gerdanlığa da bu değerleri atfedip estetik bir yargıda bulunabiliriz. Örneğin; “bu gerdanlık çok güzel” dendiğinde bir değer atfedip bir yargıda bulunmuş oluruz. Böylece, her sanat nesnesi veya obje estetik açıdan incelenmektedir ve çeşitli yorumlar yapılabilir. Bu yorumlar sayesinde ise, sanat nesnelere hakkında detaylı bilgilere sahip olmuş oluruz.

TASARLANAN GERDANLIK ÜZERİNE FARKLI YAŞ, CİNSİYET VE MESLEK GRUPLARINDAKİ KİŞİLERİN YORUMLARI

49, Erkek, Mimar - Tasarlanmış takı, boyunluk ve gerdanlıkla birlikte kombine edilerek geleneksel bir bütünü yansıtması için tasarlanmıştır. Boyunluk kısmında bitkisel özlü deri kullanılmış olması kadının gücünü ve çalışkanlığını temsil etmekte. Deri üzerinde kullanılan geleneksel motiflerle bezenmiş renklerin ise beyaz ve mavinin tonları olması kadının saflığını, bağımsızlığını ve özgürlüğünü vurgulamakta. Gerdanlık sade dizayn edilerek geleneksel yazma, yemeni kenarında kullanılan sade ve şık mavi boncuklarla oyalanmış. Bu gerdanlığın tasarımında kullanılan geleneksel çember oyası, sadeliğin ve şıklığın bir sembolüdür. Kadının özgür, güçlü ve çalışkan olması yanında sade, şık, narin ve güzel olduğunun vurgulandığı bir tema oluşturulmuş. Bu iki güçlü özellik birbirinden ayrılmaz bir bütün oluşturması sebebiyle, zincirlerle bağlanarak birbirinin tamamlayıcısı olduğu güçlü bir şekilde vurgulanmış. Bitkisel özlü deri kullanılarak bu iki güçlü özellik farklı geleneksel renk desen ve doku kullanılarak bu takıda buluşmuştur.

41, Kadın, Deri Mühendisi – Deri çok dayanıklı materyal olduğundan takıda derinin bulunması nesilden nesle aktarımı, bitmezliği ve sonsuzluğu simgeliyor. Deri evladiyeliktir, bir miras gibi çocuklara ve torunlara bırakılır. Derinin ucundaki motifler ise gelenekselliğe göz kırptıyor. Bu geleneksellik zincirlerle modernliğe geçiş yapıyor. Mavilik de özgürlüğü betimlerken şal formu kendine has bir modernliğe yol açıyor. Şal formunun dökümü, otoriteye karşı protest bir tavır olarak karşımıza çıkıyor.

40, Kadın, Resim Öğretmeni – Kolye adıyla bağımsız görünüyor. Zincirler kaybetme kaygısını vurguluyor gibi. Deri olan ve daireyi tamamlayan parça geleneksel işlemler ile tasarlanırsa da, aynı zamanda her şey döner felsefesini tamamlayamama düşüncesini hatırlatıyor. Boyun kısmındaki geleneksel motifler ve figürler zincir ile kendini boğarken kaybetme korkusunu yansıtıyor sanki.

32, Erkek, Felsefe Öğretmeni - Deri ve benzeri selülozik malzemedan tasarlanan geleneksel işlemeli gerdanlığın yapılma amacı diğer gerdanlıklarından ve niteliklerinden oldukça farklıdır. Sanatçı, kullanılan malzeme, teknik ve estetik bakımdan farklı şekilde düşünüp tasarlamıştır. Sanatçının bu gerdanlığı tasarlamasındaki düşünce ortaya farklı nitelikte bir gerdanlıklar sunup, bakteri ve mayaların ürettiğı selülozik malzemenin görünümü ve esnekliğı yansıtılarak söz konusu malzemelerden yapılmış olmasıdır. Aynı zamanda sanatçı, diğer takılardan farklı olarak daha zararsız bir takı ortaya çıkarmıştır. Renk, şekil, biçim yönünden ise farklı bir desene sahiptir. Gerdanlığa genel olarak bakıldığında estetik açıdan tasarım unsurları başarılı bir şekilde yansıtılmıştır. Gerdanlıklarda kullanılan renk ve tasarımın güçlü oluşu postmodern bir görünüm sunmuştur. Sanatçının kendine has özgünlüğü tasarımda yarattığı fikir ve düşünce özgürlüğü olarak görülmektedir.

29, Kadın, Endüstri Mühendisi – Takıdaki zincirler sanki daha ağır bir şeyler taşımak için koyulmuş ama uçta hafif bir parçayı taşıyor, takınca uç kısmın ucu kalkacak kıvrılacak gibi geliyor. İnsan, üst kısmın boynu sarması ve deseninin çok karmaşık olması nedeniyle boğulacakmış hissine kapılıyor. Uç kısmın ucundaki detaylar çok naif ancak üst taraftaki zincir ve desenlerle birleşince ilginç bir tarz olup, nerede takabilirim diye akıllar karışıyor.

29, Erkek, Elektrik Elektronik Mühendisi – Takıda kullanılan zincirlerin boyları eşit kuvvet binecek şekilde ayarlanabilir, boyun kısmındaki kıvrımdan dolayı kompozisyon tam olarak belli olmuyor.

SONUÇ

Tarih boyunca yaradılışı gereği kadın her yerde, her zaman güzel görünmek için süslenmiştir. Takı tasarımı var olduğundan günümüze gelene kadar ardında bıraktığı dönemlerde, tasarımlarında, içinde olduğu dönemin geleneklerini, ekonomik yapısını, dönemin ilgi duyulan tasarım malzemelerini ve tekniklerini kullanarak güncelliğini korumaya çalışmıştır. Takı yapımındaki malzemeler, dönemler ve kültürel arasından çağın teknolojisine uygun olarak çeşitlenmektedir. Başlangıçta; insanların çevrelerinden topladıkları hayvan kemikleri, deniz ve kara yumuşak canlılarının kabukları şekillendirilip takı yapısında kullanılmıştır. Daha sonra süs taşları delinerek boncuk kolyeler yapılmıştır. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte madenler işlenmeye başlanmış, bu da kuyumculukta önemli bir atılımı beraberinde getirmiştir. Takı çeşitleri kullanılan malzemeye göre büyük emeklerle işlenmiş ve eşsiz süslenme unsurları olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmamızda tasarlanan gerdanlığın hem estetiğı hem de kullanılan malzemedan kaynaklı doğal ve çevre dostu olması, gerek insan teni ile temas edilerek kullanımında, gerek ise kullandıktan sonra atık oluşturmadığı için kadınlarımız tarafından tercih edilecek aksesuarlardan biri olacağı düşünülmektedir. Ayrıca, geleneksel kültür ve sanatımızın gelecek nesillere aktarılması bakımından farklı bir kaynak oluşturacağı aşikârdır.

KAYNAKÇA

ANONİM, 2006. Takının Gelişimi. Kuyumculuk Teknolojisi. MEGEP (erişim tarihi 12.07.2018).

ARAL, S. ve ÖZBEK, S., 2010. Konya Geleneksel Erkek Giyiminde Takılar ve Geçmişten Günümüze Örnekleri, VI. Uluslararası Türk Kültürü ile Sanatları Kongresi/Sanat Etkinlikleri bildiri kitabı, s.99-100.

ARİSTOTELES, 2012. Poetika, (Çev.). İsmail Tunalı, İstanbul: Remzi Kitapevi.

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 68 Temmuz – Ağustos 2018

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası

Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat –KIRGIZİSTAN

<http://www.akademikbakis.org>

- DİKMEN, M. ve ÇETİN, K., 2012. Klasik Türk Şiirinde Kadın Takı ve Aksesuarları, Bilig, 61, s.71-98.
- ER, B., 2007. Ankara İl Merkezinde Pazarlanan Geleneksel Keçe ve Kumaş Takıların Dekoratif Sanatlar Açısından İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara, 238 s.
- FAIDI, M., 2017. Feasibility of Bacterial Cellulose in Furniture Design, Bachelor Thesis, Helsinki: Aalto University, School of Arts, Design and Architecture Interior architecture.
- GÜLER, M. ve ARAL, S., 2014. Konya Kemer ve Kemer Tokaları, Art-E, Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Hakemli Dergisi, 13, s.149-173.
- İREPOĞLU, G., 2000. Bir İmparatorluğun Görkemi Osmanlı Mücevheri, P. Dergisi Sanat Kültür Antika, 17, s.100-101.
- İREPOĞLU, G., 2013. Osmanlı Saray Mücevherleri, Bilkent Kültür Girişimi, Ankara, 359s.
- OĞUZ, M.Ö., 2008. Türkiye'nin Somut Olmayan Kültürel Mirası, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, s.145.
- ÖZBAĞI, T., 1989. Ankara İl Merkezinde Yaşayan Kadınlarda Bulunan Geleneksel Gümüş Takılar Üzerine Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, Gazi üniversitesi, Ankara.
- PLATON, 2011. Devlet, (Çev.) . S. Eyüboğlu, M. Ali Cimcoz, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- TUNALI, İ., 2012. Tasarım Felsefesi Tasarım Modelleri ve Endüstri Tasarımı, İstanbul: Remzi Kitapevi.
- TUNALI, İ., 2012a. Estetik, İstanbul: Remzi Kitapevi.

E-TİCARET VE ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN ELEKTRONİK TİCARETE İLİŞKİN TUTUM VE İLGİLENİM DÜZEYLERİNİN BELİRLENMESİ: BİR ALAN ARAŞTIRMASI

Selma KARABAŞ*

Öz

Elektronik ticaret; alış-verişin dijital ortamlarda online olarak yapılması olarak tanımlanabilir. Taraflar arasında gerçekleşme durumuna göre farklı isimler alan e-ticaret faaliyetleri, geleneksel ihracatı da dijital platformlara taşıyarak e-ticaretten e-ihracata bir dönüşüm yaşanmasını sağlamıştır. Bu çalışmanın makro ve alan araştırmasına dayalı iki amacı bulunmaktadır. Makro kapsamda, Türkiye ve dünyada e-ticaret pazarının gelişimi ortaya koyulmuştur. Alan araştırması ile üniversite öğrencilerinin internetten alışveriş yapma konusundaki tutumları, internetten alışverişin yararına inanma ve ilgilenim düzeyleri arasındaki ilişkiler korelasyon analizi ile irdelenmiştir. Bu amaçla, Çankırı Karatekin Üniversitesi öğrencisi olan 422 kişiden kolayda örnekleme yöntemiyle elde edilen veriler test edilmiştir. Korelasyon analizi sonuçlarına göre; tutum ile ilgilenim düzeyi arasında orta düzeyde, yararına inanma ile ilgilenim düzeyi arasında zayıf düzeyde ve tutum ile yararına inanma arasında ise yüksek düzeyde ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Öte yandan; internetten alışveriş yapma ve internetten alışverişe ilişkin ilgilenim düzeyinin alt boyutları da faktör analizi ile belirlenmiştir. Faktör analizi sonuçlarına göre; internetten alışveriş yapmaya yönelik tutuma ilişkin faktörlerin %59,08'inin "güven duyma" ve "yeterli bilgi içeriği" alt boyutlarınca açıklandığı belirlenmiştir. İnternette alışverişe ilişkin ilgilenim düzeyinin ise %67,35'inin "hata olasılığı", "gösterge", "haz" ve "risk önemi" alt boyutlarınca açıklandığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: E-Ticaret, Tüketici İlgilenim Düzeyi, Online Alışveriş Tutumu, Dijital Pazaryeri, E-Ticaret Hacmi

E-COMMERCE AND UNIVERSITY STUDENTS' ATTITUDES AND LEVELS OF INTEREST IN ELECTRONIC COMMERCE: AN AREA SURVEY

Abstract

Electronic commerce can be defined as online trading in digital platforms. E-commerce activities, which received different names according to the situation of realization between the parties, carried traditional exports to digital platforms and enabled a transformation from e-commerce to e-exportation. This study has two objectives based on macro and field research. Within the scope of the Macro, the development of e-commerce market has been introduced in Turkey and in the world. The relationship between field research and university students' attitudes towards online shopping and the level of interest in the benefit of online shopping are examined by correlation analysis. For this purpose, the data obtained from 422 students from Çankırı Karatekin University were tested using an easy sampling method. According to the results of the correlation analysis, the presence of a relationship between the attitude and the level of interest, the level of faith in the benefit and the level of interest, and the presence of a relationship between the attitude and the level of faith in the benefit were determined. On the other hand, the sub-dimensions of the level of interest in shopping online and shopping online have been determined by factor analysis. According to the results of the factor analysis, it was determined that 59.08% of the factors related to the attitude towards shopping on the internet were explained by the sub-dimensions of "confidence" and "sufficient information content". 67.35% of the level of interest in Internet shopping is explained by the sub-dimensions of "probability of error", "indicator", "pleasure" and "importance of risk".

Key Words: E-Commerce, Consumer Interest Level, Online Shopping Attitude, Digital Marketplace, E-Commerce Volume

*Dr. Öğretim Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, İİBF İşletme Bölümü, Üretim Yönetimi ve Pazarlama ABD, selmakarabas@karatekin.edu.tr

GİRİŞ

Elektronik ticaret; alıcı ve satıcıların mal ve hizmet alım-satımını internet üzerinden fiziki olarak bağlantı kurmadan gerçekleştirmesi olarak tanımlanabilir. E-ticaret ile üretici ve tüketiciler hızlı, etkili ve düşük maliyetli iş yapma fırsatı yakalayarak küresel düzeyde karşılaşmakta ve ticaret uluslararası bir boyut kazanmaktadır. E-ticaret, özellikle 1990'lı yılların ikinci yarısından sonra, internetin aynı zamanda bir iş yapma yeri olarak kullanılır olmasıyla ciddi bir dönüşüme zemin hazırlamıştır. Buna ek olarak, akıllı telefonlar ve kredi kartlarının tüketiciler tarafından yoğun olarak kullanımı ve bankacılık sistemindeki gelişmeler de e-ticaretin daha geniş kitleler tarafından tercih edilmesinin önünü açmıştır. Özellikle kadınların çalışma yaşamında varlığının artışı ile birlikte satın alma eylemi online mağazalara doğru kaymıştır. 7/24 açık mağazalar, ürün hakkında detaylı bilgiye erişebilme ve ürün-hizmetler arasında karşılaştırma yapma olanağı, tüketicilere yeni deneyimler sunmuştur. Geleneksel mağazacılık anlayışından online mağazacılığa doğru evrilen ticaret ile erişim sağlayabileceği pazarı genişleyen tüketici ve satıcılar, küresel ölçekte ticaretin yeniden şekillenmesinde etkili olmuştur. E-ticaretin etki alanının genişlemesi; dış ticaret, istihdam, eğitim, kültür ve sosyal yaşam gibi alanları da etkilemektedir. E-ticaretin en fazla etkileşim içinde olduğu sektörler; hizmet, haberleşme, finans, toptan ve perakende ticaret olarak sıralanabilir. E-ticaret aracılığıyla gerçekleşen satış hacmi dijitalleşmenin de etkisiyle büyümekte ve dünya ticaret hacminin artmasını sağlayarak ülke ekonomisinde ilave katkı yaratmaktadır.

Tüketici ilgileniminin; bireylerin bir mesaj ya da uyarana karşı duyduğu ilgi ve aldığı hazla ilgili olduğu ve ürüne tüketimin algısıyla ilişkili olduğu (Odabaşı ve Barış, 2002: 348-349; Mitchell, 1981: 26-28) açıklanırken diğer taraftan tüketicinin ürüne karşı duygusal ya da psikolojik bağı olarak da (Liang ve Wang, 2008: 72-73) ifade edilmektedir. Tüketici ilgileniminin ürünün özelliğine, ürün hakkındaki bilgi düzeyine ve satın alan kişinin algı (Rothschild, 1984: 217) ve kişilik özelliğine göre değiştiği yapılan çalışmalarla ortaya koyulmuştur (Engel ve ark., 1978; Zaichkowsky, 1985: 342-343). Öte yandan; ürün özellikleri birbirine çok benzer olarak ifade edilebilen ve sıklıkla satın alınan ürünler için tüketicinin düşük ilgilenimli olduğu ve bu konuda marka sadakatinin de düşük olduğu ifade edilirken lüks tüketim malları için yüksek ilgilenim düzeyinden söz edilir (Lastovicka, 1979: 191). Yeni nesil teknolojiler, internetin ve kredi kartının yaygın kullanımı, sosyal medya araçları ve akıllı telefonlar sayesinde tüketici her an satın alma konusunda uyarılmaktadır. İnternetle yoğun şekilde ilgili olan üniversite öğrencilerinin internetten alışveriş yapma konusundaki tutumları belirlenmelidir. Koç (2007: 73-79) tutumun; bilişsel, davranışsal ve duygusal unsurları barındırdığını belirtmiştir. Olumlu tüketici tutumu sağlamada tüm bu unsurları içeren mesajlar ve pazarlama stratejileri kullanmak, firmalar için önemli görülmektedir. Schiffman ve Kanuk (2004: 253) tutumu, bir objeye karşı öğrenilmiş olumlu ya da olumsuz davranış olarak açıklar. Tutumlar ise davranışları etkiler. Bu nedenle pazarlama profesyonelleri, istenilen davranış değişikliğini sağlamak için sergilenen ya da geliştirilmiş tutumu olumlu yönde değiştirmek için çeşitli stratejiler, mesajlar ve ikna teknikleri geliştirirler.

Bilgi ve teknoloji, gerek üretim gerekse tüketim olgusunu dönüşüme uğratarak esneklik, hız, çeşitlilik ve verimlilik kavramları önem kazanmış ve bu kavramları içselleştiremeyen firmalar rakiplerinin gerisinde kalmıştır. Bilginin hızla yayılmasını sağlayan internet teknolojisi ile firmalar pazarlama stratejilerini online platformlara taşımışlardır. Zaman ve mekan kısıtı

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 68 Temmuz – Ağustos 2018

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat –KIRGIZİSTAN

<http://www.akademikbakis.org>

olmaksızın, satın almak için her türlü imkan sunulan tüketici zahmete katlanmaksızın dilediği ürün ve hizmete sahip olabilmektedir. Web sitelerinin ve internet kullanıcılarının sayısındaki artışla, e-ticaretin payı da büyümektedir. Üretim planlama, pazarlama, tutundurma, reklam, bilgilendirme ve müşteri ilişkileri yönetimi gibi geleneksel ticari faaliyetlerin önemli parçası olan tüm etkenler, e-ticaret faaliyetlerinde çok daha etkili ve anlık geribildirimlerle hızla gerçekleştirilebilmektedir. Buna ek olarak e-ticaret, tüketici ve alışverişe yönelik olarak ekonomik ve sosyal yaşamla ilgili çeşitli etkileri de içerisinde barındırmaktadır (Yüksel vd., 2001: 48-49; Papatya, 2005: 226). Ülkelerin e-ticareti artırıcı düzenlemeler yapması ile geleneksel ekonomiden yeni ekonomiye geçiş süreci hızlanmaktadır.

Günümüzde küresel ekonomi, e-ticaretin yaygınlaşmasını hızlandırmış ve tüm ülkelerde bu kapsamda ticari işlemlerin artmasına neden olmuştur. Dünya nüfusu 2016 yılı itibariyle 7.4 milyara ulaşırken nüfusun yaklaşık %46'sı, diğer bir ifadeyle 3.4 milyar insan internet kullanıcısıdır ve e-ticaret işlemlerinin %44'ü mobil cihazlardan yapılmaktadır. Dünya genelinde perakende satışlar, 2017 yılı itibariyle 23,4 milyar dolar olarak gerçekleşirken e-ticaret her yıl perakende satışlardan %1 oranında pay almaktadır. Buna göre küresel perakende e-ticaret büyüklüğünün 2017 yılı sonunda 2.290 milyar dolara ulaşacağı tahmin edilirken e-ticaret perakende satışların %10'unu oluşturmaktadır (Worldwide Retail and Ecommerce Sales Report, 2017).

Artan ticaret hacmine bağlı olarak elektronik ticaret hacminde de önemli artışlar gözlenmektedir. E-ticaretin toplam ticaret içindeki payı 2011 yılında %3,6 ve 2015 yılında %7,4 iken bu oranın 2016 yılında %8,5 ve 2021 yılında %13'e ulaşacağı tahmin edilmektedir. Öte yandan e-ticaret değerinin 2021 yılında %20 artarak 4048 milyar dolara çıkması beklenmektedir. Dünyada 2016 yılı itibariyle perakende e-ticaret hacmi 2016 yılında 1.6 trilyon dolara ulaşmıştır. 2011 yılında gelişmekte olan ülkeler e-ticaret hacminin %32'sini oluştururken bugün bu oran %59 seviyesine ulaşmıştır. Buna ek olarak 2020 yılında ise toplam hacmin %64'ünün gelişmekte olan ülkeler tarafından oluşturulacağı beklenmektedir. Bu değişimde özellikle dünyadaki en büyük e-ticaret pazarına sahip olan Çin'in etkisinin büyük olduğu görülmektedir (Tüsiad Dijitalleşen Dünyada Ekonominin İtici Gücü: E-Ticaret Raporu, 2017).

Gelişmiş ülkelere göre Türkiye'de e-ticaretin yeterli seviyeye ulaşmadığı görülmektedir. E-ticaretin toplam ticaret içindeki payı Türkiye'de %2 seviyelerindeyken gelişmiş ülkelerde bu oran %10 civarındadır (TRT, 2018). İnternet kullanıcılarının sayısındaki hızlı artış, Türkiye'deki firmaların internette faaliyet göstermeye başlamasına neden olmaktadır. Buna ek olarak Türkiye'de elektronik ticaret işlemleri hem işlem miktarı hem de işlem hacmi olarak düzenli artış eğilimindedir.

Yeni ekonomiye geçişi bilgi, internet ve teknoloji kullanımı hızlandırmıştır. Yeni ekonomi dinamikleri firmaları daha hızlı ve esnek olmaya iterken, tüketicileri de aşırı tüketime özendirilmiş, bunun yanı sıra zaman çok daha değerli bir kavram olmaya başlamıştır. Tüketim olgusunu etkileyen bu unsurlar, genç nüfusun alışkanlıkları ve isteklerini dikkate almayı gerekli kılmıştır. Yeni nesil, sosyal medyayı etkin kullanan, akıllı telefon sayesinde her an çevrimiçi olan ve hızlı tüketen bireylerden oluşmaktadır. Bu kitlenin beklenti ve ihtiyaçlarını çözümleyemeyen firmaların önemli potansiyeli olan bir kitleyi göz ardı ettiği söylenebilir. Bu kitle online ortamlarda ürün hakkında bilgi edinmekte, fiyat karşılaştırması yapmakta ve her an satın alabilmenin keyfini yaşamaktadır. Bu bağlamda çalışmada örneklem olarak kısa

dönem içerisinde potansiyel satın alıcılar olarak ifade edilebilecek üniversite öğrencilerinin e-ticarete yönelik tutum ve ilgilerinin hangi düzeyde olduğu araştırılmak istenmiştir.

1. TEORİK ÇERÇEVE

1.1. Elektronik Ticaret Kavramı, Kapsamı ve Önemi

E-ticaret: iş, yönetim ve tüketim faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi için bilgilerin, üreticiler, tüketiciler, kamu kurumları ve diğer kurumlar arasında elektronik ortamda paylaşılmasıdır. Bu bağlamda doğrudan ticari bir sonucu olmayan ancak buna altyapı olanakları sağlayan tüm işlemler e-ticaretin içerisine girmektedir (Yumuşak, 2001: 2-3). E-ticaret; telekomünikasyon, güvenlik, veri depolama gibi teknik alanlar ile pazarlama, tedarik ve satın alma, faturalama, ödeme gibi iş alanları, bilgi hırsızlığı ve fikri haklar gibi hukuksal alanları da kapsamaktadır.

E-ticaret ekonomiyi, piyasaları, mal ve hizmet hareketlerini, tüketici bölümlenmesini, değerleri ve davranışları, istek ve ihtiyaçlarını, işgücü piyasalarını büyük ölçüde değiştirmektedir (İşler, 2008: 281). E-ticaret, 24 saat tüm dünyada siparişler alınabilmesi ya da satış yapılabilmesine olanak vererek ekonomide kayıt dışılığı azaltıp verimliliği, rekabet gücünü ve işletmelerin büyümesini artırırken firmalar açısından çok daha büyük bir müşteri kitlesine ulaşılmasını sağlar. Buna ek olarak, geleneksel ticarete göre pek çok maliyet unsurunun olmaması nedeniyle küçük işletmelerin büyük şirketlerle rekabet edebilmelerini sağlayan e-ticaret; lojistik, bilgi işlem teknolojileri gibi hizmet aldığı sektörleri de geliştirir. E-ticaret faaliyetinde bulunan firmalar; yer, zaman, personel, depo, ürün stoklama, kira giderleri gibi geleneksel ticarete maksimum seviyede olan gider kalemlerini minimuma çekebilmektedir (Güngör, 2002: 178-184). Maliyetlerin düşmesi, doğrudan ürünlerin fiyatlarına yansıtılarak daha fazla tüketicinin etki alanına çekilmesini sağlamaktadır.

Ürünlerin tanıtımının daha kolay yapılması ile reklam masraflarının azalması, şirketlerin dış ticaret potansiyelini artırması, müşterilerin değişiklik ve yeniliklerden anında haberdar edilmesi gibi yönleri e-ticaretin artıları olarak öne çıkmaktadır. E-ticaretin gelişmesini sağlayan önemli etmenlerden biri de internet sitelerindeki dil, içerik, reklamların ziyaretçilere göre kişiselleştirilebilmektedir. Diğer yandan sosyal medya siteleri oluşturdukları kullanıcı profillerinin potansiyelini firmaların ekonomik kazanımlar sağlaması yönünde de kullanılmaktadır (Başlar, 2013: 3-4). Öte yandan e-ticaret; işgücü, vergilendirme ve fiyat konularından da etkilenmektedir. Özellikle finansal anlamda uluslararası boyuttaki e-ticarette vergi tahsilatı, ödeme araçlarının belirlenmesi ve gümrük prosedürleri konusunda sorunlar yaşanmaktadır. Teknik altyapının sağlanmasıyla sanal ortamdaki vergi denetiminin diğer geleneksel yöntemlere göre daha etkili olacağı ifade edilmektedir.

Alıcı açısından e-ticaretin avantajları; zaman kazanmak, ürün hakkında daha detaylı bilgiye ulaşmak ve diğer tüketicilerin ürün hakkındaki yorumlarına ulaşabilmek, aynı kategorideki farklı marka ve modelleri karşılaştırma olanağı bulmak, fiyat avantajı yakalamak, ürünün fiyatının düşmesi durumunda haberdar edilmek sıralanabilir. Ancak e-ticaretin; güvenlik, garanti işlemleri, yanlış ürün gelmesi, muhatap bulunamaması, ulaşım ve iade gibi sorunları da barındırdığı gerçektir. Web sitesine duyulan güvensizlik ve mahremiyetin korunmaması, iletişimde ve hizmette zamanlamaya uyulmaması, güncelliğin sağlanamaması ve web sitesinin tasarımının zayıf olması müşteri memnuniyetinde azalmaya neden olmaktadır (Pauwels et al., 2011 : 6; Bamfield, 2013: 9). Öte yandan, internette alışverişe yeni başlayan müşteriler marka adı ve tanınırlık gibi konulara önem verirken uzun süredir internetten alışveriş yapan bireyler

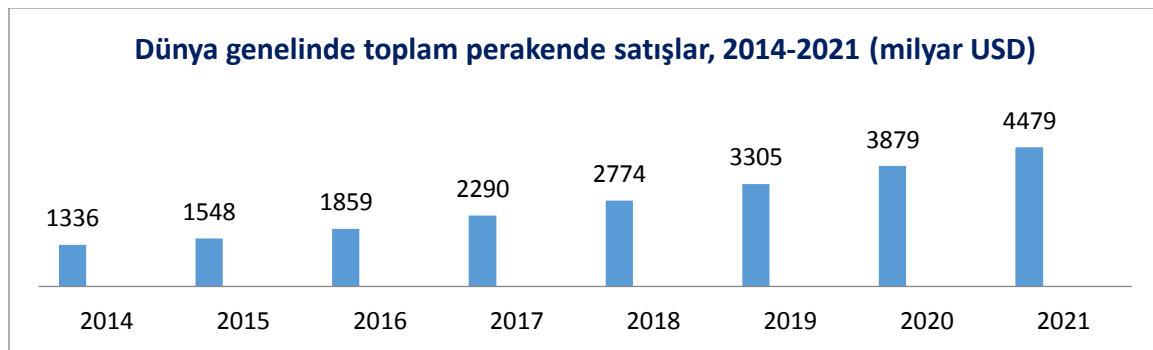
güvenirlilik, kullanım kolaylığı gibi faktörlere önem vermektedir (Paylou, 2003: 73). Bazı müşteriler iyi bir tasarımı olan web sitelerinden alışveriş yapmayı tercih ederken bazı müşteriler ise güvenli ödeme sistemi, ücretsiz kargo hizmeti ve ürün yelpazesi geniş olan sitelerde alışveriş yapmak istemektedirler (Nisar ve Prabhakar, 2017: 4-5).

E-ticaret, medeni hukuktan vergi hukukuna, devletler özel hukukundan usul hukukuna, haksız rekabet hukukundan fikri mülkiyet hukukuna kadar tüm hukuk sistemlerini kapsamaktadır. Bu kapsamda e-ticaretteki anlaşmazlıkların yasalara göre sağlam bir zeminde incelenmesi gerekmektedir. Tüketicilerin korunması e-ticaretin yeniden gözden geçirilmesi açısından önemli hale gelmiştir. E-ticaret hacminin artması, firmaların güvenlik konusunda üst düzeyde teknolojileri kullanmalarına ve tüketici memnuniyetini sağlayan faktörlerde iyileştirme yapmalarına bağlıdır.

1.2. Dünyada E-Ticaret

Elektronik ticaretin alt yapısını oluşturan internet ilk defa 1960'lı yılların sonunda askeri bir sistem olarak ortaya çıkmış ve uzun yıllar çok sınırlı bir meslek grubu içerisinde bir haberleşme aracı olarak kalmıştır. 1980'li yılların başından itibaren, kişisel bilgisayarların yaygınlık kazanmaya başlaması ile ekonomide değişim yaşanmıştır. Ancak 1990'lı yıllar ile internet teknolojisi büyük bir ivme ile yaygınlaşarak iş hayatının da içerisine girmiştir (Halis, 2012: 3-5). Gelişen teknoloji sayesinde e-ticaret sadece gelişmiş ülkelerin değil, gelişmekte olan ülkelerin de yer aldığı bir fırsatlar alanı haline gelmiştir. Dünya genelinde e-ticaret hacmi; internet kullanıcı sayısının artması, tüketim alışkanlıklarının değişmesi, ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ve genel ekonomik yapıları ile doğru orantılıdır. İnternet alt yapısının iyileştirilmesine odaklanma, gelişmiş ülkelerin e-ticaret hacminin diğer ülkelere daha yüksek olmasının en önemli nedenleri arasında yer almaktadır. Elektronik ticaret her geçen gün artarken, bu gelişimin en büyük nedenlerinden biri Facebook, Instagram, Twitter, LinkedIn gibi sosyal ağlardır. E-ticaret yapan firmalar, bu sosyal ağlar üzerinden tanıtımlarını yapmakta ve avantajlarını sunmaktadır. Dünya genelinde toplam perakende satışların 2021 yılında 4479 milyar dolara ulaşacağı tahmin edilmektedir (Şekil 1).

Şekil 1. Dünyada Toplam Perakende Satışlar 2014-2021 (Milyar Dolar)

Kaynak: <https://www.statista.com/statistics/379046/worldwide-retail-e-commerce-sales/>

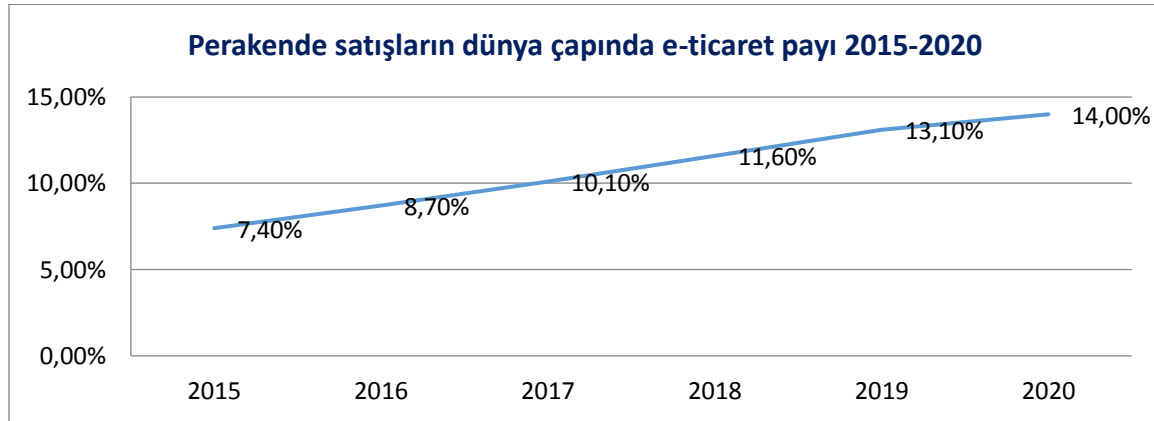
Dünyada bölgelere göre e-ticaret satışlarında birinci sırada Kuzey Amerika yer alırken onu Batı Amerika takip etmektedir (Tablo 1). 2018 yılında Kuzey Amerika'nın e-ticaret satışlarının 2013 yılına göre 2 kat artacağı tahmin edilmektedir.

Tablo 1. Bölgelere Göre E-Ticaret Satışları 2008-2018 (Milyar \$)

	2008	2013	2018 Tahmini
Kuzey Amerika	58.6	125.8	249.8
Batı Amerika	57.2	97.7	184.3
Asya & Okyanusya	20.6	70.4	162.9
Latin Amerika	3.9	9	16.9
Orta & Doğu Avrupa	1.2	5.2	15.2
Orta Asya & Afrika	0.1	0.2	0.3

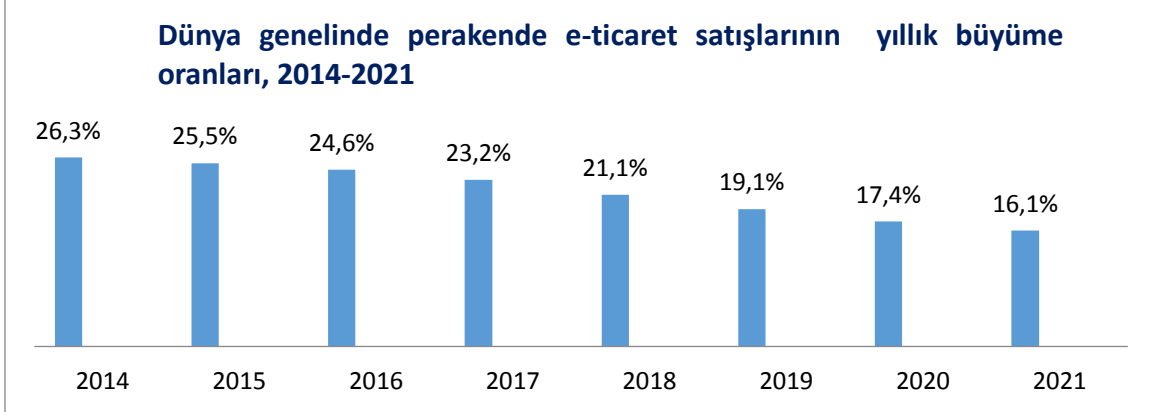
Kaynak: <https://www.statista.com/statistics/311357/sales-of-e-commerce-worldwide-by-region/>

Perakende satışlarda yıllara göre e-ticaretin payının gelişen teknolojilere ve artan tüketici harcamalarına paralel olarak düzenli olarak artış eğiliminde olduğu görülmektedir. 2015 yılında perakende satışlarda e-ticaretin payı %7,4 iken bu oranın 2020 yılında bu oranın %14'e ulaşacağı tahmin edilmektedir (Şekil 2). Bu artışta dünya devleri olarak belirtilen perakendeci firmaların e-ticarete yönelmelerinin payı bulunmaktadır.

Şekil 2. Perakende Satışlarda E-Ticaretin Payı 2015-2020 (%)

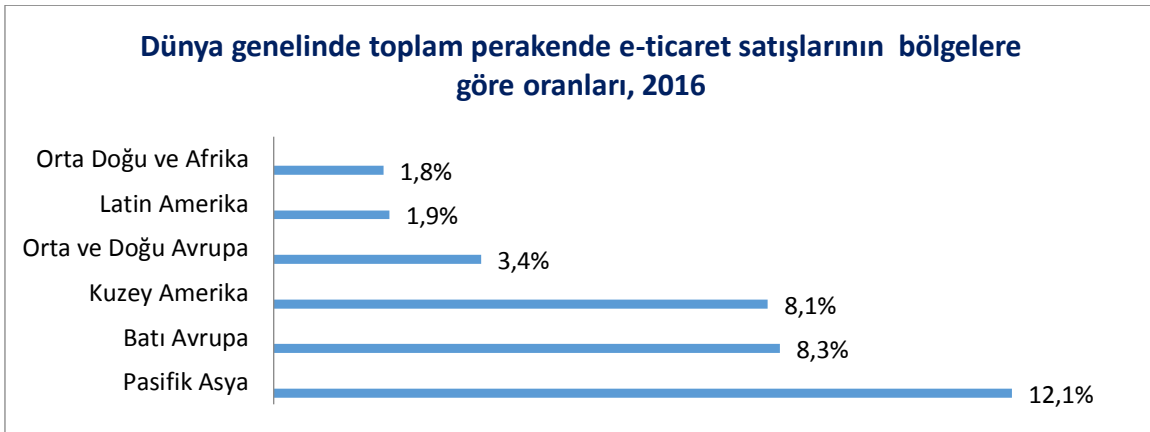
Kaynak: Dijitalleşen Dünyada Ekonominin İtici Gücü, E-Ticaret, TÜSİAD 2017

Perakende e-ticaret satışlarının bir önceki yıla göre büyüme oranlarının verildiği aşağıdaki şekilde 2014 yılında yıllık büyümenin %26,3 olduğu görülür. 2015 yılında bir önceki yıla göre büyümenin %25,5 olurken perakende e-ticaret satışlarının 2021 yılında %16,1 olacağı öngörülmektedir (Şekil 3). Perakende satışların e-ticaret içindeki payındaki düzenli artışa rağmen, yıllık büyüme oranlarının hızındaki azalma gelişmiş ülkelerdeki e-ticaretin belli bir doygunluğa ulaşması ve gelişmekte olan ülkelerdeki büyümenin yavaş seyretmesi ile açıklanabilir.

Şekil 3. Perakende E-Ticaret Satışlarının Yıllık Büyüme Oranları 2014-2020 (%)

Kaynak: <https://www.statista.com/statistics/288487/forecast-of-global-b2c-e-commerce-growth/>

Dünyada toplam perakende e-ticaret satışlarının bölgelere göre dağılımında %12,1 ile Pasifik Asya'nın öne çıktığı görülmektedir. Çin, Uzak Doğu ülkeleri ve Rusya gibi ülkeleri içine alan Pasifik Asya bölgesinin ilk sırada yer almasında, Çin'in e-ticaret devi Alibaba.com'un varlığı önem arz etmektedir. Orta Doğu ve Afrika ülkelerinin e-ticaret satışlarından en düşük payı alması ise beklenen bir sonuç olarak değerlendirilebilir (Şekil 4).

Şekil 4. Perakende E-Ticaret Satışların Bölgelere Göre Dağılımı 2016 (%)

Kaynak: <https://www.statista.com/statistics/239300/number-of-online-buyers-in-selected-countries/>

Dünyada e-ticarete en başarılı ülke Çin'dir, 2012 yılında %4 olan e-ticaretin toplam perakende içerisindeki payı, 2016 yılında %17 seviyesine yükselmiştir (Şekil 5). Çin'in dünya e-ticaret hacminin 2020 yılında %60'a ulaşması beklenmektedir. Çin'deki bu büyüklüğün çok büyük bir kısmını da e-ticaret devi Alibaba Grubu oluşturmaktadır. E-ticaret firmaları düşük fiyat ve promosyonlarla tüketicileri çekerken artık Çinli tüketiciler; kolaylık, bilgi alma, hızlı hizmet gibi nedenlerle de e-ticareti tercih etmektedir. E-ticaretin bu denli hızlı büyümesinde, Çin'in akıllı telefonlara çok kolay uyum sağlaması etkili olmuştur. Çin'in özellikle gelişmiş şehirlerinde akıllı telefonlarından alışveriş yapan tüketicilerin oranı %71 seviyesine yükselmiştir (Dijitalleşen Dünyada Ekonominin İtici Gücü: E-Ticaret Raporu, Tsüad, 2017).

E-ticarette perakende satışlarda lider olan Çin'den sonra gelen ABD'nin 2015 yılında 340.61 milyar dolar olarak gerçekleştirdiği e-ticaret satışlarını, 2019 yılında 534,95 milyar dolara çıkarması öngörülmektedir. Çin'in 2015 yılındaki 672.01 milyar dolarlık e-ticaret satışlarını ise 2019 yılında 1.973.04 trilyon dolara çıkaracağı tahmin edilmektedir (<https://www.statista.com/statistics/377624/leading-countries-retail-e-commerce-sales/>).

1.3. Türkiye'de E-Ticaret

E-ticaret hacminin dünyadaki artışına paralel olarak e-ticaretin Türkiye'de de büyüme eğiliminde olduğu, ancak dünya ülkeleriyle karşılaştırıldığında büyümenin gerisinde kaldığı ifade edilebilir. 1980'li yıllardan itibaren gelişimin yoğun olarak yaşandığı Avrupa ülkeleri ve ABD'ye göre Türkiye'de e-ticaretin gelişimi çok geç ortaya çıkmıştır. Ancak Türkiye'de gerçekleştirilen e-ticaret işlem hacmi son yıllarda günden güne artış eğilimindedir. Türkiye'de 46 milyon internet kullanıcısı vardır ve dünyanın en çok internet kullanıcısı olan 17. ülkesi konumundadır. Türkiye'de interneti en yoğun kullanan yaş grubu %68'lik oranla 18-24 yaş aralığındaki üniversiteli gençlerin oluşturduğu yaş grubudur. Bu grubu %59 ile 25-34 arası yaş grubu izlemektedir. 35 yaşından itibaren ise internet kullanımının düştüğü ifade edilmektedir (TÜİK, 2017).

Türkiye e-ticaret pazar hacmi 2016 yılında 30.8 milyar TL seviyesine ulaşmıştır. Türkiye'de perakende e-ticaret hacmi 2013-2016 yılları arasında ortalama %34 büyürken 2016 yılı itibarıyla 17.5 milyar TL'lik bir hacme ulaşmıştır. Dünyada e-ticaretin toplam perakendeden aldığı pay %8,5 iken 2016 yılında Türkiye'de bu oran %3,5 seviyesinde gerçekleşmiştir. Türkiye'de mobilin e-ticaret içerisindeki payı henüz %19 seviyesindeyken dünya ortalaması %44'dür. Dünyada gelişmiş ülkelerde e-ticaretin tercih edilmesinde kolaylık öne çıkarken Türkiye'de tüketiciler için e-ticaretin en önemli avantajı ucuz fiyat uygulamasıdır. Türkiye'de internet kullanan her 3 müşteriden yalnızca 1'i online alışveriş yapmaktadır. Online alışveriş yapan 4 müşteriden 1'i de alışveriş işleminde sorun yaşadığını belirtirken yaşanan sorunların başında, satış sonrası süreçlere ilişkin konular gelmektedir. E-ticaretin artırılması kapsamında ödeme ve iade süreçlerinde tüketicilerin mağdur edilmeyecek şekilde iletişim çalışmaları ve yayınlanacak kamu spotlarının oluşturulması ile online alışveriş yapmayan tüketicilerin tutumunu etkilemek mümkündür. Tüketicilere e-ticaretin sunduğu tek değer fiyat avantajı olmadığı; e-ticaretin aynı zamanda çeşitlilik, kolaylık, bilgi ve paylaşım gibi pek çok farklı değerler yarattığının da tüketicilere aktarılması gerekir. Özellikle, giyim alanında iade süreçlerinin kolaylığı, yüksek fiyatlı tüketici elektroniği kategorisinde garanti ve destek süreçlerinin sorunsuz çalışması, gıda alanında ise ürünlerin taze olarak müşteriye ulaşması için tedarik zinciri ve teslimat süreçlerinin kusursuz işlemesi, online penetrasyonun artışı için önemlidir. Tüketicilere ek olarak, sektör paydaşları ve kamunun da e-ticaret algısı, kendilerine ve ekonomiye katkısı üzerinde duran çalışmalarla iyileştirilebilir. E-ticaret sektörünün gelişimi için internet, lojistik ve ödeme olmak üzere altyapının gelişmiş olması oldukça önemlidir. Türkiye'de e-ticaret pazarının önemli aktörlerinden birisi olan hepsiburada.com 1998 yılında ve gittigidiyor.com 2000 yılında faaliyetlerine başlamıştır. E-ticarette asıl büyüme ise 2008 sonrası, moda alanında özel alışveriş sitelerinin de ortaya çıkmasıyla gerçekleşmiştir. Markafoni, Trendyol, Limango gibi özel alışveriş sitelerinin kurulması ile kadınların da e-ticarete yönelmesi, e-ticaretin gelişimini hızlandırmıştır (Dijitalleşen Dünyada Ekonominin İtici Gücü: E-Ticaret Raporu, TSÜAD, 2017).

Türkiye’de internet üzerinden kişisel kullanım amacıyla mal veya hizmet siparişi veren ya da satın alan 16-74 yaş grubundaki bireylerin oranı %24,9 olmuştur. Bir önceki yıl internet üzerinden alışveriş yapanların oranı ise %20,9’dur. 2016 yılı Nisan ile 2017 yılı Mart ayı arasında bu bireylerin %62,3’ü giyim ve spor malzemesi, %25,3’ü ev eşyası (mobilya, beyaz eşya hariç), %24,1’i seyahat bileti, araç kiralama vb, %21,9’u gıda maddeleri ve %19’u elektronik araçlar satın almıştır (TÜİK, 2017).

2. ALAN ARAŞTIRMASI BULGULARI

2.1. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Bu bölümde alan araştırmasından elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Araştırma verileri Çankırı Karatekin Üniversitesi öğrencisi 422 kişiyle birebir yapılan anketlerden sağlanmıştır. Anket formu üç bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde öğrencilerin demografik bazı özelliklerini belirlemeye yönelik sorular, ikinci bölümde öğrencilerin internet kullanım alışkanlıklarını tespit etmeyi amaçlayan sorular yer almıştır. Anketin son bölümünde ise e-ticarete yönelik tutum, internette alışverişin yararına inanma ve internette alışveriş ilgilenim düzeyini belirlemeye yönelik ölçek ifadelerine yer verilmiştir. Bulgular betimsel istatistikler, basit oransal tablolar, ortalama ve standart sapmalardan yararlanılarak yorumlanmıştır.

2.2. Araştırmada Kullanılan Ölçekler, Araştırma Yöntemi ve Örneklem Seçimi

Araştırmada üniversite öğrencilerinin e-ticarete yönelik tutum ve ilgilenim düzeylerinin tespit edilmesinde 5’li Likert Tutum Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan ölçekler; Tutum Ölçeği için Bassam (2010: 599), Zhou ve Zhang (2007: 49-53); İnternette Alışveriş Yararını belirlemede kullanılan ölçek İşler (2014: 81-83); Tüketici İlgilenim Düzeyini belirlemede kullanılan ölçek ise Jain ve Srinivasan (1990: 596) ve Armağan ve Turan (2014: 5) çalışmalarından yararlanılarak oluşturulmuştur. Anket formunda, internete yönelik tüketici tutumunu belirlemeye yönelik 14 ifade, internet alışverişin yararlarını belirlemeye yönelik 6 ifade ve tüketici ilgilenim düzeyini belirlemeye yönelik 16 ifade bulunmaktadır.

Araştırmanın anakütlesini Çankırı Karatekin Üniversitesi öğrencileri oluşturmuş ve bu kapsamda Kolayda Örneklem Yöntemiyle 450 adet anket yapılmıştır. Bu anketlerden tutarsız, hatalı ve eksik anketler değerlendirme dışında tutularak 422 adet anket değerlendirmeye alınmıştır. Veriler SPSS 21 paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışmada Keşfedici Faktör Analizi ve hipotezlerin sınanmasında korelasyon analizi kullanılmıştır.

2.3. Analiz ve Bulgular

Türkiye’de internet %68 ile en fazla 18-24 yaş aralığındaki bireyler tarafından kullanılmaktadır. Bu nedenle örneklem olarak Çankırı Karatekin Üniversitesi öğrencileri alınmıştır. Elde edilen bulgular analiz edilerek yorumlanmıştır.

2.3.1. İnternet Kullanımına İlişkin Bulgular

İnterneti ve teknolojiyi yoğun olarak kullanan üniversite öğrencilerinin internet üzerinden alışveriş yapma alışkanlıklarının ve internetten alışveriş yapmada kullanılabilen çeşitli araçların hangi oranda kullanıldığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla oluşturulan sorulara alınan cevaplar Tablo 2’de özetlenmiştir.

Gençlerin büyük çoğunlukla teknolojik ürünlere ve internete olan ilgisinin, online alışveriş yapma eğilimlerini olumlu yönde etkilediği ifade edilebilir. Online satın alma konusunda ihtiyaç duyulan tüm koşulların var olduğu, yapılan araştırma neticesinde tespit edilmiştir. Tüketiciler çoğunlukla cep telefonları üzerinden ihtiyaç duydukları ürünleri hızlı ve kolay bir şekilde satın alabilmektedirler. Kredi kartı kullanımı da tüketicilerin ödeme kolaylığı açısından online alış-veriş yapma eğilimlerini artıran bir etken olarak ifade edilebilir. Üniversite öğrencilerinin özellikle bilet, kitap, teknolojik ürünler ve giyim eşyası satın alma konusunda internet üzerinden alışverişe yöneldiği bilinmektedir. Araştırma bulguları da bunu destekler niteliktedir. Ankete katılanların %86,7’si almayı düşündüğü ürünü internetten araştırdığını ifade etmiştir. İnterneti ürün/hizmet satın almada bilgi toplama aracı olarak görmek, internetten alışverişle ilgilenim ile tutum arasında ilişki olduğunu düşündürmektedir. İnternetten alışveriş yaptığını belirtenlerin oranı %88,9’dur. Bu oldukça yüksek bir orandır. Bu oranın yüksek çıkması, bir kez dahi online alışveriş yapmış olanların alışveriş yapma durumunu “Evet” olarak belirtmesinden kaynaklanmaktadır. Yoğun şekilde alışveriş yapanların oranı (genellikle + çok sık) sadece %8,9’dur.

Tablo 2. Üniversite Öğrencilerinin İnternete İlişkin Görüşleri

Sorular	%	%
	Evet	Hayır
Evinde internet bağlantısı var mı?	60,0	40,0
Akıllı telefon kullanıyor mu?	97,8	2,2
Kişisel bilgisayar var mı?	51,1	48,9
Kredi kartı kullanıyor mu?	68,9	31,1
İnternet bankacılığı kullanıyor mu?	66,7	33,3
İnternetten alışveriş yapıyor mu?	88,9	11,1
İnternetten alışverişini güvenli buluyor mu?	64,4	35,6
Almayı düşündüğü ürünü internetten araştırıyor mu?	86,7	13,3
Teknolojik ürünlere merak duyuyor mu?	82,2	17,8

Üniversite öğrencilerinin online alışveriş yapma sıklığı ve internette geçirilen zaman öğrenilmek istenmiştir. Bu amaçla “internetten hangi sıklıkta alışveriş yaparsınız? İnternette ne kadar zaman geçirirsiniz?” soruları yöneltilmiştir. Verilen cevaplara ilişkin elde edilen bulgular Tablo 3’te verilmiştir. İnternetten hiçbir şekilde alışveriş yapmadığını belirtenlerin oranı %11,1 olarak tespit edilmiştir. Geriye kalan kitle ise birbirinden farklı yoğunluklarda alışveriş yapma deneyimine sahiptir. Gün içerisinde internette 6 saatten daha fazla vakit geçirdiğini belirtenlerin oranı %40’dır. Bu oran oldukça yüksek bulunmuştur. Akıllı telefonlar ve sosyal medya platformları, gençlerin çok uzun süreler internette vakit geçirmelerini teşvik

etmektedir. Günde 1 saatten daha az internette zaman harcayanların oranı sadece %4,4'de kalmıştır.

Tablo 3. İnternette Alışveriş Yapma Sıklığı ve İnternette Geçirilen Zaman

İnternette Alış-veriş Yapma Sıklığı %		İnternette Geçirilen Zaman	
Hiç	11,1	Süre	%
Nadiren	42,2	1 saatten az	4,4
Ara sıra	37,8	2-3 saat arası	24,4
Genellikle	6,7	4-6 saat arası	31,1
Çok sık	2,2	6 saatten fazla	40,0

İnternette alışveriş yaptığını belirtenlerin (%88,9'u) internette en fazla hangi ürünleri satın aldıklarına ilişkin bulgular Tablo 4'te sunulmuştur. Tüketicilerin %55,6'sının giyim eşyası satın alıyor olması, ankete katılanların çok büyük bir çoğunluğunun kadınlardan oluşması ile açıklanabilir. Üniversite öğrencileri interneti en çok sosyal ağlarda zaman geçirmek için kullanmaktadır. Gençlerin internette alışveriş yapma nedenleri belirlenmek istenmiştir. Üniversite öğrencileri %40 oranında fiyat karşılaştırması yaparak daha ucuza ürün alma amacıyla, %35,6'sı bol çeşit bulabilmeleri nedeni ile internette alışveriş yaptıklarını ifade etmişlerdir. Zaman ve mekan sınırlaması olmaksızın aynı anda birçok farklı çeşidi bulabilmek tüketiciler için önemli uyarılardır. Ancak özellikle ekonomik kazanç ve fiyat konusundaki avantajlar çok daha etkili olabilmektedir.

Tablo 4. İnternette Alınan Ürünler

Sıklıkla Satın Alınan Ürün %		İnterneti En Çok Hangi Amaçla Kullandığı %		İnternette Alış-veriş Yapma Nedeni %	
Teknolojik ürünler	2,2	Sosyal ağ ve iletişim	62,2	Fiyat kıyasıyla daha ucuzu alma	40,0
Mobilya-mutfak gereçleri-ev tekstili	4,4	Akademik-bilimsel araştırma	6,7	Zamandan tasarruf	8,9
Giyim	55,6	Bilgi edinme	2,2	Çeşit bolluğu	35,6
Bilet-Tatil	13,3	Alışveriş	8,9	Merak duygusunun tatmini	2,2
Kitap-dergi	13,3	Haber takibi	15,6	Sosyal çevreye uyum sağlama	4,4
		Eğlence, oyun	4,4	Bulunamayan ürünlere kolay erişim sağlama	2,2

Sanal bir platformdan alışveriş yapma konusunda tüketicilerin belli konularda kaygı duyduğu bilinmektedir. En fazla kaygı duyulan konu başlıklarını belirlemek amacıyla, üniversite öğrencilerine “internette alışveriş yapma konusundaki en büyük kaygınız nedir” sorusu yöneltilmiştir. Elde edilen bulgular Tablo 5'te verilmiştir. Araştırma bulgularına göre,

gençlerin en büyük kaygılarının ürün iadesinde sorun yaşama ve kimlik bilgilerini paylaşma konusunda yaşandığı belirlenmiştir. Bu kaygının, yakın çevrenin yaşadığı olumsuz deneyimler sebebiyle ya da firmaya ve internet ortamına güven duyulmaması sebebiyle olduğu söylenebilir.

Tablo 5. İnternette Alışverişle İlgili En Çok Kaygı Duyulan Konular

Kaygı Konusu	%
Kimlik bilgilerini paylaşma	26,7
Ürünü denemeden alma	20,0
Kredi kartı bilgilerini paylaşma	4,4
İadede sorun yaşama	28,9
Ürüne sahip olana kadar geçen süre	2,2
Ürün tesliminde sorun yaşama	6,7
İnternette alışveriş yapmayı bilmeme	2,2
Muhatap bulamama	8,9

Araştırmada kullanılan “İnternette Alışverişe Yönelik Tutum”, “E-ticaretle İlgilenim Düzeyi” ve “İnternette Alışverişin Yararına İnanma” ölçeklerine ilişkin ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 6’da verilmiştir. Buna göre, katılımcıların internette alış-verişe yönelik tutumlarının, ilgilenim düzeyi ve yararına inanma ölçek ortalamalarından çok daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Tutumun yüksek olması, davranışı olumlu etkileyeceğinden, yeni neslin internette alışveriş yapma konusunda olumsuz bir önyargının oluşturmadığı sonucuna ulaşılabilir. Üniversite öğrencilerinin ekonomik olarak bağımsızlık olmamaları nedeniyle, ilgilenim düzeylerinin düşük seviyede kaldığı ifade edilebilir.

Tablo 6. Araştırmada Kullanılan Ölçeklere İlişkin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

	Minimum	Maksimum	Ortalama	Std. sapma
Tutum Ortalaması	1,29	4,64	3,6000	,78019
İlgilenim Düzeyi Ortalaması	1,31	4,00	2,8587	,61531
Yararına İnanma Ortalaması	1,33	5,00	3,4370	,91882

2.3.2. Araştırmada Kullanılan Ölçeklere İlişkin Faktör Analizi Bulguları

Faktör analizinin amacı, aralarında ilişki bulunduğu düşünülen değişkenler arasındaki ilişkilerin anlaşılmasını ve yorumlanmasını en basite indirgemek için daha az sayıdaki temel boyuta ulaşmak veya özetlemek olan analiz tekniğine verilen genel bir addır. Amaç, esas olarak değişkenler arasındaki karşılıklı bağımlılığın kökenini araştırmaktır. Faktör analizi bilgiyi kısaltma ve özetleme amacını taşıdığı gibi değişkenlerin tümünü analizin içine alır (Gürbüz ve Şahin, 2014).

İnternette alışverişe yönelik “Tutum” ve “İlgilenim Düzeyi” ölçeklerinin ankete katılanlar tarafından hangi alt boyutlarda algılandığını tespit etmek amacıyla faktör analizi yapılmıştır. Ölçeğin faktör analizine uygunluğunun test edilmesinde, Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) örneklem yeterliliği testi ve Bartlett küresellik testi uygulanmıştır. Yapılan analizler sonucunda her iki ölçek için de veri setinin faktör analizine uygun olduğu belirlenmiştir

(Tablo 7). Ölçeğin faktör analizine uygun olması için KMO değerinin 0,60'dan büyük ve anlamlılık düzeyinin 0,05'den küçük olması gerekmektedir.

Tablo 7. İnternette Alışverişe Yönelik Tutum ve İlgilenim Düzeyi Ölçeklerinin Faktör Analizine Uygunluğuna Yönelik Analiz Sonuçları

Tutum Ölçeği		İlgilenim Düzeyi Ölçeği			
Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy		0,851	Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy		0,633
Approx. Chi-Square		2100,366	Approx. Chi-Square		1763,128
Df		91	Df		91
Bartlett's Test of Sphericity	Sig.	0,000	Bartlett's Test of Sphericity	Sig.	0,000

Faktör analizi bulgularına göre, katılımcıların internette alışveriş yapmaya yönelik tutumlarının 2 alt boyutta açıklandığı belirlenmiştir. Bu faktörler; “**güven duyma**” (7 madde) ve “**yeterli bilgi içeriği**” (7 madde) olarak adlandırılmıştır. Faktör analizi sonucunda internette alışveriş yapmaya yönelik tutumun %59,08'inin 2 farklı bileşen tarafından açıklanabildiği görülmüştür. Analiz sonuçları Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8. İnternette Alışverişle İlgili Tutuma Yönelik Faktör Analizi Sonuçları

Tutum Faktörleri	Ortak Varyans Değerleri	Faktör 1 “Güven Duyma”	Faktör 2 “Yeterli Bilgi İçeriği”
Web sitesinin güvenilirliği, uygulamalar alışveriş yapma isteğimi artırır	,763	,865	
Ürünün güvenli bir kargo şirketiyle gelmesi alışveriş isteğimi artırır	,674	,792	
Üyeye özel kampanyaların olması alışveriş yapma isteğimi artırır	,749	,790	
Satın almak istediğim ürünlerin teslim tarihinin belli olması ürüne olan ilgimi artırır	,642	,705	
Ürünlerde anlık veya günlük indirim uygulanması alışveriş yapma isteğimi artırır	,496	,699	
Kredi kartından hariç farklı ödeme seçeneklerinin olması alışveriş yapma isteğimi artırır	,439	,648	
Ürünlerle ilgili detaylı içerik olması alışveriş isteğimi artırır	,529	,613	
İlgi alanlarıma özel bilgilendirici mail gelmesi alışveriş yapma isteğimi artırır	,705		,840
İndirim-kampanyalı ürünlerle ilgili mail almak, alışveriş yapma isteğimi artırır	,658		,800
İnternette alışveriş yaptığım sitelerin kullanımının kolay olması alışveriş isteğimi artırır	,675		,775

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 68 Temmuz – Ağustos 2018

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat –KIRGIZİSTAN

<http://www.akademikbakis.org>

Kredi kartına taksit imkânlarının olması alışveriş yapma isteğini artırır	,602		,602
Ürünlerle ilgili yorumların olması alışveriş isteğini artırır	,447		,589
Satış sonrası destek alabilecek olmam alışveriş yapma isteğini artırır	,561		,552
Fiyatı düşen ürünleri internette görmek, ihtiyacım olmasa da ürünle ilgilenmemi sağlar	,471		,503
Cronbach Alfa (α)		,889	,853
Faktörlere Ait Özdeğerler		6,572	1,699
Açıklanan Varyans Yüzdesi		46,941	12,138
Açıklanan Yığılmalı Varyans Yüzdesi		46,941	59,080
KMO and Bartlett's Test	0,851	Bartlett's Test of Sphericity (p)	,000

Katılımcıların internette alışverişe yönelik ilgilenim düzeylerini belirlemede kullanılan ölçeğin faktör analizine uygunluğu KMO değerinin 0,633 bulunması ile anlaşılmıştır. Ölçeğin Cronbach alpha değeri 0,816 bulunmuştur. Bu da yüksek düzeyde güvenilirliğe karşılık gelmektedir. Sonraki aşama, ölçek ifadelerinin hangi alt boyutlarda toplandığını tespit etmektir. Analiz sonucunda, internette alışverişe ilişkin ilgilenim düzeyinin %67,35'inin 4 bileşen tarafından açıklandığı belirlenmiştir. Bu faktörler, “**hata olasılığı**” (4 madde), “**gösterge**” (3 madde), “**haz**” (5 madde) ve “**risk önemi**” (2 madde) olarak adlandırılmıştır. Tablo 9’da faktör analizine ilişkin bulgular verilmiştir. Ölçeğin güvenilirliğini bozduğu belirlenen 2 ifade ölçekten çıkarılmıştır.

Tablo 9. İnternette Alışveriş İlgilenim Düzeyine Yönelik Faktör Analizi Sonuçları

İlgilenim Düzeyi Faktörleri	Ortak Varyans Değerleri	Faktör 1 “Hata Olasılığı”	Faktör 2 “Gösterge”	Faktör 3 “Haz”	Faktör 4 “Risk Önemi”
İnternette ürün/hizmet satın aldığında onu gerçekten almış olmalı mıydın, bilemezsin	,791	,859			
İnternette ürün/hizmet seçmek oldukça zor bir iştir	,683	,805			
İnternette ürün/hizmet satın alırken doğru tercihi yaptığından asla tam emin olamazsın	,777	,800			
İnternette gezinirken hangi ürünü seçmem gerektiği konusunda her zaman kararsızlık yaşıyorum	,482	,625			
Birinin internette ne aldığı onun kim olduğu hakkında ipuçları verir	,794		,883		
Birinin internette alışveriş yapıyor olması onun hakkında bir fikir edinmeyi sağlar	,802		,861		
İnternette alışveriş yapma durumum benim kişiliğimi yansıtır	,723		,828		
İnternette alışveriş yapmak benim için son derece önemlidir	,676			,799	
İnternette alışverişe gerçekten çok ilgi duyarım	,676			,790	
Kendim ya da yakınlarım için internette alışveriş yapmak benim için bir zevktir	,498			,664	

İnternette alışveriş yapmayı kendim için bir hediye vermek olarak görürüm	,699			,601	
İnternette alışveriş yapma imkanına sahip olmak beni mutlu eder	,639			,579	
İnternette alışverişte satın aldıktan sonra kötü bir seçim yaptığımı anlarsam kendime çok kızarım	,731				,767
İnternette ihtiyaçlarımı karşılamayan bir ürün satın almak gerçekten çok sinir bozucudur	,460				,509
Cronbach Alfa (α)		,816	,842	,769	,574
Faktörlere Ait Özdeğerler		3,533	2,647	2,160	1,090
Açıklanan Varyans Yüzdesi		25,234	18,904	15,427	7,788
Açıklanan Yığılmalı Varyans Yüzdesi		25,234	44,138	59,565	67,353
KMO and Bartlett's Test	,633	Bartlett's Test of Sphericity (p)			,000
			N	%	
Düşük İlgilenim			169	40	
Yüksek İlgilenim			253	60	

2.3.3. Araştırmada Kullanılan Ölçeklere İlişkin Betimsel Analiz Bulguları

İnternette alışverişe ilişkin tutum ifadelerine katılımcıların verdiği cevaplar analiz edilerek sonuçları Tablo 10'da verilmiştir. Betimsel analiz sonuçları olarak verilen tablo; ortalama, standart sapma ve mod değerleri hesaplanarak oluşturulmuştur. Bu değerler dikkate alınarak, internette alışverişe yönelik tutum; olumlu, olumsuz ve nötr tutum şeklinde sınıflandırılmıştır. Elde edilen bulgular, internette alışverişe yönelik tutumun %62 oranında olumlu olduğunu ortaya koymuştur.

Tablo 10. İnternette Alışverişe İlişkin Tutum İfadelerine Yönelik Betimsel Analiz Sonuçları

Tutum İfadeleri	Ortalama	Mod	Std. Sapma
Kredi kartından hariç farklı ödeme seçeneklerinin olması alışveriş yapma isteğimi artırır	3,6	4	1,32
Ürünün güvenli bir kargo şirketiyle gelmesi alışveriş isteğimi artırır	4,0	4	1,27
Web sitesinin güvenilirliğini uygulamalar alışveriş yapma isteğimi artırır	3,9	5	1,21
Satın almak istediğim ürünlerin teslim tarihinin belli olması ürüne olan ilgimi artırır	3,7	4	1,22
Satış sonrası destek alabilecek olmam alışveriş yapma isteğimi artırır	3,7	4	1,06
Üyeye özel kampanyaların olması alışveriş yapma isteğimi artırır	3,8	4	1,09
Ürünlerde anlık veya günlük indirim uygulanması alışveriş yapma isteğimi artırır	3,8	5	1,26
Ürünlerle ilgili detaylı içerik olması alışveriş isteğimi artırır	3,7	5	1,25
Fiyatı düşen ürünleri internette görmek, ihtiyacım olmasa da ürünle ilgilenmemi sağlar	3,4	4	1,28
Kredi kartına taksit imkânlarının olması alışveriş yapma isteğimi artırır	3,0	3	1,24

İnternette alışveriş yaptığım sitelerin kullanımının kolay olması alışveriş isteğimi artırır	3,2	4	1,23
İlgi alanlarıma özel bilgilendirici mail gelmesi alışveriş yapma isteğimi artırır	3,1	4	1,16
Ürünlerle ilgili yorumların olması alışveriş isteğimi artırır	3,6	4	1,00
İndirim-kampanyalı ürünlerle ilgili mail almak, alışveriş yapma isteğimi artırır	3,4	4	1,22
İnternette Alışverişe Yönelik Tutuma İlişkin Görüş	Olumsuz (%)	Nötr (%)	Olumlu (%)
	20,0	17,8	62,2

Katılımcıların internette alışverişin yararına inanma konusundaki ifadelerine cevap vermeleri istenmiştir. Alınan cevaplar Tablo 11’de verilmiştir. Oluşturulan tabloda, üniversite öğrencilerinin internette alışverişin yararına inanma konusundaki görüşleri, olumlu-olumsuz ve nötr görüş şeklinde sınıflandırılmıştır. Elde edilen bulgular neticesinde, katılımcıların %55,5’i yarara ilişkin olumlu, %24,5’i olumsuz görüşe sahipken, %20’si ne olumlu ne de olumsuz görüş beyan etmiştir.

Tablo11. İnternette Alışverişin Yararına İlişkin Betimsel Analiz Sonuçları

Yarara İlişkin İfadeler	Ortalama	Mod	Std. sapma
İnternet üzerinden alışveriş yaparken kontrol/kararın tamamen tüketiciye ait olması	3,5	5	1,41
İnternet üzerinden alışveriş yapma ve öğrenmenin kolay olması	3,8	4	1,17
İnternet alışverişini yaparken karşılaştırma ve kıyaslama yapma imkânı olması	3,6	4	1,18
İnternet üzerinden alışveriş yaparak zaman kazanma	3,4	4	1,23
İnternet alışverişinin faydalı alışveriş bilgisine ulaşmayı sağlaması	3,1	3	1,00
İnternet üzerinden alışveriş yapmanın alışveriş ihtiyaçlarına cevap vermesi	3,2	3	1,21
İnternette Alışverişin Yararına İlişkin Görüş	Olumsuz (%)	Nötr (%)	Olumlu (%)
	24,5	20,0	55,5

2.3.4. Araştırmaya İlişkin Hipotezlerin Sınanması ve Korelasyon Analizi Bulguları

Korelasyon analizi, iki sayısal veri arasında doğrusal bir ilişki olup olmadığını, eğer doğrusal bir ilişki varsa, bu ilişkinin yönünü ve şiddetini belirlemek için kullanılan bir istatistiksel analizdir. Bir korelasyon katsayısının yorumlanabilmesi için anlamlılık (p) değerinin 0.01’den daha küçük olması gerekir. Korelasyon katsayısı negatif ise iki değişken arasında ters ilişki vardır, yani “değişkenlerden biri artarken, diğeri azalmaktadır” denir. Korelasyon katsayısı pozitif ise “değişkenlerden biri artarken diğeri de artmaktadır” yorumu yapılır (Tatlidil, 2008).

Korelasyon analizi sonucunda, doğrusal ilişki olup olmadığı, eğer varsa bu ilişkinin derecesi korelasyon katsayısı ile hesaplanır. Korelasyon katsayısı “r” ile gösterilir. Buna göre “r”

değerleri: “0,00 - 0,25: çok zayıf / 0,26-0,49: zayıf / 0,50-0,69: orta / 0,70-0,89: yüksek / 0,90-1,00: çok yüksek” düzeyde ilişki olduğu anlamına gelir.

Araştırmada internetten alışverişe yönelik tutum – yararına inanma – ilgilenim düzeyi arasında ilişki olup olmadığı ve ilişkinin ne yönde ve hangi düzeyde olduğunu belirlemek amacıyla çeşitli hipotezler geliştirilmiştir.

H_0 = İnternette alışveriş yapma konusundaki tutum ile ilgilenim düzeyi arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki yoktur.

H_1 = İnternette alışveriş yapma konusundaki tutum ile ilgilenim düzeyi arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır.

Analiz sonucunda anlamlılık değeri 0.01’den küçük ($0.000 < 0.01$) bulunmuştur. İnternette alışverişe yönelik tutum ile ilgilenim düzeyi arasındaki Pearson korelasyon katsayısının derecesi $r = 0,586$ ’dır. Korelasyon katsayısı pozitif ve tutum ile ilgilenim düzeyi arasında orta düzeyde korelasyondan söz edilir.

Karar: $P: 0,000 < 0,01$ olduğu için;

H_1 kabul edilirken, H_0 reddedilir.

H_0 = İnternette alışveriş yapmanın yararına inanma ile ilgilenim düzeyi arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki yoktur.

H_2 = İnternette alışveriş yapmanın yararına inanma ile ilgilenim düzeyi arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır.

Analiz sonucunda anlamlılık değeri 0.01’den küçük ($0.000 < 0.01$) bulunmuştur. İnternette alışveriş yapmanın yararına inanma ile ilgilenim düzeyi arasındaki Pearson korelasyon katsayısının derecesi $r = 0,477$ ’dir. Korelasyon katsayısı pozitif ve tutum ile ilgilenim düzeyi arasında zayıf korelasyondan söz edilir.

Karar: $P: 0,000 < 0,01$ olduğu için;

H_2 kabul edilirken, H_0 reddedilir.

H_0 = İnternette alışveriş yapma konusundaki tutum ile internetten alışveriş yapmanın yararına inanma arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki yoktur.

H_3 = İnternette alışveriş yapma konusundaki tutum ile internetten alışveriş yapmanın yararına inanma arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır.

Analiz sonucunda anlamlılık değeri 0.01’den küçük ($0.000 < 0.01$) bulunmuştur. İnternette alışveriş yapma konusundaki tutum ile internetten alışveriş yapmanın yararına inanma arasındaki Pearson korelasyon katsayısının derecesi $r = 0,728$ ’dir. Korelasyon katsayısı pozitif ve tutum ile ilgilenim düzeyi arasında yüksek korelasyondan söz edilir.

Karar: $P: 0,000 < 0,01$ olduğu için;

H_3 kabul edilirken, H_0 reddedilir.

Tablo 12. Araştırma Hipotezlerine İlişkin Korelasyon Analizi Sonuçları

		İlgilenim Düzeyi	Yararına İnanma	Tutum
İlgilenim Düzeyi	Pearson Correlation	1	,477**	,586**
	Sig. (2-tailed)		,000	,000
Yararına İnanma	Pearson Correlation	,477**	1	,728**
	Sig. (2-tailed)	,000		,000
Tutum	Pearson Correlation	,586**	,728**	1
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	

**Correlation is significant at the 0.01 level (1-tailed).

SONUÇ VE TARTIŞMA

Global ekonomik düzen içerisinde kazan-kazan ilişkisi temeline dayanan e-ticaret faaliyetleri ile dünya ticaretinde sınırların aşılmasına ilave olarak zaman, mekan ve insan kaynakları kısıtları da ortadan kalkmıştır. E-ticaretten e-ihracata dönüşümün yaşanması, ülke kaynaklarının daha etkin kullanılmasının önünü açmıştır. Firmaların uzun prosedür ve yazışmalar ya da yeni pazarlar aramak için yeni stratejiler geliştirmesine, ciddi maliyet içeren fuarlarda yeni müşteriler edinmek için çaba harcamasına gerek kalmaksızın, tüm dünya pazarlarına gerek web sayfaları üzerinden gerekse çeşitli platform ve sosyal medya araçlarıyla ürünleri hakkında içerik oluşturabilme imkanı bulmaları önemli bir kazanımdır. Bu kapsamda çoğu perakendeci firma, profesyonel e-ticaret siteleri oluşturarak maliyetlerini düşürme ve dünya pazarından daha fazla pay alabilme imkanı bulmuştur. Yerel, ulusal ya da uluslararası düzeyde faaliyet gösteren firmalar reel piyasalardaki faaliyetlerine e-ticaret faaliyetlerini de ekleyerek ilave kapasite yaratabilmektedirler. Öte yandan, bireysel olarak da e-ticaret yapılabilmesi küçük kitlelerin ekonomisine olduğu kadar, ülke ekonomisine de katkı sağlar niteliktedir. Yeni ekonomi düzeninde reel piyasalarda rekabet etmenin mümkün olmadığı firmalarla, müşteri kitlesinin güvenlik, içerik, yeterli bilgi içeriği gibi beklentilerinin karşılanması ile önemli bir avantaj sağlanmış olacaktır. Bu araştırmanın konusu, e-ticarete ilişkin tutum ile internetten alışverişe yönelik ilgilenim düzeyleri arasındaki ilişkinin varlığının, yönünün ve düzeyinin belirlenmesidir. Çankırı Karatekin Üniversitesi öğrencilerinin örneklem olarak alındığı araştırma ile, internet kullanımının en yoğun olduğu yaş grubunun, e-ticaret konusundaki tutumları ve ilgilenim düzeylerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Akıllı telefonlar, internet ve ileri teknolojiler bireyleri hızlı karar alma ve bu yönde davranış geliştirmeye itmektedir. İnternet kullanım oranının yüksek olduğu ülkelerde internetten alışveriş yapma oranının da yüksek olduğu bilinmektedir. Türkiye’de internet kullanımı %68’lik oranıyla 18-24 yaş arasındaki gençlerde yoğunlaşmıştır. Araştırmada online alışverişe yönelik tutum ve online alışverişle ilgilenim düzeyinin hangi alt boyutlarda temsil edildiği ve hangi oranda bu faktörlerce açıklanabildiği araştırılmıştır. Tüketicinin tutumu davranışları etkilerken; tüketici ilgilenimi ise satın alma ve karar alma davranışı üzerinde etkilidir. Bu durumda davranışlar üzerinde etkili olduğu ifade edilen tutum ve ilgilenimin online alışveriş özelindeki ilişkisi irdelenmek istenmiştir. Öte yandan, yararına inanma ölçeği de tutum ve ilgilenim ile ilişkilendirilerek ilişkinin yönü ve düzeyi araştırılmıştır. Herhangi bir şeyin yararına inanıyor olmak, o şeye karşı ilgi duymaya neden

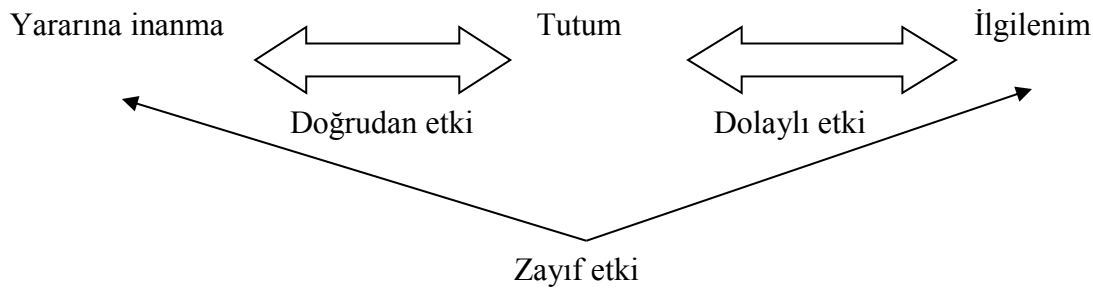

olur. Diğer taraftan, ilgi düzeyinin düşük olduğu bir şeye karşı, tüketicinin o şeye karşı yararlı olduğuna inanmasına engel olmaktadır. Böylesi bir tabloda olumlu tutum geliştirmek mümkün olmayacaktır. Tüketici ilgi duyduğu konuda birçok faktörün etkisi altında olumlu ya da olumsuz tutum geliştirir. Araştırmada geliştirilen 3 farklı hipotez bu ilişkileri irdelemeye yöneliktir. Hipotezler korelasyon analizi ile sınanmış ve sonuçlar Tablo 13’de verilmiştir.

Tablo 13. Hipotezlere İlişkin Kararlar

Hipotezler	Karar	Korelasyon Düzeyi
H ₁ = Tutum ile ilgilenim düzeyi arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır	KABUL	ORTA
H ₂ = Yararına inanma ile ilgilenim düzeyi arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır	KABUL	ZAYIF
H ₃ = Tutum ile yararına inanma arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır	KABUL	YÜKSEK

Korelasyon analizi sonuçlarına göre; tutum ile ilgilenim düzeyi arasında pozitif yönde orta düzeyde anlamlı bir ilişki varken yararına inanma ile ilgilenim düzeyi arasında pozitif yönde zayıf bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Yararına inanma ile ilgilenim düzeyi arasındaki aynı yönlü ancak zayıf ilişki, diğer hipotezlerin sonuçlarıyla bütüncül olarak değerlendirildiğinde, oldukça anlamlıdır. Tutum ile yararına inanma arasındaki pozitif yönlü yüksek düzeydeki ilişki, yararına inanmanın birincil olarak yüksek oranda tutumu etkilediğini ortaya koyarken, tutum ile ilgilenim arasındaki orta düzeydeki ilişki ikincil bir etkinin varlığından söz ettirir. Bu ilişkiler araştırmacı tarafından geliştirilen aşağıdaki şekilde verilmiştir.

İki ayrı uçta kalan yararına inanma ile ilgilenim arasında ise uzaktan etki olarak ifade edilebilecek zayıf bir etkinin olduğu gözlemlenmiştir. Araştırmada online alışverişe yönelik tutum ve ilgilenimin hangi faktörlerle hangi oranda açıklandığına yönelik elde edilen bulgulara göre; internetten alışveriş yapmaya yönelik tutuma ilişkin faktörlerin %59,08’inin “güven duyma” ve “yeterli bilgi içeriği” alt boyutlarınca açıklandığı belirlenmiştir. Tüketicilerin online alışveriş yapma tutumunu %59 oranında güvenliği sağlama ve ürünler hakkında yeterli bilgi içeriği oluşturmanın etkilediği tespit edilmiştir. E-ticaret sitelerinin özellikle bu iki konu üzerine yoğunlaşması, tüketici tutumunu olumlu etkilemenin anahtarı olarak görülmekte ve tutumun olumlu davranışa dönüşmesinde etkili olduğu anlaşılmaktadır. İnternette alışverişe ilişkin ilgilenim düzeyinin ise %67,4 oranında 4 alt boyutta açıklanabildiği tespit edilmiştir. Bu faktörler (“hata olasılığı”, “gösterge”, “haz” ve “risk önemi”) tüketicinin ilgilenimi etkileyen faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Tüketicinin

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 68 Temmuz – Ağustos 2018

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat –KIRGIZİSTAN

<http://www.akademikbakis.org>

İlgilenimini etkileyen faktörlerden “hata olası” faktörü, tüketicinin doğru tercih yaptığını teyit etmek istemesi ile açıklanır. Tüketicinin kazandığını ve doğru tercihte bulunduğunu anlaması için, diğer ürünlerle kıyas yapabilmek, yorum bırakma-yorum okuma, müşterilerin sıcak iletişime geçebilecekleri ve sorularına net cevaplar alabilecekleri bir sistem oluşturma gibi uygulamaların oluşturulması önemli görülmektedir. İnternette alışveriş yapmanın prestij unsuru olduğu vurgusu yapılarak, online alışverişin bireyin teknolojiyi takip eden ve yenilikçi bir birey olduğunun göstergesi olduğu toplumun geniş kitlelerine yayılmalıdır. Tüketicinin web sayfasına çekecek sade, kolay kullanılabilen, keyifli zaman geçirebileceği bir ortam sunulması oldukça önemlidir. Çoğu tüketici satın alma eylemi gerçekleştirirse bile, ürün çeşitliliği, yeni ürün takibi, fiyat araştırması yapma ya da bilgi edinme gibi amaçlarla yalnızca haz duymak için dahi online alışveriş sitelerini ziyaret etmektedir. Tüketici online alışveriş sonunda ya da alışveriş yapma düşüncesi sırasında risk hissetmemelidir. Risk yalnızca ödeme ya da özel bilgilerin güvenliğini içermemekte, ürün teslimatı konusundaki güvenin sağlanması ve teslimat sonrası gerek servis ve garanti gerekse iade konusundaki riskleri de içine almaktadır. Beklentiyi karşılamayan ya da görselinden farklı bir ürün teslim alan müşteri için online alışveriş kötü bir imaj geliştirilmesine ve bu konuda olumsuz tutum sergilenmesine dolaylı olarak ise düşük bir ilgilenim düzeyine sahip olmasına neden olacaktır.

21’inci yüzyılın en önemli ekonomik gelişmelerinden biri olan e-ticarette birlikte sadece ticaretin şekli değişmemiş, teknolojinin getirdiği yenilikler aynı zamanda toplumlar ve kurumların da büyük oranda değişmesine neden olmuştur. Küreselleşme ile coğrafi sınırların, yer ve zaman kavramının ortadan kalkması dünyayı tek pazar haline dönüştürmüştür. Küresel ölçekte rekabet özellikle düşük maliyetle üretebilmeyi zorunlu kılmıştır.

E-ticaret sayesinde her bir birey ve her ölçekte firma faaliyette bulunma şansı yakalarken küçük ölçekli firmalar da küresel piyasada büyük ölçekli firmalarla rekabet edebilir hale gelmektedir. Tüm dünyada bu gelişme hızına uyum sağlayamayan işletmelerin ve ülkelerin gelecekte ekonomik büyüme ve ticari faaliyetlerinde önemli zorluklarla karşı karşıya kalacağı düşünülmektedir. Öte yandan sorunsuz bir şekilde e-ticaretin gerçekleştirilmesi için gerekli olan hukuki düzenlemelerin ve fiziki altyapının oluşturulması gerekmektedir. Çünkü bireylerin internet kullanım oranının yüksek olduğu ülkelerde e-ticaret hacminin de maksimum seviyede olduğu bilinmektedir.

E-ticaret hacminin, internet kullanım oranıyla yakından ilişkisi bulunmaktadır. Tüm dünyada e-ticaretin küresel ticaretten aldığı payın hızla artış içinde olması, ulusal e-ticaret uygulamalarının yaygınlaştırılması ve küresel anlamda ticaret ağına entegrasyon konularını önemli hale getirmiştir. Gelecekte bu küresel ağ dışında kalan oyuncuların uluslararası ticaretten pay alma şanslarının azalması ve pazar kaybetme tehlikesi ile karşı karşıya kalması söz konusu olacaktır.

Türkiye’de e-ticaretin yaygınlaştırılmasına yönelik hukuki düzenlemelerin yapılması, idari ve teknik alt yapının oluşturulması, e-ticaretin teşvik edilmesi, ekonomik birimlerin e-ticarete katılımının sağlanmasının yanında ulusal politikaların uluslararası politikalarla uyumunun sağlanması zorunludur.

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 68 Temmuz – Ağustos 2018

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat –KIRGIZİSTAN

<http://www.akademikbakis.org>

KAYNAKÇA

- Armağan, EA. ve Turan, AH. (2014). “İnternet Üzerinden Alışveriş: Demografik Faktörlerin, Bireysel İhtiyaçların Etkisi Üzerine Ampirik Bir Değerlendirme”. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 28, Sayı: 3.
- Bassam, H. (2010). “Exploring Gender Differences in Online Shopping Attitude, Computers in Human Behavior”, Vol. 26, pp.597-601.
- Başlar, G. (2013). “Yeni Medyanın Gelişimi ve Dijitalleşen Kapitalizm.”, Akademik Bilişim Konferansı. ab.org.tr/ab13/bildiri/247.pdf, (Erişim tarihi: 15.01.2018).
- Bamfield, J. (2013). Retail Futures 2018: Shop Numbers, Online and The High Street: A Guide to Retailing in 2018. Centre for Retail Research Limited.
- Engel, JF. Blackwell, RD. ve Kollat, DT. (1978). Consumer Behavior, The Dryden Pres, Hinsdale, Illinois.
- Güngör, K. (2002). Elektronik Ticaret Vergilendirilmesinde Uluslararası İşbirliği, Vergi Dünyası Dergisi, S.251.
- Gürbüz, Şahin, (2014). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri- Felsefe-Yöntem-Analiz, Seçkin Yayınları.
- Halis, B. (2012). Tüketicinin Değişen Yüzü: Elektronik Ticaret Uygulamaları ve Sosyal Paylaşım Ağlarının Rolü. Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi (ISSN: 2147-0626). Vol. 1, No. 4, Aralık 2012.
- İşler, DB. (2008). Rekabetçi Avantaj Yaratma Çerçevesinde Kobi’lerde E-Ticaret ve E-Ticaretin Stratejik Kullanımı. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi C.13, S.3 s.277-291.
- İşler, DB. (2014). “Online Tüketici Satın Alma Davranışlarını Etkileyen Faktörlere Yönelik Bir Durum Değerlendirmesi: Isparta İlinde Bir Uygulama”. International Journal of Alanya Faculty of Business, Vol:6, No:3, s. 77-94.
- Jain, K. ve Srinivasan, N. (1990). “An Empirical Assessment of Multiple Operationalizations of Involvement. Advances in Consumer Research”, 17(1): 594-602.
- Koç, E. (2007). Tüketici Davranışı ve Pazarlama Stratejileri: Global ve Yerel Yaklaşım, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Lastovicka, JL. (1979). Questioning the Concept of Involvement Defined Product Classes, Advances in Consumer Research.
- Liang, C. ve Wang, W. (2008). Do Loyal and More Involved Customers Reciprocate Retailer’s Relationship Efforts?. Journal of Services Researc. Vol.8, No: 1. April-September.
- Mitchell AA. (1981). The Dimensions of Advertising Involvement, Advances in Consumer Research.
- Nisar, MT. ve Prabhakar, G. (2017). What Factors Determine E-Satisfaction and Consumer Spending in E-Commerce Retailing? Journal of Retailing and Consumer Services.

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 68 Temmuz – Ağustos 2018

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat –KIRGIZİSTAN

<http://www.akademikbakis.org>

- Odabaşı, Y. ve Barış, G. (2003). Tüketici Davranışı. İstanbul, MediaCat Akademi.
- Papatya, N. (2005). “Tüketici Davranışları İle İlgili Motivasyon Modelleri: Bir perakende işletmesinde temizlik ve kişisel bakım ürünlerine bağlı bir araştırma”. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 10(1), 2005, 221-240.
- Pauwels, K., Leeflang, P.S.H., Teerling, M.L., Huizingh, K.R.E. (2011). Does online information drive offline revenues? Only for specific products and Consumer segments! J. Retail. 87 (1), 1–17.
- Paylou, Paul A. (2003). Consumer Acceptance of Electronic Commerce: Integrating Trust and Risk with the Technology Acceptance Model. International Journal of Electronic Commerce / Spring 2003, Vol. 7, No. 3, pp. 69–103.
- Rothschild, ML. (1984). Perspectives on Involvement: Current Problems and Future Directions, Advances in Consumer Research.
- Schiffman, LG. ve Kanuk, LL. (2004). Consumer Behavior, International Edition. Pearson Prentice Hill, New Jersey.
- Tatlıdil, H. (2008). Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistiksel Analiz. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Kitabevi.
- TRT (2018). <http://www.trthaber.com/haber/ekonomi/turkiyede-e-ticaretin-toplam-ticaret-icindeki-payi-yuzde-2-311740.html> (Erişim tarihi: 01.01.2018).
- TÜSİAD (2017). Dijitalleşen Dünyada Ekonominin İtici Gücü, E-Ticaret.
- Yumuşak, İ.G. (2001). “Elektronik Ticaretin Gelişmekte Olan Ülkelere Etkileri ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme”, ODTÜ 5. Uluslararası İktisat Kongresi, 11-13 Eylül 2001.
- Yüksel, M. Eraslan, E. ve Asal, Ö. (2001). “Elektronik Ticaret”, Bilgi Sistemleri Araştırma Projesi. Gazi Üniversitesi FBE, Ankara.
- Zaichkowsky, JL. (1985). Masuring the Involvement Construct, Journal of Consumer Research, 12 (December).
- Zhou L. Dai, L., Zhang D. (2007). Online shopping acceptance model- A critical survey of consumer factors in online shopping, Journal of Electronic Commerce Research, Vol. 8, No: 1, pp.41-62.

İnternet Kaynakları

www.tuik.gov.tr (Erişim tarihi: 15.02.2018).

<https://www.statista.com/statistics/311357/sales-of-e-commerce-worldwide-by-region/>
(Erişim tarihi: 11.02.2018).

<https://www.statista.com/statistics/288487/forecast-of-global-b2c-e-commerce-growth/>(Erişim tarihi: 09.01.2018).

Worldwide Retail and Ecommerce Sales: eMarketer's Estimates for 2016–2021.
<https://www.emarketer.com/Report/Worldwide-Retail-Ecommerce-Sales-eMarketers-Estimates-20162021/2002090>. (Erişim tarihi: 23.01.2018).

BEPS EYLEMİ KAPSAMINDA DİJİTAL EKONOMİNİN VERGİLENDİRİLMESİNE İLİŞKİN ALINAN ÖNLEMLER

Mehmet YÜCE¹

Nilay AKBULUT²

Öz

Analitik araçlar, mobil cihazlar, bulut bilişim gibi dijital araçların gelişimi sonucu dijital dönüşüm kaçınılmaz olmuştur. Dijital dönüşüm ise yeni ihtiyaçları ve yeni iş alanlarının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Dijital dönüşümle birlikte iktisadi faaliyetler hız kazanmış ve dijital ekonomi oluşmuştur. Dijital ekonomi ise yeni fikirlerin yanı sıra, dijital ekonominin nasıl vergilendirilmesi gerektiği tartışmasını da beraberinde getirmiştir. Özellikle çok uluslu şirketlerin uluslararası alanda nasıl vergilendirilmesi gerektiği ve verginin bölüşümü üzerinde belirsizlikler mevcuttur, daha teknik bir ifadeyle vergi yetkisi konusunda karmaşa yaşanmaktadır. Bu belirsizlikleri aşmak amacıyla OECD, Matrah Aşındırma ve Kar Aktarımı Eylem Planında dijital ekonomi vergilendirilmesine yönelik bir çalışma yapmıştır. Bu eylem planı dijital ekonomi vergilendirilmesi üzerindeki sorunların giderilmesinde umut vaat edici adımlar atmıştır. OECD'nin yaptığı bu çalışma ülkelerin, dijital ekonominin neden olduğu kayıplara karşı nasıl önlem alınması gerektiği konusunda uyarıcı bir nitelik taşır. Ülkeler, OECD'nin yol gösterici çalışmaları ışığında kendi vergi sistemlerini kayıplara karşı koruyacak şekilde düzenlemeye gitmeleri gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler : Dijital Ekonomi, BEPS, Vergi

MEASURES TAKEN ON TAXATION OF DIGITAL ECONOMY WITHIN BEPS ACTION IN TURKEY AND THE WORLD

Abstract

The development of digital tools such as analytical tools, mobile devices, cloud computing has been causing digital transformation. Digital transformation has caused new needs and new business areas to emerge. With the digital transformation, economic activity accelerated and led to the creation of the digital economy. The digital economy, in addition to new ideas, has brought together the debate about how the digital economy should be taxed. In particular, there is uncertainty about how multinational corporations should be taxed in the international arena and the distribution of the tax. In order to overcome these uncertainties, OECD has referred to the taxation of the digital economy in the Base Erosion and Profit Sifting Action Plan. This action plan has taken promising steps in addressing the problems of digital economy taxation. This work by the OECD has a stimulating effect on how countries should take precautions against the loss caused by the digital economy. In the light of the OECD's guiding work, countries go to organize their tax system to protect against loss.

Keywords : Digital Economy, BEPS, Tax

Jel Codes: A14, B26, F15, F02, Z12.

¹ Prof. Dr., Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü.

² Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Bölümü Doktora Öğrencisi.

GİRİŞ

İletişim ve bilgi teknolojilerinin gelişimiyle birlikte, insanların arasındaki engeller de ortadan kalkmaktadır. Gelişen teknoloji, toplumu etkilediği kadar piyasaları, şirketleri ve devletleri de ciddi bir şekilde etkileyerek dijitalleşmeye doğru bir dönüşüme yol açar. Bu durum ekonomik faaliyetlerin de dijitalleşmesine neden olur, böylece daha net, daha hızlı bir ticaretin egemen olması sonucunu doğurur. Öyle ki dijitalleşmeyle birlikte yeni iş modelleri ortaya çıkar ve eski iş modelleri de bir nevi değişime zorlanır.

Dijital dönüşümün etkisiyle dijital ekonomi olarak adlandırılan bir kavram ortaya çıkmaktadır. Dijital ekonomi, dijital dönüşümün etkisiyle neredeyse ekonominin kendisi haline gelir. Bu nedenle dijital ekonomi diye ayrı ekonomik alan yerine mevcut ekonomi bir bütün olarak dijitalleşir. Ancak bu durum özellikle vergilendirme açısından bir belirsizliği beraberinde getirmektedir. Çünkü cari vergi mevzuatı klasik ekonomik yapıyı baz almakta, kurum ve kuralları bu ekonomik yapıya göre düzenlemektedir. Geleneksel ekonomik yapıda vergiye ilişkin şekli ve maddi mükellefiyetler yanında vergilendirme yetkisi konusunda mevzuat detaylandırılmıştır ve mükellefin takibi nispetten daha kolaydır. Oysa dijital ekonomilerde mükellefin takibi kadar elde edilen gelirin nasıl vergilendirilmesi gerektiğini konusunda ulusal mevzuat eksikliği yanında uluslararası alanda vergileme yetkisinin çakışmasından kaynaklanan sorunun çözümü bağlamında uluslararası vergi anlaşmalarına da ihtiyaç bulunmaktadır. Dijital ekonomi uluslararası vergilendirilmede nasıl dağıtımının yapılması gerektiği hususunda bir sürü tartışmayı beraberinde getirmiştir. OECD tarafından 2013'te "Adressing Base Erosion and Profit Shifting" (BEPS) raporu bu tartışmaların nasıl aşılacağı üzerine bir eylem planı içermektedir.

Çalışmada öncelikle dijital dönüşüm ve dijital ekonominin tanımlarına ve açıklamalarına yer verilecek, dijital ekonomi vergilendirilmesinin zorlukları incelenecektir. Daha sonra BEPS eylem planı kapsamında, ülkelerin dijital ekonomiyi vergilendirilmesi açısından, eylemin getirmiş olduğu önlemlerden ne şekilde yararlanacakları konusu ele alınacaktır.

1. DİJİTAL DÖNÜŞÜM

Dijital dönüşüm, insanların birbirleriyle ve toplumla iletişim şeklini konusunda esaslı bir değişime yol açtığı tartışılmaz bir gerçektir. İletişimdeki bu dönüşüm, sadece ekonomide değil, özel alanlarda, eğitimde, sağlıkta ve hatta kamu hizmetlerinde kendisini açıkça göstermektedir. Ayrıca dijitalleşme, girişimciliğin önemli bir kaynağı haline gelmiştir. Çünkü dijitalleşmeyle birlikte, işletmeler ve işlerin arasındaki engeller daha kolay aşılır, yer değiştirme maliyetleri düşer, şeffaflık ve verimlilik artar. Çağımızda, üreticiler, müşteriler ve

çalışanlarla; internet araçlarının ve bilişim ve iletişim teknolojilerinin bize sağladığı yeniliklerle iletişim kurmak daha kolay hale gelmiştir³.

Eğer bir iş dönüşümü, dijital alanda, dijital teknoloji araçları kullanılarak yapılırsa, bu dijital dönüşümdür. Bu dönüşüm, diğer dönüşümlerden farklıdır. Burada politik, sosyal, kültürel veya ekonomik değişkenler etkili değildir, daha çok teknolojinin ilerlemesi bu dönüşümde etkilidir. Analitik araçlar, mobil cihazlar, bulut bilişim⁴ gibi kişinin dijital yeteneklerini sergileyebildiği ve paylaşabildiği platformlar, sosyal medya araçları ve uygulamaları ve akıllı ağlar; dijital dönüşümün yaşanmasında etkili olan teknoloji araçlarıdır⁵.

Dijital dönüşümün etkileri, dijitalleşmeyle birlikte ekonomik faaliyetlerin hız kazanmasını sağladığı için, daha fazla hissedilir. Kullanıcılar, dijital alanda, herhangi bir zaman kaybetmeden ve herhangi bir cihazla internete bağlanılarak, işlemlerini yapabilirler. Bu şekilde dijital ürünler ve hizmetler daha hızlı yayılır, piyasalar daha hızlı netlik kazanır, fikirler daha hızlı dolaşır ve işletmelerin müşteri tabanlarını tanımlamaları ve geliştirmeleri daha kolay hale gelir. İktisadi faaliyetlerdeki bu artış, işletmelerin dijital pazara girebileceğini ve bu pazara hükmederek önemli rekabet avantajları elde edebileceğini gösterir⁶.

Dijital ekonomi ve dijital olmayan ekonominin ortak özellikleri vardır. Dijital ürünlere ve işlemlere doğru devam eden dönüşüm, hem dijital ekonominin hem de dijital olmayan ekonominin birbirlerine olan ilişkilerini artırır ve birbirlerini karşılıklı olarak güçlendirir. Bu karşılıklı etkileşim ekonominin yapısal dönüşümüne yol açar. Bu yapısal değişiklikler, ekonominin dijitalleşmesini ve yeni iş modellerinin ortaya çıkmasını ve eski modellerin ise önemli değişimler geçirmesine neden olur⁷. Ancak bu durum hem eski teknolojileri kullanan firmaların kurtuluşuna neden olabileceği gibi, yok oluşu için bir zeminin oluşmasına da neden olabilir⁸.

Dijital dönüşümü gösteren bir kriter de firmaların bulut bilişim sistemine geçme oranıdır. Tablo1’de gösterilen firmaların 2009’dan 2017’ye kadar firmaların bulut bilişim oranının durumu, dijital olmayan ekonomiden dijital ekonomiye dönüşümün arttığını göstermektedir.

³ OECD (2018), Tax Challenges Arising from Digitalisation – Interim Report 2018: Inclusive Framework on BEPS, OECD/G20 Base Erosion and Profit Shifting Project, OECD Publishing, Paris, s.14, <http://dx.doi.org/10.1787/9789264293083-en> erişim tarihi: 29.03.2018 .

⁴ Bulut bilişim internet üzerinden sağlanan kaynaklar ve servislerdir. Bulut bilişimin sağladığı imkanlar sayesinde, herhangi bir işyeri açmadan, personel bulundurmadan, fiziki varlık göstermeden diğer ülkelerin ekonomisi içerisinde etkin bir şekilde yer almak, o ülkelerin işletmeleri ve nihai tüketicileriyle yoğun alım satım ilişkileri kurabilmek mümkün hale gelir (Özcan, 2016: 75).

⁵ Wade, Michael (2015); “Digital Business Transformation A Conceptual Framework”, Global Center For Digital Business Transformation, Haziran, s.5.

⁶ OECD, a.g.e., s.27.

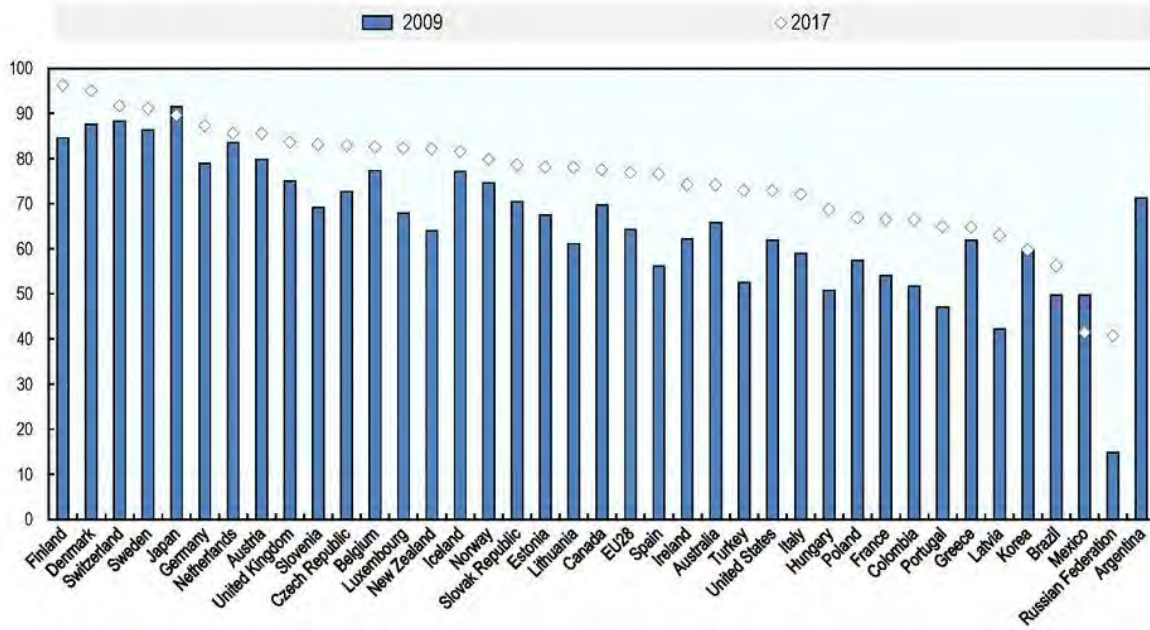
⁷ OECD, a.g.e., s.27-28.

⁸ Tapscott, Don (1998); Dijital Ekonomi Ağ Üzerindeki Akıl Çağında Umut ve Tehlike, Çeviren: Ece Koç, Koç Sistem Bilgi ve İletişim Hizmetleri A. Ş., s. 47.

Son on yıldır, dijital ekonomideki gelişim, ekonomik büyümeyi sağlamak isteyen gelişmiş ekonomiler arasında, ulusal düzeyde ve bölgesel düzeyde öncü haline gelmiştir. Ancak bu durum, bilişim ve iletişim teknolojilerinin bölgesel ve ulusal düzeyde ne kadar gelişmiş olduğuyula ilgilidir. Bu nedenle, dijital ekonomi açısından her ülkede ve her bölgede ne kadar yol kat edildiği konusunda farklılıklar vardır⁹.

Tablo: 1. Firmalardaki Bulut Bilişim Kullanılma Oranının (2009-2017)

Kaynak: OECD, a.g.e., s.14

Dijital dönüşümün getirdiği yenilikler ve faydaların yanı sıra, dijital dönüşüme karşı yapılan eleştiriler de mevcuttur. Özellikle teknolojinin küresel üretkenlik üzerinde etkisinin olmadığı, yoksul ve orta sınıf gelirli bireyler için herhangi bir fırsatın tam anlamıyla sağlanmadığı düşünülmektedir. Dijital dönüşümün etkisiyle, firmalar daha önce olduğundan daha fazla bağlantıya sahip olmuşlardır ancak buna karşın küresel verimlilik artışı yavaşlamıştır. Dijital teknoloji, iş dünyasını değiştirmekte, ancak işgücü piyasalarında eşitsizlik daha fazla artmakta ve kutuplaşma meydana gelmektedir. Çünkü teknoloji yüksek beceriler geliştirirken, rutin işler önemini kaybetmekte ve bu işleri yapan işçilere düşük ücret ödenmektedir. Bu durum

⁹ Johansson, Börje; Karlsson, Charlies; Stough, Roger (2006); The Emerging Digital Economy Entrepreneurship, Clusters and Policy; Almanya, s.1.

gelişmekte olan ülkelerde kısmen görülse de gelişmiş ülkelerde daha fazla kendisini göstermektedir¹⁰.

Dijital teknoloji, hızlı bir şekilde, bilgi tabanını genişlemesini sağlamış, bilgi maliyetlerini azaltmış ve bilgiye dayalı malların yaratılmasını sağlamıştır. Böylece bilgilerin aranması, eşleştirilmesi ve paylaşılmasını daha elverişli hale gelmiş, ekonomik araçlar arasındaki organizasyon ve işbirliği artmıştır. Dijital teknolojinin faydaları sadece ekonomik alanlarla sınırlı kalmamıştır, aynı zamanda kadınların iş alanlarına katılımı, engelli insanlar için iletişim kolaylığı ve insanların zaman geçirme şekillerini değiştirmesi açısından farklılıklar yaratmıştır¹¹.

Dijital teknolojilerin getirdiği bilgi edinme maliyetlerinin azalması ve bilginin daha şeffaf bir şekilde sunulması, yeni işlemlerin yaratılmasının önünü açmıştır. Örneğin, yeni bir iş ortağına güvenilir ve güvenilmeyeceğini bilmeyen küçük bir firmanın potansiyel alıcısıyla bağlantı kurmaya çalıştığını veya yedek odasını kiraya vermek isteyen bir ev sahibini, dijital teknolojinin sunduğu kolaylıklardan faydalanarak amaçlarına ulaşabilirler¹².

Dijital dönüşümde, teknoloji önemli olmasına rağmen başarılı bir dijital dönüşümün yaşanması için önemli olan insan faktörüdür. Uzmanlar, insanların kendi içlerindeki değişime karşı direncinin dijital dönüşümün önündeki başlıca engel olduğunu belirtmektedirler. Gerçek bir dijital dönüşümün, değişebilen bir kültür yaratmak olduğu ve dijital dönüşümün aslında teknolojiden çok daha önemli olduğu şeklinde görüşler mevcuttur¹³.

Sonuç olarak, dijital dönüşüm herkes için yeterli seviyelere ulaşamaması ve bazı konularda olumsuz etkilere sahip olması yönüyle eleştirilmesine rağmen, ekonomi aktörlerin ortaya çıkan yeni tüketici ihtiyaçlarını gidermek ve iş dünyasındaki değişime uyum sağlayabilmek için bu dönüşüme katılmaları onlar için zorunlu hale gelmiştir.

2. DİJİTAL EKONOMİ

Bilginin; yaratılması, yayılması ve kullanılması yoluyla oluşan yenilik, ekonomik büyümenin merkezi tetikleyicisi haline gelmiştir. Yenilik performansının ne derece etkili olduğu ise küreselleşen bilgi ekonomisinde, bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişiminin bir sonucu ile ölçülür¹⁴. Dijital ekonomi, teknolojiyi daha ucuz, daha güçlü ve yaygın hale getiren, iş

¹⁰ World Bank (2016), “World Development Report 2016: Digital Dividends”, Washington, DC: World Bank, s. 2.

¹¹ World Bank, a.g.e., s. 6-7.

¹² World Bank, a.g.e., s. 9.

¹³ Row, Sam, Del (2017); “Digital Transformation Needs to Happen”, Customer Relationship Management, October, s. 32.

¹⁴ Johansson, vd., a.g.e., s.10.

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 68 Temmuz – Ağustos 2018

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası

Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat –KIRGIZİSTAN

<http://www.akademikbakis.org>

süreçlerini geliştiren ve ekonominin tüm sektörlerinde yeniliğini destekleyen bilgi ve iletişim teknolojisinin getirdiği dönüşüm süreci olarak tanımlanabilir¹⁵.

Dijital ekonomi kavramı ile e-ticaret kavramının birbirleri yerine kullanıldığı görülmektedir. Ancak dijital ekonomi kavramı içinde e-ticareti de barındıran bir üst kavramdır. E-ticaret genel olarak, çevrimiçi mal ve hizmet satın alma ve satma olarak tanımlanabilir. E-ticaret geniş bir tanımla, malların ve hizmetlerin satışı, fon transferi, çevrimiçi pazarlama faaliyetleri ve verilerin toplanması ve işlenmesi ile birlikte, elektronik ağlar üzerinde yapılan tüm ticari faaliyetlerdir. Son on yıldan itibaren, e-ticaret faaliyetleri hem talep yönünden hem de arz yönünden artış göstermiştir. E-ticaret yoluyla alışveriş yapan bireylerde görülen artışın yanı sıra, bu şekilde mal ve hizmet üreten işletmelerde de artış görülmüştür¹⁶.

Dijital ekonomiyle birlikte, elektronik ticaretin yanı sıra uygulama raporlar satışı, çevrimiçi reklam, çevrimiçi ödeme hizmetleri, bulut bilişim, bu faaliyetler sonucu ortaya çıkan reklama dayalı gelirler, üyeliğe dayalı gelirler, dijital satış/kiralama gelirleri, danışmanlık ve finans hizmetleri gibi bir sürü gelir türü ortaya çıkmıştır¹⁷. Ayrıca, bilişim ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi, yeni mal ve hizmetler, yeni endüstriler, yeni meslekler ve teknoloji bağlantılı endüstriler oluşmasına neden olmaktadır. Bugün devasa telekomünikasyon, bilgisayar ve eğlence sektörleri ilerde büyük bir multi medya endüstrisine dönüşmesi beklenmektedir¹⁸.

Geçmişte, telekomünikasyon şebekesini kurmak, hem sahibi olarak hem de operatörü olarak çalıştırmak devletin tekelindeydi. Ancak günümüzde özel sektör bu işlerin çoğunu yapar hale gelmiştir. Hükümet ise özel sektörün bu işleri yapabilmesi için, düzenleme ve politika yapma görevlerini üstlenmiştir. Dijital ekonomi konu olduğunda da aynı durum sözkonusudur. Hükümet, dijital dönüşümün önünü kesen bir tavır içerisinde de olabilir, yaratıcılığın ilerlemesine ivme kazandıran bir yaklaşım da izleyebilir. Örneğin, pazara bırakılmayacak konuları görmezden gelebilir veya bu konuda liderlik görevi üstlenebilir¹⁹. Ancak hükümetlerin mobil ağlar ve internet için direkt olarak daha az katılım gösterdiği görülmektedir. Buna rağmen çoğu hükümet dijital ekonomiyi şekillendirmek için daha aktif bir rol oynamaktadır. Hükümetin, bilişim ve iletişim teknolojileri ürünleri ve hizmetlerinin güvenli bir şekilde kullanımını kolaylaştırıcı politika kararları ve uygulamaları, dijital ekonominin gelişmesine daha fazla katkı sağlayacaktır²⁰.

¹⁵ OECD (2015), Addressing the Tax Challenges of the Digital Economy, Action 1 – 2015 Final Report, OECD/G20 Base Erosion and Profit Shifting Project, OECD Publishing, Paris, s.5.

¹⁶ OECD (2018), “Implications of E-commerce for Competition Policy – Background Note”, s. 5-6.

¹⁷ Öz, Ersan (2016); Kara, Mustafa, Cemil; “Dijital Vergilendirmeye Küresel Bir Bakış”, Vergi Dünyası, Yıl: 36, Sayı: 424, ss: 30-37, Aralık, s.32.

¹⁸ Johansson, vd., a.g.e., s.4.

¹⁹ Tapscott, a.g.e., s.147.

²⁰ World Bank, a.g.e., s. 203.

Hükümet politikaları ve internetin üzerindeki düzenlemeler dijital ekonomiyi şekillendirmeye katkı sağlamıştır. Özellikle bilgi ve iletişim sektörüne dair hükümetin geliştirdiği politikalar; hükümetlerin ve düzenleyici kurumların, özel sektörün ağ oluşturması, hizmetler geliştirmesi ve kullanıcılara içerik ve uygulamalar sağlaması için uygun bir ortam yaratmasını sağlar²¹.

Dijital ekonominin bu şekilde ilerlemesi, değer zincirinin²² yapısını büyük ölçüde etkilemektedir. Dijital ekonomiden sağlanan kazançların kayıt altına alınmasını için, yeniden düzenlenmiş bir vergi sistemi gerekir. Eğer vergi sistemi üzerine bu düzenleme yapılmazsa, ulusal mali çıkarlar zarar görecektir ve ulusal ekonomisinin bozulmasına neden olacak haksız rekabet koşulları daha fazla artacaktır²³.

Dijital ekonomi, vergilendirme açısından bünyesinde bir sürü farklı özelliği barındırır. Bu özellikler her işletmede aynı anda bulunmazlar ancak, modern ekonominin karakterize edilmesinde önemli payları vardır. Bunlar; mobilite, verilere olan güven, ağ etkisi, çok taraflı iş modelleri, belirli iş modellerinde büyük ölçüde ağ etkilerine dayanarak ortaya çıkan tekel ya da oligopole doğru eğilim, girişlerdeki düşük engeller ve sürekli değişen teknoloji nedeniyle değişkenliktir²⁴:

Dijital ekonominin yoğunlaştığı konulardan olan mobilite; somut olmayan varlıklar, kullanıcılar ve iş modelleri çerçevesinde, işletmenin yanında çalıştırdığı yerel personelinin belirli işlevleri yerine getirme ihtiyacının azalması ve işletmeye gerekli olan diğer kaynakların yerinin belirli olması zorunluluğu esnekliğinin yarattığı bir sonuçtur.

Dijital ekonomide; işletmelerin müşterileri, tedarikçileri ve faaliyetleri ile alakalı veri toplaması yaygın bir durumdur. Örneğin, bir ürün veya hizmetten yararlanan bir kullanıcı; söz konusu ürün ve hizmet üzerine yapmış olduğu yorumlar, ürünün veya hizmetin daha iyi olmasını sağlayabilir veya başka bir müşteri grubuna sunulmasını teşvik edebilir. Diğer bir ifadeyle tüketiciden üreticiye dışsallık dijital ekonomilerde daha etkindir denilebilir.

²¹ World Bank, a.g.e., s. 203.

²² Değer zinciri teorisi, bir firmanın ürünü tasarlama, üretme, pazarlama, sunma ve destekleme ve bu işlevlerin her birinin nasıl etkileşime girdiği konusunda gerçekleştirdiği tüm faaliyetleri incelemek için sistematik bir yoldur (OECD, 2018: 36). Üreticiler ve tüketiciler arasındaki araçlar, dijital iletişimle birlikte ortadan kalkar. Dijital dönüşüm, eski teknolojileri kullanan firmaları, yeni değer yaratmak amacıyla değer zincirinin üst basamaklarına doğru ilerlemelerini sağlamak zorunda bırakır (Tapscott (1998), 51).

²³ Boccia, Francesco (2016); "Introduction: The Digital Economy and Fiscal Policy in the Age of E-Commerce", The Challenge of the Digital Economy, Market, Taxation and Appropriate Economic Models, Editörler: Francesco Boccia, Robert Leonardi, ss: 1-17 İsveç, s.3.

²⁴ OECD (2014), Addressing the Tax Challenges of the Digital Economy, OECD/G20 Base Erosion and Profit Shifting Project, OECD Publishing, <http://dx.doi.org/10.1787/9789264218789-en>, erişim tarihi: 21.06.2018 s.84.

Ağ etkileri; kullanıcı kararlarının, diğer kullanıcıların daha önceden almış oldukları fayda ile ilgilidir. Yani bir malın veya hizmeti kullanan sayısının artmasıyla birlikte, o mal veya hizmetin tüketiciye sağladığı faydasının artması şeklinde ifade edilir.

Çok taraflı iş modeli, çok sayıda farklı kişi grubunun, farklı araçlar veya farklı platformlarda etkileşime girdikleri ve farklı grupların kararlarından, pozitif veya negatif dışsallık yoluyla, diğer gruplarında etkilendiği bir iş modelidir. Dijital dönüşüm ve internet altyapısı, çok taraflı iş modellerinin tasarlanmasına ve uygulanmasına büyük ölçüde yardım eder, böylece çok taraflı iş modelleri yaygınlık kazanır. Ayrıca dijital ekonomi, aynı iş modelinin farklı taraflarını farklı ülkelerde bulmayı da kolaylaştırır.

3. DİJİTAL EKONOMİ VERGİLENDİRİLMESİ

Dijital ekonomi gittikçe ekonominin bizzat kendisi haline gelecektir. Bu nedenle dijital ekonomiyi geleneksel ekonomiden ayrı tutmak söz konusu olmayacaktır²⁵. Dolayısıyla hâlihazırda geleneksel olarak yapılan birçok ekonomik faaliyet zamanla dijital ekonomi kapsamına girecektir. Dijital ekonomi vergilendirilmesinin birinci amacı, malların ve hizmetlerin çevrimiçi satışını sağlayan büyük pazarların etkinliklerini ve arama motorlarında karşılaşılan arama bazlı reklamcılığa yönelik pazarları vergilendirmektir. İkinci amacı ise, bütün aktiviteleri çevrimiçi servislerle alakalı olan elektronik ticareti vergilendirmektir²⁶. Ayrıca internet üzerinden elde edilen kazançların amaçlarına uygun olarak vergilendirilmesi, başta işgücü olmak üzere, üretici faktörler üzerindeki vergi baskısını azaltmayı sağlayacaktır²⁷.

Elektronik ticaret ve diğer internet faaliyetlerinden elde edilen kazançlar birbiriyle karıştırılmamalıdır. Çünkü elektronik ticaret sadece ticari kazanç faaliyetlerini kapsar. Oysaki internet üzerinden verilen hizmetler; yazılım, grafik, elektronik öğrenme ve arama motoru optimizasyonu gibi sermayeden ziyade, şahsi bilgi ve uzmanlık sahibi olunarak icra edildiğinden dolayı serbest meslek kapsamına girer. Dolayısıyla internet üzerinden yapılan ekonomik faaliyetler sadece ticari veya sadece serbest meslek kapsamına girmediği için bu faaliyetlere dijital ekonomi demek daha yerindedir²⁸.

²⁵ OECD, a.g.e., s.5.

²⁶ Boccia, a.g.e. s.3.

²⁷ Uricchio, Antonio (2016); “A Few Ideas for Reforming Internet Taxation”, The Challenge of the Digital Economy, Market, Taxation and Appropriate Economic Models, Editörler: Francesco Boccia, Robert Leonardi, ss: 83-96, İsveç, s.92.

²⁸ Ertaş, Bilal, Levent (2017); “Dijital Ekonomide Yurt Dışından Alınan Hizmetler Bakımından KDV Mevzuatındaki Sorunlar”, Vergi Raporu, Sayı: 219, ss: 131-140, Aralık, s.135.

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 68 Temmuz – Ağustos 2018

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası

Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat –KIRGIZİSTAN

<http://www.akademikbakis.org>

Dijital ekonominin yayılması, uluslararası vergilendirme için zorluklar yaratır. Dijital ekonomi; maddi olmayan varlıklara güvenmek zorunda olmak, çok yönlü iş modellerinin yaygın olarak benimsenmesi ve meydana gelen değer nasıl yaratıldığını belirlemenin zorluğuna dayanır. Bu durum dijital ekonomi işletmelerinin nasıl değer kazanıp kar elde edecekleri ve elde ettikleri bu karları hangi kaynaktan ve nerede elde ettiklerinin nasıl belirleneceği veya kazanılan değer hangi gelir tanımına gireceği vergileme açısından zorluklar yaratmaktadır. Bu sebeplerden dolayı dijital ekonominin uluslararası vergilendirilmesinde önemli zorluklar ortaya çıkmaktadır²⁹. Örneğin, e-ticaret faaliyetlerinden kazanç elde eden Amazon, İngiltere’de milyonlarca satış yapabilir ancak vergi ödemez. Bunun nedeni, Amazon’un İngiltere’de sabit bir yeri olmaması veya bağımlı bir temsilciye sahip olmamasından ötürü, İngiltere’de vergileme hakkı doğmamasından kaynaklanır³⁰. Yukarıda da bahsettiğimiz üzere dijital ekonominin vergilendirilmesinde en önemli sorun “vergilendirme yetkisi” konusunda ortaya çıkmaktadır.

Dijital ekonomi şirketleri, ayrıca vergi oranlarını azaltmak amacıyla; transfer fiyatlandırılmasından faydalanmaktadırlar. Şirketler bu şekilde, ödeyecekleri vergiyi daha az gösterirler ve vergi gelirlerinde büyük bir zarara neden olurlar³¹. Ayrıca dijital ekonominin vergilendirilmesinde ortaya çıkan bir başka sorun da “denetim” konusudur. Çünkü uzaktan satıştan doğan gelirler klasik denetim metotlarıyla ya hiç ya da minimum düzeyde denetlenebilmektedir. Ayrıca, dijital ekonomide alıcı ile satıcı çoğu kez farklı ülkelerde buldukları için yargılama yetkisi konusunda da sıkıntılar yaşanmaktadır.

Dijital ekonominin yol açtığı matrah aşımı ve kar aktarımı konusundaki siyasi tartışmalar devam etmektedir. Hükümetler, kendi vergi politikalarını modern ekonomik çerçeveye uygun hale getirmek için, kanuni çerçevede bir vergi politikası eşleşmesinin uluslararası işbirliğini sağlamak açısından daha etkili olacağını düşünürler. Çünkü matrah aşındırması ve kar aktarımı, daha çok ülkelerin vergi kanunlarının farklı olmasından yararlanılarak yapılır. Tek bir ülkenin vergi kanunları bu sorunun çözülmesine yeterli gelmez. Bazı şirketler de çifte vergilendirmeye maruz kalır. Bu durum, büyüme ve istihdam açısından küresel ekonomiyi olumsuz olarak etkiler³².

Dijital ekonomi işletmelerinin kendilerine özgü özelliklerini ölçüt alarak, iletişime geçtiği ülkelerin mevcut kurallarına ne şekilde uyum sağlaması gerektiği ve bu alışveriş gerçekleşirken matrah aşındırması ve kar aktarımı engellenmesini için OECD, 2013 yılında

²⁹ OECD (2013), Action Plan on Base Erosion and Profit Shifting, OECD Publishing, s.10.

³⁰ Öz, Kara; a.g.e., s.33.

³¹ Budak, Tamer (2017); “The Transformation of International Tax Regime: Digital Economy”, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 8, Sayı: 2, ss: 297-330, s.302.

³² Russo, Raffaele(2016); “Base Erosion and Profit Shifting”, The Challenge of the Digital Economy, Market, Taxation and Appropriate Economic Models, Editörler: Francesco Boccia, Robert Leonardi, ss: 39-54, İsveç, s.40.

BEPS eylem planında dijital ekonominin vergilendirmesine yönelik çözüm arayışına girmiştir³³. OECD'nin 2013'te düzenlediği BEPS planına göre, dijital ekonomi vergilendirilmesi yapılırken; farklı iş alanlarının ayrıntılı analizi yapılmalı, sürekli değişen iş durumu tespit edilmeli ve bu sektörde değer üretmenin daha iyi anlaşılması sağlanmalıdır. Bu plana göre dijital ekonominin yarattığı matrah aşındırmasını gidermek için şu konular üzerinde durulmalıdır³⁴:

- Dijital ekonominin mevcut uluslararası vergi kurallarının uygulanmasında hangi zorluklarla karşılaşıldığının iyi tanımlanması gerekir.
- Bu zorlukların aşılmasında dolaylı ve dolaysız vergilendirmeyi göz önünde bulundurarak ayrıntılı seçenekler geliştirilmelidir.
- Bir ülkenin diğer ülke ekonomisi içerisinde, ülkenin kendi vergileme kurallarına uymaksızın ne kadar büyük bir dijital varlığı olduğu incelenmelidir.
- Dijital ürün ve hizmetlerle satılan verilerin konularıyla ilişkilendirilmelidir.
- Dijital ekonominin varlığıyla ortaya çıkan yeni iş modellerinden elde edilen gelirlerin türünün ve hangi kaynaktan geldiğinin belirlenmelidir.
- Dijital ürün ve hizmetlerin KDV'sinin veya diğer mal ve hizmet vergilerinin nasıl alınacağı kararlaştırılmalıdır.
- Hybrid uyumsuzluğu denilen, ülkeler arasında, çifte vergilendirmeye veya uzun vadeli vergi ertelemesine neden olan vergi uyumsuzlukları giderilmelidir.

Dijital ekonomi ile ilgili belirlenen bu rapor kapsamında, alınan önlemlerin işe yarayabilmesi için, vergi politikalarının uluslararası ve Avrupa Birliği tarafından yaygın bir şekilde uygulanması gerekir. Alınan önlemlerle vergiden kaçınma, vergi kaçırma, çift vergilendirme veya çoklu vergilendirme uygulamalarına karşı koymak amaçlanır. Ülkelerin birlik içerisinde; vergi politikalarını bu amaca uygun bir şekilde genişletilip, kendi ülkelerine göre uyarlaması, yeni kuralların benimsenmesini daha fazla kolaylaştırır³⁵.

Söz konusu BEPS raporunun 2015'te bir de final raporu yayınlanmıştır. Bu final raporuna göre, ele almayı planladıkları vergi sorunlarına yönelik dijital ekonomi vergilendirilmesinde olması gereken temel ilkeler şu şekilde belirlenmiştir³⁶:

Tarafsızlık: Piyasadaki bozuklukları gidermek için, aynı işlemleri yapan, aynı durumdaki vergi mükellefleri aynı şekillerde vergilendirilmelidir.

³³ OECD, a.g.e., s.10.

³⁴ OECD, a.g.e., s.15.

³⁵ Uricchio, a.g.e., s.91.

³⁶ OECD, a.g.e., s.138.

Verimlilik: Vergilerde uygulanacak reformun faydaları, reformun benimsenmesinin maliyetlerinden daha fazla olmalıdır.

Kesinlik ve Basitlik: Vergi kurallarının basit ve anlaşılır olması hem mükelleflerin hem de yöneticilerin işini kolaylaştırır ve uyumluluk maliyetinin daha düşük olmasını sağlar.

Etkinlik ve Adalet: Vergilerin doğru zamanda ve uygun miktarda alınması gerektiğidir. Vergi alınırken, mükelleflerin kazançlarından alınacak vergi oranının ne olması gerektiği önemlidir.

Esneklik ve Sürdürülebilirlik: Vergi sistemleri sadece mevcut koşulları değerlendirerek vergilendirme yapmamalı, ayrıca gelecekte yaşanabilecek ticari zorluklar karşısında uyum sağlayabilecek kadar esnek olmalıdır.

Orantılılık: Vergilendirme seçenekleri, vergilendirme karşısında yaşanan zorluklara göre şekillenmelidir.

BEPS Projesi, belirlenen bu önlemlerin etkinliğinin hem vergi mükellefleri tarafından hem de vergi daireleri bakımından uygulanmasını ve bunun yarattığı etkileri inceler. Dijital ekonomiyi BEPS projesi kapsamında değerlendirmek, dijital ekonominin getirdiği vergi sorunlarının kapsamını daha geniş bir şekilde değerlendirilmesini dolaylı olarak etkiler ve bu sorunları gidermeye yönelik çözüm önerilerinin getirilmesini sağlayabilir. BEPS projesinin; vergilendirilebilir karların yerinin belirlenmesi, ekonomik faaliyetlerin uygulanması ve değer yaratmanın birlikte değerlendirilmesini sağladığı için matrah aşınması ve kar aktarımını engelleyebileceği düşünülür³⁷.

Task Force on The Digital Economy, dijital ekonomi vergilendirilmesinde şu sonuçlara ulaşmıştır³⁸:

- Bir ülkede gerçekleştirilen temel faaliyetlerden elde edilen kazançların o ülkede vergilendirilmesini sağlamak için, vergileme istisnalarının her birinin işletmelerin kendi faaliyetleriyle sınırlı olması kuralı getirilmiştir. Yakın ilişkileri bulunan işletmelerin, iş faaliyetlerini birbirinden ayırmak suretiyle, bu istisnalardan diğer işletmenin yararlanmasını engellemek amaçlanır.
- Sınır ötesi işlemlerde, işletmeler ve tüketiciler arasındaki KDV ve diğer dijital mal ve hizmet alımına yönelik vergilerin toplanması konusunda, ülkelerin uluslararası vergi toplama ilkelerinin kullanılması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.
- Sınır ötesi vergilendirmeye alakalı bazı zorluklar ortaya çıktığında BEPS eylem planında yer alan önlemlere göre uygulama yapılmalıdır. Eğer sınır ötesinde

³⁷ OECD, a.g.e., s.135,136.

³⁸ OECD, a.g.e., s.137,138.

vergilendirme yapılırken bir vergi aksi belirtilmedikçe çok düşük oranlarda vergilendirilmişse, hem kaynak vergisi hem de ikamet vergilerini eski şekliyle ödeyecektir.

- Ülkeler BEPS'in kurallarına saygı göstermek koşuluyla, kendi iç hukuklarında bazı detaylar hakkında açıklık sağlamak veya mevcut yasal taahhütlerle tutarlılığı sağlamak amacıyla yükümlülere, başka vergilendirme seçenekleri sunabilirler.

Dijitalleşme ile birlikte, çifte vergilendirmeden doğan sorunlar ve sınır ötesi işletmelerde kullanılması gereken Katma Değer Vergisi'nin nasıl alınacağı hususu sorunları daha fazla derinleşmiştir³⁹. Dijital ekonomi vergilendirilmesinde KDV ve diğer dijital mal ve hizmetlerin vergilendirilmesi önemli bir sorundur. Fiziki ürünler, gümrükten geçtiği için vergilendirme açısından herhangi bir sorun oluşturmaz. Ancak dijital ürünlerde işlemler elektronik ortamda gerçekleştirilir. Bu da ürünün hangi ülkenin vergilendirilmesi gerekeceğinin belirlenmesinde sorun teşkil eder⁴⁰. BEPS önlemlerinin uygulanması ile birlikte, karşılaşılan sorunların çözümünde umut vaat edici adımlar atılmıştır.

Dijital ekonominin, somut olmayan mal ve hizmetleri konu alması ve bu durumun belirsizliğe yol açması nedeniyle, OECD bu konuda yol gösterici nitelikte çalışmalar yapmıştır. OECD'nin çalışmalarına ek olarak Avrupa Birliği, Amerika Birleşik Devletleri, Çin, Hindistan ve Rusya gibi ülkeler de dijital ekonominin neden olduğu vergi gelirleri kayıplarını azaltmak amacıyla çalışmalarda bulunmuşlardır⁴¹.

4. TÜRKİYE'DE VE DÜNYA'DA BEPS EYLEMİ KAPSAMINDA DİJİTAL EKONOMİ VERGİLENDİRİLMESİ ÜZERİNE ALINAN ÖNLEMLER

Yeni bir vergi sisteminin olması gereği; karmaşıklığın önüne geçmek, çifte vergilendirmeyi önlemek, yenilikleri desteklemek ve dünya genelinde ekonomik faaliyet gösteren şirketler için daha adil, daha verimli ve daha basit bir vergi sistemi sağlamak açılarından önemlidir⁴².

Türkiye'de dijital ekonomi vergilendirilmesinde yaşanacak vergi kayıplarının önlenmesi için yapılmış olan çalışmalara baktığımızda, yasallaşması için çalışmaları devam eden Vergi Usul Kanunu taslağında “elektronik ortamda işyeri” kavramının kullanılmış olması, dijital ekonominin daha etkin vergilendirilmesi açısından uluslararası alanda yapılan çalışmaların bir

³⁹ OECD (2018), “Tax Challenges Arising from Digitalisation – Interim Report 2018: Inclusive Framework on BEPS”, OECD/G20 Base Erosion and Profit Shifting Project, OECD Publishing, Paris, s. 90.

⁴⁰ Öz, Kara; a.g.e, s. 35.

⁴¹ Budak, Tamer (2018); Dijital Ekonominin Vergilendirilmesi, On İki Levha Yayıncılık, s. 62.

⁴² OECD, a.g.e., s. 173.

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 68 Temmuz – Ağustos 2018

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası

Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat –KIRGIZİSTAN

<http://www.akademikbakis.org>

sonucudur. Ayrıca bu değişiklikler KDV'yi beyan edecek taraf/mükellef-sorumlu konusunda da yapılması gerekmektedir. Çünkü elektronik ortamın işyeri olarak kabul edilmediği mevcut yasal düzende, yurt dışından elektronik ortamda alınan hizmetlerin sorumlu sıfatı ile beyanında aşılması gereken bir sürü potansiyel mükellef sorunu vardır⁴³.

OECD'nin çalışmaları, Avrupa ülkelerinde de dijital ekonomi vergilendirilmesi açısından önlemler alması gerektiği bilincini oluşturmuştur. 2014 İtalyan Bütçe Kanunu, çevrimiçi reklamcılık hizmetlerine yönelik Katma Değer Vergisi'nde mali düzenlemeler yapmıştır⁴⁴.

Birleşik Krallık ise, dijital ekonominin neden olduğu vergi kaybını çok uluslu şirketlerin, vergi cennetleri olarak adlandırılan verginin çok az miktarda alındığı veya hiç alınmadığı ülkelerde şirketlere sahip olmasına ve bu ülkelerin bu şirketlere ait gizli banka hesaplarını ülkelerinde buldurmalarına izin vermesine bağlar. Kıbrıs, Lüksemburg, İsviçre gibi küçük ülkeler yabancı mevduat ve şirket merkezlerini ülkelerine çekmek için bu yöntemlere başvururlar⁴⁵. BEPS eylem planında da bu şekildeki transfer fiyatlandırılmasına yönelik belgelendirme düzenlemeleri ile denetim mekanizması güçlendirilmesi ve bu şekilde vergi kayıplarının önüne geçilmesi hedeflenir⁴⁶.

Amerika Birleşik Devletleri'nde ise 2017'de vergi reformu kapsamında yürürlüğe giren "Tax Cuts and Jobs Act", çok uluslu şirketlerin çifte vergilendirilmesini önleyecek ve çok uluslu şirketlerin kar aktarımını azaltacak önlemler içermektedir. Küresel, maddi olmayan, düşük vergilendirilmiş gelirlerin (Global Intangible Low Taxed Income⁴⁷) yol açtığı kar aşındırmasını gidermek bu yasanın amaçlarından biridir. Burada maddi olmayan düşük vergilendirilmiş gelirler denilirken, çevrimiçi satış ve hizmetlerden elde edilen gelirler de dahil edilir⁴⁸. Aynı zamanda kar aktarımı düşük vergi yasalarına olan özendirmeyi önemli ölçüde azaltmaya çalışır⁴⁹. Buna göre ABD, dijital ekonomi vergilendirilmesi ve transfer fiyatlandırılması üzerine uluslararası yapılmış çalışmalardan etkilenecek kendi vergi reformu kapsamında çevrimiçi satış ve hizmetlerin vergilendirilmesinden kaynaklanan kar aşınmasına karşı önlem almıştır.

⁴³ Ertaş, a.g.e., s.137,138.

⁴⁴ Uricchio, a.g.e., s.88.

⁴⁵ Leonardi, Robert (2016); "The Digital Economy and the Tax Regime in the UK" The Challenge of the Digital Economy, Market, Taxation and Appropriate Economic Models, Editörler: Francesco Boccia, Robert Leonardi, ss:97-110, İsveç, s. 104,105.

⁴⁶ Özcan, Pelin, Mastar(2016) ; "Dijital Ekonominin Vergilendirilmesinde Karşılaşılan Sorunlar: BEPS 1 No'lu Eylem Planı Kapsamında Bir Değerlendirme", Electronic Journal of Vocational Colleges, ss: 73-82, Ekim, s.80.

⁴⁷ Amerika Birleşik Devletleri'nde GILTI vergiler olarak kısaltılmıştır.

⁴⁸ OECD, a.g.e., s.101.

⁴⁹ OECD, a.g.e., s.100.

Bu reform çerçevesindeki alınan vergi, çok uluslu şirketlerin, küresel maddi olmayan düşük vergilendirilmiş gelirleri üzerinden alınır. Bu vergi, maddi olmayan varlıklardan elde edilen karın aktarımını engellemek için alınır. Vergiye konu olan gelirler, çok uluslu şirketlerin çevrimiçi satış ve hizmetlerinden elde edilen gelirler dahil olmak üzere, Birleşik Devletler dışında elde edilen maddi olmayan varlıklardır. Bir hissedarın net denetim altındaki yabancı şirket gelirinin olağan getirisinin en az %13.125'ini aşması halinde bu vergi alınır⁵⁰. GILTI vergiler olarak adlandırılan bu vergi, ABD şirketlerinin varlıklarını düşük vergi alanlarına kaydırmasını engellemeye çalışır⁵¹.

Yasa, aynı zamanda “base erosion and anti abuse tax” (BEAT) (temel erozyon ve kötüye kullanım vergisi) adlı matrah erozyonu engelleyici bir kuralı ve yabancı şirketlerin geçici kuruluşlarının değiştirilmiş vergilendirilebilir gelir tabanı üzerinden hesaplanan yükümlülükleri üzerinden ek vergi ödenmesini getirmiştir. BEAT sadece yıllık ortalama ABD brüt gelirleri 500 milyon dolardan fazla olan mükellefler için geçerlidir. Ayrıca, BEAT sadece, vergi mükelleflerinin matrah erozyon neden olan ödemeleri tüm indirilmelerinin %3'ünü aşarsa uygulanabilir⁵².

Satılan malların maliyeti, değiştirilen vergi matrahına dahil edilmediğinden, BEAT ilgili ABD dağıtıcılarına mal satan yabancı çok uluslu şirketlerde önemli bir etkiye sahip olmayacaktır. Ancak BEAT, bir Amerikan dağıtıcısı aracılığıyla ABD pazarında yabancı çok uluslu şirketlerin satış hizmetleri üzerinde veya lisanssız maddi olmayan varlıklar üzerinde önemli bir etki yaratabilir⁵³.

Son 2015 BEPS Eylem 7. Raporunda belirtilen çeşitli önlemler şu anda BEPS'i Önlemek İçin Çok Taraflı Vergi Antlaşması ile İlgili Tedbirler Uygulaması (Multilateral Convention to Implement Tax Treaty Related Measures to Prevent BEPS (MLI) aracılığıyla mevcut vergi anlaşmalarında uygulanmaktadır⁵⁴. MLI ile yapılmak istenen, OECD/G20 Projesinden elde edilen sonuçlardan yararlanılarak, dünya çapındaki ikili vergi anlaşmalarında, uluslararası vergi kurallarındaki boşlukları kapatmaya yönelik çözümler üretmektir⁵⁵.

MLI, hâlihazırda yürürlükte olan 1200'den fazla ikili vergi anlaşması için asgari standartları uygulamak, anlaşmazlık suiistimallerini engellemek ve uyuşmazlık çözümü mekanizmalarını iyileştirmek amacındadır. MLI anlaşmasına katılmak, hükümetlerin vergi anlaşmalarını

⁵⁰ OECD, a.g.e., s. 101.

⁵¹ OECD (2018), “OECD Economic Surveys: United States Overview”, <http://www.oecd.org/eco/surveys/economic-survey-united-states.htm>, erişim tarihi: 26.07.2018.

⁵² OECD, a.g.e., s.47.

⁵³ OECD, a.g.e., s.47.

⁵⁴ OECD, a.g.e. s. 94.

⁵⁵ OECD, Multilateral Convention to Implement Tax Treaty Related Measures to Prevent BEPS, <http://www.oecd.org/tax/treaties/multilateral-convention-to-implement-tax-treaty-related-measures-to-prevent-beps.htm>, erişim tarihi: 26.07.2018.

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 68 Temmuz – Ağustos 2018

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası

Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat –KIRGIZİSTAN

<http://www.akademikbakis.org>

güçlendirmekle birlikte, anlaşmaları yeniden müzakere etme ve geleneksel olan anlaşmayı yeniden uyarlamayı azaltmayı hedefler⁵⁶.

22 Mart 2018’de 78 ülke MLI’ya kaydolmuştur. 1 Temmuz 2018’de MLI, resmi olarak onay belgelerini tevdi eden ilk beş ülke için yürürlüğe girecektir⁵⁷.

Dijital ekonomide uzaktan satıştan doğan gelirler, denetim altında bulunan yabancı şirketlerin yetki alanında (kaynak ülkede) ya asgari düzeyde vergilendirmeye tabi tutulur ya da hiç tutulmaz. Ayrıca, müşterilerin buldukları yerde ve satış yapan ana şirketin nihai ikametgahlarında da iç vergilendirmeye tabi tutulmazlar. Farklı ülkelerde bulunan birçok yabancı şirketlerin nasıl vergilendirileceğine dair bir rejimlerinin olmaması bu şekilde bir sonuç yaratmıştır. Bu nedenle, mevcut çerçevede, 2015 BEPS Eylem 1. Raporunda kapsamlı ve etkili bir şekilde denetim altındaki yabancı şirketlerin kurallarının eksikliği tanımlanmıştır⁵⁸. Denetim altındaki yabancı şirketlere yönelik bu yaklaşımlarla, genellikle yüksek derecede dijitalleştirilen işletmeler tarafından kazanılan mobil gelir, nihai ana şirketin yetkisinde vergilere tabi olacaktır⁵⁹.

Dijital ekonomi soyut bir döngü gibi görünse de, ödemelerin, ödeme aracıları kuruluşlar aracılığıyla yapılması nedeni ile aslında kayıt altındadır denilebilir. Ödemelerin kim tarafından kime yapıldığı finans kurumlarının kayıtlarında mevcuttur. Dolayısıyla en azından belli başlı dijital hizmet tedarikçisi küresel şirketlerin tespit edilerek, bunlara Türkiye’den yapılacak ödemeler üzerinden, finans kuruluşlarınca KDV tevkifatı yapılması, yeni bir yasal düzenlemeyle mümkün olabilir⁶⁰.

Alınan önlemler ve getirilen yeni vergilerin yanı sıra, dijital ekonomi vergilendirilmesi yapılırken, bir firmanın değer yaratımına katkıda bulunup bulunmadığının ve bu durumun uluslararası vergi kurallarında ne gibi etkilere sebep olabileceği konusunda bir fikir birliği yoktur. Düzenlenen vergiler çerçevesinde, vergi haklarının dağıtımı, işletmelerin üstlendiği ekonomik faaliyetlerin konumlarına göre düzenlenmiştir. Bu ekonomik faaliyette istihdam edilen kişiler ve mülkler de buna dahildir. Bu kavramsal yaklaşım, ekonomik faaliyetlerin gerçekleştiği ve değer yaratıldığı yer ile karın vergilendirildiği yer yeniden düzenlemeyi

⁵⁶ Irwin, Richard; Giang, Nguyen; “Multilateral Convention to Implement Tax Treaty Related Measures to Prevent Base Erosion and Profit Shifting (“BEPS”) Coming Into Force Soon”, Pwc Vietnam News Brief, <https://www.pwc.com/vn/en/publications/2018/20180604-pwc-newsbrief-mli-en.pdf> erişim tarihi: 03.07.2018.

⁵⁷ Irwin, Giang; a.g.e.

⁵⁸ OECD, a.g.e., s.100.

⁵⁹ OECD (2015), “Public Discussion Draft, BEPS Action 3 : Strengthening CFC Rules”, s.6.

⁶⁰ Ertaş, a.g.e., s. 138.

amaçlayan BEPS Projesi tarafından pekiştirilmiştir. Ancak bu kuralların etkinliği, ekonominin daha fazla dijitalleşmesiyle sağlanabilir⁶¹.

Bir yandan, dijital teknolojilerin değişimi ve değer yaratımının ekonomiyi nasıl etkileyeceği konusu dururken diğer yanda, ülkeler arasında maddi olmayan varlıklara olan bağımlılık konusunda herhangi bir anlaşma yoktur. Ayrıca, bir firmanın değer yaratımına katkıda bulunup bulunmamasının gereği ve bunun ne ölçüde yapılacağı konusunda fikir birliği bulunmaz. Bu nedenle uluslararası vergi kurallarında değişiklik yapılmasına gerek olup olmadığı da belirli değildir⁶².

Bazı ülkelerde, dijital ekonominin getirdiği şekilde vergilendirme kabul edilmez. Onun yerine, mevcut vergi sisteminin yapısına uygun olarak, geliri üreten faktörlerin bulunduğu yerlerde karların vergilendirilmeye tabi tutulması gerektiği düşünülür. Genellikle, mevcut vergi sistemlerinden memnundurlar ve hali hazırda uygulanan uluslararası vergi kurallarında önemli bir reform ihtiyacını gerekli görmüyorlardır. Bu şekildeki ülkeler, dijital ekonominin getirdiği dönüşümden faydalanmazlar ve dijitalleşmenin değer yaratmaya katkıda bulunacağını kabul etmezler⁶³.

BEPS Eylem Raporu dijitalleşme ile birlikte daha fazla ortaya çıkan çifte vergilendirme sorununa yönelik umut vaat edici çözümler üretmiş ve Katma Değer Vergisi'nin nasıl alınacağını açıklamıştır. Ancak BEPS eylem planı ile getirilen önlemler henüz yeni uygulamaya geçirildiği için etkisi sınırlı seviyede kalmıştır. Bu yüzden BEPS önlemlerinin etkisini değerlendirmek, gelecek yıllarda vergi mükelleflerinin tepkilerinin mikro ve makro düzeydeki verilerle yansıtılacağı dönemde mümkün olacaktır. Bununla birlikte, KDV konusunda, OECD ülkelerinin BEPS eylem planı raporunda yer alan tavsiyelerden yararlandığı görülmüştür⁶⁴.

SONUÇ

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin artması, dijital dönüşümün kaçınılmaz sonucudur. İktisadi faaliyetler de bu etkileşimden payına düşeni almıştır. Dijital dönüşüm, dijital ekonomi ile dijital olmayan ekonominin birbirlerine olan ilişkilerini arttırmış ve ekonominin dijitalleşmesini ve yeni iş alanlarının ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Son on yılın verilerine bakıldığında, neredeyse her ülkede, firmaların bulut bilişim kullanma oranının arttığı görülmüştür. Bu durum ekonominin dijitalleştiğinin bir kanıtıdır. Ekonomi

⁶¹ OECD, a.g.e., s. 169.

⁶² OECD, a.g.e., s. 171.

⁶³ OECD, a.g.e., s. 172.

⁶⁴ OECD, a.g.e., s. 91.

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 68 Temmuz – Ağustos 2018

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası

Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat –KIRGIZİSTAN

<http://www.akademikbakis.org>

yönetimi, ortaya çıkan yeni tüketici ihtiyaçlarını karşılamak ve iş dünyasındaki değişime uyum sağlayabilmek için bu dönüşüme katılmaları neredeyse zorunlu halde gelmiştir.

Dijital faaliyetlerden yararlanan uluslararası şirketler büyük vergi kayıplarına neden olmaktadır. Çünkü bu şirketler, ne ana şirketlerinin kendi yerleşim yerlerinde (kaynak ülke) ne de satış yaptıkları ülkelerde (varış ülkelerinde) vergilendirilmeye tabi tutulurlar. Çünkü çok ülkede çok uluslu yabancı şirketlerin nasıl vergilendirilmesi gerektiği üzerine bir düzenleme bulunmamaktadır.

İktisadi faaliyetlerin dijitalleşmesi, beraberinde vergi sorununu ortaya çıkarmış, vergilendirmenin nasıl olacağı ve vergi bölüşümünün uluslararası alanda nasıl yapılacağı yoğun tartışmalara yol açmıştır. Avrupa Birliği, Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa ülkeleri, vergi kayıplarını gidermek amacıyla çalışmalar yapmışlardır ancak bu konuda OECD'nin çalışmaları yol gösterici olmuştur.

Ülkeler OECD'nin matrah aşındırması önlemlerinden yola çıkarak, dijital ekonomi vergilendirilmesi üzerine çalışmalar yapmışlardır. Özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde 2017 yılında, çok uluslu şirketlerin çifte vergilendirilmesini önleyici bir yasa yürürlüğe girmiştir. Yasa GILTI olarak adlandırılan bir vergiyi ve BEAT olarak adlandırılan bir vergi kuralını içerir.

BEPS eylemlerinin getirdiği diğer bir yenilik ise, BEPS'i Önlemek İçin Çok Taraflı Vergi Antlaşması İle İlgili Tedbirler Uygulamasıdır (MLI). Bu uygulama, dünya çapındaki ikili vergi anlaşmalarında, uluslararası vergi kurallarındaki boşlukları kapatmaya yönelik çözümler üretmektedir.

Yapılan bütün çalışmalar, ülkelerin dijital ekonominin neden olduğu vergi kayıplarına karşı bir vergi bilinci oluşturduklarını ve bunun neticesinde vergi sistemlerini dijital ekonominin neden olduğu kayıpları azaltmaya yönelik şekilde yeniden düzenlediklerini gösterir. Ancak yapılmış olan çalışmaların vergi kayıplarını ne derecede azaltacağı ilerideki dönemlerde anlaşılacaktır.

KAYNAKÇA

Boccia, Francesco (2016); "Introduction: The Digital Economy and Fiscal Policy in the Age of E-Commerce", The Challenge of the Digital Economy, Market, Taxation and Appropriate Economic Models, Editörler: Francesco Boccia, Robert Leonardi, ss: 1-17 İsveç.

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 68 Temmuz – Ağustos 2018

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat –KIRGIZİSTAN

<http://www.akademikbakis.org>

Budak, Tamer (2017); “The Transformation of International Tax Regime: Digital Economy”, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 8, Sayı: 2, ss: 297-330.

Budak, Tamer (2018); Dijital Ekonomi Vergilendirilmesi, On İki Levha Yayıncılık.

Ertaş, Bilal, Levent (2017); “Dijital Ekonomide Yurt Dışından Alınan Hizmetler Bakımından KDV Mevzuatındaki Sorunlar”, Vergi Raporu, Sayı: 219, ss: 131-140, Aralık.

Hamutoğlu; Nazire, Burçin; Güngören, Özlem; Uyanık; Gülden; Erdoğan, Duygu (2017); “Dijital Okuryazarlık Ölçeği: Türkçe’ye Uyarlama Çalışması”, Ege Eğitim Dergisi.

Johansson, Börje; Karlsson, Charlies; Stough, Roger (2006); The Emerging Digital Economy Entrepreneurship, Clusters and Policy; Almanya.

Leonardi, Robert (2016); “The Digital Economy and the Tax Regime in the UK” The Challenge of the Digital Economy, Market, Taxation and Appropriate Economic Models, Editörler: Francesco Boccia, Robert Leonardi, ss:97-110, İsveç.

OECD (2013); Action Plan on Base Erosion and Profit Shifting, OECD Publishing.

OECD (2014), Addressing the Tax Challenges of the Digital Economy, OECD/G20 Base Erosion and Profit Shifting Project, OECD Publishing, <http://dx.doi.org/10.1787/9789264218789-en>, erişim tarihi: 21.06.2018.

OECD (2015); Addressing the Tax Challenges of the Digital Economy, Action 1 – 2015 Final Report, OECD/G20 Base Erosion and Profit Shifting Project, OECD Publishing, Paris.

OECD (2018), “Implications of E-commerce for Competition Policy – Background Note.

OECD (2018), “OECD Economic Surveys: United States Overview”, <http://www.oecd.org/eco/surveys/Overview-United-States-2018-OECD.pdf> erişim tarihi: 29.07.2018.

OECD (2018), Multilateral Convention to Implement Tax Treaty Related Measures to Prevent BEPS, <http://www.oecd.org/tax/treaties/multilateral-convention-to-implement-tax-treaty-related-measures-to-prevent-beps.htm>, erişim tarihi: 26.07.2018.

OECD (2018); Tax Challenges Arising from Digitalisation – Interim Report 2018: Inclusive Framework on BEPS, OECD/G20 Base Erosion and Profit Shifting Project, OECD Publishing Paris, <http://dx.doi.org/10.1787/9789264293083-en> erişim tarihi: 29.03.2018.

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 68 Temmuz – Ağustos 2018

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat –KIRGIZİSTAN

<http://www.akademikbakis.org>

Öz, Ersan; Kara, Mustafa, Cemil (2016); “Dijital Vergilendirmeye Küresel Bir Bakış”, Vergi Dünyası, Yıl: 36, Sayı: 424, ss: 30-37, Aralık.

Özcan, Pelin, Mastar; “Dijital Ekonominin Vergilendirilmesinde Karşılaşılan Sorunlar: BEPS 1 No’lu Eylem Planı Kapsamında Bir Değerlendirme”, Electronic Journal of Vocational Colleges, ss: 73-82, Ekim, 2016.

Richard j Irwin, Nguyen Huong Giang (2018); Pwc Vietnam NewsBrief <https://www.pwc.com/vn/en/publications/2018/20180604-pwc-newsbrief-mli-en.pdf>, erişim tarihi: 03.07.2018.

Row, Sam, Del (2017); “Digital Transformation Needs to Happen”, Customer Relationship Management, October.

Russo, Raffaele (2016); “Base Erosion and Profit Shifting”, The Challenge of the Digital Economy, Market, Taxation and Appropriate Economic Models, Editörler: Francesco Boccia, Robert Leonardi, ss: 39-54, İsveç.

Tapscott, Don (1998); Dijital Ekonomi Ağ Üzerindeki Akıl Çağında Umut ve Tehlike, Çeviren: Ece Koç, Koç Sistem Bilgi ve İletişim Hizmetleri A. Ş..

Uricchio, Antonio (2016); “A Few Ideas for Reforming Internet Taxation”, The Challenge of the Digital Economy, Market, Taxation and Appropriate Economic Models, Editörler: Francesco Boccia, Robert Leonardi, ss: 83-96, İsveç.

Wade, Michael (2015); “Digital Business Transformation A Conceptual Framework”, Global Center For Digital Business Transformation, Haziran.

World Bank (2016), “World Development Report 2016: Digital Dividends”, Washington, DC: World Bank.

TANZİMAT DÖNEMİ AYDINLARINDAN FATMA ALİYE

Gizem PARSOVA*

İbrahim BİRİ**

Öz

Bu makalede Fatma Aliye, Tanzimat Dönemi aydın kadınlarından biri olarak incelenmiştir. Osmanlı Devleti'nde modernleşme etkilerinin derinden hissedildiği Tanzimat Dönemi'nin ikinci kuşak aydınlarından biri olan Fatma Aliye, Batılılaşma tartışmalarının ve Doğu-Batı kültürel ikileminin sancılı ortamında yetişmiştir. Aydın kimliğini, Osmanlı-İslam değerleri çerçevesinde kuran Fatma Aliye; bilimsel olarak Batı'dan referans almada sakınca görmese de yaşam tarzı ve değerler açısından İslam'ı temel almıştır. Osmanlı toplumunun ilerlemesi ve daha güçlü bir toplum olması hedefinin eğitilmiş kadınlar ve onların yetiştirdiği sağlıklı yeni nesillerle gerçekleştirilebileceği fikrini savunan Fatma Aliye, yaşamı boyunca kadınların toplumsal konumlarını iyileştirmek amacı taşımıştır. İslam'ın kadına verdiği değeri ve kadın ilerlemesi önünde engel teşkil etmediğini ispat etmeye çalışmış; bu nedenle kendinden sonraki kuşakların kadın haklarını savunmasında ilham kaynağı olmuştur. Ancak Fatma Aliye'nin aydın kimliğini feminist olarak değerlendirmek yanlış olacaktır; onun mücadelesinin kaynağı, ortak tarih ve kültür anlayışının şekillendirdiği Osmanlı kimliğine dayanak oluşturan İslam milliyetçiliği düşüncesidir.

Anahtar Kelimeler: Aydın, Tanzimat Dönemi, Fatma Aliye.

ONE OF THE INTELLECTUALS OF TANZIMAT REFORM ERA: FATMA ALİYE

Abstract

In this article, Fatma Aliye has been discussed as a female intellectual in Tanzimat Reform Era. As a second generation intellectual of Tanzimat Reform Era, in which the effects of modernisation were deeply felt, Fatma Aliye was raised in the painful atmosphere of the occidentalization and East-West contradicts. Fatma Aliye, who grounded her intellectualism within the frame of Ottoman-Islam values and norms, didn't hesitate to take reference from Western science, but she based on Islam for lifestyle and values. Fatma Aliye, who defended the opinion that the progress of Ottoman society and its target of being a stronger society could take place with educated women and the children they raised, was determined to improve the social status of women all her life time. She tried to prove the value given to women by Islam and that Islam is not an obstacle for women empowerment, for this reason she became an inspiration for the next generations' defence of women rights. However; it would be a mistake to evaluate her intellectual identity as a feminist, the basis of her effort was Islam nationalism, which was shaped by shared history and culture consideration and formed a basis for Ottoman Identity.

Key Words: Intellectual, Tanzimat Reform Era, Fatma Aliye.

GİRİŞ

Günümüz toplumlarında belirli bir zümreye atıfta bulunmak üzere kullanılan “aydın” kavramı edebiyattan siyasete, siyasetten sosyal bilimler ve felsefeye farklı alanların terminolojisi içerisinde kullanılmaktadır. Kavramın bu denli yoğun kullanım alanına sahip olmuşluğu bazı güçlüklerle de neden olmaktadır. Farklı disiplinler tarafından kavramın kullanılıyor olması bir yandan onu içerik olarak zenginleştirirken, diğer taraftan anlam

* Öğretim Görevlisi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Yabancı Diller Yüksek Okulu, gizemparsova@gmail.com.

** Doktor Öğretim Üyesi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, ibrahimbiri@gmail.com.

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 68 Temmuz – Ağustos 2018

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası

Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat –KIRGIZİSTAN

<http://www.akademikbakis.org>

düzeyinde bulanıklaşma/muğlâklaşma sorununa neden olmaktadır. Başka bir deyişle bir yandan terminolojisi içerisinde kullanıldığı disiplinlerin sorun algısı üzerinden aydın kavramı içerik düzeyinde çok boyutlu bir özellik kazanıp zenginleşirken diğer taraftan her disiplinin kendi içerik yüklemeleriyle de kavramın sınırları gereğinden fazla içerik kabarmasına uğramaktadır. Bu nedenle, temel amacı Fatma Aliye’yi Türk tarihinde bir aydın olarak ortaya koymak olan çalışmamızda; kuramsal çerçeve olarak belirlediğimiz “aydın” kavramı; öncelikle karşı karşıya kaldığı bu sorunlarından arındırılacak bir tartışma ile anlam ve içerik konusunda sadeleştirilmeye ve sınırları konusunda netleştirilmeye çalışılacaktır. Bu girişimin, çalışma içerisinde yer verilecek aydın kavramının, okuyucularca nasıl anlaşılması gerektiğine ilişkin bir çerçeve oluşturma ihtiyacını karşılayacağı düşünülmektedir.

Aydın; toplumu değiştirme ve dönüştürme özelliği ile tanımlanmakta ve toplumsal sorumluluğu ile diğer bilgili bireylerden ayrılmaktadır. Aytaş’a göre (2014: 196) aydın olarak adlandırılabilmek için çok bilgiye sahip olmak yeterli değildir. Aklın rehberliğine inanmak, ön yargılardan kurtulmak, insanlara sevgi ve hoşgörü ile yaklaşmak gerekmektedir. Aydın, insanları sömürü nesnesi olmaktan kurtarmalı ve toplumu mutsuz eden unsurlardan arındırma çabası içinde olmalıdır. Aydın, mücadele eden kişidir; onun mücadelesi, toplumun yaşam kalitesini hakkaniyet çizgisine ulaştırmanın yanı sıra, toplumsal ilişkilerde kardeşlik duygularını geliştirmeye yönelik bir mücadele olmalıdır. Birkök (2000:102) aydının, toplumdaki eğitilmiş ve derin bilgilere sahip bireylerden farkının toplumsal sorumluluk yönü olduğuna işaret eder.

Meriç’e göre aydın, topluma yeni düşünceleri aktaran kişidir. Ancak aydın, devrimci değildir; onun yenilikçiliği eleştirel olmasından gelir. O, gözünü dünyaya diken, diğer toplumları inceleyen ve kendi toplumu çağ dışı kaldığı takdirde çözüm öneren bireydir. Sözelimi, Meriç’e göre aydınlar olmasa 19. yüzyılda milliyetçilik ortaya çıkmayacak; ulus devletler kurulmayacaktır. Meriç, aydını, toplumsal sorunlara çare arayan ve çözüm geliştiren kişi olarak tanımlamaktadır. Aydın, belirli bir toplumsal tabakanın içinden çıkmaz; her toplumsal tabakadan kopup gelebilir. O, herhangi bir meslekle de tanımlanmaz. Sol ve sağ ideolojilerin aydın tanımını da farklıdır; hatta aydın, ülkeden ülkeye, dönemden döneme farklı özellikler de gösterebilir. Peşin hükümlü olmaması, zamanının ilim ve irfanına sahip olması, hem kendi kültürünü iyi bilmesi hem de diğer kültürlerle yabancı olmaması önemlidir. Ayrıca aydın; dürüst, uyanık ve cesur olmalıdır. Aydın, cürekâr ve çılgın olmasıyla atalarından, yani Sofistlerden ayrılmaktadır. Aydın, kendinden uzun zaman önce dünyaya gelmiş sofistin torunudur. En eski haliyle “üstat” anlamına gelen sofist; felsefe ve edebiyat gibi her alanın ustası olabilmekteydi. Ancak zaman içinde sofist; araştırma yapan, halka yeni fikirler aktaran ve hatta yaptığı konuşmalardan para kazanarak şüphe çeken bir kimliğe evrilmiştir. Sofist, aydına, “faydalı olanın doğru ve iyi olacağı” konusunda bir düşünce geleneği miras bırakmıştır. Aydın ise Fransız Devrimi ile doğmuş; hür düşünce ve bireycilikle sarmalanmıştır. Kendine, var olan hiyerarşide yer edinmeye çalışırken, atalarından miras aldığı faydacılığa; hürriyet, bireycilik ve hümanizm gibi değerler ekleyerek yeni bir değerler dünyası inşa etmiştir. Bu değerler dünyası, burjuvazinin değerleri haline gelmiş; kapitalizmin getirdiği kaynak artışı ile birlikte aydını kapitalizmin kucağına atmıştır. Aydından beklenen de hâkim ideolojiyi, yani burjuvaziyi devam ettirmesi olmuş; bu durum ise aydını bir ikileme sürüklemiştir. Yazılan ve yaşanan arasındaki uçurum aydının ikilemidir. İnsanlığın tümü için genel geçer doğruyu ve iyiyi araştırma çabası içinde olan aydın için; hâkim ideolojinin ayrıcalıklı gerçekliğinin ağırlığını taşımak zordur. Aydın için en büyük savaş; hâkim ideolojinin gerçekliğinden sıyrılmaktır; öte yandan bu ideoloji aydının kendi ideolojisidir. Kapitalizm; aydına sağladığı hürriyetle ve matbaa gibi bir

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 68 Temmuz – Ağustos 2018

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası

Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat –KIRGIZİSTAN

<http://www.akademikbakis.org>

silahla onu güçlendirirken, aydını çözümsüz bir ikilemin içine atmıştır aynı anda (Meriç, 2007: 202-236).

Aydının ideoloji ile kurması gereken ilişkiyi benzer şekilde tanımlayan Sartre'a göre aydın; pratik gerçek ve egemen ideoloji arasındaki karşıtlığın farkına varan kişidir. Bu bilinç aydını, toplum adına çelişkileri yaşayan ve aşan kişiye dönüştürerek toplumsal sorumluluğunu gerçekleştirmesine imkân sağlar. Aydın, sorgular; ancak aydının sorgulaması, özgürlüğün işlevsel gerçekliğini korumak içindir ve bu nedenle aydın, demokrasi bekçisidir. Sartre'ın yaptığı bu tanım, aslında aydının ideal tipidir. Sartre, aydını, içinde biçimlendiği ideolojiden etkilenmemesi konusunda uyarmaktadır; çünkü ideoloji aydının tüm kuramsal çabalarına zarar verebilir (Sartre, 2010: 34- 62).

Kılıçbay'a göre (1985: 55-56) aydın, ideolojinin kendisi olarak dünyaya gelmiştir. Batı dillerinde "intellectual" olarak karşılık bulan ve Türkçeye aydın olarak intisab etmiş olan "aydın" sözcüğü; Batı Avrupa'da 18. yüzyılın sonunda gerçekleşen Aydınlanma Hareketi'nin ürünüdür. Bu insan tipi; orta sınıfa, aristokrasinin yerine geçmek için entelektüel faaliyetlere yönelmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Bir düşünce hareketi olarak da tanımlanan Aydınlanma Hareketi, kendi içinde ideolojik bir hareket olmasıyla; ortaya çıkardığı yeni insan tipi olan aydına ideoloji üretme özelliği vermiştir. Dolayısıyla ideolojinin içine doğan aydın, toplumsal sorumluluk olarak ideoloji üretmeyi üstlenmiştir. Batı Avrupa aydını, ortaya çıktığı dönemde sahip olduğu iki önemli özelliğe sahiptir. Birincisi, aydın orta sınıfa aittir. İkincisi, aydın; dinsel/evrensel gerçeğin yerine dünyevi/evrensel gerçeği yerleştirme çabasında doğmuştur. Bu nedenle Batı Avrupa aydınının tarih sahnesine çıktığı dönem ve o dönemin aydınına incelemek; din olgusunu, olumsuz bir uğrak noktasına dönüştürebilmektedir (Tekin 2004: 175). Çünkü kiliseden kopan aydın, ezeli değerlere değer vermeyi bırakmış; dünyevi olanın peşinden giderek tabiata hâkim olmayı gaye edinmiştir (Aron, 1979: 378).

Bu makaleye kuramsal çerçeve olan aydın kavramsallaştırması da Batı Avrupa'da 18. yüzyılın sonunda belirginlik kazanan aydın, diğer bir deyişle entelijansiyadır. Batı Avrupa aydınının dünya görüşünde; toplumsal değer olarak fayda, siyasi değer olarak özgürlük, en değerli insan çabası olarak bilim öne çıkan özellikler olmuştur. Bilimi ve eleştirel düşüncüyü yaşamının merkezine koyan aydın, ilerleme düşüncesine derin bir inançla bağlanmıştır. Bu inanç ise büyük ihtimalle aydına ihtiyacı olan narsizmi ve heyecanı sağlamıştır. Toplumsal ilerleme inancına sıkı sıkıya bağlı olan aydın, kendisinden önceki nesilleri "geri", kendini ise "ileri" görmeyi meşrulaştırmıştır. Doğal hukuka, doğal düzene ve insan doğasına olan derin bağlılığı ise onun eleştirel düşünce yapısının temelini oluşturan ve onu hümanizmden çok natüralizme yaklaştıran anlayış olmuştur. Rasyonel olduğuna inandığı doğanın değişmez yasaları vardır ve aydın, o yasaların işleyişini bozan kusurları bulma sorumluluğunu yüklenmiştir. Doğal hukuka ulaşmak amacıyla pozitif hukukta var olan sorunları giderme çabasında olan aydın, yasa egemenliğine inanmaktadır (Kılıçbay, 1985: 56). Batı Avrupa aydını; faydacılık yaklaşımı, bilim aşkından beslenen rasyonel aklı, eleştirel düşüncesi, ilerleme zihniyeti ve natüralizmin çerçevelediği yasalara bağlılık özellikleriyle kendisinden önceki bilgili insan tiplerinden ayrılmaktadır. Aydın bir grup ve topluluk haline getiren ise mesleki ya da toplumsal konuları değildir; belirli fikirleri paylaşıyor olmaları ve kitap, gazete, broşür ve dergi gibi iletişim araçlarını fikirlerini yaymak için kullanmalarıdır. "Fikir uzmanı" olarak da nitelendirilen bu topluluk, üyelerine, paylaşılan bir kimlik sağlamış ve onlara toplumsal sorunların çözümü için fikir üreten bireyler olma sorumluluğunu vermiştir (Mardin, 1985: 46).

Türk tarihinde Batı tipi aydına benzeyen, gözünü Batı'ya çevirmiş bilgili insan tipinin ortaya çıkışı ise Tanzimat dönemine rastlamaktadır (Kılıçbay, 1985: 57). Tarihimizin her döneminde fikriyat birikimimizi besleyen, bilgili ve toplumu dönüştürme vasfına sahip kişiler mutlaka var olmuş olsa da, Tanzimat döneminde ortaya çıkan bilgili insan tipi Batı aydınlarına benzer özellikler taşıması ile kendinden önceki âlimlerden ayrılmaktadır. Bu nedenle çalışmada, Batı tipi aydın, ortaya çıktığı ilk dönemde sahip olduğu düşünce yapısı ile incelenmiştir. Bu tür bir incelemenin temel amacı ise aydın bireyin hangi özelliklere sahip olması gerektiği ve toplumsal sorumluluklarının ne olması gerektiğini ortaya koymak değildir; bu konu zaten akademik düzlemde sıklıkla tartışılan bir konudur. Bu çalışmanın hareket noktası, konuya dair yapılmış tarihi/sosyolojik incelemelerde aydın kadınlardan oldukça az söz edildiğinin fark edilmesidir.

Özellikle Türkiye’de yapılmış akademik araştırmalarda, aydın kadınlara dair dönemsel tarihi/sosyolojik çalışmaların sayıca azlığı; açıkça belirtilmese de aydın kadınların göz ardı edildiği ve “aydın” bireylerin ağırlıklı olarak eril bakış açısıyla incelendiği izlenimini uyandırmaktadır. Süreç içerisinde her ne kadar kadın hareketlerini inceleyen çalışmalar yapılmış ise de bu girişimlerin çoğu kadın haklarının tarihi gelişimine odaklı çaba ve çalışmaları gün yüzüne çıkarmaya yeteri katkıyı sağlayamadıkları düşünülmektedir. Çoğu zaman hareketin kıymetli savunucularının vermiş olduğu mücadele ve eserler gereğini aşan bir zorlamayla ya yalnızca feminist harekete yazılmış ya da bu feminist bir perspektife katkı sağlamadığı düşüncesiyle görmezden gelinmiştir. Bu göz ardı ve ihmaller ise hem son dönem Osmanlı düşün hayatının ortaya çıkarmış olduğu zengin birikimi anlamayı sınırlamış ve hem de farklı perspektiflerden kadın, kadın hakları, kadının kamusal alanda var olma mücadelesini anlamaya perde olmuştur.

Bu makalenin temel amacı ise, Batı tipi aydının Osmanlı tarihinde ortaya çıktığı dönem olarak nitelendirilen Tanzimat Dönemi’nin aydın kadınlarından Fatma Aliye’yi; dönem aydınları arasında Türk fikriyat tarihine katkıları ile yerleştirmektir. Makalemizde konuya bakış açımız gereği “aydın kadın” kavramsallaştırması kullanılmıştır. Bu kullanımın gerekçesi ise “kadın” sözcüğünü sonradan eklenmiş bir sıfat olarak kullanan ataerkil bakış açısına dikkat çekmektir. Nitekim dilimizde “doktor” ve “kadın doktor” arasındaki fark sadece söylemsel değildir. Bu tip söylemler, kadının herhangi bir saygın statüde bulunmasının olağan dışılığını, ekstrem bir durum olarak münferitliği imasını taşımaktadır. Benzer şekilde “kadın aydın” söylemi; kadının aydın olmasının olağan dışı bir durum olduğuna işaret etmektedir. Araştırma konusu olarak seçilen Tanzimat Dönemi aydın kadınlarının daha fazla akademik araştırmada bakış açısı olarak kullanılmasının önünü açmak makalemizin kuramsal hedefidir. Bu hedef doğrultusunda, Tanzimat Dönemi aydınlarının ortaya çıktığı toplumsal arka plana değinilmiş; Tanzimat Dönemi aydınının tipik özellikleri ve fikrîsel düzlemi ortaya konmuş ve dönemin aydın kadınlarından biri olarak Fatma Aliye Hanım, düşünsel katkıları ile incelenmiştir.

1. Osmanlı Tarihinde Batı Tipi Aydınların Ortaya Çıktığı Tanzimat Dönemi: Toplumsal Arka Plan

Osmanlı Devleti’nin Batılılaşma hareketleri; savaşlarda uğranan yenilgilerin sebebinin Batı’nın sahip olduğu modern silahlara ve orduya Osmanlı’nın sahip olmamasına bağlanması üzerine orduda başlamıştır. Ordu modernleşmesi; III. Selim ve II. Mahmut dönemlerinde yeni topçu ve süvari birlikleri kurulması, modern savaş tekniklerini öğretmeleri için Fransa ile Prusya’dan Batılı askerler getirilmesi, 1826 yılında Yeniçeri Ocağı’nın kapatılması ve yerine ilki Mekteb-i Harbiye olmak üzere yeni askeri okullar açılması ile gerçekleştirilmiştir. Askeri batılılaşma hareketlerinin tek başına istenilen güce erişmeye yetmeyeceği kanaati üzerine ise; 1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı ile Osmanlı politik modernleşmesi başlamıştır. (Fildiş, 2017: 557). Bu kapsamda; evrensel yazılı hukuk kurallarının çeşitli alanlarda uygulanmaya başlanması, idari yapının ve yürütmenin karmaşıklaşması, memur statüsünün doğması gibi politik düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Politik düzenlemeler,

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 68 Temmuz – Ağustos 2018

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası

Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat –KIRGIZİSTAN

<http://www.akademikbakis.org>

Tanzimat Dönemi'nin, Osmanlı Devleti'nde, hukuksallaşma ve bürokratikleşme sürecinin başlangıcı olduğunu işaret etmektedir ve halkın politik sürecin ayrılmaz bir parçası haline gelmesi, dönemin modernleşme çabalarının en önemli politik sonucu olarak değerlendirilmektedir. Politik fırsat yapısındaki artış ve hukuksallaşma çabaları; cemaatten ayrı, kendi başına bir değer olarak algılanan “Osmanlı bireyini” doğurmuştur (Kalaycıoğlu ve Sarıbay, 2000: 7-8, 14, 16). Osmanlı halkı, “kul” statüsünden kurtulup, yasalar önünde eşit sayılan “birey” statüsüne yükselmiştir. Bu statü yükselmesi; birey hak ve taleplerinin kanunlarla düzenlenmesi anlamına gelmektedir ve geleneksel otoriteye bağlılıkla tarif olunan bir sistemin sorgulanması, değiştirilebilir olduğuna dair bir inancın tohumlarını yeşertmesi anlamında oldukça önemlidir.

Tanzimat Dönemi, Osmanlı toplumunda yoğun, nitelikli sosyokültürel değişimi de beraberinde getirmiştir. Dönem; yabancı dil bilen ve merakla Batı'yı gözlemleyen “Tanzimat tipi” bürokratlarıyla ve hareketlenen renkli hayat tarzıyla öne çıkmaktadır. İstanbul ve büyük liman şehirlerinde Avrupalı mobilyaların kullanımı ve alafranga sofrada benimsenmesi gibi gündelik yaşam alışkanlıklarında görülen yenileşme hareketlerinin yanı sıra; gazete ve dergi okumanın yaygınlaşması, kadınların eğitim görmesi ve hatta gezinti yerlerinde kadın-erkek flörtünün başlaması, yaşanan toplumsal değişimde Batılılaşmanın yoğunluğunu işaret etmektedir. Kadının çalışma yaşamına girişi ve büyük şehirlerde evin dışına çıkması da kayda değer yeniliklerdendir. Öte yandan, kentsel mekânda tabakalaşma baş göstermeye başlamış ve tabakalaşma, sınıflar arası kültürel farkları belirginleştirmiştir. Büyük şehirlerde varlıklı, orta halli ve yoksulların ikamet ettiği semtler birbirinden ayrılmaya başlamış; bu ayrışma, ayrı sosyal sınıfların yaşadığı mahallelerde ayrı yaşam tarzlarının yanı sıra farklı bir argonun ve şivenin gelişimine bile yol açmıştır. (Ortaylı, 2000: 64-69). Batı kültürünü ve yaşam tarzını benimseyenlerle halk kültürü arasındaki bağ; kitap, gazete, telgraf gibi haberleşme kanallarının toplumsal sınıflar arası görece yaygınlaşmasına rağmen kopmaya yüz tutmuştur. (Mardin, 2016: 48-49). Her ne kadar yönetilenlerle yönetenlerin hala aynı dini, dili ve günlük adetleri paylaştığı iddia edilse de; benzerlik azalmakta ve farklılaşma keskinleşmektedir. Geleneksel kültürel kimliğini kaybetme sürecine giren yönetici seçkinler ve geleneğe bağlı kalan halk arasındaki farklar artıkça toplumdaki kültürel kutuplaşma hızlanmaktadır (Karpata, 2017: 82-83).

Tanzimat Dönemi toplumu, sosyal değişimin sancılarını yaşayan bir toplum özellikleri sergilemektedir. Seçkinlerin kültürü ve halk kültürü arasındaki sınırın belirginleşmesinin yanı sıra Batı tipi yaşam tarzı ve tüketim alışkanlıklarını benimseyen seçkinlerin mistisizme gösterdiği yoğun ilgi, yaşanan toplumsal değişimin sancılı sürecine dair ipucu vermektedir. Bir yandan çocuğunu Fransız mürebbiyelere teslim eden; öte yandan ailenin saygı duyduğu bir tarikat şeyhine el öptüren bir seçkin tipi; Batı kültürünü benimserken geleneksel kültüründen ve değerlerinden kopmaktan korkan Osmanlı seçkinidir. Yeni bürokratik yaşamının renkli ve hareketli akışı Osmanlı bürokratını bir taraftan heyecanlandırmış; diğer taraftan yormuş ve ürkütmüştür (Ortaylı, 2000: 67). Öte yandan, Osmanlı seçkinini kültürel kimlik değiştirme sürecine sokan ve geleneksel olan ile modern olan arasında kırılmaya neden olan Tanzimat dönemi imparatorluk sınırları içinde yaşayan Hıristiyanlar için ise avantajlı bir dönem olarak değerlendirilmektedir. Osmanlı toplumu gelenekselden modern olana geçişin sancuları ile uğraşmakta iken; Hıristiyanlar, kendilerine sağlanan kültürel hoşgörü sayesinde toplumsal bütünlüklerini korumuş ve politik düzenlemelerin kendilerine sağladığı avantaj sayesinde maddi zenginliklerini artırmıştır (Karpata, 2017: 101).

Osmanlı Devleti Tanzimat dönemi toplumunu, bir geçiş süreci olarak tanımlamak mümkündür. “Batı evrensel değerleri çerçevesinde” politik düzenlemeler ve bürokratikleşmenin başlaması; önce Tanzimat'ın yönetici seçkinlerinde sonra toplumun zengin kesimlerinde yeni bir kültürel kimliğin gelişimine yol açmıştır. Dini değerlerin dünyevi değerlerle yavaşça yer değiştirdiği ve Batı kültürünün taklit edilmeye başlandığı bu süreç, Osmanlı Devleti'ni içinde bulunduğu güç durumdan kurtarma çabası sonucu başlatılmış olsa da; toplumsal yapıda kırılmalara neden olmuştur.

Bir tarafta garplılaşma sürecindeki seçkinler; diğer tarafta geleneksel Osmanlı Müslüman halkı olmak üzere kültürel bir ikilem ortaya çıkmıştır.

2. Tanzimat Dönemi Osmanlı Aydınlarının Düşünce Yapısı

Tanzimat Dönemi ilk aydın kuşağının tam olarak Batı tipi aydın (entelijensiya) olduğunu söylemek güçtür. Dikkatini Batı'ya yöneltmiş bu münevver insan tipinin “aydın” çizgisi aslında Batı düşünce yapısı ile tanışıklığından gelmektedir. Eleştirel düşünce yapısından ve fikir üretmekten uzak kalan ilk kuşak Tanzimat aydınları bilgi aktarımını üstlenmiş devlet ideali ile dolu kişilerdir. Hem halktan hem de saraydan kopuk olan bu aydın profili; yeni bir dünyayı merak eden, öğrenmeye çalışan ve henüz aydının toplumsal sorumluluğunun bilincinde olmayan aydındır. Dolayısıyla, Tanzimat Dönemi'nde ilk defa ortaya çıkan aydın tiplmesi Osmanlı Devleti'nin sorunlarını çözmek için Batı gözlüğü takmış bürokratlardır. Onu, Batı Avrupa aydın profilinden ayıran en belirgin fark, şüphesiz, ortaya çıkmasındaki amaçtır. Osmanlı aydını, mevcut düzeni sürdürmeye yönelik bir çaba içerisinde devleti kurtarma amacıyla doğmuş ve bunun yolunun Batı toplumsal sistemini inşa etmek olduğu kanaatiyle harekete geçmiş devlet adamıdır. Batı Avrupa'da düzene karşı eleştirel ve devrimci bir düşünce biçimi ile doğan aydın, Osmanlı Devleti Tanzimat döneminde imparatorluğun eski gücüne kavuşturulması hedefiyle tarih sahnesine çıkmıştır. Dolayısıyla, Batı Avrupa aydını sivil olarak dünyaya gelmiş; Osmanlı aydını bürokrat sınıfından çıkmıştır. Ayrıca Tanzimat aydını fikir üretme niteliğine sahip olmayan; öğrenme ve uygulama hevesinde bir aydın tipidir (Kılıçbay, 1985: 55-58)

Batılılaşma siyasetinin ürünü olan okullarda yetişen ve yabancı dil bilen bu ilk kuşak aydınlar, Osmanlı Devleti'ni içinde bulunduğu güç durumdan kurtarmanın yolunun Batı'yı takip etmek olduğu görüşüne sahiptir (Fildiş, 2017: 579). Dönem Avrupa'sında hâkim olan toplumsal ve siyasi yapıyı öğrenmeye çalışan yöneticiler olan bu ilk kuşak elit-aydınlar; pozitivist düşünce geleneği ile tanışmış ve Batı evrensel değerlerini benimseyen bir modernleşme hareketinin öncüleri olmuştur (Balkız, 2015: 126). Tanzimatçı bürokratlar olan ilk kuşak aydınlar, pragmatik reformcu olarak değerlendirilmektedir (Ortaylı, 2016: 107). Göreneğe dayalı, eski, alaturka ve dini kaynaklı olanı; asri, yeni, Batılı olanla birbirine ekleyen bu tutum Cumhuriyet Dönemi'nde “Tanzimat Kafası” olarak kavramlaştırılmıştır. Ansiklopedik Batıcılık olarak da nitelendirilen bu düşünüş biçimi, Batı bilgilerini faydacı bir tutumla alıp kullanma eğilimidir. Dönemin aydın profili aslında belli bir düşünce ekolünün sistemli takibini yapmamakta; tesadüfî okumalarla bulunan faydalı bilgileri aktarmaktadır. Ancak bu tesadüfî okumalar önemli bir özelliğe sahiptir; birçoğu Fransız düşünce dünyasına aittir. Dolayısıyla Osmanlı aydını, Batı'yı daha çok Fransa penceresinden görmektedir (Bora, 2017: 27). Fransız Ansiklopedistleri, Tanzimat aydını; din ve gelenekten bağımsız, kendi kendine yetebilen bir aklın gücü olabileceği gerçeği ile tanıştırmıştır. Laik içerikli kültürün yapıcı gücünü üstlenen Tanzimat aydınları için; dinsel sezginin “tevekkül” e varan onaylayıcı tutumu, aklın eleştirici özelliği ile yer değiştirmeye başlamıştır. Bu yer değiştirme ise, geleneksel kurum ve düşünce biçimlerine eleştirel bakabilen bir zihniyet biçiminin doğmasına imkân vererek; gerçeği kavrama aracı olarak akli ve duyuları temel alan materyalist düşünce felsefesini Tanzimat aydınında filizlendirmiştir (Işın, 1985: 363). Dönemin bürokrat aydınlarının düşünce yapısının bir başka boyutu ise kameralizmdir. Aydın despotizminin, kuramsal boyutu olarak tanımlanan kameralizm, Tanzimat Fermanı'nın ilanından itibaren yürütülen politik yenileşme hareketinin temelinde yatan düşünce biçimidir. Bu düşünce biçimine göre güçlü bir devleti kurmak güçlü ve problemsiz bir orta sınıf inşa etmekle gerçekleştirilebilir (Mardin, 1991: 84-85). Batı Avrupa'da orta sınıf içinden çıkan aydın tipi, toplumsal sistem olarak kameralizmi benimsemekte iken, gözünü Batı'ya dikmiş Osmanlı bürokratlarının bu düşünce ile tanışmamış olması herhalde imkânsızdır.

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 68 Temmuz – Ağustos 2018

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası

Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat –KIRGIZİSTAN

<http://www.akademikbakis.org>

Tanzimat aydınının önemli özelliklerinden biri de, onun genç kuşaklardan çıkacağı yönündeki beklentidir. Aslında bu beklenti, Osmanlı toplumunun konuya bakış açısının Tanzimat Dönemi'nde köklü bir değişikliğe uğradığını işaret etmektedir. Geleneksel Osmanlı toplumunda tecrübeli, görmüş-geçirmiş kişiler değer görmekte ve gelecek vaat ettiği düşünülmekte iken; Tanzimat döneminde, tüm çabası devleti kurtarmak olan aydın profili genç kuşağa dönüşmüştür. Batı tipi düşünce geleneğinin bir yansıması olan bu değişiklik, Osmanlı toplumunda Tanzimat'a kadar yerleşik bulunan İbn Halduncu "devrevi tarih anlayışı"nın yerine Batı tipi "evrimsel tarih anlayışı"nın geçtiğini göstermektedir. İlerleyen tarih anlayışı, her yeni kuşağın toplumu daha da ileri götüreceği inancını beraberinde getirmiş ve genç kuşaklardan yeni aydın tipleri üretmiştir (Mardin, 1985: 53).

Tanzimat'ın ikinci kuşak aydınları ise ilk dönem bürokrat aydınlardan farklı özelliklere sahiptir. 1865'te İbrahim Şinasi tarafından Tasvir-i Efkâr gazetesinde başlatılan Yeni Osmanlılar düşünce hareketi ile ortaya çıkan bu aydın profilinin önemli özelliklerinden biri eleştirel tutumlarıdır. İkinci kuşak Tanzimatçılara eleştiri amacıyla yola çıkan Tanzimat'ın yeni aydınları; Tanzimat'la birlikte ortaya çıkan idari merkezileşmeyi ve eğitim kurumlarında açıkça hissedilen sekülerleşmeyi eleştiren bir düşünme biçimine sahiptir. Ayrıca, Yeni Osmanlılar; Tanzimat'ın ikinci kuşak bürokratlarının Batı'ya fazla taviz veren tutumunu yanlış bulmakta ve bu tutumun Osmanlı Devleti'nin Batı gözünde itibar kaybına yol açtığını iddia etmektedir (Mardin, 2009: 46-47). İbrahim Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa ve Ali Suavi gibi öncü isimlerden oluşan bu düşünce hareketi kendi içinde bazı fikir ayrılıkları gösterse de; içinde buldukları modernleşme sürecinin bir bölümünü ret etme açısından eleştirel bir ortaklığa sahiptir. Bu aydınların bir diğer ortak özelliği ise Tercüme Odası geleneği ve eğitimidir. Yabancı dil bilen ve modern olanla sıkı bir iletişim kurabilen bu aydınlar, ilk kuşak aydınlara benzer şekilde, öncelikli olarak devleti kurtarma peşindedir (Koçak, 2009: 73,77). Onlara göre Tanzimat, bir kültür taklitçiliği olmuştur ve Müslüman toplumunu derinden sarsmıştır. Böyle bir felsefe, ahlaki temelden yoksundur ve çözüm İslam felsefesindedir (Mardin, 1991: 89). İslami dil ve referans sistemi içinde konuşurken; aynı zamanda modern siyaset felsefesinin kavramlarını İslam içinde yeniden anlamlandırmaya çalışan Yeni Osmanlılar; Batı'dan bir şeyler öğrenmenin ancak taklitçilik nedeniyle yitirilen İslami bakış açısını canlandırmakla mümkün olacağı iddiasındadır. Özellikle Namık Kemal'in cumhuriyetçi-demokratik kavramlara ürettiği İslami karşılıklar bu çabanın ürünü olmuş ve modern ulus/millet kavramının temelini atmıştır (Bora, 2017: 24-26). Anayasal sistemin var olmasını Osmanlı Devleti'nin ayakta kalabilmesinin temel koşulu kabul eden Yeni Osmanlılar liberal düşüncüyü vatanperverlikle harmanlayan bir düşünsel çizgide durmaktadır (Mardin, 2009: 49). Liberal ideallerini 1876'da I. Meşrutiyet'in ilanıyla gerçekleştiren Yeni Osmanlılar, her ne kadar Meşrutiyet kısa süre ayakta kalabilse de; sürecin devamında ortaya çıkan ideolojik düşüncelerin temelini atmaları açısından büyük bir tarihsel/sosyolojik öneme sahiptir (Şentürk, 2000: 156). Öte yandan, Yeni Osmanlıların; kendi hedeflerinin tersi bir sonucun ortaya çıkmasına neden oldukları da iddia edilmektedir. Her ne kadar fıkı, eleştirdikleri savunmacı modernizme karşı savunsalar da; modern ve seküler Batı kurum ve kavramlarını tanıtarak, bu Batılı kurum ve kavramlara halkın ilgisini artırmışlardır (Şentürk, 2000: 144). Buna rağmen, eleştirel tutumları ve halkla olan bağları açısından Yeni Osmanlılar Batı tipi aydınının, yani entelijensyanın ilk örneği kabul edilmektedir (Koçak, 2010: 50).

Yeni Osmanlıların halkla kurduğu bağ, büyük ölçüde basın alanında mücadele vermeleriyle ilişkilidir. Kamuoyuna yönelik siyasi mücadele olarak da nitelendirilebilen bu basın yazarlığı özelliği bu aydın tipine; toplumu dönüştüren bir nitelik kazandırmıştır. Yeni Osmanlı aydınlarının bu niteliği, ayrıca, Tanzimat Dönemi Türk Edebiyatı gelişimini de beslemiştir (Koçak, 2009: 79). Yeni Osmanlılar düşünce hareketi ile neredeyse eş zamanlı olarak Osmanlı edebiyatına giren roman türü, 19. Yüzyılın son 30 yılında roman yazarı aydınların ortaya çıkmasına imkân sağlamıştır. Batı romanını örnek alan roman yazarı aydınlar için temel sorun ise nesnel bir anlatım tarzını korumak olmuştur; çünkü dönemin roman yazarı aydınları, yenilikçi ve reformcu bir tavır alarak, romanı idealist dünya

görüşlerini sunmak için işlevsel hale getirmişlerdir (Parla, 1985: 418). Dönemin romanlarında sıkça üzerinde durulan iki konunun; kadının toplumsal konumu ve üst sınıf erkeklerin aşırı Batılılaşması olması (Mardin, 2016: 51) romanın, aydınlar için toplumsal öğreti ve eleştiri işlevleriyle kullanıldığını ispatlamaktadır. Tanzimat Dönemi'nde farklı kültürlerden gelen öncü düşünce ve yazın türlerinin kültür alanına girerek burada bir dizi dönüşüm gerçekleştirmesi çeviri sayesinde mümkün olmuştur (Tahir - Gürçağlar, 2011: 13). Berk'e göre, Osmanlı İmparatorluğu döneminde, Avrupa'daki yeniliklere yetişebilme gayesiyle teknik ve askeri alanda pek çok çeviri yapılmıştır; neticede farklı dillerden ve farklı kültürlerden yapılan bu çeviriler, Türk kültürünün dönüşümünde önemli bir rol oynamıştır (Berk, 2006: 1). Tanzimat döneminde çeviriler yoluyla, Batı kültürü ile tanışma sağlanmış, yeni yazın türleri düşünce ve edebiyat hayatına kazandırma girişimleri ise, roman ve öykü gibi Batılı yazın türleriyle tanışmayı sağlamıştır (Yazıcı, 2010: 128). Pek çok farklı etmenin şekillendirdiği bu süreçte, dönemin esin dili Fransızca ve çevrilmeye değer saygın yapıtlarsa bu dilde yazılmış eserler arasından seçilmiştir.

19. yüzyılın sonlarına doğru ise kafasında modernleşme fikrinin sistematikleşmeye başladığı bir aydın profilinden bahsetmek mümkündür. 1876 Anayasasının beklenen olumlu sonuçları doğurmaması ve siyasi muhalefetin imparatorluk sınırları içerisinde kabul görmezliği; Osmanlı aydınının kafasında modernleşme ile ilgili yeni sorular üretmiştir. Modern eğitim kurumlarında pozitif bilimin etkisiyle yetişmiş Osmanlı aydını, modernleşmenin o zamana kadar gelinen “görüntü” boyutu ile yetinilemeyeceği görüşü ile dikkatini felsefeye yönlendirmiştir. Ancak özellikle II. Abdülhamit döneminin siyasi etkinliği yasaklayan baskılı ortamı, Osmanlı aydını; düşüncelerini ortaya koymak için sanata ve bilime yönlendirmiştir (Işın, 1985: 436). Bu nedenle, Yeni Osmanlılardan sonra yetişen aydınlar; siyasal baskı nedeniyle toplumsal eleştiri olanağı bulamayan ve bu nedenle halktan kopuk, kendi içinde bir zümreye dönüşmüştür. 1896'dan sonra başlayan Yeni Edebiyat (Edebiyat-ı Cedide) akımı aydın profilindeki içine kapanıklığı gözler önüne sermektedir (Berkes, 2003: 380). Edebiyat-ı Cedide hareketinin öncüleri olan aydın roman yazarları, bireyci bir tutumla topluma yönelik olmayan bir sanat anlayışı benimsemiştir. Sultan Abdülhamit döneminin siyasal baskıları nedeniyle toplumsal eleştiri olanağı bulamayan roman yazarları; halktan kopuk kendi içinde bir aydın kitlesine dönüşmüştür. Bu nedenle, roman karakterlerinin çoğu aydın kimselerdir ve anlatı seçkin kişilerin yaşamı üzerine kuruludur (Kudret, 1985: 401-402).

3. Tanzimat Dönemi Aydın Kadınlarından Fatma Aliye Hanım

Bu bölümde yer alan ilk alt başlıkta, öncelikle Fatma Aliye'nin yaşam öyküsü ve eserlerine yer verilecek; ikinci alt başlıkta ise onun aydın kimliğini oluşturan düşünce yapısı üzerinde durulacaktır.

3.1. Fatma Aliye'nin Yaşamı ve Eserleri

Fatma Aliye, 19 Ekim 1862 yılında; tarihçi, edip ve devlet adamı Ahmet Cevdet Paşa'nın ikinci çocuğu olarak İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Çok küçük yaşlarda okumayı öğrenen Fatma Aliye, çocukluğu boyunca özel dersler alarak çok iyi bir eğitimle yetiştirilmiştir. Yabancı dile, felsefeye, edebiyata ve bilimin her dalına ilgi duyan Fatma Aliye, tüm çocukluğunu ve gençliğini kitaplar okuyarak geçirmiştir. Devlet adamı bir babanın evladı olmak, Fatma Aliye'nin kültürel birikimi açısından büyük bir öneme sahiptir. Yabancı dil seviyesini günden güne ilerleten Fatma Aliye, farklı ülkelerden gelen devlet adamlarının eşleri ile tanışma ve sohbet etme fırsatı bulmuş; farklı kültürlerle yaşamının çok erken dönemlerinde tanışmıştır. 1879 yılında padişah Abdülhamit'in yaverlerinden Faik Paşa ile evlenmiş, bu evlilikten Hatice, Ayşe, Nimet ve İsmet isimli dört çocuk dünyaya getirmiştir (Uluköse, 2013: 14-42).

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 68 Temmuz – Ağustos 2018

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası

Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat –KIRGIZİSTAN

<http://www.akademikbakis.org>

Fatma Aliye'nin aydın kimliğini oluşturan yazarlık kariyeri ise, 1890 yılında okuyup çok beğendiği Volonte isimli Fransızca bir romanın çevirisini yapmasıyla başlamıştır (Uluköse, 2013: 43, 44). Georges Ohnet'nin bizzat adı *İrade, Merâm* anlamına gelen ve toplumsal cinsiyet bağlamında kadın-erkek ilişkilerini ahlakî açıdan ele alan romanını “Bir Kadın” rumuzuyla imzalamış; “Mütercime-i Merâm” (kadın çevirmen) olarak tanınmıştır. Çevirdiği romanı adıyla imzalamadığı için “görünmez çevirmen” olarak nitelendirilen Fatma Aliye, aslında dönemin erkek egemen yayıncılık anlayışı içerisinde farklı bir görünürlük kazanmayı başarmıştır (Karadağ, 2013: 12-13). Edebiyat dünyasına kendi kalemi ile ilk girişi ise 1891’de Ahmet Mithat ile birlikte yazdığı *Hayal ve Hakikat romanı* ile gerçekleşmiştir. Bu romandan sonra Fatma Aliye, 1892 yılında *Muhadarat* isimli romanını yayınlamak üzere basılı kitabı bulunan ilk Türk kadın roman yazarı olmuştur. (Uluköse, 2013: 62). Çok yetenekli bir yazar olan Fatma Aliye, 1895-1908 yılları arasında yayımlanan Hanımlara Mahsus Gazete’de de yazarlık yapmıştır (Faroqhi, 2003: 160). Tercüman-ı Hakikat Gazetesi’nde 11, Hanımlara Mahsus Gazete’de 21, Servet-i Fünun Mecmuası, İnkılab, Mahasin ve Ümmet Gazete’lerinde 5 makalesi yayınlanan Fatma Aliye çok üretken bir yazardır (Uluköse, 2013: 111).

Fatma Aliye, yalnızca Osmanlı topraklarında değil, dünyanın farklı ülkelerinde de tanınan, takdir edilen ve kıymet verilen uluslar arası bir yazardır. 1893 yılında Chicago’da bulunan “World Colombian Exposition Woman’s Library” tarafından Fatma Aliye’ye bir mektup gönderilerek, yıllık kataloglarında yayımlanmak üzere; kendisinin biyografisi ve kitapları istenmiştir. Çalışmaları yurt dışında da yoğun ilgi gören ve kitaplarının birçoğu değişik dillere çevrilen Fatma Aliye’ye, daha sonra gönderilen bir yazı ile yapıtlarının büyük ilgi gördüğü belirtilmiştir (Atabek, 2002: 134).

Yazdığı romanların yanı sıra, tarih alanında da eserler vermiş; tarih yazıcılığına düşünsel katkı sağlamıştır. *Tarih-i Osmaniye’nin Bir Devre-i Mühimmesi- Kosova Zaferi ve Ankara Hezimetini*, onun, tarih alanında ilk eseridir. İbn Haldun’u, tarihi ve tarih yazıcılığını anlamada rehber edinen Fatma Aliye, tarafsız bir dille tarih yazılması gerektiğini savunmuştur. Ona göre; bir tarihçi, kendi ulusunun tarihini yazıyor olsa dahi gerçekleri olduğu gibi aktarmalıdır (Mataracı, 2016: 505-506). Babası Ahmet Cevdet Paşa’nın tarih yazması gerektiğini söylemesini, bir vasiyet olarak kabul eden Fatma Aliye Hanım, babasının ölümünden sonra *Ahmet Cevdet Paşa ve Zamanı* (1913) adını verdiği biyografinin ilk cildini yazmıştır. Bu kıymetli eser, yalnızca Ahmet Cevdet Paşa’nın yaşamını değil; onun yaşadığı yıllarda gerçekleşen siyasi olayları da anlatan, büyük tarihi önemi olan bir eserdir (Uluköse, 2013: 109).

İlk kadın felsefeci unvanını da kazanan Fatma Aliye’nin, Hanımlara Mahsus Gazete’de tefrika edilen; *Teracim-i Ahval-i Felasife ve Tedkik-i Ecsam* isimli iki felsefi eseri bulunmaktadır. Ayrıca, İslam aşığı olan Fatma Aliye, İslami eserler kütüphanemize *Namdar-ı Zenan-ı İslamiyan ve İstila-yı İslam* adlı iki önemli yapıt kazandırmıştır (Uluköse, 2013: 105, 110). Fatma Aliye, yetenekli bir yazar olmasının ve birçok alana önemli eserler kazandırmasının yanı sıra toplumsal sorunlara duyarlılığı ve hayırseverliği ile de öne çıkmıştır. Sosyal hizmet çalışmaları, onun yaşamında önemli bir yer tutmuştur ve Fatma Aliye; Nisvan-ı Osmaniye Cemiyet-i İmdadiye ve Hilal-i Ahmer Kadınlar Şubesi derneklerine çalışmaları ile katkılar sağlamıştır. Cevdet-i İmdadiye Derneği’nin Millet Tiyatrosu’nda, Türk Ocağı toplantılarında ve 1914’te başlayan Darülfunun konferanslarında etkileyici konuşmalar yapmıştır (Uluköse, 2013: 55-57).

1924 yılından sonra yazmayı bırakan Fatma Aliye, 13 Temmuz 1936 yılında İstanbul’da vefat etmiştir. 2009 yılında Merkez Bankası tarafından basılan 50 Türk Lirası banknotunun arka yüzüne portresi konan Fatma Aliye’nin 10 eseri Cumhuriyet döneminde de basılmıştır (Uluköse, 2013: 82, 111-112).

3.2. Fatma Aliye’nin Aydın Kimliği

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 68 Temmuz – Ağustos 2018

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası

Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat –KIRGIZİSTAN

<http://www.akademikbakis.org>

Fatma Aliye'nin küçük yaşlardan başlayan İslam hukuku, felsefe, tarih ve edebiyat aşkının ilk mimarı kıymetli bir tarihçi ve devlet adamı olan babası Ahmet Cevdet Paşa'dır. Ahmet Cevdet Paşa ve Fatma Aliye, özellikle bu alanlarda birlikte okumalar yapmış, tartışmış ve birbirlerini düşünsel anlamda beslemişlerdir. Fatma Aliye, Ahmet Cevdet Paşa'nın; idealist, çalışkan ve üretken kişiliğini örnek almış, yaşamı boyunca bu çizgide yürümüştür (Özkan, 2017: 187-188). Fatma Aliye'nin aydın kimliğinin oluşumunda neredeyse babası kadar etkili bir diğer isim ise dönemin edebiyatçılarından Ahmet Mithat Efendi'dir. Fatma Aliye için Ahmet Mithat Efendi manevi bir baba olmuştur (Uluköse, 2013: 27). Fatma Aliye, edebi faaliyeti topluma fayda sağlayan bir uğraş olarak görmeyi ve buna bağlı olarak kullandığı sade dili, Ahmet Mithat Efendi'den devralmıştır (Özkan, 2017: 189). On beş, on altı yaşlarında Ahmet Mithat Efendi'nin çıkardığı Kırkambar Dergisi'ni okumaya başlayan Fatma Aliye; okuma faaliyetinin öğretici olması gerektiğine o zaman kanaat getirmiş ve edebi duruşunu belirlemiştir (Uluköse, 2013: 33-34). Ahmet Mithat Efendi, Fatma Aliye'ye yazması için büyük destek vermiş; kendi gazetesinde onun eserlerini tefrika etmiş ve ona gazetede bir köşe vererek fikirlerini topluma ulaştırmasını sağlamıştır. Fatma Aliye'nin biyografisini yazan Ahmet Mithat Efendi, onun aydın kimliğinin yapı taşlarından olmuştur (Özkan, 2017: 191).

Osmanlı toplumu gündelik yaşamında Batılılaşmanın etkilerinin gittikçe artan görünürlüğü ve Doğu-Batı kültürel ikileminin oluşturduğu atmosferde yetişen aydınlardan biri olan Fatma Aliye, kendine Osmanlı-İslam değerleri çerçevesinde bir düşünce biçimi seçmiştir. Yaşadığı yüzyılda ortaya çıkan Batı değerleri konusunda yaptığı incelemeler ve babasından devraldığı tarih, hukuk, felsefe, dil ve edebiyat kültürü; onun düşünce yapısını şekillendirmiştir. İslam ve Osmanlı geleneksel değerlerine bağlılık, aile bağlarına atfettiği önem, ahlaklı, çalışkan ve üretken olmak onun düşünsel çizgisinin temellerini oluşturmaktadır (Özkan, 2017: 26-27).

Kendi adı ile ilk basılan romanı olan *Muhadarat*, onun düşünce yapısını ve değerlerini ortaya koyan önemli eserlerindedir. Güzel ahlak, sadakat, iyilik, vefa, kadirşinaslık, dürüstlük, namus, Allah inancı ve iffet romanda öne çıkan değerlerdir. Bu değerler çerçevesinde aile bağlarını ve kadın-erkek ilişkilerini okura sunan *Muhadarat*, Fatma Aliye'nin yaşadığı Tanzimat döneminin sosyokültürel özelliklerini de ortaya koyan, sosyal tarih alanında da değerli bir eserdir (Özdemir ve Tulumcu, 2017: 727). Üç bölümden oluşan romanda, Fatma Aliye, ideal kadını yetiştirebilmek için eğitime verilmesi gereken öneme vurgu yapmış; eğitimin, kadını pratik hayata hazırladığını okura hissettirmiştir (Sönmez, 2013: 308). Fatma Aliye'de, dönem aydınlarının öne çıkan özelliklerinden pratik bilgidен yararlanma ve toplumsal değer olarak "fayda" kavramının varlığından bahsedilse de; onu Batı tipi aydından ayıran çok önemli bir fark vardır. Batı aydınının, rasyonel aklı ve bilimi, dini değerlerin yerine koyan tavrına karşılık; Fatma Aliye için ilahi olan önceliklidir. Onun düşünce biçiminin çerçevesi İslam olmuştur. Felsefe alanında verdiği eserlerinde de metafiziği iman temelli tanımlayan Fatma Aliye, insan aklının sınırlarına ve her hakikati anlayamayacağımıza inanmıştır. Felsefe tarihi yazan ve eleştirel bir dille felsefi konuları tartışan Fatma Aliye Hanım'ın konuya yaklaşımı İslam inancı temelinde kurulmuştur (Köksal, 2011: 57).

Fatma Aliye, tüm yazma yaşamı boyunca, yaşadığı dönemin toplumsal sorunlarını kadın bakış açısıyla ve çoğu kez kadın karakterler aracılığıyla vurgulayan eserler vermiştir (Karaca, 2011: 109) O, İslami çerçevede Osmanlı kadın kimliğini kuran; kadının kamusal alanda ve ev içinde sahip olduğu hakları yeniden kurgulamaya çalışan bir yazardır. Dolayısıyla, kadın eğitimine verdiği önem, onun düşünsel faaliyetinin önemli bir parçası olmuştur. Aydın kimliğini kadın eğitimi, kadınların kamusal alanda var olabilmesi gibi tartışmalarda öne çıkarırken; aynı zamanda Müslüman kadınları ve Batılı kadınlar arasındaki farklara dikkat çekmiştir (Frierson, 2005: 149). Fatma Aliye'nin, kadın yaşamını değerlendirmesinde önemli ve özgün taraf, bu düşünceyi İslam'a dönme çağrısı ile birleştirmesidir.

Onun temel çabası, İslam'ın, kadının toplumsal yaşama katılımı önünde engel teşkil etmediğini anlatmak olmuştur (Bora, 2017: 744).

Sirman (1989)'a göre, Tanzimat dönemi (1839-1876) boyunca bir yanı İslami geleneklere bağlı olan, diğer yanı Batı'ya yönelen Osmanlı toplumunda ayrışmalar kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu ayrışmalar kadın hakları mücadelesini de etkilemiş, kadınları toplumun eşit bir vatandaşı olarak gören anlayış ile kadınları ikinci sınıf olarak görmeye devam eden anlayış birbiriyle çelişmeye başlamıştır. Tam da bu düşünce ikliminde “kadınların sesleri parça parça da olsa gazetelerde ve dönemin dergilerinde duyulmaya başlanmıştır Bu dönemde ılımlı bir İslami yaklaşım da ortaya çıkmıştır. Bu görüşün en önemli temsilcisi Fatma Aliye, çokeşlilik karşıtı bir makale yayınlamış ve çok eşliliğin aslında İslamiyet'te yeri olmayan bir Arap geleneği olduğunu vurgulamıştır. Savını güçlendirmek için de İslamiyet'in ilk dönemlerine ve bu dönemin kadınlara referans vermiştir. Berktaş'a göre “bu dönemde Osmanlı kadınlarının öncelikle gündeme almak zorunda oldukları konu, kadının eksiksiz bir insan varlığı olduğunu ortaya koymaktır” (Berktaş, 2003: 93).

Eğitime çok büyük kıymet veren Fatma Aliye'ye göre roman, bir eğitim aracıdır; sistemli bir eğitimden mahrum kalmış kadınları eğitmek için kullanılacak bir araçtır. Ancak, romanın eğitim işlevi, doğru kişiler tarafından okunduğunda olumlu sonuç verecektir. Fatma Aliye, romanın eğitimsel işlevine dair düşüncelerini, *Muhadarat* romanında, kurguladığı karakterler aracılığıyla okuyucuya da hissettirmiştir. Roman karakterlerinden *Fazıla*; iyi ahlak, akıl ve mantık sahibi biri olarak okuduklarından iyi kazanımlar gerçekleştirmektedir. Ancak, onun zıt karakteri olarak kurgulanan *Fevkiye* okuduklarından zararlı düşünceler ve alışkanlıklar edinmektedir. Fatma Aliye, romanındaki bu iki kadın karakteri, roman okuyucusu olarak kurgulamış ve bu kurgu ile roman okuyucularını uyarmıştır (Sönmez, 2013: 299-300). Dolayısıyla, Fatma Aliye için yazarlık, toplumsal bir sorumluluktur. Onun için öncelikli olan estetik kaygılarla süslenmiş bir dil değil; topluma ulaşabilmek olmuştur. Romanlarında sade bir dil kullanan Fatma Aliye, romanda geçen olaylara karşı müdahaleci bir tutum da sergilemiştir. Bu tutum, romanlarında, ortaya çıkan sorunlara çözüm arama veya vakanın akışını keserek ansiklopedik bilgiler verme şeklinde gözlemlenmiştir. Fatma Aliye'nin bu üslubu; yaşamında önemli bir yer tutan Ahmet Mithat'tan yoğun bir biçimde etkilendiğini göstermenin (Gürbüz, 2001: 109-110) yanı sıra, dönem aydınlarının temel özelliklerinden biri olan ansiklopedik Batıcılık özelliğinin kendisinde de bulunduğunu işaret etmektedir.

Roman konularının; aile yapısı, evlilik kurumu, cariyelik, kadın-erkek ilişkileri, kadınların eğitimi gibi toplumsal sorunlar olmasının (Uluköse, 2013: 65) yanı sıra, Fatma Aliye'nin kadın kahramanları “kadınsı” yanları öne çıkmayan güçlü bireylerdir. Onun kadın kahramanları teşhir nesnelere dönüşmemiş, toplumda var olabilen bireylerdir. Ancak yine de, Fatma Aliye'nin, kadınların gücüne yaptığı vurguyu kadın-erkek mücadelesi bağlamında değerlendirmek ve onu feminist çizgide kadın hakları mücadelesi veren bir aydın olarak tanımlamak doğru bir tespit değildir. Onun, kadın eğitimine yaptığı vurgu, ilime verdiği önem ve cehaletle mücadele olarak okunmalıdır (Barbarosoğlu, 2008: 29-34, www.bisav.org). Nitekim yazdığı makalelerde konunun bir kadın-erkek çatışmasına dönmemesi için uyarılarda bulunmuş; toplumda kadın haklarının göz ardı edilmesinin sebebini cahillik olarak yorumlamıştır. İslam hukukunun yanlış bilinmesinden dolayı kadınların sahip olması gereken hakların onlara verilmediğini söyleyen Fatma Aliye, Osmanlı kadınlarını ve erkeklerini, toplumun bu konudaki cehaleti ile mücadele etmeye çağırmıştır (Canbaz, 2013:107).

Avrupa'daki kadın hareketlerini yakından takip eden Fatma Aliye'nin savunduğu kadın kimliği "Avrupalı Kadın" kimliği olmamıştır. Onun hayalini kurduğu kadın kimliği, Batı taklitçiliği ile değil; İslami değerler çerçevesinde, Doğu-Batı sentezi ile şekillenmiştir. Bu nedenle 1894 yılında, İslam ve kadın hakları konusunu tartışmalar biçiminde ele alan “*Nisvan-ı İslam*” (İslam Kadınları) kitabını yazan Fatma Aliye; kitabında, yabancı kadınlara İslami değerlerin öne çıktığı Osmanlı kadının

anlatmıştır (Atabek, 2002: 133). *Nisvan-ı İslam* adlı eserinde, kendini; muhafazakâr, yabancı dil bilen ve aydın bir kadın olarak Avrupalı misafirlerine takdim eden Fatma Aliye; onlara, Osmanlı kadını hakkındaki yanlış kanaatlerini değiştirecek bilgiler vermiştir (Kurnaz, 2015: 82). Fatma Aliye için önemli olan; Batılıların yaşam tarzı, adet ve geleneklerine karşılık aydınlanmış/ilerlemeci İslam geleneği/kültürüdür. Kendi kültürünü ve değerlerini savunmuş; Batılı bazı yazar ve seyyahların Osmanlı kadınına aşağılayıcı tavrına karşı durarak onları alaycı bir dille eleştirmiştir (Zihnioğlu, 2003: 48). Bir yazar olan Emile Julyar'ın, “Doğu ve Batı Kadınları” kitabında İslam’a hakaret etmesi üzerine Fatma Aliye, Fransız gazetelerine yazdığı mektupla ona karşı ciddi bir eleştiride bulunmuştur (Barbarosoğlu, 2008: 56).

Fatma Aliye'nin, düşünsel çizgisini en iyi tarif edebilecek kavram belki de milliyetçiliktir. Nitekim o, kadın eğitimi meselesine milliyetçi bir ruhla yaklaşmıştır ve Avrupalı ünlü kadınları tanıyan ama kendi tarihinin İslam kadınlarını tanımayan genç hanımları eleştirmiştir. Onun için kadınların okuma-yazma öğrenmeleri ve yabancı dil bilmeleri oldukça önemlidir; ancak önemli olan hüsnü terbiyedir. Bir kadın öncelikli olarak kendi kültürünü ve tarihini bilmelidir (Güven, 2016:9). Kadın eğitiminde İslamcı ve gelenekçi bir anlayış benimseyen Fatma Aliye'ye göre eğitilmiş kadın; iyi bir eş ve iyi bir anne olacaktır. Anne, iyi eğitilmiş olduğu sürece, yetiştireceği çocuklar da iyi yetişmiş, eğitilmiş çocuklar olacaktır (Karaca, 2011: 97-100). Polat ve Derer (2016: 203) Fatma Aliye'nin kadın eğitimine yaptığı vurgunun nedenini dönem aydınları arasında yaygın bir bakış açısı olan faydacı düşünce olarak yorumlamıştır. Öncelikle kadın, anne olarak erkekleri yetiştirerek topluma fayda sağlayacaktır; ayrıca erkekler karşısında ezilmeyerek kendine fayda sağlayacaktır. Ancak Fatma Aliye'nin, kadın eğitime verdiği önemin ve “iyi anne” vurgusunun temelinde, gelecek nesillerin sağlıklı bir toplum oluşturması ve Osmanlı toplumunun ilerlemesi ideali yatmaktadır. Tanzimat dönemi aydınlarının Batı'dan edindiği bir düşünce biçimi olan ilerleme ideali, Fatma Aliye'nin düşünce yapısına da yansımıştır; ancak Fatma Aliye'nin toplumsal ilerleme idealinin özgün yanı, kendisinin Osmanlı ve İslam kimliği üzerinden kurduğu milliyetçi düşünce yapısı ile çerçevelenmiş olmasıdır. Hanımlara Mahsus Gazete'de yayımladığı “*Meşâhîr-i Nisvân-ı İslâmiyyeden Biri,*” serisinde, kadının konumunu İslam tarihinden bir kadın fıkıhçı ve hocadan örnek vererek ortaya koyan Fatma Aliye; bu yazı dizisiyle İslam'ı “kadını köleleştiren din” olarak tanımlayan Batılı düşünceyi alt etmiş ve İslam'ın kadın ilerlemesi önünde engel teşkil etmediğini ispatlamıştır. Ayrıca, o, İslami geçmiş üzerinden günü kurarak İslami kimliğe Osmanlı kimliğini eklemiştir ki; öne çıkardığı bu kimlik onun milliyetçi çizgide duran düşünce yapısıdır. Bu düşünce yapısı, Fatma Aliye'nin aslında, Ziya Gökalp'ten önce milli kimlik ve milli tarih anlayışının kurucusu olduğuna işaret etmektedir (Akşit, 2010: 64-65).

4. SONUÇ

Tanzimat dönemi Osmanlı tarihinde, her ne kadar devleti içinde bulunduğu zor durumdan kurtarma amacıyla öncelikle siyasal ve askeri anlamda yapılan düzenlemelerle başlasa da; Osmanlı geleneksel düşünce yapısında köklü değişikliklere neden olmuştur. Tanzimat dönemi, Osmanlı aydınlarının; Batı tipi düşünce biçimi ile tanıştığı ve dikkatini Batı'ya yönelttiği ilk dönem olarak, Osmanlı tarih sahnesine Batı tipi aydını çıkarmıştır. Batı Avrupa'daki Aydınlanma Hareketi sonucunda ortaya çıkan değerler ve düşünce sistemi, devleti kurtarma gayesi ile çare arayan Osmanlı aydınlarının dikkatini çekmiştir. Yabancı dil bilgileriyle, dünyaya rasyonel ve eleştirel aklın üstünlüğünü tanıtan eserleri okuyan ve Batı'ya seyahatler gerçekleştiren Osmanlı bürokrat aydınları yeni bir düşünce sistemi ile karşılaşmış olsa da; vahiy kaynaklı dinsel düşünüş biçimi Osmanlı aydını için merkezi öneme sahip olmaya devam etmiştir. İslami değerler üzerine kurulu bir düşünce geleneğinden gelen Osmanlı aydını, dini değerlerin yerine dünyevi değerleri koyan Batı düşünce biçimine temkinli yaklaşmıştır. Bu nedenle dönem aydınının öne çıkan özelliği, İslami düşünce

yapısını muhafaza ederek; Batı ilminin faydalı bilgilerini almak; yani ansiklopedik ve faydacı Batıcılık olmuştur. Fikir üretmekten çok aktaran olan Tanzimat aydınları, öğretici bir tutum sergilemiştir.

Öte yandan, dönem aydını, her ne kadar İslami referans sistemi içinde kalmaya çalışmış olsa da Batılı düşünüş biçiminden ödünç alınan eleştirel akıl, faydacılık ve ilerlemecilik temelli tartışmalar Osmanlı toplumunun pozitivist düşünüş biçimiyle tanışıklığının temellerini atmıştır. Batı bilimine (özellikle Fransa), felsefesine ve edebiyatına duyulan merak; zaman içerisinde bir hayranlığa dönüşerek Osmanlı aydınlarını içine çekmiştir. Üst sınıfların yaşam tarzına da zamanla yansıyan bu alafrangalık, Osmanlı Devleti'nde toplumsal tabakalaşmanın çizgilerini netleştirmiş; toplumda alaturka-alafranga kültürel ikiliğine yol açmıştır. Tanzimat dönemi Osmanlı aydını, dönem halkının gözünde bu kültürel ikiliğin Batılılaşma kanadında görünse dahi; aslında o, İslam geleneğinden uzaklaşma yönünde derin korku ve kaygı taşımıştır. Bu kaygı nedeniyle, Tanzimat dönemi aydını için cevabı bulunması gereken temel soru “ne ölçüde Batılılaşmalı?” sorusudur. Cevaplanmaya çalışılan bu soru; Yeni Osmanlı düşünce hareketini ortaya çıkarmış; dönem aydınlarının özellikle edebi alanda işledikleri bir tema haline gelmiştir. Döneme ait edebi eserlerde, özellikle romanlarda; kadının toplumsal konumu ve üst sınıf erkeklerin aşırı Batılılaşması gibi konular öne çıkmaktadır.

Fatma Aliye, dönem aydınlarından biri olarak, içine doğup büyüdüğü toplumun modernleşme süreci ile ilgili eleştirel bir tutum izlemiştir. Onun düşünce biçiminin Yeni Osmanlılara yakın durduğu söylenebilir; ona göre Tanzimat döneminin esas sorunu İslami çizgiden uzaklaşmak olmuştur. Kadının toplumsal konumunun yükselmeyişinin temel nedeni de İslam'ın tam olarak bilinmemesinden kaynaklanan cehalettir. İslam aşığı olan ve İslam konusunda derin bir bilgi birikimine sahip olan Fatma Aliye için İslami geleneğin çerçevelediği ve eğitimi bir toplum, dönemin tüm sorunlarını çözebilecektir. Batı tipi aydınının önemli özelliklerinden; ilahi olanın yerine dünyevi olanı koyan rasyonel ve eleştirel akıl Fatma Aliye'nin düşünce biçiminde kabul edilemez. Onun düşünce yapısı ve değerleri İslam üzerine kurulmuştur. Bilim, felsefe ve edebiyat gibi düşünsel faaliyetler onun yaşamında merkezi olsa da; referans noktası hep İslam olmuştur. Modernleşme ona göre ancak bilimsel düzeyde Batı'dan referans alma yoluyla gerçekleştirilebilir; yaşam tarzı ve değerler ise İslam ahlaki çerçevesinde kalmalıydı.

Fatma Aliye, yaşamı boyunca kadınların toplumsal konumlarının iyileşmesi yolunda çaba harcamıştır. Ancak o, feminist bir düşünce yapısında olmamıştır; onun temel gayesi İslam'ın kadına verdiği kıymeti vurgulamak ve İslam'ın, kadının toplumsal ilerlemesine engel teşkil etmediğini ispat etmek olmuştur. Fatma Aliye, kadın haklarını savunan bir aydın olarak şüphesiz ki kendisinden sonraki nesillere güç ve ilham kaynağı olmuş, katkılar sağlamıştır, ancak onun aydın kimliğini salt bir kadın hareketi temsilciliği olarak okumak doğru olmayacaktır. Ömrü boyunca vermiş olduğu mücadele kaynağını ortak tarih ve kültür anlayışının şekillendirdiği Osmanlı kimliğine dayanak oluşturan İslam milliyetçiliği düşüncesinden alır. Onun tüm faaliyet ve sosyal çalışmaları; yaşadığı toplumun güçlü, sağlıklı ve ilerlemiş bir toplum olması amacına hizmete yöneliktir.

Kaynaklar

Akşit, Elif Ekin (2010). Hanımlara Mahsus Milliyetçilik: Fatma Aliye ve Erken Milliyetçi Stratejiler. *Kebikeç* 30, s.56-74.

Aron, Raymond (1979). *Aydınların Afyonu* (çev. İzzet Tanju). İstanbul: Tur.

Atabek, Selma (2002). İlk Roman Yazan, İlk Çeviri Yapan, İlk Felsefe Kitabını Yazan Kadın Yazarımız Fatma Aliye Hanım. *Bütün Dünya, Temmuz*, s.131-134.

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 68 Temmuz – Ağustos 2018

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası

Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat –KIRGIZİSTAN

<http://www.akademikbakis.org>

Balkız, Bekir (2015). Türk Modernleşmesi, Pozitivizm ve Sosyoloji. *Mediterranean Journal of Humanities 2*,s.123-149.

Berktaş, Fatmagül (2003). *Tarihin Cinsiyeti*. İstanbul: Metis Yayıncılık.

Berkes, Niyazi (2003). *Türkiye’de Çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Kültür ve Sanat Yayıncılık.

Birkök, Mehmet Cüneyt (2000). Aydınlar ve Bazı Vasıfları. *Sosyoloji Konferansları Dergisi 26*, s.97-111.

Bora, Tanıl (2017). Cereyanlar Türkiye’de Siyasi İdeolojiler. İstanbul:İletişim.

Er, Dilek (2011). Fatma Aliye (Topuz) Hanım (1862-1936) ve Kadının Toplumdaki Yeri Hakkındaki Fikirleri. *E-Journal of New World Sciences Academy Humanities (6)2*: 380-395.

Fildiş, Berna (2017). Bir Osmanlı Aydını Olarak Beşir Fuad. *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 15(1)*,s. 555-583.

Faroqhi, Suraiya; Ed. Suad Joseph (2003). *Women In The Ottoman World: Mid-18th to 20th Century*. Encyclopaedia of Women and Islamic Cultures Volume 1: s.153-163. Boston: Brill.

Frierson, B. Elisabeth; Ed. Elisabeth Özdalga (2005). *Women in Late Ottoman Intellectual History*, s.135-161. London and New York: RoutledgeCurzon.

Gürbüz, Muammer (2001). Fatma Aliye ve Refet Romanı. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 2*, s.107-114.

Güven, Zühre Canay (2016). Erişim Tarihi Söyleminde Bir Osmanlı Kadın Kamusal Alanı: Hanımlara Mahsus Gazete. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi 43*, s.1-14.

Işın, Ekrem (1985). *Osmanlı Materyalizmi. Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi 2. Cilt, Düşünce Akımları Bölümü*, s.363-370. İstanbul: İletişim.

Işın, Ekrem (1985). Tanzimat’tan Cumhuriyete Eleştirinin Gelişimi. *Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi 2. Cilt, Düşünce Akımları Bölümü*, s.431-440. İstanbul: İletişim.

Kalaycıoğlu, Ersin ve Sarıbay, Ali Yaşar (2000). Tanzimat: Modernleşme Arayışı ve Politik Değişim. *Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme*. İstanbul: Alfa.

Karaca, Şahika (2011). Fatma Aliye Hanım’ın Türk Kadın Haklarının Düşünsel Temellerine Katkıları. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi 31*,s. 93-110.

Karadağ, Ayşe Banu (2013). Çeviri Tarihimizde “Gözle Görülür” Bir Mütercüme: Fatma Aliye Hanım. *CÜ Sosyal Bilimler Dergisi (37)2*, s. 1-16.

Karpat, Kemal (2017). *Osmanlı Modernleşmesi*. İstanbul: Timaş.

Kılıçbay, Mehmet Ali (1985). Osmanlı Aydını. *Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi 1. Cilt, Aydınlar Bölümü 55-60*. İstanbul: İletişim.

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 68 Temmuz – Ağustos 2018

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası

Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat –KIRGIZİSTAN

<http://www.akademikbakis.org>

Koçak, Cemil (2009). Osmanlı/Türk Siyasi Geleneğinde Modern Bir Toplum Yaratma Projesi Olarak Anayasanın Keşfi Yeni Osmanlılar ve Birinci Meşrutiyet. Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 1: s.72-83. İstanbul: İletişim.

Koçak, Dilek Özhan (2010). Türk Entelijensiya’sının Filizlendiği Kurum: “Tercüme Odası”. *Tercüman-ı Ahval’in 150. Yılında İstanbul’da Fikir Gazeteciliği Sempozyumu 21-22 Ekim 2010*: s.35-52.

Köksal, Mehmet (2011). Fatma Aliye’de Felsefe ve Kelam. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Konya.

Kudret, Cevdet (1985). Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türk Edebiyatı. *Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi 2. Cilt, Edebiyat Bölümü*, s. 388-408.

Kurnaz, Şefika (2015). *Yenileşme Sürecinde Türk Kadını*. İstanbul: Ötüken.

Mardin, Şerif (1985). Tanzimat ve Aydınlar. *Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi 1. Cilt, Aydınlar Bölümü*, s. 46-54 İstanbul: İletişim.

Mardin, Şerif (1991). *Türk Modernleşmesi Makaleler 4*. İstanbul: İletişim.

Mardin, Şerif (2016). Tanzimattan Sonra Aşırı Batılılaşma. *Türk Siyasal Hayatı Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme*. İstanbul: Sentez.

Mardin, Şerif (2009). Yeni Osmanlı Düşüncesi. Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 1. İstanbul: İletişim.

Mataracı, Aliye (2016). Fatma Aliye Hanım’s Contributions to History Writing. *International Relations and Diplomacy (4)8*: s.502-507.

Meriç, Cemil (2007). *Mağaradakiler*. İstanbul:İletişim.

Ortaylı, İlber (2000). Tanzimat Adamı ve Tanzimat Toplumu. *Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme*. İstanbul: Alfa.

Özdemir, Mehmet ve Tulumcu, Feride İdi (2017). Değerler Eğitiminde Edebi Eserlerden Yararlanma: Fatma Aliye’nin Muhadarat Romanı Örneği. *Özgün Araştırma 7(4)*, s.720-729.

Özkan, Nevzat (2017). İlk Kadın Romancımız Fatma Aliye’nin Yetiştigi Sosyal ve Kültürel Ortam. *Söylem Filoloji Dergisi (2)4*, s. 16-28.

Parla, Jale (1985). Tanzimat Döneminde Yazar ve Metni. *Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi 2. Cilt, Edebiyat Bölümü 418-420*. İstanbul: İletişim.

Polat, Ferihan ve Derer, Gündüz (2016). Muhafazakârlık ve Feminizm Kıskaçında Bir İsim: Fatma Aliye Hanım. *Tarihin Peşinde 15*: 185-206.

Sartre, Jean Paul Sartre (2010). *Aydınlar Üzerine*. İstanbul: Can.

Sönmez, Ürün Şen (2013). Fatma Aliye’nin Muhadarat Adlı Romanında Kadının Eğitimine Dair. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi 2(2)*: 295-311.

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 68 Temmuz – Ağustos 2018

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası

Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat –KIRGIZİSTAN

<http://www.akademikbakis.org>

Şentürk, Recep (2000). Fıkıh ve Sosyal Bilimler Arasında Son Dönem Osmanlı Aydını. *İslam Araştırmaları Dergisi 4*: 133-171.

Tahir Gürçağlar, Şehnaz (2008). Tercüme Bürosu Nasıl Doğdu. *Birinci Türk Neşriyat Kongresi ve Çeviri Planlaması*. Mehmet Rifat (Ed.) İstanbul: Sel Yayıncılık. Çeviri Seçkisi I: Çeviriyi Düşünenler. 37-43.

Kejanlıoğlu, B; Ed. Özbek, Meral (2005). *Medya Çalışmalarında Kamusal Alan Kavramı. Kamusal Alan içinde* (s. 689-713). İstanbul: Hil.

Tekin, Mustafa (2004). Batı'da ve Türkiye'de Aydınım Dini ve Sosyolojik Portresi. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 17*: 161-176.

Uluköse, Güven Taneri (2013). *Fatma Aliye*. İstanbul: Cinius.

Yumuşak, Firdevs Canbaz (2013). Muhafazakâr Müslüman Bir Kadın Portre: Fatma Aliye Hanım. *Muhafazakâr Düşünce 37*: 103-112.

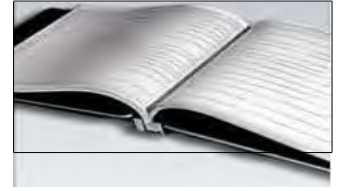
Zihnioğlu, Yaprak (2003). *Kadınsız İnkılâp*. İstanbul: Metis.

İnternet Kaynakları

Aytaş, Gıyasettin (2014). Hacı Bektaş Veli ve Düşünce Sistemi. *Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: GönülSultanları Buluşması. 26-28 Mayıs 2014*. 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı (TDKB). Eskişehir ss.195-202.
(<http://bilgelerzirvesi.org/bildiri/pdf/docdrgiyasettin-aytas.pdf>)

Barbarosoğlu Karabıyık, Fatma; Ed. İnceoğlu, Samime F. (2008). Notlar 9, Babasının 70. Ölüm Yılı Dönümünde Fatma Aliye Hanım Bilim ve Sanat Vakfı, www.bisav.org.

Sirman, Nüket (1989). "Turkish Feminism: A Short History." WLUML Dossier 5-6.
<http://www.wluml.org/node/260>, 21 Kasım 2014.

ALİŞVERİŞ MERKEZLERİNDE TÜKETİCİ HAKLARI FARKINDALIK DÜZEYİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA: KONYA ÖRNEĞİ¹

Öğr. Gör. Gülden Gök*

Öğr. Gör. Ufuk Özen*

Öğr. Gör. Erdal Yörük*

Öz

Günümüzde, tüketici hakları ulusal ve uluslararası düzeyde büyük önem kazanmıştır. Araştırmanın temel amacı, alışveriş merkezlerinden mal ve hizmet satın alan Konya halkının 7.11.2013 tarihinde yürürlüğe giren “6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun” un tüketicilere sağlanan tüketici haklarından haberdar olup olmadıklarının belirlenmesidir.

Bu çalışmada, tüketicilerin bilgi ve farkındalık düzeyi seviyesine karar vermek için Konya’daki alışveriş merkezlerinde 1498 tüketiciyle bir anket gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda ankete katılanların tüketici hakları konusunda bir kanun varlığını bildikleri ancak bu kanunda sağlanan temel haklardan istenen seviyede bilgi sahibi olmadıkları anlaşılmaktadır. Diğer boyutlar araştırmada tartışılmaktadır. Gelir düzeyi, yaşam yeri ve medeni durum tüketicilerin bilgi ve farkındalık düzeyini etkilemektedir.

Anahtar Kelimeler: *Tüketici Hakları, Tüketici Bilinç Düzeyi, Ayıplı Mal.*

A RESEARCH ON THE LEVEL OF THE KNOWLEDGE AND AWARENESS OF CONSUMERS RIGHTS IN SHOPPING MALLS IN KONYA

Abstract

Nowadays, consumer rights are gaining great significance at national and international levels. The objectives of this study is to determine knowledge and awareness level of consumers in shopping malls in Konya about Consumer Protection Act, numbered 6502, has been enacted and became effective on 7.11.2013 in Turkey.

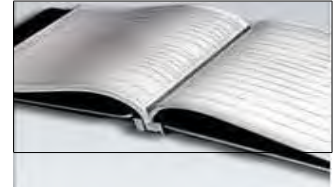
In this study, to decide consumer knowledge and awareness, a questionnaire was fulfilled with 1498 consumers in shopping malls in Konya. At the end of the study, it is concluded that; Consumers are aware about Consumer Protection Act but they don’t know how they use their rights properly. Income level, living place and marital status affect knowledge and awareness level of consumers.

Keywords: *Consumer Awareness, Consumer Rights, Goods and Services, Defective goods.*

GİRİŞ

Tüketici, bir mal veya hizmeti ticari veya mesleki olmayan amaçlarla edinen, kullanan veya yararlanan gerçek ya da tüzel kişidir. 6502 Sayılı Tüketicinin Korunması Hakkındaki Kanuna göre tüketici: Ticari veya mesleki olmayan amaçlarla hareket eden gerçek veya tüzel kişidir⁵. Tükoder’e göre tüketici, ekonomik, sosyal ve kültürel gereksinimlerini karşılayabilmek için nihai bir mal ve hizmeti satın alıp kullanan ya da kendi kendine üretip kendisi kullanan ve hiçbir mübadeleye sokmayan kişi, kurum ve ailedir (Tükoder, DPT,ÖİK:1).

19.yüzyıldan önce tüketici kavramı, bugünkü anlamından uzak, mal ve hizmet satın alan ihtiyaçlarını gideren kişiler olarak adlandırılır ve buna “alıcı” denilirdi. Günümüz anlamında tüketici, 19. yüzyıldan sonra ortaya çıkan bir kavramdır. Bunun nedeni sanayi devrimiyle el emeği yerine makinenin geçmesi ve seri üretime geçişle, artan üretim ve insanların ihtiyaçları dışında ürün satın almaları ve adeta bir tüketim çılgınlığı yaşamaları sonucunda klasik anlamda tüketici ya da alıcıdan farklı bir tüketici tipinin oluşmasıdır (Aslan:1996:1).

¹ Çalışma, 2-4 Eylül 2015 Tarihleri arasında St.Petersburg’da yapılan ISTEÇ,Uluslararası Bilim ve Teknoloji Kongresi’nde bildiri olarak sunulmuş ve bildiri kitapçığında İngilizce olarak yayınlanmıştır.

*Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu,guldengok@selcuk.edu.tr.

*Beykent Üniversitesi, ufkuozen@hotmail.com

*Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, eerdal@selcuk.edu.tr

Sanayi devrimiyle, dünyada yaşanan bu gelişmeler karşısında tüketiciler giderek daha fazla mal satın alırken beraberinde çeşitli mağduriyetler yaşamaya başlamışlardır. Satın aldıkları ürünlerin fiyat, kalite, güvenliği gibi konularda yeterli bilgiye sahip olamayan tüketicilerin, ayıplı ürünler karşısında ne yapacaklarını kime müracaat edeceklerini bilmeyince, tüm ülkelerde tüketicinin korunması konusu genel kabul görmüş bir konu olarak ele alınmıştır (Aslan, 1996: 29).

Tüketicinin korunması resmi anlamda, ilk defa ABD başkanı J. Kennedy tarafından 15 mart 1962 tarihinde, ABD Kongresinde yaptığı tarihi konuşmada ele alınmıştır (Ede ve Calcich,1999:113). J. Kennedy Kongre’de yaptığı konuşmada: *Tüketicinin de bir hakkı olduğu ve bu hakkın bir insan hakkı kapsamında ele alınması gerektiğinin*” altını çizerek, *“Tüketicinin vazgeçilmez temel haklarının; güvenlik hakkı, bilgi edinme hakkı, seçme hakkı ve temsil edilebilme hakları”* olduğunu tüm dünyaya ilan etmiştir (Göle, 1983: 24; Tokol, 1977:18; Erdinç, 2011: 2). Kennedy’nin tüketicinin sahip olduğu temel hakları ilan etmesinden sonra Avrupa ülkeleri ile dünyanın diğer ülkelerinde de bu tüketici hakları yankı uyandırmış ve bu yönde etkili sonuçlar doğuran bir yaklaşımın temelleri atılmıştır (Skinner,1990: 673).

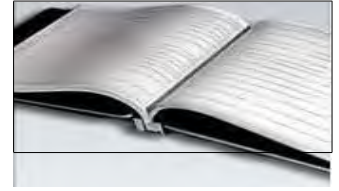
TEMEL TÜKETİCİ HAKLARI

Günümüzde hemen hemen tüm dünya ülkelerince kabul gören temel tüketici hakları,1985 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda “Uluslararası Tüketici Birlikleri Örgütü”nün önerisiyle oybirliği ile kabul edilmiş, bu haklar Türkiye tarafından da onaylanmıştır. Tüketicilerin uluslararası anayasası niteliğinde olan “Tüketicilerin Korunması İlkeleri Rehberi”ni oluşturan bir dizi ilkeler kabul edilmiştir. Tüketici Birlikleri Örgütü tarafından geliştirilen Evrensel Tüketici Hakları, 5 Temmuz 1986 tarihinde Avrupa Birliği tarafından da onaylanarak kabul edilmiştir (Hippel, 1986: 23; Demir, 2001: 22; Tüpadem, www.tupadem.hacettepe.edu.tr):

1. Temel gereksinimlerin giderilmesi hakkı
2. Güvenlik ve güven duyma hakkı
3. Mal ve hizmetlerin serbestçe seçilmesi hakkı
4. Bilgi edinme hakkı
5. Eğitilme hakkı
6. Tazmin edilme hakkı
7. Sesini duyurma(temsil)hakkı
8. Sağlıklı bir çevreye sahip olma hakkıdır.

Türkiye’de Tüketici Haklar İle İlgili Mevzuat

Türkiye’de tüketici hakları ile ilgili mevzuatın temelini, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, B.M. Tüketici Hakları Evrensel Beyannamesi ile 8 Temel Tüketici hakkı oluşturmaktadır.

Ayrıca, 1982 Anayasa'sının 172.maddesinde: “Devlet, tüketicileri koruyucu ve aydınlatıcı tedbirleri alır, tüketicilerin kendilerini koruyucu girişimlerini teşvik eder.” denilerek tüketici hakları aynı zamanda Anayasa'yla da güvence altına alınmaktadır.

-1982 Anayasası'nın 172. maddesi (doğrudan), m.167 ve m.171 (dolaylı).

-1995 yılında “4077 Sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun ile değişik, 6502 Sayılı --

-6502 sayılı ve 7.11.2013 tarihli Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun

-Rekabetin Korunması Hakkında Kanun,

-Borçlar Kanunu

-Türk Ticaret Kanunu

-Türk Ceza Kanunu.

-Umumi Hıfzıssıhha Kanunu ile Türkiye Tüketici Örgütleri, Tüketici dernekleri, Tüketici ve Rekabetin Korunması Genel Müdürlüğü, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Tüketici Konseyi, Tüketici Sorunları Hakem Heyeti, Reklam Kurulu, Tüketici mahkemeleri gibi kuruluşlarca korunmaktadır (www.tupadem.hacettepe.edu.tr, www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/862.html).

LİTERATÜR

Literatürde tüketici haklar bilinç düzeyi konusunda gerek yurt içinde gerekse yurt dışında yapılmış birçok çalışma bulunmaktadır. Türkiye’de tüketici hakları ile tüketici bilinci doğrultusunda ilk bilimsel çalışma 1984 yılında Borak tarafından yapılmış ve tüketicilerin kendilerine kanunla sağlanan tüketici haklarından haberdar olmadıkları, bilinç düzeylerinin çok düşük olduğu ortaya konulmuştur.

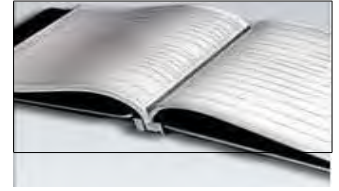
Şahin ve Kor (2009) tarafından yapılan diğer bir çalışmada ise, tüketici bilinç düzeyi, cinsiyete ve yaşa göre farklılık göstermediği, eğitim, gelir düzeyi açısından farklılık gösterdiği belirlenmiş, üniversite mezunu 2001-2500 YTL arasında gelire sahip, 51-60 yaş grubundaki emekli ve erkek tüketicilerin, haklarını arama konusunda diğerlerine göre daha bilinçli tüketiciler olduğu ortaya konulmuştur.

Donnelly ve White (2013), tarafından İrlanda’daki tüketicilerin, tüketici hakları konusunda bilgi ve farkındalık düzeyinin belirlenmesi amacıyla İrlanda’nın Cork şehrinin farklı lokasyonlarında Kasım ve Aralık aylarında, 262 tüketiciyle yüz yüze anket yöntemi uygulanarak yapılan çalışmada; her 4 tüketiciden 3’ü (%77) tüketici haklarını bildiklerini, %11’i ise kuşkuyla olduklarını ifade etmişlerdir. Aynı araştırma 2008 yılında da yapılmış, o zaman elde edilen bulgularla karşılaştırıldığında, tüketicilerin %70’i tüketici hakları konusunda kendilerinden emin oldukları, %18’i ise kuşkuyla olduklarını ifade etmişlerdir.

Kaynak ve Akan (2011), tarafından yapılan diğer bir çalışmada, tüketicilerin büyük çoğunluğu tüketicilerin korunmasına ilişkin var olan bir kanundan haberdar oldukları, eğitim düzeyi arttıkça tüketicinin korunması amacıyla var olan kanundan haberdar olma oranı da arttığı görülmüştür.

2003 yılında Mert (2004) tarafından yapılan çalışmada, tüketicilerin % 12,9’u tüketici haklarını hiç bilmedikleri, % 48,8’inin de az bildikleri % 28,3’ünün de iyi bildikleri görülmüştür.

Babaoğlu (2007) tarafından yapılan çalışmada ise tüketicilerin % 37,8’i tüketici haklarını bilmedikleri ortaya çıkmıştır. Tüketicilerin %84,8’inin aylığı mal veya hizmetle

karşılaştığında çözüm için başvuracağı yerleri bilmedikleri, %2,8'inin “Evrensel 8 Temel Tüketici Hakkı'nı bildikleri, % 77,3'ünün” Tüketici Sorunları Hakem Heyetleri'ni hiç duymadığını, %75,8'inin tüketiciyi koruma amaçlı sivil toplum kuruluşlarını bilmedikleri görülmüştür.

Üner ve arkadaşları (2007), tarafından Ankara'da bulunan iki lisede yapılan çalışmada Öğrencilerin %85'i aldıkları ürün ayıplı çıktığında ilk başvuru yeri olarak satın aldığı yeri göstermişlerdir. Altunışık vd. (2004), tarafından yapılan çalışmada ise tüketicilerin %18,7'sinin tüketici haklarını öğrenme ihtiyacı hissettiklerini ifade etmişlerdir.

Varşova'da, 2009 yılında, Rekabet ve Tüketici Koruma Ofisi'nin Avrupa Birliği'nin desteklediği bir çalışmada, tüketici hakları bilgi düzeyi sorgulanmış, tüketicilerin pazarda, bankada, tatilde ve internette tüketici haklarını bilip bilmedikleri araştırılmıştır. Bulunan sonuçlar, 2007 yılında yapılan araştırma ile kıyaslanınca Tüketicilerin internet/mail order alışverişi, direk satışlar/satış temsilcileri satışları konusunda 2007 yılında yapılan çalışmaya göre %3-4 daha bilinçlendiği görülmüştür.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE METODOLOJİSİ

Araştırmanın amacı, alışveriş merkezlerinden mal ve hizmet satın alan tüketicilerin “6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun”un sağladığı tüketici hakları bilgi düzeyini ve tüketici hakları farkındalık düzeyinin belirlenmesidir. Çalışma Konya'da bulunan, önemli üç alışveriş merkezi olan Real, Kule Site ve Kent Plaza'ya gelen 17-45 yaş aralığında tüketiciler arasından rastgele seçilen 1498 katılımcıyla yüz yüze anket yöntemiyle gerçekleştirilmiştir.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), "Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi" 2013 sonuçlarına göre, Konya'nın şehir nüfusu 2.079.225'tir. Araştırmanın ana kütesini Konya şehir nüfusundaki 17-45 yaş aralığında olan tüketiciler olarak belirlenmiştir. Konya ilinde bu yaş aralığında olan 1.100.000 civarında tüketici olduğu hesaplanmış, anket ana kütesinin yaklaşık binde 15'ini oluşturan 1666 katılımcıya uygulanmış, anketlerden 168 tanesi sağlıklı cevap alınmadığı için iptal edilmiştir. Kalan 1498 anket verisi kullanılarak sonuçlar analiz edilmiştir.

Araştırmanın sorularının analizinde önce katılımcıların demografik bilgileri incelenmiştir. Ardından en çok tükettikleri ürün - hizmetler ve en çok şikâyet ettikleri ürün- hizmetler hakkındaki işaretlemeleri incelenmiştir. Bu veriler analiz edilerek tüketicilerin tüketim eğilimleri ve şikâyetleri konusunda sonuçlar çıkartılmıştır. Araştırmanın ikinci bölümünde tüketicilere “6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun” un sağladığı tüketici hakları düzeyine yönelik 8 sorunun da bulunduğu 17 adet soru sorulmuştur. Bu sorulara tüketiciler “evet-hayır- fikrim yok” yanıtlarından birini seçerek cevap vermişlerdir. Bu cevaplar ortalama, medyan, standart sapma, yüzde hesapları ile analiz edilerek sonuçlar grafiklendirilmiştir. Araştırmanın 3. Bölümünde tüketicilerin farkındalık düzeyini ölçen 9 soru vardır. Bu sorular 5 li likert ölçeği ile değerlendirilmiştir. Ölçekte hiç katılmama 1 ve kesinlikle katılma 5 anlamındadır. Bu bölümün 1,2,3 ve 4. Soruları olumsuz olduğundan puanlaması 5,4,3,2,1 şeklinde yapılmıştır. Bu bölümün analizinde SPSS 17.0 programı

yardımla, faktör analizi, Mann Whitney U testi, Kruskal Wallis testi, Barlett küresellik testi kullanılan istatistiksel analiz yöntemleri olmuştur.

Araştırmanın Hipotezleri: Araştırma kapsamında geliştirilen hipotezler aşağıda sıralanmıştır.

Hipotez 1: Cinsiyete göre tüketici hakları farkındalık düzeyleri arasında fark vardır.

Hipotez 2: Yaş gruplarına göre tüketici hakları farkındalık düzeyleri arasında fark vardır.

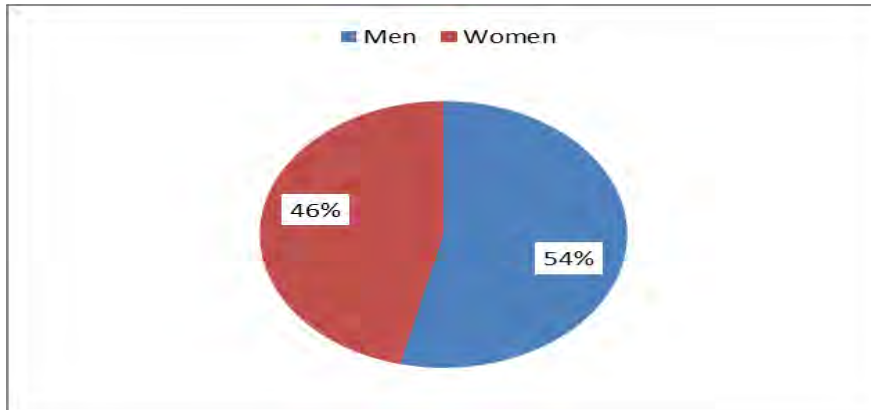
Hipotez 3: Medeni duruma göre tüketici hakları farkındalık düzeyleri arasında fark vardır.

Hipotez 4: Yaşanılan yere göre tüketici hakları farkındalık düzeyleri arasında fark vardır.

Hipotez 5: Gelir düzeyine göre tüketici hakları farkındalık düzeyleri arasında fark vardır.

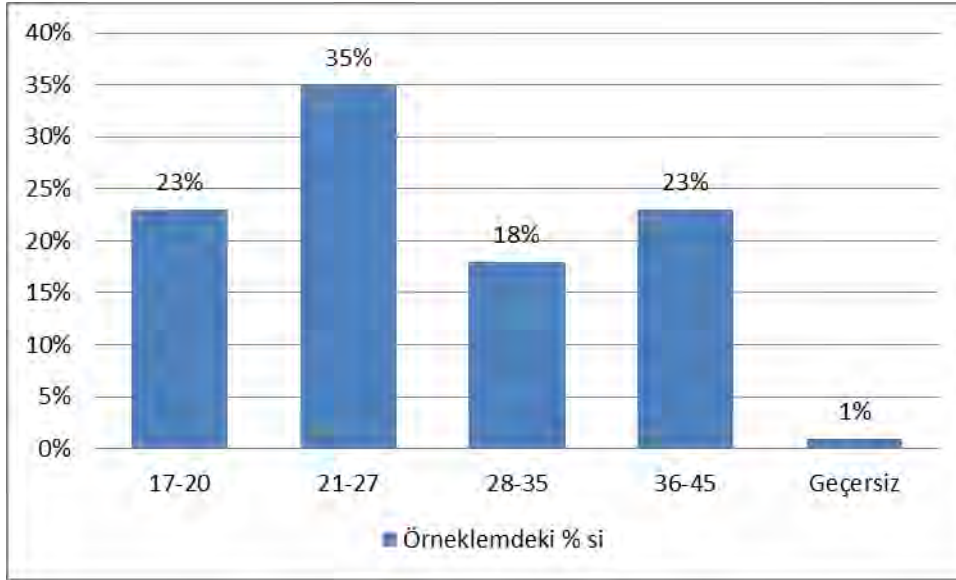
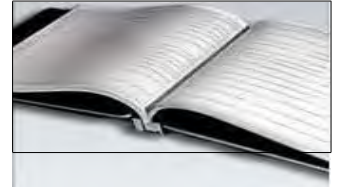
ARAŞTIRMA BULGULARI

Örneklemin Özellikleri: Çalışmanın örneklemini Konya ilinde bulunan alışveriş merkezlerine gelen tüketicilerden seçilmiştir. Bu bağlamda 1498 katılımcıyla anket çalışması yapılmıştır. Araştırmaya katılan tüketicilerin demografik özellikleri hakkında bazı bilgiler aşağıdadır. Araştırmaya katılanların cinsiyet yüzdelerine ait bilgiler aşağıda grafik 1'de görüldüğü gibi, erkek ve kadın oranları dengelidir.

Grafik 1:Örneklemin cinsiyete göre dağılım yüzdesi.

Grafik 2'de örnekleminde yaş gruplarını temsil eden yeterli sayıda katılımcı olduğu görülmektedir.

Grafik 2: Örneklemin Yaş Gruplarına Dağılımı.

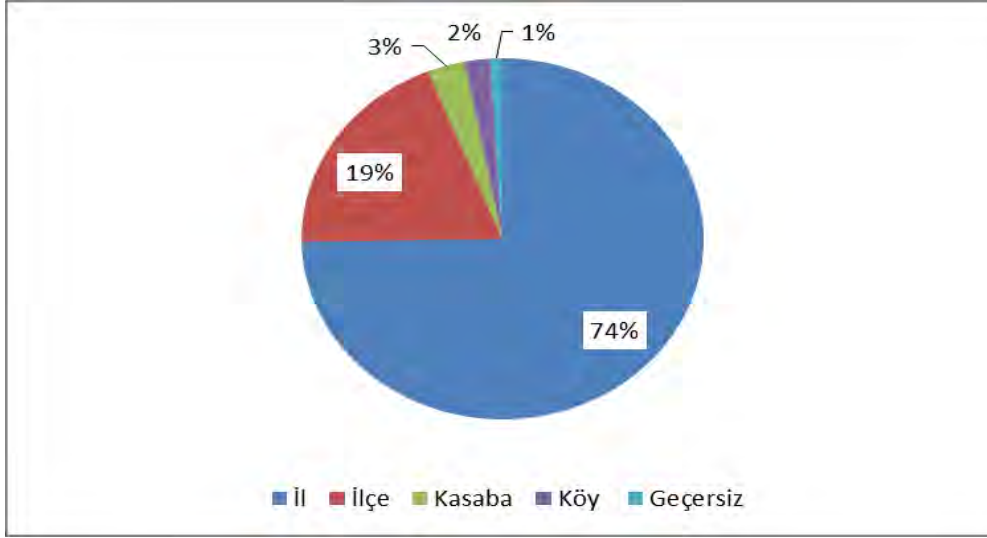
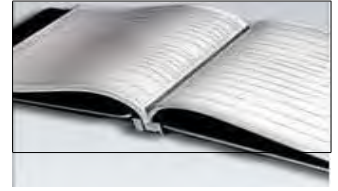
Aşağıda tablo 1 'de araştırmaya katılanların medeni durumları verilmektedir. Tablo 1 'de görüldüğü gibi katılımcıların % 44'ü evli,% 45'i bekar ve % 6'sı boşanmıştır. Ayrı yaşayanların oranı ise % 4 dür. Katılımcılardan evli olanların %44 gibi yüksek oranda olması sonuçların güvenilirliği açısından oldukça tatmin edicidir.

Tablo 1: Araştırmaya Katılanların Medeni Durumu.

	Sayı	Yüzde
Evli	659	44%
Bekar	681	45%
Boşanmış	93	6%
Ayrı	53	4%
Geçersiz	12	%1
Toplam	1498	100

Not: 12 katılımcı bu soruya cevap vermemiştir.

Aşağıdaki grafik 3'te katılımcıların yaşadıkları yer gösterilmektedir. Buna göre, katılımcıların %74 yakın büyük bir kısmının ilde, %19'u ilçelerde % 3'ü de kasabada yaşamaktadır.

Grafik 3: Katılımcıların Yaşadıkları Yer Bilgisi.

Not: 18 katılımcı bu soruya cevap vermemiştir.

Grafik 3'te de görüldüğü gibi, katılımcıların yaklaşık %95'inin tüketimin yoğun olduğu büyük merkezlerde yaşayanlardan oluşması anket sonuçlarının tüketicilerin gerçek düşüncelerini yansıtacağı olarak yorumlanmalıdır.

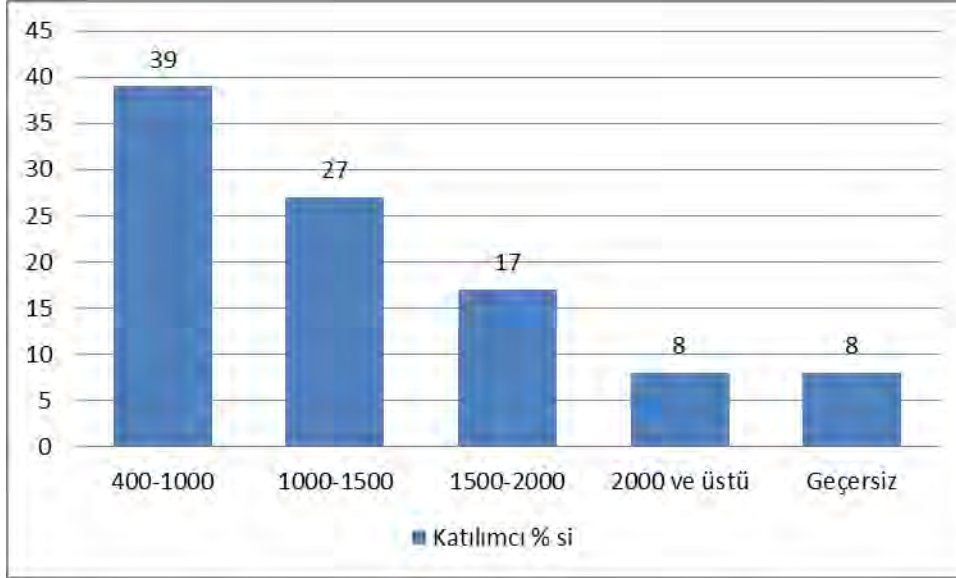
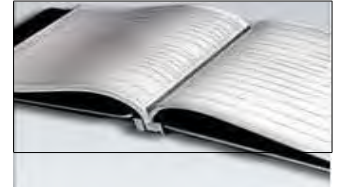
Aşağıdaki tablo 2'de araştırmaya katılanların eğitim durumları verilmektedir. Tablodan da anlaşıldığı gibi araştırmaya katılanların %34'ü ortaokul, %29'u lise %33'ü üniversite mezunudur. Lisansüstü eğitimlilerin oranı ise %2'dir. Ankete katılanların eğitim durumları ülke geneline uygun bir örneklem oluşturduğu görülmektedir.

Tablo 2: Araştırmaya Katılanların Eğitim Durumları.

	Sayı	Yüzde
Ortaokul	510	34%
Lise	429	29%
Üniversite	494	33%
Lisansüstü	28	2%
Geçersiz	34	%2
Toplam	1498	100

Not: Grafik 3'de gösterildiği gibi 34 katılımcı bu soruya cevap vermemiştir.

Aşağıdaki grafik 4'de katılımcıların aylık gelir gruplarına göre dağılım sayıları verilmektedir.

Grafik 4: Araştırmaya Katılanların Aylık Gelirleri (TL).

Grafik 4’te gösterildiği gibi 123 katılımcı bu soruya cevap vermemiş ve geçersiz sayılmıştır. Katılımcıların gelir gruplarına göre dağılımı ülke genelindeki gelir gruplarına uygundur. Anketin sonuçları toplumdaki tüm gelir gruplarının görüş ve tutumlarını yansıtacaktır.

Aşağıdaki tablo 3’te katılımcıların mesleklere göre dağılımları verilmektedir. Mesleklere göre dağılımda %26 oran ile işçilerin ilk sırada yer aldığı, % 14 oranla memurların ikinci sırada geldiği görülmektedir.

Tablo 3: Araştırmaya Katılanların Mesleği.

	Sayı	Yüzde
İşçi	394	26%
Çiftçi	86	6%
Memur	203	14%
Esnaf	162	11%
Diğer	620	41%
Toplam	1498	100

Katılımcıların %40’ ı ücretlilerden oluşmaktadır. 620 katılımcı ise bu soruya diğer olarak cevap vermiştir.

Aşağıdaki tablo 4’de araştırmaya katılanların ikamet ettikleri ev bilgisine göre sayıları ve yüzdeleri verilmektedir. Tabloda görüldüğü gibi katılımcıların % 41’i kirada, % 47’si kendi evinde oturmaktadır.

Tablo 4: Araştırmaya Katılanların İkamet Ettikleri Ev Bilgisi.

	Sayı	Yüzde
Kira	616	41
Kendi evi	706	47
Diğer	176	12
Toplam	1498	100

Diğer yanıtı veren 176 katılımcının öğrenci yurtları, lojman vb. yerlerde ikamet ettikleri düşünülmektedir. Katılımcılar arasında kiracı- ev sahibi oranı dengelidir.

Tablo 5’te katılımcıların en çok tükettikleri ürün grupları tercih ve yüzdeleri verilmektedir. Katılımcılara aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi ürün gruplarından hangilerini en çok tükettikleri sorulmuş ve üç tanesini öncelik belirtmeden seçmeleri istenmiştir.

Tablo 5: Araştırmaya Katılanların En Çok Tükettikleri Ürün Grupları.

	Sayı	Yüzde
Yiyecek	1743	39%
Temizlik	636	14%
Kozmetik	459	10%
Elektronik	458	10%
Beyaz eşya	228	5%
Kitap	233	5%
Kırtasiye	125	3%
Ev Eşyası	190	4%
Ayakkabı	178	4%
Ev eşyaları	120	3%
Diğer	124	3%
Toplam	4494	100

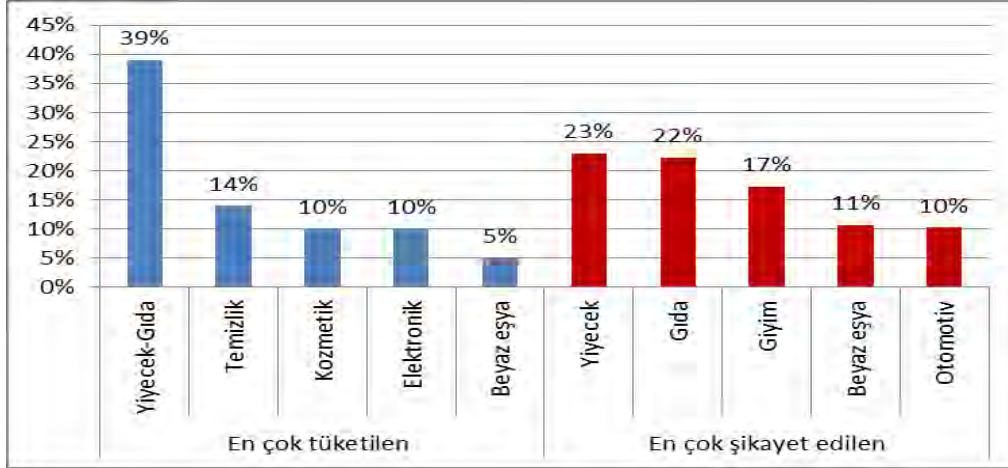
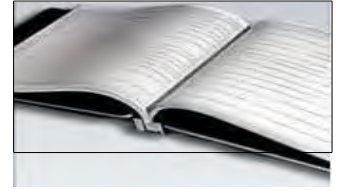
Tablo 5’te görüldüğü gibi katılımcılar en çok % 40’a yakın yiyecek ürünleri tükettikleri, bunu temizlik, kozmetik ve elektronikler gibi ürünler takip ettiği görülmektedir.

Aşağıdaki tablo 6’da katılımcıların en çok şikâyet ettikleri ürün gruplarının yüzdeleri verilmektedir. Katılımcıların bazıları 1, bazıları 2, bazıları da 3 ürün grubu hakkında şikayette bulunmuştur. Ankete katılanlardan toplam 2086 şikâyet alınmıştır. Tablodaki yüzde oranları alınan şikâyetlerin toplamı üzerinden hesaplanmıştır.

Tablo 6: Araştırmaya Katılanların En Çok Şikâyetçi Oldukları Ürün Grupları.

	Sayı	Yüzde
Yiyecek	478	23%
Gıda	465	22%
Giyim	361	17%
Beyaz eşya	224	11%
Otomotiv	214	10%
Eğlence	172	8%
İlaç	155	7%
Geçersiz	17	1%
Toplam	2086	100%

Grafik 5’te katılımcıların en çok tüketmiş oldukları ürünler ile en çok şikâyet etmiş oldukları ilk 5 ürün grubunun yüzdeleri verilmektedir.

Grafik 5: Araştırmaya katılanların en çok tükettiği ve en çok şikâyet ettiği ilk 5 ürün grupları (%).

Grafik 5’te görüldüğü gibi ilk sırada olan yiyecek-gıda gurubu şikâyet listesinde de ilk sırada yer almaktadır. Giyim eşyalarındaki şikâyetler de oldukça dikkat çekicidir. Beyaz eşya şikâyetleri de tüketim oranının iki katını geçtiği görülmektedir.

Tablo 7’de Araştırmaya katılanların en çok tükettikleri hizmet gurupları yer almaktadır. Buna göre, en çok tüketilen hizmet gurubu olarak ulaşım % 21 oran ile ilk sırada, sağlık % 20 oran ile ikinci sırada, eğitim ise üçüncü sırada yer almaktadır. Katılımcıların 399’unun toplu taşımayı tercih etmeleri de önemli olmaktadır.

Tablo 7: Araştırmaya Katılanların En Çok Tükettikleri Hizmetler.

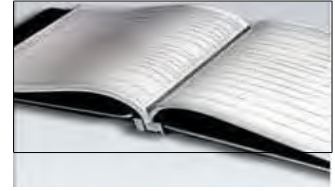
Hizmet Grubu	Sayı	Yüzde
Ulaşım	576	21%
Sağlık	536	20%
Eğitim	439	16%
Toplu Taşıma	399	15%
Eğlence	214	8%
Haberleşme	216	8%
Banka	151	6%
Resmi Kurumlar	92	3%
Özel kurumlar	50	2%
Geçersiz	8	0%
Toplam	2681	100%

Not: Araştırmaya katılanlara tablodaki ürünlerden üçer şikâyet tercihi yapmaları istenmiştir. Bazı katılımcılar 1, bazıları 2, bazıları da 3 ürün hakkında şikâyette bulunmuştur. Ankete katılanlardan toplam 2681 şikâyet alınmıştır. Tablodaki yüzde oranları alınan şikâyetlerin toplamı üzerinden hesaplanmıştır.

Aşağıdaki tablo 8’de araştırmaya katılanların en çok şikâyetçi oldukları hizmet gurupları verilmektedir. Tabloda görüldüğü gibi en çok şikâyetçi olunan hizmet gurubu %39 oran ile sağlık sektörü olmuştur. Eğitim hizmetlerinden şikâyet oranı ise % 34 olarak görülmektedir.

Tablo 8: Araştırmaya Katılanların En Çok Şikâyetçi Oldukları Hizmet Grupları.

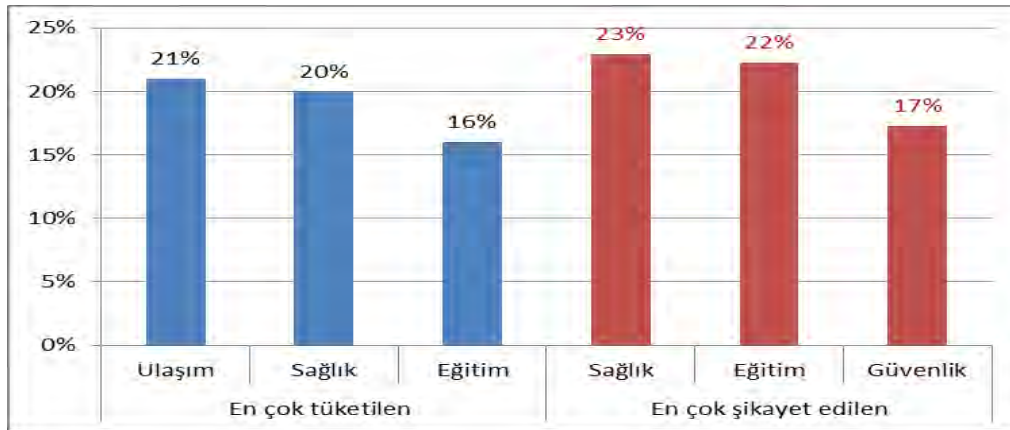
Hizmet Grubu	Sayı	Yüzde
Sağlık	607	39%

Eğitim	535	34%
Güvenlik	404	26%
Geçersiz	5	0%
Toplam	1551	100%

Not: Araştırmaya katılanlara tablodaki ürünlerden üçer şikayet tercihi yapmaları istenmiştir. Bazı katılımcılar 1, bazıları 2, bazıları da 3 ürün hakkında şikayette bulunmuştur. Ankete katılanlardan toplam 1551 şikayet alınmıştır. Tablodaki yüzde oranları alınan şikayetlerin toplamı üzerinden hesaplanmıştır.

Grafik 6’da araştırmaya katılanların en çok tükettiği ve en çok şikâyet ettiği ilk 3 hizmet gruplarının yuzdeleri yer almaktadır.

Grafik 6: Araştırmaya Katılanların En Çok Tükettiği ve En Çok Şikâyet Ettiği İlk 3 Hizmet Grupları (%).

Grafik 6’da görüldüğü gibi en çok tüketilen hizmet gurubu olarak ulaşım ilk sırada yer almaktadır. Sağlık, eğitim iki ve üçüncü sırada yer almaktadır. En çok şikâyet edilen ürün gurubu olarak sağlık ilk sırada, eğitim ikinci sırada yer almaktadır. Buna göre, tüketimde ilk sırada olan ulaşım hizmetleri şikâyet listesinde yer almamaktadır. Sağlık ve eğitim hizmetleri tüketim oranlarından daha fazla şikâyet aldığı görülmektedir.

Tüketici Hakları Bilgi Düzeyi İle İlgili Görüşler

Araştırmada 6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun’un sağladığı tüketici hakları bilgi düzeyini ölçen sorulara verilen yanıtların da olduğu tüketici görüşleri 9. - 25. tablolarda verilmiştir.

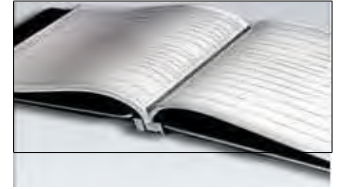
Tablo 9: Görüş 1

Ülkemizde tüketici haklarına ilişkin ayrı bir yasa olduğundan haberiniz var mı?	Sayı	Yüzde
Evet	893	60%
Hayır	457	31%
Fikrim yok	139	9%
Geçersiz	9	1%
Toplam	1498	100%

Katılımcıların % 60’ı kendilerini koruyan tüketici yasalarından haberdardır.

Tablo 10: Görüş 2

Ülkemizde tüketici haklarının yeterince korunduğuna inanıyor musunuz?	Sayı	Yüzde
---	------	-------

Evet	415	28%
Hayır	779	52%
Fikrim yok	291	19%
Geçersiz	13	1%
Toplam	1498	100%

Tüketici haklarının yeterince korunduğuna olan inanç oldukça düşüktür (%28).

Tablo 11: Görüş 3

Sizce tüketici hakları denilince, tüketicinin bozuk, ayıplı mal alması durumunda haklarını araması mı akla gelmelidir?	Sayı	Yüzde
Evet	735	49%
Hayır	468	31%
Fikrim yok	260	17%
Geçersiz	35	2%
Toplam	1498	100%

Tablo 12: Görüş 4

“Tüketici haklarımla ilgili bilgiye ulaşamıyorum” dediğiniz oluyor mu?	Sayı	Yüzde
Evet	586	39%
Hayır	573	38%
Fikrim yok	282	19%
Geçersiz	57	4%
Toplam	1498	100%

Evet ve hayır yüzdeleri dengelidir. Katılımcılar bilgiye nasıl ulaşacakları hakkında kararsızlık göstermektedir.

Tablo 13: Görüş 5

Tüketici mahkemelerine başvurmada ücret alınmaması sizce tüketicilerin korunmasını mı amaçlamaktadır?	Sayı	Yüzde
Evet	798	53%
Hayır	385	26%
Fikrim yok	297	20%
Geçersiz	18	1%
Toplam	1498	100%

Tablo 14: Görüş 6

İnternet ortamında da satın alınan bir malın 7 gün içinde iade etme hakkınızın olduğunu biliyor musunuz?	Sayı	Yüzde
Evet	682	46%
Hayır	568	38%
Fikrim yok	225	15%
Geçersiz	23	2%
Toplam	1498	100%

Bu konuda bilgi düzeyi yetersiz.

Tablo 15: Görüş 7

ALO 175 tüketici hakları telefon numarasını hiç aradığınız oldu mu?	Sayı	Yüzde
Evet	320	21%
Hayır	992	66%
Fikrim yok	153	10%
Geçersiz	33	2%

Toplam	1498	100%
---------------	------	------

Katılımcıların tüketici hakları konusunda girişimde bulunma eğilimi düşüktür.

Tablo 16: Görüş 8

Tüketicinin bilgilendirilmesi amacıyla düzenlenen bir toplantıya katılmak ister misiniz?	Sayı	Yüzde
Evet	680	45%
Hayır	569	38%
Fikrim yok	235	16%
Geçersiz	14	1%
Toplam	1498	100%

Katılımcıların tüketici hakları konusunda bilgi alma çabaları yetersizdir.

Tablo 17: Görüş 9

Türk mallarının barkod numaralarının 869 la başladığını biliyor musunuz?	Sayı	Yüzde
Evet	526	35%
Hayır	752	50%
Fikrim yok	184	12%
Geçersiz	36	2%
Toplam	1498	100%

Katılımcıların bilgi düzeyi yetersiz olduğu görülmektedir.

Tablo 18: Görüş 10

“Her alışverişe çıkarken bir ihtiyaç listesi hazırlamak benim adetimdir” diyebiliyor musunuz?	Sayı	Yüzde
Evet	608	41%
Hayır	654	44%
Fikrim yok	191	13%
Geçersiz	45	3%
Toplam	1498	100%

Bilinçli tüketici alışkanlığı yeteri kadar gelişmemiştir.

Tablo 19: Görüş 11

Ülkemizdeki tüketici derneklerinin ne iş yaptıklarını biliyor musunuz?	Sayı	Yüzde
Evet	462	31%
Hayır	644	43%
Fikrim yok	363	24%
Geçersiz	29	2%
Toplam	1498	100%

Katılımcıların yaklaşık %70 inin tüketici dernekleri hakkında bilgisi yoktur.

Tablo 20: Görüş 12

Sizce ülkemizde bulunan tüketici dernekleri tüketici haklarını yeteri kadar koruyor mu?	Sayı	Yüzde
Evet	336	22%
Hayır	590	39%
Fikrim yok	494	33%
Geçersiz	78	5%
Toplam	1498	100%

Katılımcıların yaklaşık %70 inin tüketici derneklerine güveni yoktur.

Tablo 21: Görüş 13

Bir arkadaşınız ayıplı bir mal satın aldığında, ona bir tüketici mahkemesine başvuruda bulunmasını önerir misiniz?	Sayı	Yüzde
Evet	806	54%
Hayır	430	29%
Fikrim yok	217	14%
Geçersiz	45	3%
Toplam	1498	100%

Katılımcılar tüketici mahkemelerine başvurmayı geçerli bir yol olarak görmektedir.

Tablo 22: Görüş 14

“Satın alınan ayıplı bir malın; cayma, bedeli kadar indirim isteme, sözleşmeden dönme ve ücretsiz tamir isteme gibi hakların olduğunu “ biliyor musunuz?	Sayı	Yüzde
Evet	587	39%
Hayır	655	44%
Fikrim yok	238	16%
Geçersiz	18	1%
Toplam	1498	100%

Tablo 23: Görüş 15

Satın alınan bir malın garanti belgesi, Türkçe tanıtma ve kullanma kılavuzu yoksa o mal ayıplı bir mal sayılır.” Bunu biliyor musunuz?	Sayı	Yüzde
Evet	594	40%
Hayır	647	43%
Fikrim yok	241	16%
Geçersiz	16	1%
Toplam	1498	100%

Tablo 24: Görüş 16

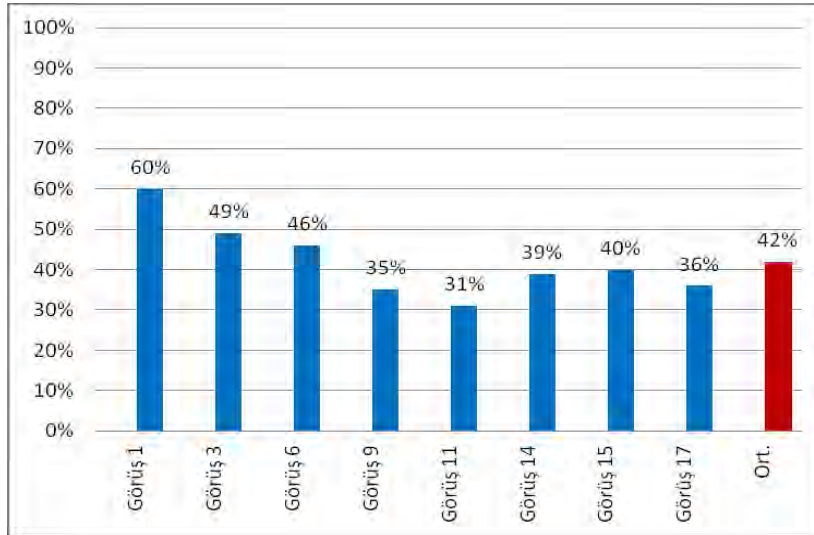
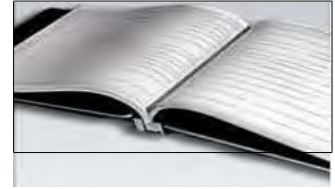
Son bir yılda “Tüketici Sorunları Hakem Heyeti” ya da “Tüketici Mahkemeleri”ne hiç başvuruda buldunuz mu?	Sayı	Yüzde
Evet	357	24%
Hayır	933	62%
Fikrim yok	157	10%
Geçersiz	51	3%
Toplam	1498	100%

Tablo 25: Görüş 17

Taksitle satın alınan bir mal erken ödendiğinde vade faizi kadar indirim isteme hakkının olduğunu biliyor musunuz?	Sayı	Yüzde
Evet	539	36%
Hayır	646	43%
Fikrim yok	236	16%
Geçersiz	77	5%
Toplam	1498	100%

6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun” un sağladığı tüketici hakları bilgi düzeyini ölçen sorulara katılımcıların verdikleri yanıtlar Tüketici Hakları Bilgi düzeylerini gösterdiği için bu görüşlerle ilgili verdikleri yanıtlar (Bu bölümün 8 sorusu) ayrı olarak incelenmiş, bu konudaki veriler grafik 7’dedir.

Aşağıdaki grafik 7’de araştırmaya katılanların tüketici hakları bilgi düzeyini ölçen sorulara verdikleri olumlu yanıtların yüzdeleri verilmektedir.

Grafik 7: Araştırmaya Katılanların Tüketici Hakları Bilgi düzeyini ölçen görüşlere verdikleri olumlu yanıt yüzdeleri.

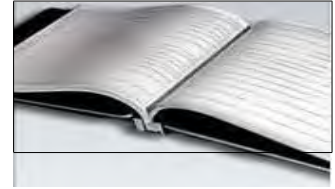
Grafik 7’de görüldüğü gibi araştırmaya katılanların ülkemizde bir Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun’u %60 oranla bildikleri ancak bu kanunla kendilerine sağlanan haklar konusunda bilgi düzeylerinin oldukça yetersiz olduğu (Ortalama olarak % 42) görülmektedir. Grafikten anlaşıldığı gibi ankete katılanların tüketici hakları bilgi düzeylerinin istenen seviyede olmadığı, kendi haklarını korumak için girişimde bulunma oranları da oldukça düşük olduğu ve şikâyetlerin azaltılması için katılımcıların bilgi düzeylerinin artırılması gerektiği ortaya çıkmaktadır.

Araştırma Hipotezlerine İlişkin Değerlendirmeler

Araştırmaya katılanların tüketici hakları farkındalık düzeylerini tespit etmek amacıyla Tablo 26’deki maddeler beşli likert ölçeği şeklinde sorulmuştur. Ölçekte hiç katılmama 1 ve kesinlikle katılma 5 anlamındadır. 1,2,3 ve 4. Soruların puanlaması 5,4,3,2,1 şeklinde yapılmıştır. Uygulama sonuçlarına göre anket maddelerine verilen yanıtlar faktör analizine tabi tutularak anketin bu bölümünün geçerlilik-güvenirlik analizi yapılmıştır.

Tablo 26: Tüketici Hakları a Farkındalık Düzeyi Maddelerinin faktör analiz sonuçları

Tüketici Hakları Farkındalık Düzeyi Maddeleri	Faktör Yüklere			Cronbach Alfa
	1	2	3	
1.En çok reklâmı yapılan mal en ucuz ve en kaliteli maldır.		0,741		0,567
2.Satıcının “satılan mal geri alınmaz” demeye hakkı vardır.		0,73		
3.Tüketici sorunları hakem heyetine başvuruda mutlaka olumlu sonuç alınır			-697	
4.Taksitle satın alınan bir malın tüketici hakkı yoktur.	0,419			
5.Ayıplı mala yönelik şikâyetlerin internet ortamında da yapılmasında olumlu sonuç alınabilir			0,778	
6.Bir mala ait menşei, muhtevası gibi bilgiler mutlaka okunmalı ona göre karar	0,596			

verilmelidir				
7.Satın alacağınız bir ürünün fiyatını başka yerlerde de kontrol etmek, ona göre satın almak bilinçli bir tüketici davranışdır	0,752			
8.Bir malın, etiket fiyatı ile kasa fiyatı arasında fark varsa, etiket fiyatının geçerli olması doğru bir uygulamadır	0,715			
9.Ayıplı bir malın 30 gün içinde satıcı firmaya bildirme yükümlülüğü vardır	0,712			

Notlar : i. Örneklemin madde / değişken değerlerinin tutarlılığı için Kaiser-Meyer-Olkin değeri 0,728 düzeyinde bulunmuştur. Bartlett küresellik testinde ki kare değeri 1547,358 ve $p < 0,01$ olduğundan faktör analizine geçilmiştir.

ii. Faktör analizinde üç bileşenin toplam varyansın %54,068 ini karşıladığı görülmüş,

iii. Ölçeğin güvenilirliğini gösteren Cronbach's Alpha değeri $0,567 > 0,5$ olarak bulunmuştur.

Anket uygulamasına göre katılımcıların tümünün maddelerden aldıkları ortalamalar tablo 27’de verilmiştir.

Tablo 27: Araştırmaya Katılanların Tüketici Hakları Farkındalık Düzeyi.

Tüketici Hakları Farkındalık Düzeyi Maddeleri	Ort.	Std.Sap.
1.En çok reklâmı yapılan mal en ucuz ve en kaliteli maldır.	3,93	1,28
2.Satıcının “satılan mal geri alınmaz” demeye hakkı vardır.	3,58	1,38
3.Tüketici sorunları hakem heyetine başvuruda mutlaka olumlu sonuç almır	3,33	1,23
4.Taksitle satın alınan bir malın tüketici hakkı yoktur.	3,67	1,40
5.Ayıplı mala yönelik şikayetlerin internet ortamında da yapılmasında olumlu sonuç alınabilir	2,82	1,33
6.Bir mala ait menşei, muhtevası gibi bilgiler mutlaka okunmalı ona göre karar verilmelidir	3,27	1,57
7.Satın alacağınız bir ürünün fiyatını başka yerlerde de kontrol etmek, ona göre satın almak bilinçli bir tüketici davranışdır	3,51	1,46
8.Bir malın, etiket fiyatı ile kasa fiyatı arasında fark varsa, etiket fiyatının geçerli olması doğru bir uygulamadır	3,21	1,42
9.Ayıplı bir malın 30 gün içinde satıcı firmaya bildirme yükümlülüğü vardır	3,53	1,36
Katılımcıların toplam test puanlarına göre	30,8	5,88

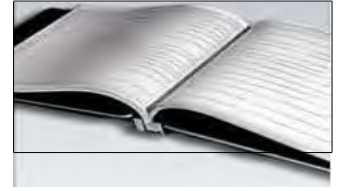
Notlar : i. N = 1498

En çok desteklenen görüş 3,93 ortalama ile " En çok reklâmı yapılan mal en ucuz ve en kaliteli maldır" olmuştur. Standart sapmanın da düşük olması bu konuda tüketicilerin birbirine yakın düşündüğünü, hemfikir olduğunu göstermektedir. Katılımcıların ortalama olarak en düşük puanı “Ayıplı mala yönelik şikayetlerin internet ortamında da yapılmasında olumlu sonuç alınabilir.” maddesine vermesi bu konuda yapılan uygulamaların yetersiz olduğunu göstermektedir. En yüksek standart sapma değerinin “Bir mala ait menşei, muhtevası gibi bilgiler mutlaka okunmalı ona göre karar verilmelidir.” maddesinde olması tüketicilerin bu konuda uç yargılara sahip olduğunun, bazısının buna hiç dikkat etmediğinin göstergesidir. Katılımcılar toplam 45 puan üzerinden ortalama 30,8 puan alması (%68) farkındalık düzeylerinin iyiye yakın olduğunu göstermektedir.

Araştırmaya katılanların Tüketici Hakları Farkındalık Düzeylerinin cinsiyete göre değişip değişmediği de araştırılmış, sonuçlar aşağıda tablo 28’de gösterilmektedir.

Tablo 28: Cinsiyete Göre Tüketici Hakları Farkındalık Düzeyi

Maddeler	Erkek (n= 799)	Kadın (n= 686)	Mann Whitney U Testi
----------	--------------------	-------------------	-------------------------

	Ort.	S.S.	Ort.	S.S.	z	p
En çok reklâmı yapılan mal en ucuz ve en kaliteli maldır.	3,89	1,31	3,96	1,24	-,632	,528
Satıcının “satılan mal geri alınmaz” demeye hakkı vardır.	3,63	1,38	3,53	1,37	-1,563	,118
Tüketici sorunları hakem heyetine başvuruda mutlaka olumlu sonuç alınır	3,32	1,26	3,36	1,18	-,370	,711
Taksitle satın alınan bir malın tüketici hakkı yoktur.	3,66	1,41	3,67	1,38	-,104	,917
Ayıplı mala yönelik şikayetlerin internet ortamında da yapılmasında olumlu sonuç alınabilir	2,86	1,32	2,75	1,34	-1,477	,140
Bir mala ait menşei, muhtevası gibi bilgiler mutlaka okunmalı ona göre karar verilmelidir	3,28	1,51	3,23	1,47	-,728	,467
Satın alacağınız bir ürünün fiyatını başka yerlerde de kontrol etmek, ona göre satın almak bilinçli bir tüketici davranışıdır	3,51	1,47	3,50	1,46	-,108	,914
Bir malın, etiket fiyatı ile kasa fiyatı arasında fark varsa, etiket fiyatının geçerli olması doğru bir uygulamadır	3,23	1,42	3,20	1,43	-,406	,684
Ayıplı bir malın 30 gün içinde satıcı firmaya bildirme yükümlülüğü vardır	3,51	1,39	3,56	1,32	-,310	,757
Katılımcıların toplam test puanlarına göre	3,43	1,39	3,42	1,35	-,451	,652

Not i. K-S normallik testi sonuçlarına göre hem erkeklerin $D(799) = 0,069$, $p = 0,000$ hem de kadınların $D(686) = 0,073$, $p = 0,000$ puanları normal dağılıma uygun değildir. Bu nedenle parametrik olmayan Mann – Whitney U testi uygulanmıştır.

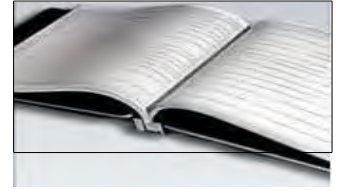
ii. Maddelerin her biri için ve katılımcıların toplam puanına göre Mann Whitney U Testi ayrı ayrı uygulanmıştır. Tablodan görüldüğü gibi bunların her biri için $p > 0,05$ dir. Yani kadın ve erkek grupları arasında maddelerde ve anketin tümünde farkındalık olarak anlamlı fark yoktur.

Hipotez 1: Cinsiyete göre tüketici hakları farkındalık düzeyleri arasında fark vardır. (Hipotez ret Sonuç: Cinsiyete göre farkındalık düzeylerinde belirgin bir fark yoktur).

Araştırmaya katılanların Tüketici Hakları Farkındalık Düzeylerinin yaş gruplarına göre değişip değişmediği araştırılmıştır. Veriler normal dağılım göstermediği için ve üçten fazla yaş grubu olduğu için bu çalışma Kruskal-Wallis testi ile sonuçlandırılmıştır. Sonuçlar aşağıda tablo 29’da görülmektedir.

Tablo 29: Yaş Gruplarına Göre Tüketici Hakları Farkındalık Düzeyi

Maddeler	Yaş Grupları								Kruskal – Wallis	
	17-20 (n=350)		21-27 (n=518)		28-35 (n=270)		35-45 (n=347)			
	Ort.	S.S.	Ort.	S.S.	Ort.	S.S.	Ort.	S.S.	H	p
En çok reklâmı yapılan mal en ucuz ve en kaliteli maldır.	3,98	1,30	3,94	1,25	3,95	1,24	3,83	1,32	3,294	,349
Satıcının “satılan mal geri alınmaz” demeye hakkı vardır.	3,71	1,38	3,58	1,36	3,59	1,38	3,45	1,39	7,179	,066
Tüketici sorunları hakem heyetine başvuruda mutlaka olumlu sonuç alınır	3,27	1,31	3,36	1,22	3,39	1,13	3,31	1,23	,990	,804
Taksitle satın alınan bir malın tüketici hakkı yoktur.	3,66	1,40	3,68	1,39	3,64	1,44	3,66	1,38	,155	,985
Ayıplı mala yönelik şikayetlerin	2,79	1,36	2,83	1,33	2,79	1,27	2,83	1,35	,331	,954

internet ortamında da yapılmasında olumlu sonuç alınabilir										
Bir mala ait menşei, muhtevası gibi bilgiler mutlaka okunmalı ona göre karar verilmelidir	3,35	1,46	3,25	1,50	3,19	1,52	3,32	1,80	1,866	,601
Satın alacağınız bir ürünün fiyatını başka yerlerde de kontrol etmek, ona göre satın almak bilinçli bir tüketici davranışdır	3,43	1,46	3,45	1,48	3,52	1,49	3,69	1,41	7,145	,067
Bir malın, etiket fiyatı ile kasa fiyatı arasında fark varsa, etiket fiyatının geçerli olması doğru bir uygulamadır	3,12	1,44	3,24	1,36	3,21	1,41	3,31	1,49	3,299	,348
Ayıplı bir malın 30 gün içinde satıcı firmaya bildirme yükümlülüğü vardır	3,41	1,41	3,53	1,39	3,48	1,32	3,68	1,29	6,509	,089
Katılımcıların toplam test puanlarına göre	30,73	6,09	30,86	5,84	30,78	5,90	31,06	5,86	,401	,940

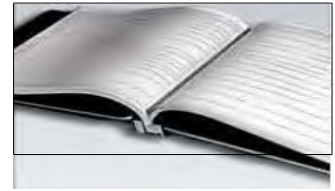
Not: (i) Hem tek tek maddelerde, hem de toplam puan üzerinden yapılan analizlerde $p > 0,05$ bulunmuştur. Yani yaş grupları arasında maddelerde ve anketin tümünde farkındalık olarak anlamlı fark yoktur.

Hipotez 2: Yaş Gruplarına göre tüketici hakları farkındalık düzeyleri arasında fark vardır. (Hipotez ret. Sonuç: Yaş gruplarına göre farkındalık düzeyinde bir fark olduğuna dair kanıt yoktur).

Araştırmaya katılanların Tüketici Hakları Farkındalık Düzeylerinin medeni durumlarına göre değişip değişmediği araştırılmıştır. Sonuçlar aşağıda Tablo 30'da görülmektedir.

Tablo 30: Medeni Duruma Göre Tüketici Hakları Farkındalık Düzeyi

Maddeler	Medeni Durum								Kruskal-Wallis	
	Evlü (n=659)		Bekar (n=681)		Boşanmış (n=93)		Ayrı (n=53)			
	Ort.	S.S.	Ort.	S.S.	Ort.	S.S.	Ort.	S.S.	H	p
En çok reklâmı yapılan mal en ucuz ve en kaliteli maldır.	3,88	1,295	3,96	1,280	3,96	1,188	4,04	1,344	2,69	,441
Satıcının "satılan mal geri alınmaz" demeye hakkı vardır.	3,56	1,382	3,55	1,378	3,61	1,319	4,11	1,296	10,89	,012
Tüketici sorunları hakem heyetine başvuruda mutlaka olumlu sonuç alınır.	3,30	1,205	3,33	1,244	3,47	1,166	3,72	1,277	7,16	,067
Taksitle satın alınan bir malın tüketici hakkı yoktur. EKSİ	3,66	1,357	3,64	1,427	3,82	1,421	3,87	1,316	2,83	,419
Ayıplı mala yönelik şikâyetlerin internet ortamında da yapılmasında olumlu sonuç alınabilir	2,87	1,320	2,81	1,349	2,63	1,232	2,66	1,372	3,58	,310
Bir mala ait menşei, muhtevası gibi bilgiler mutlaka okunmalı ona göre karar verilmelidir	3,19	1,663	3,34	1,468	3,20	1,515	3,68	1,541	10,11	,018
Satın alacağınız bir ürünün fiyatını başka yerlerde de kontrol etmek, ona göre satın almak bilinçli bir tüketici	3,58	1,429	3,41	1,491	3,52	1,457	4,02	1,352	11,83	,008

davranışdır											
Bir malın, etiket fiyatı ile kasa fiyatı arasında fark varsa, etiket fiyatının geçerli olması doğru bir uygulamadır	3,26	1,428	3,17	1,406	3,00	1,399	3,58	1,586	8,04	,045	
Ayıplı bir malın 30 gün içinde satıcı firmaya bildirme yükümlülüğü vardır	3,56	1,313	3,48	1,361	3,62	1,436	3,66	1,663	4,15	,245	
Katılımcıların toplam test puanlarına göre	30,86	5,747	30,69	5,881	30,84	6,422	33,34	6,223	11,064	,011	

Not: (i) Tabloda p sütununda koyu olarak belirtilen maddelerde ve toplam puan üzerinden yapılan analizlerde $p < 0,05$ çıkmıştır. Bu maddeler tabloda koyu olarak belirtilmiştir. Bunlar anlamlı farkın olduğunu gösteren maddelerdir.

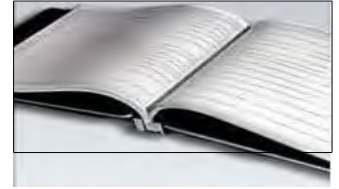
ii. Medeni durumu ayrı olanlar diğer gruplara göre daha yüksek farkındalık düzeyine sahiptir. Çünkü tabloda $p < 0,05$ olan maddelerde bu grup daha yüksek ortalamalar almıştır. Bu da toplam test puanında daha yüksek puan (yaklaşık %6) almalarına yol açmıştır. Ayrıca median testi de uygulanmış, medeni hali ayrı olanların sıra ortalamalarının söz konusu sorularda farklılıklar gösterdiği bu testte de ortaya konulmuştur.

Hipotez 3: Medeni duruma göre tüketici hakları farkındalık düzeyleri arasında fark vardır. (Hipotez kabul, medeni durumu ayrı olanların diğer gruplara göre tüketici hakları farkındalık düzeyleri daha yüksektir.)

Araştırmaya katılanların Tüketici Hakları Farkındalık Düzeylerinin yaşadıkları yere göre değişip değişmediği incelenmiştir. Sonuçlar aşağıda Tablo 31’de görülmektedir.

Tablo 31: Yaşanılan Yere Göre Tüketici Hakları Farkındalık Düzeyi

Maddeler	Yaşanılan Yer								Kruskal-Wallis	
	İl (n=1113)		İlçe (n=285)		Kasaba (n=44)		Köy (n=37)			
	Ort.	S.S.	Ort.	S.S.	Ort.	S.S.	Ort.	S.S.	H	p
En çok reklâmı yapılan mal en ucuz ve en kaliteli maldır.	3,95	1,27	3,86	1,31	3,82	1,33	3,73	1,33	2,103	,551
Satıcının “satılan mal geri alınmaz” demeye hakkı vardır.	3,55	1,38	3,66	1,40	3,75	1,24	3,59	1,40	2,479	,479
Tüketici sorunları hakem heyetine başvuruda mutlaka olumlu sonuç alınır	3,33	1,23	3,39	1,21	3,50	1,11	2,84	1,28	6,377	,095
Taksitle satın alınan bir malın tüketici hakkı yoktur.	3,71	1,37	3,60	1,49	3,82	1,32	2,78	1,47	15,177	,002
Ayıplı mala yönelik şikâyetlerin internet ortamında da yapılmasında olumlu sonuç alınabilir	2,82	1,33	2,74	1,36	2,84	1,26	3,11	1,24	2,947	,400
Bir mala ait menşei, muhtevası gibi bilgiler mutlaka okunmalı ona göre karar verilmelidir	3,28	1,60	3,21	1,49	3,55	1,42	3,16	1,36	2,509	,474
Satın alacağımız bir ürünün fiyatını başka yerlerde de kontrol etmek, ona göre satın almak bilinçli bir tüketici davranışdır	3,57	1,47	3,33	1,42	3,64	1,40	3,08	1,38	12,362	,006
Bir malın, etiket fiyatı ile kasa fiyatı arasında fark varsa, etiket	3,28	1,43	3,03	1,43	3,05	1,35	3,08	1,34	8,217	,042

fiyatının geçerli olması doğru bir uygulamadır										
Ayıplı bir malın 30 gün içinde satıcı firmaya bildirme yükümlülüğü vardır	3,58	1,34	3,41	1,40	3,45	1,28	3,05	1,45	8,337	,040
Katılımcıların toplam test puanlarına göre	31,07	5,95	30,21	5,83	31,41	5,01	28,43	5,25	11,730	,008

Not: (i) Tabloda p sütununda koyu olarak belirtilen maddelerde ve toplam puan üzerinden yapılan analizlerde $p < 0,05$ olarak bulunmuştur. Bu maddeler tabloda koyu olarak belirtilmiştir. Bunlar anlamlı farkın olduğunu gösteren maddelerdir.

ii. Yaşam yeri köy olanlar diğer gruplara göre daha düşük farkındalık düzeyine sahiptir. Çünkü tabloda $p < 0,05$ olan maddelerde bu grup genelde daha düşük ortalamalar almıştır. Bu da toplam test puanında daha düşük puan (yaklaşık %6) almalarına yol açmıştır. Ayrıca median testi de uygulanmış, yaşam yeri köy olanların sıra ortalamalarının söz konusu sorularda farklılıklar gösterdiği bu testte de görülmüştür.

Hipotez 4: Yaşanılan yere göre tüketici hakları farkındalık düzeyleri arasında fark vardır. (Hipotez kabul, yaşam yeri köy olanların tüketici hakları farkındalık düzeyleri diğer gruplara göre düşüktür.)

Araştırmaya katılanların Tüketici Hakları Farkındalık Düzeylerinin aylık gelirlerine göre değişip değişmediği araştırılmıştır. Sonuçlar aşağıda Tablo 32’de görülmektedir.

Tablo 32: Aylık Gelire Göre Tüketici Hakları Farkındalık Düzeyi

Maddeler	Aylık Gelir Düzeyi								Kruskal- Wallis	
	400-1000 (n=590)		1000-1500 (n=408)		1500-2000 (n=250)		2000 ve üstü (n=127)			
	Ort.	S.S.	Ort.	S.S.	Ort.	S.S.	Ort.	S.S.	H	p
En çok reklâmı yapılan mal en ucuz ve en kaliteli maldır.	3,95	1,29	3,98	1,21	3,69	1,36	3,78	1,19	12,972	,005
Satıcının “satılan mal geri alınmaz” demeye hakkı vardır.	3,54	1,47	3,72	1,29	3,40	1,36	3,67	1,29	8,854	,031
Tüketici sorunları hakem heyetine başvuruda mutlaka olumlu sonuç alınır	3,22	1,22	3,46	1,15	3,52	1,23	3,54	1,20	17,766	,000
Taksitle satın alınan bir malın tüketici hakkı yoktur.	3,77	1,42	3,68	1,40	3,39	1,28	3,45	1,37	23,813	,000
Ayıplı mala yönelik şikayetlerin internet ortamında da yapılmasında olumlu sonuç alınabilir	2,96	1,36	2,80	1,31	2,54	1,26	2,45	1,30	28,905	,000
Bir mala ait menşei, muhtevası gibi bilgiler mutlaka okunmalı ona göre karar verilmelidir	3,55	1,46	3,29	1,73	2,73	1,51	2,83	1,47	65,854	,000
Satın alacağımız bir ürünün fiyatını başka yerlerde de kontrol etmek, ona göre satın almak bilinçli bir tüketici davranışıdır	3,83	1,40	3,41	1,50	3,02	1,32	3,20	1,44	76,926	,000
Bir malın, etiket fiyatı ile kasa fiyatı arasında fark varsa, etiket fiyatının geçerli olması doğru bir uygulamadır	3,47	1,42	3,20	1,40	2,82	1,41	3,05	1,37	40,796	,000
Ayıplı bir malın 30 gün içinde satıcı firmaya bildirme yükümlülüğü vardır	3,62	1,35	3,51	1,39	3,32	1,40	3,46	1,36	8,506	,037

Katılımcıların toplam test puanlarına göre	31,9 2	5,75	31,0 5	6,03	28,4 2	5,66	29,4 1	5,63	70,285	,000
--	-----------	------	-----------	------	-----------	------	-----------	------	--------	------

Not: (i) Tabloda p sütununda koyu olarak belirtilen tüm maddelerde ve toplam puan üzerinden yapılan analizlerde $p < 0,05$ olarak bulunmuştur. Bu maddeler tabloda koyu olarak belirtilmiştir. Bunlar anlamlı farkın olduğunu gösteren maddelerdir.

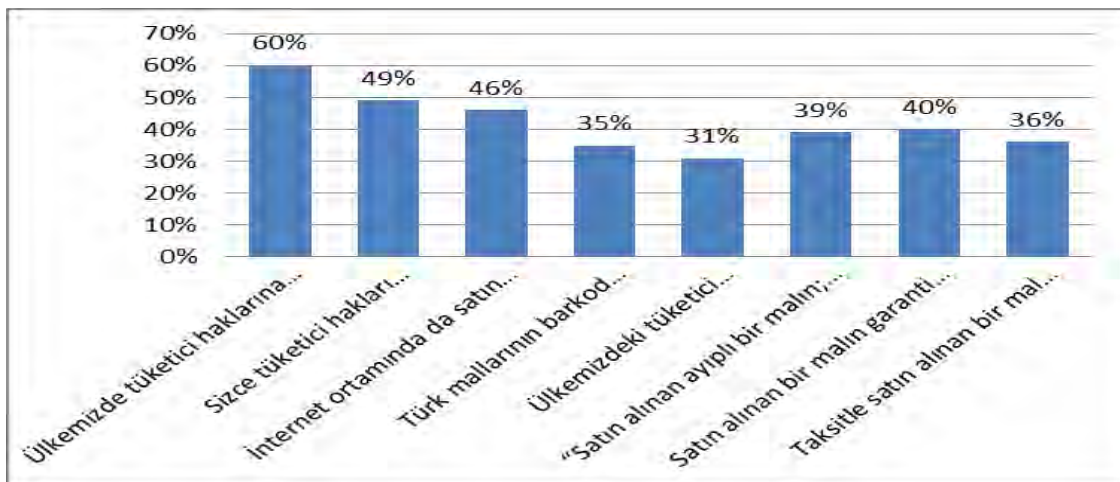
ii. Aylık gelir düzeyi Tüketici Hakları farkındalık düzeyleri üzerinde belirli bir ayırım oluşmasına etki etmektedir. Aylık gelir düzeyi 1500TL altında olanlar ile 1500TL üzerinde olanların sorulardan aldıkları ortalamalar arasında belirginlik oluşturacak kadar fark vardır. Bu ayırım toplam test puanı üzerinden yapılan analizlerde belirginleşmektedir. Ayrıca median testi de uygulanmış, aylık geliri 1500 TL altında olan grupların, üstünde olan gruplardan Tüketici Hakları farkındalık düzeylerinin daha yüksek olduğu sıra ortalamalarının yüksekliği ile de teyid edilmiştir.

Hipotez 5: Gelir düzeyine göre tüketici hakları farkındalık düzeyleri arasında fark vardır.

(Hipotez kabul, gelir düzeyi için 1500TL sınır olarak belirlenmiş ve farkındalık düzeyi bu sınırın üstünde azalırken, altında yükseldiği görülmüştür).

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Konya ilinin 3 alışveriş merkezlerinde 1498 katılımcıyla yapılan bu anket çalışmasında örneklemin ülke genelindeki kadın-erkek dağılımına, yaş gruplarına, gelir gruplarına uygun olduğu ve tüketicilerin “6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun” un kendilerine sağladığı tüketici hakları bilgi düzeyinin ortalama olarak %42 seviyesinde olduğu, bunun da düşük olduğu görülmüştür. Aşağıda grafik 8 ‘de görüldüğü gibi araştırmaya katılanların ülkemizde tüketici haklarını koruyan bir kanunun varlığından haberdar oldukları fakat bu kanunla kendilerine sağlanan temel tüketici haklarından istenilen seviyede bilgi sahibi olmadıkları anlaşılmaktadır.

Grafik 8: Ankete katılanların 6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun” un sağladığı tüketici hakları ölçen sorulardaki başarı yüzdeleri.

Tüketicilerin en çok tükettikleri ürün grubunun yiyecek –gıda ürünleri olduğu, bu ürünlerin hem tüketim listesinde hem de şikayet listesinde ilk sırada yer aldığı görülmüştür. Burada

yiyecek-gıda grubunda irili ufaklı binlerce üreticinin denetiminin zorluğunun şikayetlerin bu ölçüde büyük çıkmasında etkin olduğu düşünülmektedir. Ancak giyim ve beyaz eşya şikâyetlerin dikkat çekici yükseklikte çıkması bu alandaki denetimlerin yetersizliğini ortaya koymaktadır. En çok tüketilen hizmet gruplarından olan ulaşım hizmetlerinin şikayet listesinde yer almaması dikkat çekici olduğu görülmektedir. Sağlık hizmetlerinde yapılan iyileştirmelere rağmen bu sektör %23 şikayetle birinci sırada şikayet almaktadır. (Grafik-6) Eğitim hizmetleri de %22 şikayet oranı ile en çok şikayet alan hizmetler listesinde ikinci sıradadır. Güvenlik konusunda şikayetler dikkat çekici düzeyde olduğu görülmektedir.

Araştırmanın hipotezlerinin incelenmesi sonucunda tüketicilerin tüketici hakları farkındalık düzeyleri arasında cinsiyete ve yaş gruplarına göre bir fark olmadığı görülmüştür. Buna karşın tüketicilerin medeni duruma göre, yaşanan yere göre ve gelir düzeyine göre tüketici hakları farkındalık düzeyleri arasında fark olduğu görülmüş, araştırmada medeni durumu ayrı olanların diğer gruplara göre daha yüksek farkındalık düzeyine sahip olduğu, bunun nedeni, ayrı yaşayan kişilerin bütçe sıkıntısı ya da tüm alışverişleri kendisinin yapmasından kaynaklanabileceğini düşündürmektedir. Yaşam yeri köy olanların farkındalık düzeylerindeki düşüklüğün nedeni, birçok tüketim mallarını kendilerinin üretmelerine, şehirlerde yaşayanlara göre daha az tüketmelerinden kaynaklanabileceğini söylemek mümkün olmaktadır. Gelir düzeyine göre tüketici hakları farkındalık düzeyleri arasında kırılma noktası gelirin 1500 TL olmasıdır. Yani aylık gelir düzeyi 1500 TL altında olan tüketicilerin farkındalık düzeyi, 1500 TL'nin üstünde olan tüketicilerden belirgin olarak daha yüksek olduğu görülmüştür.

KAYNAKÇA

1961 Anayasası ve İlgili Mevzuat (1971). Filiz Kitabevi, İstanbul.

Aslan, İ. Yılmaz (1996), “Tüketici Hukuku ve İlgili Mevzuat”, Bursa.

Akipek, Şebnem (1996), “Batı Ülkelerinde ve Avrupa Birliği’nde Tüketicinin Korunması” Türkiye’de Tüketicinin Korunması Perspektifler, TES-AR Yay. No:18, s.21-29, Ankara

Akipek, Şebnem (1999), “Türk Hukuku ve Mukayeseli Hukuk Açısından Tüketici Kredisi,” Ankara.

Akipek, Şebnem (2001), “Türkiye’de Tüketicinin Korunmasının Yasal Boyutu ve Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun”, *Standart Ekonomik ve Teknik Dergi*, Mart, Sayı:471, s.24-31.

Altunışık, Remzi; Mert, Kazım; Nart, Sima (2004), “Türkiye’de Tüketici Koruma Faaliyetleri: Tüketici Algılarına Yönelik Bir Saha Çalışması”, 3.Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi, Eskişehir, 475-484.

Aydoğdu, Murat (1998), “4077 Sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanuna Göre Kapıdan Satışlar”, İzmir.

Babaoğlu, Müberra (2007), “Tüketici Yazıları”, Hacettepe Üniversitesi Hastaneleri Basımevi, Ankara

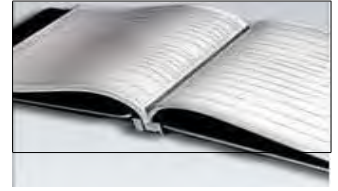
AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 68 Temmuz – Ağustos 2018

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZİSTAN

<http://www.akademikbakis.org>

Baykan, Renan (1997), “Türkiye’de Tüketicinin Korunması Tedbirleri, Öneriler ve Ekonomik Etkileri”, İstanbul Ticaret Odası, Yayın No:1997-6, İstanbul.

Borak, Eser (1984), “Tüketicinin Korunması Üzerine Bir Saha Çalışması”. Boğaziçi Üniversitesi Dergisi-Sosyal Bilimler, 11: 81-97.

Can, Murat (2003), “Yeni Tüketici Kanunu ve ABD Hukukunda Tüketici Koruma(consumer protection) Düzenlemeleri”, *Mevzuat Dergisi*, Kasım,Yıl,6 ,Sayı.71.

Cui, C.C., Lewis, B.R. Ve Park, W. (2003), “Service Quality Measurement in The Banking Sector in South Korea”, *International Journal of Bank Marketing*, 21(4), s. 191-201.

Çalık, Nuri (2003), “Pazarlama Yönetimi”, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 1478 Açık Öğretim Fakültesi Yayını No: 791, Eskişehir.

Demir, Mehmet (2001), “Kapıdan İşlemlerde Tüketiciyi Koruyan Geri Alma Hakkı”, Ankara.

Demir, Galip (2001), “Ahilik ve Yükselen Değerler”, *Görüş Dergisi*, Ocak Sayısı: 76-82.

Dereli, Turkey; Baykasoğlu, Adil (2002), “Gaziantep Tüketicisinin Süpermarket Alışveriş Alışkanlıkları”, *Standard Dergisi*, Sayı: 485, Mayıs, s: 80

Dickinson, H. Virginia; Shaver P. James (1982), “A Test of Consumer Awareness For Adults”. *The Journal Of Consumer Affairs*, 16(2): 241-260.

DPT (2001), “Tüketicinin Korunması Özel İhtisas Komisyonu Raporu” DPT Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Raporu, Yayın No:2541.

Erdinç, Tahsin (2011), “Tüketicinin Korunmasına İlişkin Haklarla İlgili Anayasal ve Yasal Düzenlemelerin Nitelikleri ve Anayasada Almaları Gereken Yerler” *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı: 25, Temmuz-Ağustos, 2011.

Ede, O.Fred; Calcich, Stephen (1999), “African American Consumerism: An exploratory Analysis and Classification” *American Businessview* V:17, n:1

Edis, Seyfullah (1963), “Türk Borçlar Hukukuna Göre Satıcının Ayıba Karşı Tekeffül Borcu”, Ankara.

Escalas, Jennifer Edson (2013), “Self-Identity and Consumer Research,” an invited Research Curation, *Journal of Consumer Research*, v. 39, n. 5 (February), pp. xv-xviii.

Göle, Celal (1983),” Ticaret Hukuku Açısından Aldatıcı Reklamlara Karşı Tüketicinin Korunması”, *Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayını*, Ankara.

Hamitoğulları, Beşir (1986), “Ahiliğin Çağdaş Türkiye Bakımından Önemi ve Değerlendirilmesi”, Türk Kültürü ve Ahilik, (XXI. Ahilik Bayramı Sempozyumu Tebliğleri), Ahilik Araştırma ve Kültür Vakfı Yayınları No.1, İstanbul

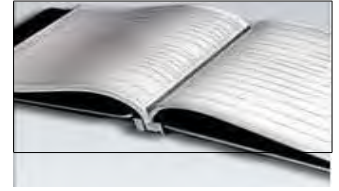
AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 68 Temmuz – Ağustos 2018

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZİSTAN

<http://www.akademikbakis.org>

Hippel, E, Von (1986), Verbraucherschutz, Tübingen

İstanbul Ticaret Odası Yayını (2004), Tüketici Hukuku – “Mevzuata ilişkin Yorum, Eleştiri, Öneri.”

Karagül, Mehmet (2010), “Tehdit ve Fırsatlarıyla Dünya Ekonomisi,” Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

Kazım, Mert (2004),” Bilinçli Alışveriş ve Tüketici Hakları”, 9. Ulusal Pazarlama Kongresi, 6-8 Ekim, Ankara,315-324.

Kaynak, Selahattin; Akan, Yusuf (2011), “Tüketicinin Korunmasında Tüketici Bilinç Düzeyinin Önemi: Hane Halkları Üzerine Bir Uygulama”, *Bayburt Üniversitesi ve Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2011 10(1):41- 61 ISSN: 1303-0094

Kuzu,Burhan (2011), “Türk Anayasa Metinleri ve İlgili Mevzuat”, İstanbul

Kuzu, Burhan (2009), ”Uluslararası Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi (UESKHS)’ in Türk Anayasa Metinleri ve İlgili Mevzuat”, İstanbul.

Kotler, Philip (2000), ” Pazarlama yönetimi” (Çev: Nejat Muallimoğlu), Beta Basım A.Ş., İstanbul

Nakip, Mahir (2003), “Pazarlama Araştırmaları Teknikler ve (SPSS Destekli) Uygulamalar,” Seçkin Yayıncılık, Ankara

Özbudun, Ergun (2009), ”Türk Anayasa Hukuku”, Ankara.

Özgöker, Uğur (2008), “Avrupa Birliği rekabet hukuku ve Politikası”, Beta, İstanbul, s.7

Poroy, Reha (1979), ”Tüketicinin Korunmasına İlişkin Bazı Özel Hukuk Sorunları” Arslanlı’ya Armağan, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Tüketicinin ve Rekabetin Korunması Genel Müdürlüğü, Bilinçli Tüketici Ocak, 2011,Ankara

Skinner, J.S., (1990), Marketing, Houghton Mifflin Company,

Şahin, Ayşe; Kor, Özlem (2009), ”Mersin’de Yaşayan Tüketicilerin Tüketici Hakları Konusundaki Bilinç Düzeylerini Etkileyen Faktörleri İnceleyen Bir Araştırma” *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Anadolu University Journal Of Social Sciences* Cilt/Vol.: 9 - Sayı/No:2 : 105–126 (2009).

Şahin, Mehmet (1986), “İş Ahlakının İktisadi Gelişmedeki Önemi Üzerine Bir Deneme”, Türk Kültürü ve Ahilik, (XXI. Ahilik Bayramı Sempozyumu Tebliğleri), Ahilik Araştırma ve Kültür Vakfı Yayınları, No.1, İstanbul.

Şimşek, Muhittin (2002), “TKY ve Tarihteki Bir Uygulaması: AHİLİK” Hayat Yayınları

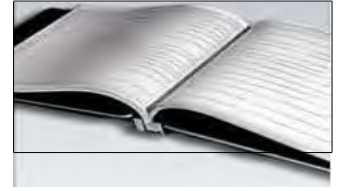
AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 68 Temmuz – Ağustos 2018

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZİSTAN

<http://www.akademikbakis.org>

İstanbul.

Tanör, Bülent (1978), “Anayasa Hukukunda Sosyal Haklar”, İstanbul, 1978

Tarı, Recep; Pehlivanoglu, Ferhat (2007), “Kocaeli İlinde Tüketici Davranışlarının Gelir-Harcama Grupları İlişkisi Açısından Analizi (Tüketim Harcamaları Profili)”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (13) 2007 / 1: 192-210

Tandoğan, Haluk (1985), “Borçlar Hukuku, Özel Borç İlişkileri”, C.1/2, Ankara

Tenekecioğlu, Birol (2003), ” Genel İşletme,” T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 1268
Açık Öğretim Fakültesi Yayını No: 704, Eskişehir- s. 184

Tokol, Tuncay (1977), “Pazarlama Açısından Tüketici korunması Sorunu”,Ankara.

Tüketici Vakfı (1998), ” Tüketici Kültürü Ansiklopedisi” İstanbul.

TSE, Tüketici Bülteni (2002), Ekim Yıl:14sayı:171

Usta, Resul (2001), “Ülkemizdeki Tüketici Hakları İle İlgili Tüketicilerin Bilgi Düzeyini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma”, *Teknoloji Dergisi*, Sayı: 3-4, 97-107.

Üner, Sarp; Acar Songül Vaizoğlu; Alp Aynur Serap; Simavlı, Hüseyin; Maunsour,Naim; El-Hatou,Hassan; Nprevista,Ervin; Kayıkcıoğlu,Erkan;Güler,Çağatay (2007). “ Lise Öğrencilerinin Tüketici Hakları Konusunda Bilgi Ve Tutumlarının Değerlendirmesi” *Toplum Hekimliği Bülteni*, Cilt 26, Sayı 2, Mayıs-Ağustos 2007, S.16-2

Ünlüönen, Kurban (1999), “Turizm Sektöründe Tüketicinin Zararının Tazmin Edilmesi Hakkı Üzerine Bir Araştırma”, *Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 2,

Zhou, Lianxi (2004), “A Dimension-Specific Analysis of Performance only Measurement of Service Quality and Satisfaction in China’s Retail Banking”, *Journal of Services Marketing*, 18(7), s.534-546

İNTERNET KAYNAKLARI

“AB Tüketiciyi Korur (2007)”, (www.deltur.cec.eu.int/abtüketici.rtf, 18.08.2012)

Donnelly,Mary;White,Fidelman(2013), “Report On Irish Consumers’ Awareness And Knowledge Of Legal Rights,” Funded by the UCC Law Department Strategic Research Fund 2012/13,
(https://cora.ucc.ie/bitstream/handle/10468/1126/UCC_Consumer_Perceptions_and_Knowledge_Report_2013_for_web.pdf?sequence=1, 2.09.2012)

Karagül,Mehmet (2012), “Ahilik ve Sosyal Sermaye Bağlamında İş Ahlakı ve Üretim İlişkisi”, *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı:32, Eylül-Ekim 2012,

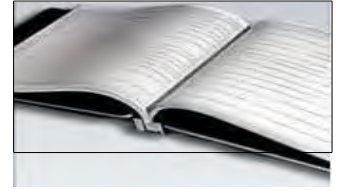
AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 68 Temmuz – Ağustos 2018

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZİSTAN

<http://www.akademikbakis.org>

(<http://www.akademikbakis.org/32/09.pdf>, 5.10.2012)

Özyılmaz, Ömer (2011), “Ahilik”, Kırklareli Üniversitesi, 1.Basım, s.56-59,İstanbul.
(<http://www.kirklareli.edu.tr/download/files/82548745/04-omer-ozyilmaz.pdf>, 4.02.2013)

Tuskan, Aydeniz(2013), “Tüketicinin Korunması Hakkında Kanunun Değerlendirilmesi,”
(<http://www.istanbulbarosu.org.tr/>, 5.02.2013)

Tükoder, DPT (1994), “Özel İhtisas Komisyonu Raporu:1”
(<http://www.tukoder.org.tr/index.php?a=69>, 22.12.2012)

4077 Sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun: Kanun Kabul Tarihi: 23/02/1995,
Yayımlandığı Resmi Gazete Tarihi: 08/03/1995, Yayımlandığı Resmi Gazete Sayısı: 22221
http://www.tapdk.gov.tr/tuketici_korunmasi_hakkinda_kanun.pdf 5.04.2013

Tüketici Bilinci Geliştirme Derneği, “Evrensel Tüketici Hakları”, “tarih yok” Erişim:
(<http://www.tubider.com/evrensel.htm>, 22.12.2012)

Tüpadem. Hacettepe Üniversitesi Tüketici Pazar Araştırma
Danışma Test ve Eğitim Merkezi, (<http://www.tupadem.hacettepe.edu.tr/>, 15.02.2013)

Tüketici Olarak Haklarınızı Biliyor Musunuz? *Tüketici Bülteni*, Türk Standartları Enstitüsü,
Yıl:14,sayı:171(http://www.tupadem.hacettepe.edu.tr/evrensel_tuketici_haklari.php., 4.02.2013)

<http://www.tukoder.org.tr/index.php?a=4>, .11.07.2014

<http://www.tupadem.hacettepe.edu.tr/manifesto.html>, 3.12.2013.

<http://www.tuketicihaklari.org.tr/icerik/ayipli-mal-ve-hizmetlerde-haklarimiz-ve-hak-arama-yollari.html>, 15.12.2013

<http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/862.html>, 16.07.2014

<http://www.akademikbakis.org/25/11.pdf>., 4.12.2013

http://www.tupadem.hacettepe.edu.tr/evrensel_tuketici_haklari.php., 27.12.2013

www.tupadem.hacettepe.edu.tr/.../tuketicin_korunmasi_bilinc_duze, 22.01.2014.

uvt.ulakbim.gov.tr/uvt/index.php?cwid=9&vtadi...c...ano, 3.02.2014

<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6502.pdf> , 23.07.2014

http://journal.yasar.edu.tr/wpcontent/uploads/2011/07/no3_vol1_08_durmaz.pdf., 12.01.2013.

<http://jssarchive.gantep.edu.tr/~sbd/index.php/sbd/article/view/150/199>, 5.6.2014

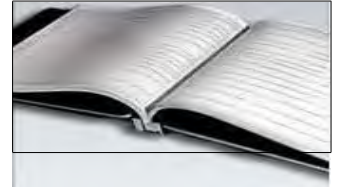
AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 68 Temmuz – Ağustos 2018

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZİSTAN

<http://www.akademikbakis.org>

<http://escholarship.org/uc/item/5mc39217#page-7> 6.06.2014

<http://escholarship.org/uc/item/5xg2d4tn?query=consumer#page-16> 22.02.2014

<http://www.consumersinternational.org/who-we-are/consumer-rights/> 23.06.2014

<https://osmanli.org.tr/dunyanin-ilk-standartlar-tuketiciyi-koruma-kanunlari/> 24.03.2014

<https://osmanli.org.tr/category/makaleler/> 27.03.2014